en

c

.D. Fran. a Nauarra Eps. Pacens.

SEXTI RVFFI VIRI

CONSVLARIS EPITOMA DE GESTIS ET ASSEQVVTO DOMINIO ROMANORVM.

POLYBII HISTORIARVM LIBRI QVINQVE,

NICOLAO PEROTTO INTERPRETE.

ADIECTVS QVOQVE EST IN FRONTIspicio libri index, qui te lector summarie docebit, quid quisque liber contineat, & ubi quæri debeat.

BASILEAE EXCVDEBAT HENRICVS PETRVS MENSE MARTIO, AN.

M. D. XXX.

VITA POLYBII EX SVIDA, SIMONE GRYNAEO INTERPRETE.

POLYBIVS Lyci filius, ex Megalopoli Arcadiæ, Scipionis Aphricani præceptor, eo tempore quo & Panætius philosophus, temporibus Ptolemæi Euergetis uixit. Hic longam illam Romanam historiam libris quadraginta conscripsit. Orditur autem à Cleomenis Sparciatæ fuga, & Philippo Persei filio, regno Macedonum, Romanum subnectens. Huic in scribenda historia Possidonius Olbiopolites successit. Strabo uero Amasieus, ea quæ post Polybium sunt gesta, quadraginta quinque uoluminibus complexus.

NICOLAI PEROTTI
IN POLYBII HISTORIARVM LIBROS PROOEMIVM, AD Q. PONTIFICEM MAXIMVM.

Absolui tandem aliquando delegatum mihi abs te munus Pontifex Maxime, conuersis in latinum sermonem quinque libris Polybij, qui soli nobis superstites ex amplissima illius historia remansere: quare immortalem superis habeo gratiam, quorũ maiestate suggerente mihi fauorem opus perfeci, ut optatum sanctitati tuæ, ita, nisi me animus fallit, gratissimũ futurum: tibi uero ingentes ago gratias, agamq́ dum uiuam, quod me unum ex multis, cui hoc munus delegares, elegisti: nam per immortalem deũ, quid mihi, uel imprasentiarũ gratius, uel ad posteritatis memoriam gloriosius iniungi potuit, quàm ut ueterem atque reconditam, sed tamen egregiam ac luculentam præstantis, & sinceri autoris historiam in lucem proferrem, & quasi de nouo scribens nostris hominibus, tanquam per manus traderem: mihi quidem ita iocundus hic labor fuit, ut maiorem mihi fingere uoluptatem, ne uoto quidem potuissem. Primũ quod morem gerebam uoluntati tuæ, cuius maxima semper ac penè immortalia fuerunt erga me, & meos beneficia, deinde quod tanta uarietate rerum, & copia mirumimmodum oblectabar. Quis enim suauior animo cibus offerri potest, quàm lectio historiæ? huius præsertim, in qua cum magnitudine ac diuersitate rerum gestarum, splendor quoq; uerborũ coniunctus est, & suauitas orationis quibusdam quasi luminibus sententiarũ respersa, ut mihi uideatur uno in opere Polybius & summus historicus, & orator maximus, & optimus philosophus fuisse. Postremo, quod non mediocrem me apud nostros homines gloriam consecuturum sperabam, si mea opera tam præclarus autor ex peregrino, aliquando Romanus factus esset, & omissa gentili lingua, latine loqui didicisset. Veruntamen omnem hanc meam uoluptatem, atq; hoc omne solatium non parum ad extremum conturbauit imperfectio operis, quod ex quadraginta ab illo æditis uoluminibus, uix quinq; prima nobis supersunt, atq; hæc quidem ad apparatũ cæterorum scripta, ut mihi certe uideatur, quasi de industria, huius autoris sermo interruptus, dum comparata, ueluti quodam exordio, auditorum beneuolentia, atq; omnium auribus sibi conciliatis, rem ipsam aggressurus erat, de qua agebatur. O grauem, detestabilemq́; iacturam. O cladem eò magis ab omnibus deplorandam, quo nemo non modo ex Græcis, uerumetiam ex Latinis historicis, Romanorum res gestas, uel uerius, uel copiosius, uel maiori cum diligentia complexus est. Scripsit enim, ut facile ex hijs quinq; libris intelligi potest, quæcunq; à Romanis sunt gesta à tempore, quo primum extendere manus extra Latium cœperunt, quousque totius orbis imperium adepti fuere: atque hæc ita scripsit, ut Latini ferè omnes eum deinceps sint secuti. Nam ut de reliquis taceam, manifestissimis argumentis deprehendi potest Titum Liuium Patauinũ historicorũ apud Latinos principem, hunc potius quàm Fabium Pictorem, aut Pisonem, quos ipse memorat, secum fuisse. Quippe & in hijs, in quibus Polybius illos reprehendit, Polybij sententiam haud obscure sequitur, & ita nonnunquã illius uestigijs inhæret, ut mihi quidem uigesimus primus liber Liuij, ex tertio Polybij

libro ferè ad uerbum tralatus esse uideatur, ac nihil sanè inter eos interest, nisi quod Liuius aliquanto breuius res gestas refert, Polybius diffusius. Liuius portenta, ac prodigia plurima, & oracula, ac uisiones deorum commemorat: Polybius his omnibus dimissis præcepta quædam inserit, ad uitæ institutionem necessaria. Postremo Liuius conciones integras, atque directas: Polybius obliquas exponit: quibus in rebus uter eorũ magis sit probandus, non est mei uel ingenij, uel ætatis iudicare: quippe qui ne admirari quidem satis eorum uirorum doctrinam pro merito possem: uerum equidem in Polybio breuitatem non desydero, in Liuio interdum fortasse aliquid latius. Flosculi uero sententiam, quos operi suo Polybius inserit, magis profectò mihi mentem implent, quàm portenta Liuij atque prodigia. Quid enim dici minus credibile potest, quàm aut apparuisse deum Annibali: aut in genu infantem semestrem, in foro olitorio triumphum clamasse: aut bouem sua sponte in tertiam contignationem ascendisse: aut in agro Piceno lapidibus pluisse: aut aliud quippiam huiusmodi factum esse: Quæ res ne ab eo quidem sunt creditæ, à quo scribuntur, nec dignæ sunt quæ in somnijs uisæ referantur. Nam de obliqua oratione manifestum est, quid Trogus Pompeius senserit, qui, ut Iustinus refert, in Liuio & Salustio reprehendere solebat, quod conciones directas pro sua oratione, operi suo inserendo historiæ modum excessissent. Sed quo magis in hoc uagatur oratio mea, eo magis augetur mihi luctus, & commiseratio quædam de tanta clade, iacturaque librorum. O si reuiuisceret Polybius, atque hanc deformatam operis sui faciem agnosceret, uix octaua sui parte superstitis, quàm moleste, quàm grauiter, quàm acerbe ferret perlatos à se incassum tot labores, tot frustra euigilatas noctes, tot à se susceptas tam breui tempore euanituras, atque occasuras cogitationes, quanquã eandem fortunam alij quoque infiniti tam Græci, quàm Latini autores sunt experti. Quantum enim in utraque lingua à doctissimis uiris relictum legimus, quantulum est, quod superest librorum: quod uitio temporum accidisse manifestum est. Nam quia homines longo iam tempore, optimarum artium, ac disciplinarũ rudes atque ignari erant, nullo in precio habebantur libri, & aut situ, squaloreque paulatim marcescebant, aut aromatibus, ac pensis mulieribus tegendis dilacerabantur. Omnem autem huius rei culpam in principes eius seculi refundendam arbitror. Neque enim idcirco illiteratos fuisse eos homines existimo, quod aut tardiori ingenio, aut imbecilliori memoria essent, quàm uel præsentes sint, uel ueteres illi fuerint, sed quia ea tempestate ciuitatũ principes nimio luxu ad segnitiem se, torporemque conuerterunt, similes quoque reliquos ciues euadere necesse fuit. Est enim ita comparatum, ut qualescunque summi ciuitatis uiri fuerint, talis quoque sit reliqua ciuitas, & quæcunque morum immutatio in principibus extiterit: eadem semper in populo sequatur. Quoniam ergo illiterati principes erant, cæteri quoque rudes erant atque indocti. Quod si qui forte ad studia se contulissent, nullus honor, nullum præmium proponebatur: quæ res in primis accendere, atque inflammare homines ad studia consueuit. Nam sicuti temperies, ac clementia aëris, copiam atque ubertatem frugum, ita humanitas, & honor, & beneficentia principis bonas artes, excellentiaque ingenia producit. Quid tandem causæ fuisse arbitramur, quod tempore Alexandri regis multa clarissimorum uirorum ingenia floruerunt: nempe quia & ipse doctus erat, & doctos maximo in honore prætioque habebat. Ferunt enim cum interiecto post illius mortem tempore, Archestratus nobilis poëta, præter modum inopia præmeretur, dixisse ei quendam, tu uero si Alexandri ætate fuisses, in præmium cuiuslibet carminis Cyprũ, aut Phœnicen habuisses. Lycon uero Scarpensis comicus poëta Alexandri equalis cum audiente illo comœdiam recitasset, in qua uersum quendam nescio

quid

quid æris petentem inseruerat, cõfestim decem talentis donatus est. Hac eadem ratione Atheniensium, & Lacedæmoniorum, & Romanorum tempore multi clarissimi uiri floruerunt. Sed ne ueterum duntaxat exempla sectemur, quæ causa est, quod impræsentiarum ita uigeant studia literarum, & tot se ingenia hominum proferant, atque ostentent? profecto quia te principem habent Nicolaë Quinte Pontifex Maxime. Qui ut es in omni doctrinarum genere excellens, ita doctos, & studiosos omneis sustentas, suscipis, foues, amplecteris. Quando enim memoriæ proditum est in tanta ueneratione literas, seu literatos homines habitos fuisse, quanta hoc tempore habentur, quo uel primi abs te, uel soli honorantur? Sub quo rege, siue Imperatore, siue republica tantam unquam liberalitatem, ac beneficentiam sunt experti, quantam sub te optimo, ac clementissimo Pontifice experiuntur? Testes huius rei possem afferre quamplurimos, nisi excedere procemij modum uererer. Quis est. N. non modo in Italia, uerumetiam in Græcia, atq; adeo omni orbe terrarum, uel mediocriter doctus, qui hactenus liberalitatis tuæ periculum non fecerit? ut iam uulgatum apud omnes gentes sit, munera tuæ sanctitatis omnium ueterum principum, & Imperatorũ, & regum munificentiam non modo æquare, uerumetiam longo, ut aiunt, interuallo excedere. Quamobrem omnes iam spe præmij, gloriæq; erecti, ad studia literarum incumbunt, & pro sua quisque facultate, aut componunt nouum aliquid, aut græcum transferunt: multi etiam uetera, & iam obsoleta, ac ferè deperdita conquirunt. Ex quo fit, ut ego maximas immortali deo habeam gratias quod mihi datum sit nasci temporibus uitæ tuæ, neq; desperem aliquãdo futurũ, ut sicuti multa antehac tuis auspicijs reperta sunt, quæ prius abdita erant ac prorsus ignota, ita reliqui quoq; Polybij libri in lucem redeant. Quod si nobis fata concesserint, non recuso quantulumcunq; mihi uitæ deinceps superũ uoluntate erit, quantumq; à cura & seruitio principis mei mihi dabitur ocij, ad eorum translationem conferre, tuum modo mihi numen adsit Summe Pontifex, tantumq; ingenij aspiret, quantum eius operis magnitudo uidebitur postulare. Interea si quando te à gubernaculis ecclesiæ Romanæ ad ocium transtuleris, horum quinque uoluminum lectione animum oblectabis. Vale.

INDEX

RERVM PRAECI PVARVM QVAS Polybius in primo describit libro.

Libro Secundo Polybij sequentia insunt.

Liber Tertius ista quæ sequuntur tractat.

Quarti libri Polybij præcipua capita.

In Quinto Polybij libro hæc tractantur.

Ptole-

FINIT INDEX.

SEXTI RVFFI VIRI
CONSVLARIS EPITOMA, DE DOMINIO ET GESTIS Romanorum, inſcriptum Valenti- niano Auguſto.

Qui ante urbem conditam in Italia dominium habuerint.

Regnauit in Italia Ianus, Saturnus deinde: Poſt eum Picus, quem Faunus ſequutus eſt: Hinc Latinus ſucceſſit. Quo regnante, Aeneas uenit in Laurentem agrum, & Lauinium condidit: regnauitq; annis tribus, eo conſecrato, cuius titulus effertur: Diui patris terreſtris, qui Nirmici undas gubernat. Aſcanius in longam Albam quam condiderat, regnũ tranſtulit: ubi regnatum eſt annis quadringentis triginta & duobus: Ab Aſcanio triginta octo. Aſcanio Poſthumio uiginti nouem. Aenea Siluio triginta uno. Latino Siluio quinquaginta. Alba Siluio triginta nouem. Atyne uiginti quatuor. Capi uiginti octo. Capeto triginta tribus. Tyberino nouem. Agrippa quadraginta. Auentino triginta ſeptem. Proca uiginti duobus. Amulio quadraginta tribus. Porro ab urbe condita anni numerantur ſic. Sub regibus ducenti quadraginta unus. Sub Conſulibus quadringenti ſexaginta ſeptem. Sub Imperatoribus quadringenti ſeptem.

De Regibus.

Regnauerunt Romæ per annos ducentos quadraginta tres, reges numero ſeptem. Romulus regnauit per annos triginta ſeptem. Senatores per quinos dies annum unum. Numa Pompilius regnauit annis quadraginta tribus. Tullus Hoſtilius regnauit annis triginta duobus. Ancus Marcius regnauit annis uiginti quatuor. Tarquinus Priſcus regnauit annis triginta octo. Seruius Tullus regnauit annis quadraginta quatuor. Tarquinius ſuperbus expulſus eſt regno, anno uiceſimo quinto.

De Conſulibus.

Conſules fuerunt à Iunio Bruto & Publicola in Panſam & Hirtium numero octingenti ſeptuaginta ſeptem. Præter eos qui in eodem anno ſorte aliqua ſunt ſubrogati per annos quadringentos ſexaginta ſeptem. Quadragintaquinq; annis Romæ Conſules defuerũt: Sub Decemuiris annis duobus. Sub Tribunis militum annis quadraginta tribus. Sine magiſtratibus Roma fuit annis quatuor.

De Imperatoribus.

Imperatores ab Octauio Cæſare Auguſto uſq; in Iuuianum ſiue Iouinianum fuerunt numero quadraginta tres, per annos quadringentos ſeptem. Sub his igitur tribus imperandi generibus, hoc eſt, regio, Conſulari, & Imperatorio: quantum Roma profecerit breuiter intimabo.

Regnum Regum.

Sub regibus octo, per annos ducentos qnadraginta tres, non amplius quàm uſq; portum atq; Oſtiam decem & octo miliarium à portis urbis Romæ, utpote adhuc paruæ & à paſtoribus conditæ, cum finitimæ circum ciuitates premerent, Romanum proceſſit imperium.

FINIT INDEX.

SEXTI RVFFI VIRI CONSVLARIS EPITOMA, DE DOMINIO ET GESTIS Romanorum, inſcriptum Valenti-niano Auguſto.

Qui ante urbem conditam in Italia dominium habuerint.

REgnauit in Italia Ianus, Saturnus deinde: Poſt eum Picus, quem Faunus ſequutus eſt: Hinc Latinus ſucceſſit. Quo regnante, Aeneas uenit in Laurentem agrum, & Lauinium condidit: regnauitq; annis tribus, eo conſecrato, cuius titu-lus effertur: Diui patris terreſtris, qui Nirmici undas guber nat. Aſcanius in longam Albam quam condiderat, regnũ tranſtulit: ubi regnatum eſt annis quadringentis triginta & duobus: Ab Aſca-nio triginta octo. Aſcanio Poſthumio uiginti nouem. Aenea Siluio triginta uno. Latino Siluio quinquaginta. Alba Siluio triginta nouem. Atyne ui-ginti quatuor. Capi uiginti octo. Capeto triginta tribus. Tyberino nouem. Agrippa quadraginta. Auentino triginta ſeptem. Proca uiginti duobus. Amulio quadraginta tribus. Porro ab urbe condita anni numerantur ſic. Sub regibus ducenti quadraginta unus. Sub Conſulibus quadringenti ſexaginta ſeptem. Sub Imperatoribus quadringenti ſeptem.

De Regibus.

REgnauerunt Romæ per annos ducentos quadraginta tres, reges nume-ro ſeptem. Romulus regnauit per annos triginta ſeptem. Senatores per quinos dies annum unum. Numa Pompilius regnauit annis quadra-ginta tribus. Tullus Hoſtilius regnauit annis triginta duobus. Ancus Marci-us regnauit annis uiginti quatuor. Tarquinus Priſcus regnauit annis triginta octo. Seruius Tullus regnauit annis quadraginta quatuor. Tarquinius ſu-perbus expulſus eſt regno, anno uiceſimo quinto.

De Conſulibus.

COnſules fuerunt à Iunio Bruto & Publicola in Panſam & Hirtium numero octingenti ſeptuaginta ſeptem. Præter eos qui in eodem anno ſorte aliqua ſunt ſubrogati per annos quadringentos ſexaginta ſeptem. Quadragintaquinq; annis Romæ Conſules defuerũt: Sub Decemuiris annis duobus. Sub Tribunis militum annis quadraginta tribus. Sine magiſtratibus Roma fuit annis quatuor.

De Imperatoribus.

IMperatores ab Octauio Cæſare Auguſto uſq; in Iuuianum ſiue Ioui-nianum fuerunt numero quadraginta tres, per annos quadringentos ſeptem. Sub his igitur tribus imperandi generibus, hoc eſt, regio, Con ſulari, & Imperatorio: quantum Roma profecerit breuiter intimabo.

Regnum Regum.

SVb regibus octo, per annos ducentos qnadraginta tres, non amplius quàm uſq; portum atq; Oſtiam decem & octo miliarium à portis urbis Romæ, utpote adhuc paruæ & à paſtoribus conditæ, cum finitimæ cir-cum ciuitates premerent, Romanum proceſſit imperium.

Regnum Consulum.

SVb Consulibus inter quos & nonnunquam Dictatores fuerunt, per annos simul quadringentos quadraginta septem, usq; trans padum Italia occupata est: Aphrica subacta: Hispaniæ accesserunt: Galliæ & Britanniæ tributariæ factæ sunt. Inde Illyrium, Istri, Liburni, Dalmatiæ, domiti sunt. Ad Achaiam transitum est. Macedones subacti cum Dardanis, cum Misis & Thracibus bellatũ est, ad Danubium usq; peruentum. In Asia expulso Antiocho primum pedem posuerunt Romani. Mithridate uicto, Ponti regnũ occupatum est, & Armenia minor (quã idem tenuerat) armis obtenta est. In Mesopotamiã Romanus exercitus peruenit: cum Parthis fœdus initum est. Contra Gardoneos ac Saracenos & Arabes bellatũ est. Iudea omnis uicta est. Cilicia & Syria in potestate populi Romani uenerunt. Aegypti reges fœderati sunt.

Regnum Imperatorum.

SVb Imperatoribus uero per annos quadringentos septem: cum diuersa reipublicæ fortuna multi principes imperarẽt: accesserũt tamen Romano orbi alpes Maritimæ, alpes Gotiæ, Retiæ, Noricæ, Pannoniæ, Misiæ, & omnis ora Danubij in prouinciam est redacta: Pontus omnis, Armenia minor. Oriens totus cum Mesopotamia, Asia, Arabia, & Aegypto sub imperij Romani iure transiuit. Quo autem ordine singulas prouincias Romana respublica assecuta est, ostenditur ita infra.

Respublica Romana quo ordine assecuta est regnum.

PRima prouinciarũ facta est Sicilia, Eam uicto Hierone Siculorum rege, Marcellus Consul obtinuit: deinde à prætoribus recta est: postea est commissa præsidibus, nunc à consularibus administratur. Sardiniam & Corsicam Metellus uicit, triumphauit de Sardis, qui rebellauere sæpe. Iuncta administratio harum insularũ fuerat. Post, suos prætores habuit. Nunc singulæ à præsidibus reguntur. In Aphricam pro defensione Siculorum, Romana transmissa sunt signa. Ter Aphrica rebellauit, ad extremum deleta per P. Scipionem. Carthago prouincia facta est, nunc sub consularibus agit. Numidia ab amicis regibus tenebatur, sed Iugurthæ ob necatos Adherbalem & Hemphalem Micipsæ regis filios, bellum indictum est, & eo per Metellum Consulem attrito, per Marium capto, in potestatẽ populi Romani Numidia peruenit. Mauritaniæ à Bocco rege obtentæ sunt: sed subacta omni Africa Mauros Iuba rex tenebat, qui in causa belli ciuilis a Iulio Cæsare uictus mortem sibi propria uolũtate consciuit. Ita Mauritaniæ nostræ esse cœperunt. Ac per omnem Africam sex prouinciæ factæ sunt: ipsa, ubi Carthago est, proconsularis: Numidia consularis: Tripolis & Mauritaniæ duæ, hoc est, Sitinensis & Cæsariensis sunt præsidiales. Hispanis primũ auxilium aduersus Afros per Scipiones tulimus, rebellantes contra nos. Hispaniam per Decium Brutum obtinuimus, & usq; Gades ad Oceanũ mare peruenimus. Post ad Hispanos tumultuantes, Decius Iunius Syllanus cũ exercitu missus, eos uicit. Celtiberi cum Hispania sæpe rebellabãt, misso minore Scipione cum excidio Numantiæ subacti sunt. Omnes penè Hispaniæ, occasione belli Sertoriani, per Metellum & Pompeium in deditionẽ acceptæ sunt, Postea prorogato in quinquennium imperio à Pompeio perdomitæ sunt. Ad extremũ quoq; ab Octauiano Cæsare Augusto Cantabri Hastures, qui freti montibus, resistebant, deleti sunt. Per omnes Hispanias sex sunt nunc prouinciæ, Tarraconensis, Carthaginensis, Lusitania, Gallicia, Betica. Transfretana etiam insula, terræ Africanæ prouincia, Hispaniarũ est, quæ Tingitania cognominatur. Ex his Betica & Lusitania Consulares, ceteræ præsidiales sunt. Cum Gallis populus Romanus grauissima bella habuit. Galli etiã illam partem Italiæ, ubi nunc

Mediola-

Mediolanũ est, usq; ad Rubiconem tenebant fluuium, in tantũ uiribus freti, ut Romam ipsam bello peterẽt, & cæsis exercitibus Romanis, apud Aliam fluuiũ mœnia urbis intrarẽt: Capitoliũ obsiderent, ad cuius arcem sexcenti nobilissimi Senatores confugerant, qui mille auri pondo se obsidione redemerunt. Postea Gallos cũ uictoria remeantes, Camillus, qui in exilio erat, collecta de agris multitudine oppressit. Aurum & signa quæ Galli ceperant, reportauit. Cum Gallis multi Cosules, Prætores, & Dictatores euentu uario conflixerunt. Marius Gallos de Italia expulit, & transcensis Alpibus feliciter aduersus eos pugnauit.

Sub C. Cæsare, quomodo aucta sit respublica Romanorum.

CAeterum C. Cæsar cum decem legionibus, quæ quaterna millia militũ Italorũ habuerant, Galliam subegit. Cum Gallis ultra Rhenũ positis, conflixit, per annos octo ab alpibus in Britaniã usq; ad Gallias transiuit. Decimo anno Britanias, Gallias tributarias fecit. Sunt Galliæ cum Aquitania Britanijs prouinciæ decẽ & octo. Alpes maritimæ prouinciæ Abrianẽsis, Viennensis nouem popularia, Aquitaniæ duæ, alpes Gagiæ maximæ Sequanorum: Germaniæ duæ: Belgicæ duæ: Lugdunenses duæ. In Britannia, maxima Cæsariensis: Britannia prima, Britannia secunda. In Illyricũ ab ore maritimo paulatim regressi sumus. Leuinius Consul Adriaticũ atq; Ionicum mare primus ingressus, maritimas obtinuit ciuitates. Creta per Metellum Consulẽ, qui Creticus dictus, prouincia facta est. Græcis in fidem nostrã confugiẽtibus ad Achaiam accessimus: Athenienses aduersus Philippũ Macedoniæ regem auxilium nostrũ petierunt. Libera diu sub amicis nostris Achaia fuit. Ad postremũ legatis Romanorũ apud Corinthum uiolatis, per L. Numium Consulẽ capta Corintho, Achaia omnis obtenta est. Epirotæ, qui aliquãdo cum rege Pyrrho etiã ad Italiam transire præsumpserant, uicti, atq; Thessali simul cum Achiuorũ & Macedonũ regionibus nobis accesserunt. Macedonia ter rebellauit, sub Philippo, sub Perseo, sub Pseudo Philippo. Philippum flaminius, Persen Paulus, Pseudo Philippũ Metellus oppressit, quorũ triũphis Macedonia quoq; populo Romano adiuncta est. Illyricos, qui auxiliũ Macedonibus attulerant, ex eadem occasione per L. Maniliũ prætorẽ uicimus, & eos cum rege Gentio in deditionẽ accepimus. Dardanos & Mesios Curius Procõsul subegit, & primus Romanorũ ducũ, ad Danubiũ usq; peruenit.

Sub Iulio & Octauiano Cæsare, quæ regiones accesserint Romanis.

SVb Iulio & Octauiano Cæsare, per alpes Iulias iter factũ, alpinis omnibus iunctis, Noricorum prouinciæ accesserũt. Buccone Pannoniorum rege subacto, in deditionem Pannoniæ uenerunt. Amantinis inter Slauum & Drauum prostratus, regio Saluensis ac secundorũ loca Pannoniorum obtenta sunt. Marcomanni & Quadi de locis, uarieq; inter Danubium & Drauum pulsi sunt, & limes inter Romanos & Barbaros ab Augusto per Vindeliciam, per Noricum, Pannoniam ac Mœsiam est constitutus.

Sub Traiano quæ accesserint prouinciæ.

TRaianus Dacos sub rege Decibalo uicit, & Daciam trans Danubium in solo barbarico prouinciã fecit, quæ in circuitu habuit decies centena milia passuũ. Sed sub Galieno Imperatore amissa est, & per Aurelianũ translatis exinde Romanis duæ Daciæ in regionibus Mœsiæ factæ sunt. Habet Illyricus septẽ & decem prouincias, Noricorũ duas, Pannoniorũ duas, Valeriam, Seruiam, Sclauiã, Dalmatiã, Mœsiam, Daciæ duas. Et in ditione Macedoniæ sunt septem: Macedonia, Thessalonica, Achaia: Epiri duæ, Præualis & Creta. Thracias, Macedonici belli occasione transcursum est. Sæuissimi omniũ gentiũ Thraces fuerunt in Thracũ regionibus. Scordisci habitauerũt pariter crudeles & calli

dum genus, de quorũ sæuicie multa fabulose memorantˆ, quod hostiũ captiuos dijs suis litauerũt, atq; sanguinẽ humanũ in ossibus capitũ potare sunt soliti, sæpe per eos Romanus cæsus est exercitus. M. Didius uagantes Thracas repressit M. Drusius intra fines proprios continuit. Minutius in Hebreo flumine Thraces uastauit. Per Apium Claudiũ proconsulem, hi qui Rhodopam incolebant uicti sunt. Europæ maritimas urbes antea Romana classis obtinuit. M. Lucullus per Thraciã cum Bessis primus pugnauit, ipsamq; caput gentiũ uincit. Thraces enim Montanos subegit, & Emolphidam quæ nũc Philopopolis dicitˆ: Olimpiadam quæ modo Adrianopolis nominatˆ, in ditionẽ nostrã redegit. Cauilam cœpit, supra portũ positas ciuitates occupauit: Apollinã, Gallatiam, Parthenopolim, Thomos: Histrum ad Danubiũ usq; perueniens Romana Scythis arma monstrauit. In ditionẽ reipublicæ sex Thraciarũ prouinciæ sunt cõquisitæ, Thracia, Emipontus, Misia inferior, Scythia, Sacia, Rhodopa: in qua nunc sede arces Romanæ urbis sunt cõstitutæ: Constantinopolis. Nunc autẽ eas partes totumq; orientem, ac positas sub uicino sole prouincias, qui autores scriptis suis parauerunt explicabo, quo studium clementiæ tuæ Imperator, quod in hijsdem propagandis habebis, amplius incitetur.

De orientalibus regionibus à populo Romano subactis.

Asia societate Attali regis nota Romanis est. Eamq; Attali testamento relictã, hæreditario iure possidemus, ne quid tale Romanus populus nõ uiribus partũ haberet, armis per nos ab Antiocho Syriorũ rege maximo est uindicata. Eadem occasione etiã Lydia sedes antiqua regnorũ, Caria, Hellespontus, ac Phrigia in potestatẽ populi Romani facta deditione uenerũt, Rhodijs & insularũ populis primũ infestissimis, post fidelissimis auxiliatoribus usi sumus. Ita Rhodus insula primũ libere agebat, postea in consuetudinẽ parendi Romanis clæmenter prouocãtibus peruenit. Et sub Vespasiano principe insularũ prouincia facta est. Pamphiliam, Phrigiã, Cariam, Hicariam, Seruilius Proconsul ad bellũ Epirotarũ missus obtinuit: Bithiniam defuncti Nicomedis testamento assecuti: Gallogræciã, id est, Gallatiam: sunt enim ut & Galli sonat nomen Gallatæ, quos quod Antiocho cõtra Romanos auxiliũ præbuissent, inuasimus. Mumius Proconsul Gallatas persecutus est, cum fugientes partim in Olimpũ, partim in Megaram montẽ, qui nũc Modiatus dicitˆ, de arduis eos in plana detrusit. Et uictos in perpetuã pacẽ redegit. Postea Gallatiã Deiotarus Betiæ rex nobilis Romanis permittentibus tenuit. Ad extremũ sub Octauiano Cæsare Augusto, Gallatia in formã prouinciæ redacta est. Eam primus Lolius administrauit. Cappadoces primo societatẽ nostrã sub Ariararte rege petiuerũt, posteaq; Ariobarzanes rex Cappadocũ à Mithridate expulsus, Romanorũ armis restitutus est, semperq; in auxilia nostra fuerũt Cappadoces, & ita maiestatẽ coluere Romanã, ut in honorẽ Augusti Cæsaris Megara ciuitas Cappadociæ maxima, Cæsarea nuncuparetˆ. Postremo q̃ sub Impatore Claudio Cæsare Archelaus ex Cappadocia Romã uenisset, ibiq; diu detentus occubuisset, in prouinciæ speciẽ Cappadociã migrauit.

Orientales partes quomodo Romanis subiugatæ.

Ponthus per Pompeium, uicto Mithridate rege Pontico, formã prouinciæ accepit. Paphlagoniã Philomenes rex amicus populi Romani tenuit. Sæpe ex ea pulsus, regno à nobis est restitutus: quo mortuo prouincia eius Paphlagonibus imposita est. Vltra iuga Thauri montis, quẽadmodũ Romana possessio perrexit, consequenti locorũ magis q̃ temporũ seruata digestione monstrabitur. Antiochus Syriæ rex potentissimus, bellũ formidabile populo Romano intulit. Trecenta milia armatorũ habuit. Falcatis curribus & elephãtis aciem instruxit. A Scipione Consule fratre Scipionis Aphricani in Asia apud Magnesiã uictus est. Pace accepta intra Thaurũ regnare permissus est. Eius filij

regnũ

regnũ Syriæ ſub clientela populo Romano retinuerũt, quibus defunctis Syriarũ prouincijs potiti ſumus. Calices & Hiſauros, qui ſe piratis & prædonibus iunxerant, Seruilius Proconſul ad Prædonũ bellũ miſſus ſubegit, & uiam per Thaurũ montẽ primus inſtituit: hicq́ de Callicibus & Hiſauris triumphauit, atq́ Hiſauricus cognominatus eſt. Cyprus famoſa diuitijs, paupertatẽ populi Romani ut occuparet ſollicitauit. Eam rex fœderatus regebat, ſed tanta fuit penuria ærarij Romani, & tam ingens fama opum Cypriarũ, ut lege lata Cyprus confiſcari iuberet. Quo accepto nuntio rex Cyprius uenenũ ſumpſit, quo uitã prius quàm diuitias amitteret. Cato Cyprias opes nauibus aduexit, ita ut ius eius inſulæ auarius quàm iuſtius ſumus aſſecuti. Cyrenas cũ cæteris ciuitatibus Lybiæ Pentapolis, Ptolomæi antiquioris liberalitate ſuſcepimus. Lybiam ſupremo Apionis regis arbitrio ſumus aſſecuti. Aegyptus omnis ſub amicis regibus fuerat, ſed uicta cũ Antonio Cleopatra prouinciæ formã Octauij Cæſaris Auguſti tẽpore accepit. Et primũ apud Alexandrinos, Cornelius Gallus, Romanus iudex adminiſtrauit: per cõfinia Armeniarũ primũ ſub L. Lucullo Romana trans Thaurũ ſigna tranſmiſſa, ſunt uiſa, rei Saraceni & Hirinæ ſuperati, ceſſere in Meſopotamia. Ab eodem Lucullo urbs capta eſt, poſtea per Pompeiũ eadem loca armis obtenta ſunt. Syriæ ac Phœnices bello a Tigrane Armeniorũ rege receptæ ſunt. Arabes & Iudei in Paleſtina uicti ſunt. Ad extremũ ſub Traiano principe regis maioris Armeniæ diadema ſublatũ eſt. Per Traianũ Armenia, Meſopotamia, Syria, & Arabia prouinciæ factæ ſunt: ac limes oriẽtalis ſupra ripã fluminis Tigridis conſtitutus eſt: ſed Adrianus qui ſucceſſit Traiano inuidens gloriæ Traiani, ſponte Armeniã & Meſopotamiã & Syriã reddidit, ac mediũ inter Perſas & Romanos Euphraten eſſe uoluit. Et poſtea ſub Antoninis duobus Marco & Seuero nota pertinacia cæteriſq́ principibus Romanis, qui aduerſus Parthos euẽtu uario dimicauerũt, quater amiſſa, quater accepta Meſopotamia eſt. Et Diocletiani tẽporibus, uictis prima cõgreſſione Romanis: ſecundo autẽ conflictu ſuperato rege Narſeo & uxore eius ac filiabus captis, & eis ſumma pudicitiæ cuſtodia reſeruatis, pace facta Meſopotamia eſt reſtituta, & ſupra ripã Tigridis limes eſt refirmatus, ita ut quinq́ gentiũ trans Tigridem conſtitutarũ ditionẽ aſſequeremur, quæ conditio fœderis in tẽpus diui Conſtantini cõſeruata durauit. Scio nũc quo tua uergat intentio: requiris profecto quẽadmodũ Babyloniæ & Romanorũ arma collata ſunt, & quibus uiribus, ſagittis pila confoderẽt, breuiter euentus enumerabo, bellorũ furto hoſtes in paucis inuenies eſſe lætatos, uera autẽ uirtute ſemp Romanos probabis extitiſſe uictores.

De L. Sylla.

PRimũ à L. Sylla Proconſule Arſaces rex Parthorũ, miſſa legatione amicitiam populi Romani rogauit ac meruit. L. Lucullus Mithridatẽ regno ponti exutũ, ad Armeniã proſecutus eſt. Tigranẽ Armeniorũ regem cũ ſeptem milibus clypeatis & centũ uiginti milibus ſagittariorũ, ipſe cum decẽ & octo milibus uicit. Cirram maximã Armeniæ ciuitatẽ expugnauit. Medenã optimam Armeniorũ regionẽ obtinuit. Per Meletem ad Meſopotamiam deſcendit. Ninſabiũ cum fratre regis cœpit, tendere in Perſas paratus ſucceſſionẽ accepit. Gn. Pompeius ex parte felicitatis ad Mithridaticũ bellum miſſus, Mithridatẽ in Armenia minore nocte aggreſſus, prælio ſuperauit, cæſis duobus & quadraginta milibus hominũ, caſtra inuaſit. Mithridates enim cum uxore & duobus comitibus in Boſphoros fugit. Ibi deſperatione rerũ ſuarũ uenenũ hauſit, & cum uis ueneni parũ ageret, à milite ſuo ut ferro percuteret impetrauit. Pompeius auxiliatorẽ Mithridatis Tigranem, Armeniorũ regem, perſecutus eſt. Ille ſe oblato diademate apud Artaſſata dedit. Receptæ ſunt ab eo Meſopotamiæ, Syriæ, & aliquanta pars Phœnicis, & in Armenia minore regnare permiſſus eſt. Item Pompeius Boſphoronis, & Colchis Ariſtarchum regem impoſuit, cum Albanis con

flixit. Orcodo Albano regi ter uicto pacem dedit. Iberiam cum Arsace rege deditione accepit. Saracenos & Arabes uicit, Iudea capta Hierosolimam obtinuit. Cum Persis foedus fecit. Rediens apud Antiochiam Damnensem lacum, loci delectatus amoenitate & aquarum abundantia, addito nemore consecrauit.

G. M. Crassi.

MArcus Crassus Consul aduersus rebellantes Parthos missus est. Is cum pax missa à Parthis legatione rogaret, apud Thesiphontem responsurũ se ait, qui apud Zeomatem traiecit Euphratẽ, à transfuga quodam Maracho inductus, ad ignotam camporũ solitudinẽ descendit. Is undiq; circum uolantibus sagittariorũ agminibus, cum Silane & Silena praefectis regis est cinctus exercitus, & ui telorũ obrutus ipse Crassus ad colloquiũ sollicitatus, uiuus penè capi posset, repugnantibus Tribunis euaserat, & dum fugã petit occisus est: Caput eius cum dextera manu resectum ad regem perlatũ est, atq; ita ludibrio habitum, ut faucibus eius aurũ liquefactum infunderet, scilicet ut qui ardens cupiditate praedandi pacẽ regis rogatus abnuerat, etiã mortuo eius reliquias auri flamma combureret. L. Crassus quaestor uir strenuus, Crassi reliquias fusi collegit. Exercitus contra Persas in Syriam irrumpens, ter cum summa administratione conflixit, eosq; trans Euphraten redactos uastauit. Parthi Labieno duce, qui Pompeianarũ partium fuerat, & uictus ad Persas refugerat, in Syriam irruperũt, ac totam prouinciã occupauerũt. P. Ventidius Bassus Parthos, qui duce Labieno Syriam inuaserat occurrens, in Caparo monte cum paucis fugauit. Labienũ occidit, persecutus est Persas & ad interemptionẽ strauit. Qua cõgressione Parthorum regis filiũ, de qua Crassus uictus fuerat, occidit, ne aliquando Romani ducis mors inulta relinqueret: Ventidius de Persis triumphauit. M. Antonius in Mediam ingressus, quae nunc Medena appellatur, bellum Parthis intulit, & primum eos uincit: post, duabus legionibus amissis, cum fame, pestilentia, tempestatibusq; premeretur, uix per Armeniam Persis insequentibus reuocauit exercitum, tanto per momenta temporum terrore percussus, ut à gladiatore suo percuti postularet, ne uiuus ueniret in hostium potestatem.

Regnum quod solummodo sub Caesaribus habitum est.

SVb Octauiano Augusto Caesare Armenia cũ Parthis conspirauit. Claudius Caesar, nepos Augusti, cum exercitu missus ad orientẽ, cum per maiestatẽ Romani nominis facile cuncta sedasset, atq; ei tunc Armeni, qui tunc temporis ualidiores erãt Parthis, dedissent, & iudices ex instituto Pompei, dictis gentibus Claudius Caesar praeficeret, Dones quidam, quẽ Arsaces praeposuerat, proditione simulata libellum in quo scripti thesauri continerent obtulit, quem cum Romanus Imperator legeret intentius, ultro Dones aggressus Claudium uulnerauit, percussor quidem à militibus confossus est. Claudius uulneratus reuersus in Syriam obijt. Persae ad satisfactionẽ tam audacis admissi obsides tunc primũ Octauio Caesare dederunt, & erepta sub Crasso signa retulerunt. Pacatis gentibus orientis Augustus Caesar etiam Indorũ legationẽ primus accepit. Nero quẽ turpissimũ Imperatorem Romana respublica est passa, amisit Armenias duas, tum legiones duae sub iugo à Persis missae, extremo dedecore Romani exercitus sacramenta foedauere. Traianus qui post Augustũ Romanae reipublicae mouit lacertos: Armeniam recepit à Parthis, sublato diademate regi, Armeniae maioris regnũ ademit. Albanis regẽ dedit: Lubros, Bophorianos, Colchos in fidem Romanae ditionis accepit. Saracenorũ loca & Arabũ occupauit. Carducmeos & Marcumenos obtinuit ante Mulsium: optimam enim Persidis regionẽ Seleuciam & Thesiphonten & Babyloniã accepit, & tenuit usq; ad Indiae fines. Post Alexandrũ accessit in mari Rubro, classem instituit, prouincias fecit, Armeniam,

niam, Mesopotamiã, & Assyriam, quæ post & apud Tigridem atq; Euphraten sita, irriguis tribus amnibus instar Aegypti fœcundatur. Adrianũ gloriæ Traiani certũ est inuidisse, qui ei successit imperio. Hic sorte propria inde eductis exercitibus in Armeniam, & Mesopotamiã, & Assyriam concessit: Et inter Romanos & Persas Euphraten esse uoluit. Antonini duo Marcus & Seuerus, hic socer, & ille gener, pariter Augusti Imperatores orbis, æquata primũ potestate imperium tenuerunt: Sed ex his Antonius iunior ad expeditionẽ Parthicam profectus est, multa ingẽtia aduersus Persas feliciter gessit: Seleuciã Assyriæ urbem cum quadringentis milibus hostium cepit, ingenti gloria de Persis cum socero triũphauit. Seuerus natione Apher acerrimus Imperator Parthos strenuissime uicit: Ariabenos deleuit, Arabes obtriuit, Arabiam prouinciam refecit: huic cognomina ex uictorijs acquisita sunt: Nam Arabenicus, Parthicus & Arabicus cognominatus est. Antonius Bassianus cognomento Caracalla filius Seueri Imperatoris, expeditionem in Persas parans in Effreniam apud ciuitatem Edosam propria morte obijt, & ibidem sepultus est. Aurelius Alexander quasi fato quodam in exitium Persicæ gentis, iuuenis admodum Romani imperij gubernacula suscepit. Ipse Persarũ regem nobilissimũ Darsem gloriose uicit. Hic Alexander sacrorũ scriniorũ magistrum habuit Vulpianum iurisconsultũ. De Persis pompa spectabili triumphauit. Sub Gordiano Augusto ex iuuentutis fiducia rebellantes Parthi ingentibus prælijs concussi sunt. Isq; de Perside rediens uictor, fraude Philippi, qui præfectus prætorio eius erat, occisus est: milites eius in uiginti miliario à Circesso, quod nunc extat ædificarunt, atq; exequias eius Romani cum magna reuerentia deduxerunt. Valeriani infausti principis fortunam tædet referre: Is cum Galieno suscepit imperium, sed hunc exercitus Galienum senatus Imperatorem fecit, è quibus in Mesopotamiã aduersus Persas Valerianus congressus à Xapore Persarum rege superatus est, & captus dedecore uitæ suæ consenuit. Sub Galieno Mesopotamiã inuasam & Assyriam etiam sibi Persæ uendicare cœperãt, nisi quod turpe est Odenatus decurio palmitenus collecta Syriorum agrestium manu acriter restitisset, & fusis aliquoties Persis non modo nostrũ militem defendisset, sed etiã ad Thesiphontem Romani ultro imperij (quod mirum est dictu) penetrasset. Aureliani Imperatoris gloriæ Zenobia ordinati uxor accessit. Ea enim post mortem mariti, fœminæ ditione orientis tenebat imperium, quam Aurelianus multis clipeatorũ & sagittariorũ millibus fretam, apud Himas haud procul ab Antiochia uicit, & captam Romæ triumphans ante currum duxit. Cari Imperatoris uictoria de Persis, nimium potens superno numini uisa est. Nam ad inuidiã superni numinis pertinuisse credenda est. Is enim ingressus Persidam, & quasi ei nullo obstante, uastauit. Colcham & Thesiphontem urbes nobilissimas cœpit. Cum uictor totius gentis castra super Tigridem haberet, fulminis ictu interijt. Sub Diocletiano principe põpa uictori nota de Persis est. Maximianus Cæsar prima cõgressione cum contra innumerã multitudinẽ cum paucis acriter dimicasset, pulsus recessit. Hic tanta indignatione à Diocleciano susceptus est, ut ante Carpentũ eius per aliquot millia passuũ occurrerit, purpuratus cum uix impetrasset, ut reparato de limitaneis Daciæ exercitu, euentũ martis repeteret. In Armenia maiore ipse Imperator cum duobus equitibus explorauit hostes, & cũ uiginti millibus militũ superueniens castris hostiũ, subito innumera Persarũ agmina aggressus, ad interemptionem occidit. Rex Persarũ Narseus effugit, & uxor eius & filiæ captæ sunt, & maxima pudicitiæ custodia reseruatæ: pro qua admiratione Persidæ nõ modo armis, sed & moribus superiores esse confessi sunt. Sed Mesopotamiã cum Transtigranis quinq; regionibus reddiderunt, pax facta est, & usq; ad nostrã memoriã reipublicæ perdurauit.

durauit. Constantinus rerũ dominus, extremo suæ uitæ tempore expeditionẽ parauit in Persas: toto enim orbe pacatis gentibus, & recenti de Gothis gloriosior uictoria, multis in Persas descenderat agminibus, sub cuius aduentu Babyloniæ in tantũ regna trepidauerũt, ut supplex eorũ legatio occurreret: Persas facturos se imperata promitteret, nec tamen pro assiduis eruptionibus quas sub Constantino Cæsare per orientẽ tentauerant ueniam meruerũt. Constantinus in Persas uario ac magis difficili pugnauit euentu, præter leues excubantiũ in limite congressiones, acriore acie nouies decertatũ est, per duces suos septies, ipse præsens bis affuit. A ueris & grauibus pugnis Berna & Singarena præsente Constantino & Segarena Constantiensi quoq; & cum amica capta est, graue sub eo principe respublica uulnus accepit: ter autem est à Persis obsessa Insibi ciuitas, sed maiori suo detrimẽto dum obsideret hostis affectus est. Marensi autẽ bello ubi Narseus occidit, superiores discessimus. Nota uero in agro Aliensi prope Singarenã pugna, ubi Constantinus affuit omnium expeditionũ cõpensatus fuisset euentus, si locis & nocte aduersantibus parcitos ferocia milites, ab intẽpestiuo pugnandi tempore Imperator ipse ad loquendum reuocare potuisset. Qui tamen inuicti uiribus, improuisi aduersus sitim aquarũ, subsidijs incumbentes, uespere castra Persarũ aggressi ruptis munitionibus occuparunt. Fugatoq; rege cum à prælio respirantes pretentis munitionibus inhiarẽt aquæ, morbo sagittarũ obruti sunt, cura stolide ad dirigendos certius in se ictus lumina ipsi per noctẽ accensa præberent. Iuliano in externos hostes, ex parte felicitatis principi aduersus Persas motus defuit. Is cũ ingenti apparatu, utpote totius orbis regnator, infesta in Persas signa cõmouit, instructam cõmeatibus classem per Euphratẽ inuexit. Strenuus multa Persarũ oppida ac castella, aut suscepit dedita, aut manu cepit. Cum contra Thesiphontem in Tigridis & Euphratis ripam mixti castra haberet, ludosq; campestres, ut hosti sollicitudinẽ demeret & per diem agitasset: noctis in medio impositos nauibus milites, in ulteriorẽ ripam partis transuexit, qui per ardua nitentes, qua difficilis etiam per diem & nullo prohibente fuisset ascensus, Persas terrore subito miscuerũt, uersis agminibus totius gentis, apertis & Thesiphontes portis, uictor miles intrasset, ni maior prædarũ occasio fuisset q̃ cura uictoriæ tantã adeptus gloriã cum de reditu à militibus admonerẽt, intentioni suæ magis credidit, & exustis nauibus cum transfuga, qui ad se fallendum obiecerat, inductus in euimandeuiã uiæ cõpendia sectaretur dextrũ iter aduersa Tigridis ripa nudato militũ latere, iter religens, cum incautius per agmen erraret, excito puluere ereptus ex suorũ conspectu ab hostiũ obuio equite conspectus per ilia ictus inguinetenus uulneratus est. Inter effusionẽ nimij sanguinis, cum suorũ ordinẽ licet saucius instaurasset, cunctantẽ animã multo suos allocutus efflauit. Iouinianus prælij superiorem, sed confusum morte Imperatoris amissi suscepit exercitũ. Cum cõmeatus deficerent, & uia in reditu prolixior immineret, Persæ crebris excursibus nunc à fronte, nunc à tergo, mediorũ quoq; latera incursantes inter agmina morarenẽ, consumptis aliquot diebus, tanta reuerentia Romani nominis fuit, ut à Persis primus sermo de pace haberẽt, ac tunc confectus inedia exercitus conditionibus, quod nunq̃ antea accidit, dispendiorũ Romanæ reipublicæ impositis, ut Insibi & pars Mesopotamiæ traderẽt, quibus cupidior regni q̃ gloriæ Iouinianus imperio rudis acquieuit. Quã magno deinceps ore tua princeps facta inclyte sint personanda, quibus me licet imparẽ dicendi nixu & æuo grauior parabo. Maneant modo cõcessa dei nutu & amico cui te credideris creditus es numine inducta felicitas. De hac gente sicut de Gothis, etiam Babylonibus tibi palma pacis accedat gloriosissime principũ Valentiniane Auguste.

FINIS.

POLIBII

POLYBII HISTORIARVM LIBER PRIMVS, NICOLAO PEROTTO INTERPRETE.

I ab ijs, qui res gestas ante nos scripserunt, laudem historiæ prætermissam esse contingeret, fortasse necessariũ uideretur, ut in nostri operis initio uniuersos ad suscipiendam, capessendamq́ historiam hortaremur, cum nulla hominibus facilior ad uitæ institutionem uia sit, quàm rerum ante gestarum cognitio. Verũ cum non aliqui, neq́ aliquatenus, sed omnes, ut ita dicam, hoc principio, hocq́ fine utantur, ut ueram disciplinam, exercitationemq́ ad res ciuiles, historiæ cognitionem esse dicant, eamq́ solam ob exempla alienorum incommodorum, effectricem & magistram, ut quis possit fortunæ uarietatem æquo animo ferre: profecto neminem puto iudicaturum, necessarium fuisse, ut de ijs quæ recte, & à multis dicta sunt, denuo sermo haberetur: à nobis præsertim, quibus nouitas ipsa rerum, de quibus scribere instituimus, satis superq́ est ad hortandos alliciendosq́ omnium, tum iuuenum, tum natu grandiorũ, ad hanc nostram historiam animos: Quis enim adeo est hominũ uel prauus, uel ignauus, qui nosse refugiat, quo modo, quóue regendi genere uniuersæ totius ferè orbis nationes domitæ, & intra trium & quinquaginta annorũ spatium imperio populi Romani subiectæ fuerint? id quod ante id tempus uisum fuerat nunquam: aut quis rursus ita cæteris spectaculis, ac disciplinis deditus atq́ affectus est, ut aliquid huic cognitioni præponendum ducat? At quàm grande, quámq́ excellens sit hoc nostrum opus, palàm erit, si principatus, qui maxime & dignitate, & gloria floruerunt, de quibus amplissime scripserunt historici, Romani imperij excellentiæ comparabimus. Digni autem hi tandem sunt qui comparentur: Persarum quibusdam temporibus magna potẽtia fuit: sed quotiescunq́ transgredi Asiæ terminos ausi fuere, non in principatus solum, uerum etiã in proprij capitis periculum inciderunt. Lacedæmonij cum diu de Græcorum imperio certauissent, tandem desiderij sui compotes facti, uix annos duodecim imperare libere potuerunt. Macedones in Europa quidẽ dominati sunt ab Adria ad flumen Istrum, quæ exigua quædam eius regionis pars est, postea debellatis Persis, Asiæ quoque principatum habuerunt: sed tamen hij quoq́, & si complurium rerum, atq́ locorum domini sunt uisi, magnam tamen orbis partem intactam reliquerunt: nam de Sicilia, Sardinia, Africa, ne contendere quidem cœperunt: ferociores uero Europæ nationes, & quæ magis ad occidentem uergũt, uix, ut sic dixerim, cognouere. Romani nõ aliquam orbis partem, sed uniuersum ferè orbem subiugarunt. Cæterum initium nostri operis erit, à temporibus quidem, olympias centesima & quadragesima: à rebus uero gestis, apud Græcos quidem, bellum sociale appellatũ, quod primum cum Achæis aduersus Aetolos Philippus incepit, Demetrij filius, ac Persei pater: apud eos uero qui Asiam colunt, bellũ Syriacum, quod Antiochus, & Ptolomæus Philopater inuicem gesserunt: In Italia uero & Africa bellum Romanorum, Carthaginensiumq́, quod complu

res bellum Hannibalis appellant. Hæc autem ea sequentur, quæ sunt ultimo loco à Sicyonio scripta. Ante hæc igitur tempora bella diuersis in locis sparsim gesta sunt: Postea uero euenit, ut in unum quasi corpus coalesceret historia, & res Italicæ, Libycæq; cum Græcis, atq; Asiaticis miscerentur, & ad unum finem omnia tenderent: quapropter & exordium nostri operis ab eo tempore sumpsimus: Etenim cum in eo bello Romani Carthaginenses superassent, maiorem à se partem iam gestam rati, quo uniuersum aggredi possent, eo primũ tempore ausi fuerunt ad reliqua manus extendere, & cum potentia, ac uiribus in Græciã Asiamq; traijcere. Quod si eorum mores, atq; instituta, qui de principatu orbis inter se contenderũt, cognita perspectaq; haberemus, fortasse non esset opus altius repetere, quibus uiribus, quáue potentia freti, tales tantasq; res aggresi fuerunt: Verum cum neq; Romani populi, neq; Carthaginensium instituta compluribus Græcorũ nota sint, neque eorum uires, neque res gestæ, necessarium arbitrati sumus, hunc & sequentem librum, antequã historiam ingrederemur, præscribere, ne quis forte, cum ad lectionem nostri operis se cõtulerit, dubitare possit, quo consilio, quibusq; uiribus, aut facultatibus fretus Romanus populus eò animum induxerit, quo & orbe terrarum, & uniuerso mari nostro potiretur: cum potius ex hijs principijs, atque hac nostra præparatione manifeste omnes intelligant, necessarias Romanos facultates habuisse, quibus & rem talem tantamq; aggredi, & desiderij sui compotes fieri potuerunt: Nam & huius nostri operis, & rerum hac tempestate gestarum pulchritudo in primis hæc est, quod quemadmodum fortuna omnes ferè totius orbis terrarum res ad unam partem inclinauit, & omnia ad unum, eundemq; finem referri coëgit: ita etiam per historiam uniuersa eo ordine, quo gesta sunt, facile scribi, & simul omnia cerni, atq; uideri possunt. Hoc autem uel inprimis nos animauit ad scribendam historiam, simul quod temporibus nostris nemo adhuc fuit, qui in uniuersum res gestas scribere uoluerit: nam id multo minus nos fecissemus: uerum cum plerosq; uideremus singillatim bella quædam particularia, & res in illis gestas annotasse: uniuersalem uero, & ut dicam, coniunctam rerum gestarum cõmemorationem, quando, aut unde inceperint, quomodo gestæ sint, quem finem habuerint, neminem prorsus, quod mihi notum esset, usq; in præsentem diem attigisse, operæpretium fore censuimus, si nostra opera daretur hominibus nostris facultas legendi, id quod optimum simul, & utilissimũ fortunæ opus fuit: nam cum multa in uita hominum fecerit præclara illa quidem, & admiratione digna, nihil tamen usque in præsentem diem fecit, quod sit rebus nostri temporis comparandum: Quæ res quidem ex ijs, qui priuatas scripserunt historias, minime intelligi posset: nisi forte quis sit, qui cum præclaram aliquam ciuitatem transierit, aut seorsum pictam uiderit, putet se propterea uniuersi orbis situm, figuram, atq; ordinem intellexisse, quod nullo modo uerisimile est: ac mihi quidem uidentur, qui per particularem historiam satis intelligi posse uniuerse existimant, non minus à uero deflectere, quàm si quis cum animati, atque formosi corporis separatas inuicem partes consideret, putet se propterea omnem eius animalis pulchritudinem, atque ornatum intellexisse: etenim si quis distinctas illas, ac separatas partes sumat, cõiungatq; inuicem, & animal adhibita forma, atque ornatu animi perfectum efficiat, deinde id rursus illis ostendat, profecto fateantur se longe antea aberrasse, similesq; somniantibus fuisse: quendam enim conceptum totius uisis partibus facere certe licet, certam uero scientiam, ac cognitionẽ eius habere impossibile est. Quapropter paululum conferre posse particularem historiam putandum est ad uniuersi noticiam, ac cognitionem: ex cõmixtione uero rerum & similitudine, & differentia accidere, ut nemo sit, qui

ca legens

ea legens singularem non capiat ex historia fructum ac uoluptatem. Faciemus autem principium huius libri primam Romanorū ex Italia transfretationem, quæ est ijs continua, quæ Timæus ultimo loco scripsit: fuit autem olympiade centesima & uigesima nona: Quamobrem dicendum quidem est, quomodo, quóue tempore res Italicas composuerint, quibus facultatibus freti in Siciliam transfretauerint: nam in eam terram primo extra Italiam sunt profecti: & eius quidem transfretationis causa simpliciter, &, ut ita dicam, nude dicenda est, ne causa causam quærente, totius rei principium, & consideratio perplexa sit: Sumendum etiam tale principium, quod sit temporibus, ac rebus consentaneum & uniuersis cognitum, quodcꝫ ipsum ex seipso considerari possit, etiamsi oportuerit, temporibus paulo altius repetitis, res interea loci gestas summatim cōmemorare: nam principio quidem ignoto, uel, per Iouem, subobscuro, necꝫ ea quidem quæ sequūtur persuadere, aut facere fidem possunt. Quod si opinio de principio uera sit, tunc omnis quocꝫ consequens sermo facile auditorum auribus satisfacit. Annus erat post eam naualem pugnā, qua Cimon Atheniensis Xerxen superauerat, decimus nonus, ante bellum uero in Leuctris gestum, quo Lacedæmonij pacem cum rege Persarum inierant, sextusdecimus, cum Dionysius senior Græcis, qui Italiæ oram incolebant, circa Elleporum superatis, Rhegium Calabriæ ciuitatem obsidebat: Galli uero Romam, Capitolio duntaxat excepto occupabant: quo tempore Romani percusso cum Gallis fœdere, & præter spem recuperata iterum patriæ libertate, gerere cum finitimis bella cœperunt, & mox Latinis omnibus superatis, bellum Tyrrhenis, deinde Celtis, postmodum Samnitibus intulerūt: non multo interiecto tempore, cum Tarentini ob ea, quæ in Romanorū legatos patrarant, se non satis tutos putantes, anno uno ante Gallorum in Italiam aduentum, Pyrrhum regem ad se uocassent, & simul hij, qui apud Delphos erant bello superati in Asiam confugissent, Romani deuictis iam Tyrrhenis, atque Samnitibus, Celtis uero in Italia compluribus prælijs profligatis, tunc primū in reliquas Italiæ partes facere impetum cœperunt, ueluti iam nō de alienis, sed de proprijs, & ad se pertinentibus rebus contendentes, pugnandi artem ex bellis, quæ iam cum Celtis atcꝫ Samnitibus gesserāt, optime edocti. Acriter igitur huic bello insistentes, Pyrrho eiusqꝫ copijs tandem ex Italia expulsis, rursus eos quocꝫ qui cum Pyrrho senserant, persequebantur, ac mox ueluti ex insperato omnium domini facti, & uniuersis qui Italiam habitabant, præter Celtas subiugatis, deinceps Romanos, qui Rhegium tenebant, obsidere cœperunt. Proprium enim quiddam, ac par duabus ciuitatibus, quæ in freti illius angustijs sitæ sunt, ea tempestate accidit, Messanæ, & Rhegio: Messanam enim non multo ante hæc tempora Campani sub Agathocle in Sicilia militantes urbis splendorem, atque opulentiam admirati, cum primum patrandæ rei oblatam sibi oportunitatem uiderunt, per amicitiam intra mœnia recepti, uiolata fœderis fide, in urbem impetum faciūt, ciues partim urbe eijciunt, partim trucidant, uxores, liberosqꝫ eorum, prout cuique in ipso conflictu sors tulit, item postea fortunas, agrosqꝫ inter se partiuntur: ita pulcherrimæ, opulentissimæqꝫ urbis compotes facti, confestim huius sui facinoris imitatores repererunt: Rhegini enim tempore, quo Pyrrhus Epyrotarum rex in Italiam copias traiecit, aduentu eius deterriti, simul quod Carthaginenses tunc mari dominantes metuebant, populi Romani opem, atque præsidium postularunt, missi ab Romanis ad Rheginos milites aliquandiu urbem tutati fidem ciuitati seruauerunt, erant numero quatuor milia hominum, quibus duces præerant Decius & Campanus: sed tandem Mamertinorū exemplo permoti, & eos tanti facinoris conspiratores habētes, ipsi quocꝫ Rheginis fidem uiolant,

tum rei opportunitate, tum Rheginorũ opulentia pellecti: ciues alios ex urbe depellunt, alios cædunt: deniq; ut Mamertini fecerant, ciuitatem detinent. Romani, & si hanc Rheginorum calamitatem graui & iniquo animo ferrent, superioribus tamen bellis occupati subsidium ferre non poterant: Confecto autem bello Rhegium, ut mox dicebamus, profecti, urbem obsederunt, ac tandem ex pugnarunt, interfectis compluribus, qui in ipsa etiã uictoria præscij quæ passuri forent, si superuiuerent, usq; ad extremũ fortissime repugnarũt: trecenti solum uiui in potestatem redacti, quos Romam è uestigio missos Consules in forum produci, ac uirgis cædi, & tandem, secundum patriæ morem, securi percuti fecerunt, quo & illi scelerati facinoris pœnas darent, & ipsi suam erga socios fidem quantum fieri posset confirmarent: urbem & agros, cæteraq; quæ superfuerãt, Rheginis continuo restituerunt. Mamertini, sic enim Campani se capta Messana nuncupabant, quamdiu legio illa Romanorũ Rhegium detinuit, præsidio eorum freti, non solum ciuitatem, & agrum suũ tutabantur, uerumetiam finitimas plerasq; tum Carthaginensium, tum Syracusanorũ ciuitates magnopere infestabant: nonnullas etiam Siciliæ urbes sibi tributarias fecerãt: Mox uero restituta Rheginis urbe, Romanæ legionis præsidio destituti, ipsi quoq; à Syracusanis obsidionem passi sunt, ob causas quas dicemus. Non multo ante tempore Syracusanorũ copiæ, cum inter se, atq; eos qui reipublicæ præerant, orta seditio foret, duces sibi creauere Artemidorum, & eum qui postea rex fuit Hieronem, admodum quidem adolescentem, sed ita uniuersis naturæ, atq; ingenij dotibus ornatum, ut nihil sibi regium, præter regnũ, deesse uideretur: hic suscepto magistratu, cum tandem caterua amicorum stipatus in urbem introijsset, ac diuersæ factionis ciues superasset, adeo clementer, moderateq; uictoria usus fuit, ut consentiente unanimi Syracusanorũ omnium, qui non facile in huiusmodi rebus conuenire consueuerant, fauore dux iterato crearetur. Hieron igitur confestim maiora se, quàm ut dux esset, animo concipere manifestissimis argumẽtis ostendit. Principio enim cum Syracusanos animaduertisset, quotienscunq; copias, ducesq; eorum extra urbem mitterent, seditionibus inter se uexari consuetos: Leptinem autem intellexisset fide, atq; autoritate inter cæteros Syracusanos plurimum pollere, & multitudini gratissimũ esse, non inutile futurũ putauit, si affinitatem cum ipso contraheret, quo haberet quem pro se in ciuitate posset relinquere, quotiens eum ad res gerendas exire, copiasq; in expeditionem educere oporteret. Accepta itaq; in matrimoniũ Leptinis filia, cum sciret ueteres Syracusanorũ copias, quæ ex conductis militibus erant, instabiles esse, rerumq; nouarum auidas, dedita opera exercitũ in Barbaros, qui Messanam tenebant, educit, castris q; iuxta Centoripam positis, ac strictis circa Cyamossorum fluuium aciebus, Syracusanos equites, peditesq; secum tenet, quasi per aliud iter hostes aggressurus foret: gregarium uero, ac conducticium militem circumueniri ab hostibus ac profligari patitur, ipse diuerso itinere cum Syracusanis omnibus profectus incolumis in ciuitatem reuertitur: liberato per hunc modum ueteranis gregarijsq; militibus exercitu, nouum ipse fidum militem iterato conducit. Itaque rebus omnibus diligenter compositis, cum Barbaros cerneret superiori uictoria stulte nimium temerarieq; elatos, ipse cum armatorũ, & iam satis à se exercitorum ciuium manu extra urbem profectus, citato itinere ad Nyleum agrum peruenit, ibiq; iuxta Longani fluminis ripas ingens cum Barbaris prælium collatis uiribus commisit: quibus tandem superatis, ducibusq; eorum captis, cum Barbarorum petulantiam hac uictoria repressam cerneret, Syracusas cum copijs reuersus, consentiente omnium ciuium fauore, rex à socijs appellatur. Mamertini primum Romanæ legionis, ut supra diximus, præsidio

destituti

destituti, deinde hoc graui prælio affecti, cum iam ferè animis cecidissent, pleriq; ad Carthaginenses confugiunt, eisq; & sese, & arcem dedunt: Alij ad Romanos legatione missa ciuitatem illis tradunt, præsidiumq; ueluti ab eiusdem generis hominibus postulant. Romani diu inter se quid faciendum esset dubitarunt: Perabsurdum enim putabant, se qui paulo ante in proprios ciues, ob occupatum contra fidem Rhegium, tam grauiter animaduertissent: nunc Mamertinis, qui eiusdem sceleris rei essent, præsidium ferre. Veruntamen cum Carthaginenses cernerent iam non Aphricam modo, uerum etiam pleraq; Hispaniæ loca, insulas præterea omnes Sardonij ac Tyrrheni maris, ui atq; armis subegisse, periculosam sibi eorum uicinitatem fore suspicabantur, si Siciliæ quoq; domini fierent. Hanc autem facile in Carthaginensium potestatem uenturam intelligebant, nisi Mamertinis suppetias mitterent: Etenim Messana capta, quæ eis à nonnullis, ut supra diximus, offerebatur, confestim Syracusas quoq; recuperaturos haud dubium erat: præsertim cum reliquum Siciliæ sub eorum ditione foret. Hæc cum Romani cogitarent, seruare Messanam omnino necessariũ putabant: neq; pati, ut Carthaginenses quasi pontem quendam sibi constituerent, per quem transire in Italiam pro libidine possent: diu tamen hæc res in senatu agitata, tandemq; cum iuuare Mamertinos turpius esse quàm cõmodius ob patrata scelera uideretur, rem infectã senatus dimisit. At populus Romanus cum tot bellis defatigatus, atq; contritus, iam quiete aliqua egere uideretur: & simul ostendentibus ducibus utilitatem & cõmodum, quod ex ea re prouenire poterat, præstandum Mamertinis subsidiũ iudicauit: Atq; ea sententia per plebem confirmata, confestim alterum ex Consulibus Appium Claudiũ traducere in Siciliam exercitum, & Mamertinis ferre suppetias iubent. Mamertini de Romanorũ præsidio certiores facti, Carthaginensium præfectum, quem superius positum in arce diximus, partim terrore, partim dolo ex urbe eijciunt: Appium Claudium ad se uocant, ciuitatẽ in eius manibus ponunt. Carthaginenses præfectum præsidij, quod formidine simul atq; ignauia arcem amisisset, cruci affigunt: ac repente terra mariq; coactis copijs, classeq; circa pelorum posita, terrestribus uero copijs circa Messanam castra metati, urbem diligentissime obsident. Interea temporis Hieron oblatam sibi opportunitatem ratus, ad expellendos, fugandosq; è Sicilia Barbaros, qui Messanam tenebant, percusso cum Carthaginensibus fœdere Syracusis profectus, positis q; ad aliam partem castris, iuxta montẽ quem Calchidicũ uocant, eum quoq; exitũ Mamertinis abstulit. At Consul per noctẽ non sine periculo traiecto freto Messanã peruenit: Cumq; hostes cerneret acriter undiq; urbem prementes: quippe qui non modo terra, uerum etiam mari potentiores erant, obsidionem sibi partim turpem, partim periculosam ratus: primum legatis ad utrunq; missis, an bello liberare Mamertinos rebus pace compositis ualeret, experiri uoluit. Sed cum neuter hostiũ Consuli præberet aures, tandem coactus subire periculum, decernere primum cum Syracusanis statuit. Igitur copias aduersus Hieronem educit, hortatur milites, acies struit. Nec Syracusanorum rex certamini morã facit. Diu, acriterq; pugnatur. Tandem uictoria penes Romanos fuit: quippe qui magna parte hostium cæsa, regem usque in castra persecuti sunt. Consul interfectorum corporibus spoliatis, se cum exercitu in urbem recipit. Hieron iam plane omnibus suis rebus metuens, proxima nocte Syracusas properat. Postridie eius diei Appius cum Syracusanorum fugam persensisset, auctis animis persequi eos decreuit. Conuocatis itaque militibus, iubet ut curent corpora: Deinde cum prima luce è castris proficiscitur, collatis que cum hoste uiribus, partim trucidat, alios cogit in proxima oppida se recipere. In hunc itaque modum soluta obsidione,

ta obsidione, per Syracusanorum atque sociorum agros intrepidus, nemine obuiam eunte incursiones facit, deuastat cuncta, tandemque ipsas Syracusas obsidet. Hæc prima populi Romani cum exercitu extra Italiam profectio fuit ob eas quas diximus causas: Quam cum iudicauissemus totius nostri propositi cõmodissimum fore principium, ab ea potissimum incepimus, repetitis paulo altius quæ necessaria uidebantur, ne quam in reddendis causis dubitationem relinqueremus. Nam quo tempore, quóue modo Romani summo in discrimine fuerint, ipsam quoque urbem Romam amittendi: & quando rursus superata Italia exteros subiugare cœperint, necessarium existimauimus ante omnia exponere, quo magnitudo imperij eorum, quæ postea secuta est, intellectis eiusmodi principijs, simillima ueri uideretur. Quod si in sequentibus quoque, cum de claris ciuitatibus loquamur, aliquid forte paulo altius repetimus, nemo sit qui miretur: id enim eo consilio facimus, ut principia nostra talia sint, ex quibus aperte liceat intelligere, quomodo, quibúsue rationibus ad eum quisque statum peruenerit, in quo in præsentia permanet: quod hoc loco de Romanis fecimus. Verum his omissis, tempus est ut iam ad id quod propositum erat reuertamur, ea primo breuiter summatimque exponentes, quæ ante ea tẽpora, de quibus scribere præcipue intendimus, gesta sunt: Quorũ primũ est bellum à Romanis Carthaginensibusque in Sicilia gestum: proximũ huic bellum Punicũ, quod res gestas primo Amilcaris, deinde Asdrubalis, cum ijs quæ sunt à Carthaginensibus gesta coniungit: Quo tempore prima Romanorũ in Illyrium, atque eas Europæ partes transfretatio fuit: Præterea certamina Romanorũ aduersus Gallos, qui ea tempestate in Italiam uenerant. Eodem tempore apud Græcos quoque bellũ gestum, quod Cleomenicũ appellatur: ad quod nostra hæc omnis præparatio tendit: Nam singillatim res gestas omnes cõmemorare, neque nobis necessariũ uidetur, neque audientibus utile: neque enim historiã de illis scribere instituimus, sed summatim ea quæ ad futurã historiã necessaria uidebuntur, attingere. Quapropter breuiter ea cõmemorantes, quantũ in nobis erit enitemur finem eorum quæ præparationis gratia referemus, cum principio nostræ historiæ coniungere: ita enim continuata narrationis serie, & nos recte existimabimur ea quæ à cæteris historia conscripta sunt tetigisse, & discendi cupidis apertam, facilemque ex omni parte uiam parauisse. Verũ nobis uel in primis libuit primum hoc Romanorum cum Carthaginensibus pro Sicilia bellum paulo diligentius conscribere, quod neque diuturnius bellum reperire facile foret, neque maiores apparatus, neque frequentiora facinora, neque plura certamina, neque maiores utrinque rerum uarietates: quandoquidem ea tempestate uterque populus legibus suis integer erat, fortuna mediocris, uiribus par. Vnde si quis utriusque ciuitatis uires, atque imperium considerare uoluerit, non tam ex sequentibus bellis, quàm ex hoc facere comparationem debebit. Illud quoque nos ad hoc bellum scribendum maxime impulit, quod hij qui optime uidentur de eo scripsisse, Philinus & Fabius, non parum à uero deflexisse mihi uidentur: Quanquam illos quidem de industria mentitos esse non ausim dicere: Sed eos puto, ut amantes consueuerunt, suorum beneuolentia deceptos: Nam & Philino quidem ex affectu Carthaginenses omnia bene, prudenter, fortiterque egisse uidentur, Romani contrá. Fabius uero sententiæ est plane diuersæ. Quam modestiam in cæteris uitæ partibus nemo fortassis sit qui reprehendat: Siquidem bonum uirum amicorum patriæ que amicum esse decet, & amicorum amicos colere, inimicos odisse. At eum qui scribendæ historiæ munus susceperit, omnia huiuscemodi moderari decet, & nonnunquam summis laudibus extollere inimicos, cum res gestæ eorum ita exigere uidentur: interdum amicos necessariósque reprehendere

prehendere, cum errores eorum digni sunt qui reprehēdantur: ac ueluti si quis oculos animanti effoderit, quicquid superest corporis inutile fit: ita dempta ex historia ueritate narratio omnis inutilis est. Quamobrem neq; à reprehensione amicorum, neq; ab inimicorum laudibus, cum ita res ferat, abstinendum: neq; turpe putandum, si eosdem aliquando reprehendamus, interim laudemus: siquidem eos, de quibus scribimus, neq; semper recte facere, neq; continue errare uerisimile est. Quod autem hæc ita sint, ex his quæ Philinus scripsit facile intueri licet: is enim statim in principio secundi libri ita scribit: Carthaginenses atq; Syracusani Messanam obsidebant, quò cum Romani milites traiecto freto aduenissent, confestim aduersus Syracusanos exeuntes, & ab ijs uicti, ac profligati in urbem regressi sunt: rursusq; aduersus Carthaginenses profecti, non solum fusi fuerunt, uerum etiam magna pars eorum ui capti: statimq; cum hæc dixisset, Hieronem inquit post id prælium adeo timore perculsum fuisse, ut non solum incensis castris atq; tentorijs per noctem Syracusas fugerit, uerū etiam munitissima quæq; loca, quæ inter Messanam ac Syracusas erant, dereliquerit. Carthaginenses quoq; refert eo prælio pari modo perterritos, relictis castris per Siciliæ oppida se diuisisse, neq; post eum diem educere exercitū fuisse ausos: Quin duces eorum, cum populorum animos adeo perculsos cernerent, suasisse, ne amplius res eorum fortunæ belli committendas ducerent. Romanos autem Carthaginenses insecutos non solum prouinciam deuastasse Carthaginiensium & Syracusanorum, uerum ipsas quoq; Syracusas obsedisse. Quæ res adeo omni ratione caret, ut eam refellere sit protinus superuacuum: Quos enim paulo ante Messanam obsidentes collatis manibus uictores fecerat, eosdē mox in fugam conuersos castra reliquisse, & perculsis animis sese in ciuitatem recepisse, tandemq; obsidionem passos esse commemorat: Quos uero prælio superatos à Carthaginensibus obsideri dixerat, eos sine mora uictores, factis per agros hostium incursionibus, ad extremum Syracusas obsidentes facit. Hæc uero inuicem conuenire nequaquam possunt: Aut enim quod primo posuit, aut quod mox subiecit, falsum sit necesse est: Constat autem hoc uerum esse, cum neminem lateat, Carthaginenses atq; Syracusanos relictis castris se in urbem recepisse, Romanos uero citato gradu oppugnatum isse Syracusas. Superest igitur quod primo posuerat falsum esse. Et cum in eo prælio, quod prope Messanam gestum est, uictoria penes Romanos fuerit, autorem tamen illos bello à Carthaginensibus superatos finxisse. Talem frequenter reperias Philinum: neq; secus etiam Fabium, ut suis utrunq; locis ostendimus. Quapropter ut eò reuertamur unde discessimus, nos pro uirili nostra operam dabimus, ut studiosis nostri operis facile ueritas historiæ dilucescat. Cum igitur fama rerum ab Appio, cæterisq; Romanis militibus bene strenueq; gestarum, ex Sicilia Romam peruenisset, Consules declarati M. Valerius, & C. Octacilius, uterq; cū omnibus copijs in Siciliam missus est. Erant in Romanorū exercitu legiones quatuor, Romani omnes, præter auxilia, quæ singulis annis à socijs accersebantur: Harum singulæ continebant peditū quatuor milia, equites trecentos. Igitur aduentu Consulum pleræq; ciuitates tum Carthaginensium, tum Syracusanorū ad Romanos defecerunt. Hieron cum iam Siciliæ populos cecidisse animis cerneret, & simul Romani exercitus multitudinē, ac uires adauctas, tutius sibi fore ratus Romanorum quàm Carthaginensium partes sectari, legatos ad Consules mittit, qui de pace atq; amicitia tractarent. Romani quod Carthaginenses undiq; maria tenentes cernebant: & ne aliquando intercludi commeatus possent uerebantur, commodissimam fore huic rei Hieronis amicitiam rati, pacem cum Syracusanis his ferè conditionibus firmauerunt, ut rex captiuos

quos

quos in uinculis habebat, Romanis sine pretio restitueret: argenti insuper talenta centum penderet: & ut deinceps Syracusani socij atq; amici populi Romani appellarentur. Hieron rex iam sub Romanorū tutela sponte constitutus, auxilijs & cōmeatibus, quoties necessariū fuit, populo Romano abunde subministratis, reliquū ætatis suæ felicissimus Græcorum omniū fortunatissimusq; peregit. Etenim hic mihi inter cæteros clarissimus uidetur fuisse, & consilijs suis omnibus diu feliciter usus, cum publicis, tum priuatis in rebus. Verum cum primum earū rerum fama Romā peruenit, populus Romanus approbatis conditionibus pacis cū Hierone initæ, post eū diē haud necessariū putauit, Romanos oēs copias extra Italiā mittere, duas tantūmodo legiones satis supq; esse ratus: simul q ascito in societatem rege, leuius fore bellū existimabat: simul quod per eum modum maior futura erat copia rerum exercitui necessariarum. Cæterum Carthaginenses ubi Hieronem uident hostem sibi factum, Romanos uero maiorem Siciliæ partem occupatam tenere, ualidiori ad resistendum potentia opus esse rati, Lygurum atq; Gallorum multitudinem, prætereа etiam plerosq; ex Hispania milites in supplementū scribunt: Quibus in Siciliā traductis, cum Agrigentinorum urbem ad belli apparatum peropportunam esse cernerent, quod in fronte aduersus hostes munitissima erat, contractis in eam undiq; copijs, & cōmeatu abundantissime parato, illa ueluti quadam arce belli aduersus Romanos utuntur. Consules fœdere cū Hierone percusso è prouincia decessere: Post eos uero L. Posthumius, & Q. Aemilius Consules creati in Siciliam cū exercitu ueniunt. Hij primum Carthaginensium rebus diligentissime consideratis, intellectoq; apparatu, circa urbem Agrigentum facto audacius, quàm superiores fecerant, Siciliæ rebus incumbendum censuerunt. Quamobrem coactis in unum omnibus copijs ipsum Agrigentum inuadunt, & non longius octo ab urbe stadijs castra metati hostem mœnibus inclusum tenent. Erat iam messis tempus, & longam fore obsidionem omnes rebantur: Quamobrem milites relictis castris audacius quàm res postulabat, colligendis frugibus intenti erant: Carthaginenses conspicati hostem palantem, & uagum per prouinciam securum discurrere, magnam in spem adducti, Romanorū exercitum eo die opprimi posse, magna ui pars in castra hostium, pars in ipsos frumentatores impetum faciunt: Sed diuersitas morum cum sæpe aliàs, tum maxime eo die rem Romanam tutata est: Nam apud Romanos mors pœna est ijs, qui in bello locū in quo constituti sunt reliquerint, aut aliquo modo è castris fugerint: Quo factum est, ut cum Carthaginensium longe maior numerus foret, Romani tamen fortissime resistentes, multis quidem ex suis amissis, longe plures ex Carthaginensibus interfecerint, tandemq; non solum hostes à castris auerterint, uerum etiā eos insecuti partem trucidarint, reliquos ouantes ipsi redire in mœnia præcipites coēgerint. Cæterum tantus utrosq; metus ex huius diei periculo inuasit, ut deinceps neq; Carthaginenses inconsultius impetum facere in castra Romanorum auderent, neq; Romani temere suos frumentatum abire paterentur. Cumq; Carthaginenses iam non amplius in Romanos exirent, sagittis tantummodo eminus pugnantes, Consules in duas partes diuiso exercitu, alteram ad Aesculapij templum posuerunt: altera ad eam partem, quæ ad Heracliā spectat, castra metati: Quod uero inter duo castra medium erat, ex utraq; parte urbis duplici cinxere uallo: & unam quidem fossam inter se ac mœnia urbis fecerun, quò ab egredientibus tuti forent: alteram uero extrinsecus, ne aliunde uenire subsidia possent, quæ plerunq; à uicinis ciuitatibus præstari obsessis urbibus consueuerunt: Loca inter fossas atq; exercitum media præsidijs militum diligentissime firmarunt: Commeatum cæteraq; exercitui necessaria socij omnes

in Erbesum

in Erbesum oppidum summo studio congerebant. Hæc postea ex eo oppido, haud enim procul aberat, milites Romani commodissime ferebant in castra. Quinque in hunc modum menses Carthaginenses Romaniq; manserunt, neutrã ferè in partem inclinantibus rebus. Tandem uero cum fames premere Carthaginenses cœpisset, ob ingentem multitudinem, quæ inclusa mœnibus tenebatur (erant enim ultra quinquaginta milia hominum) Annibal, pen es quem summa imperij erat, iam rebus suis prorsus diffidens, confestim Carthaginem misit, qui & circunuallationem urbis nuntiarent, & opem atque subsidium peterent. Quibus rebus permoti Carthaginenses, instructo exercitu, magnóque elephantorum numero coacto, ac paratis nauibus omnes ad Hannonẽ alterum Carthaginensium ducem in Siciliam miserunt: Hic coactis omnibus copijs Heracleam profectus: principio rebus omnibus diligentissime consideratis, Erbesum oppidum, quod usq; in eum diem horreum populi Romani fuerat, per proditionẽ recepit, & facultatẽ commeatuũ, ac cæterarũ rerum exercitui necessariarum hostibus ademit: Quo factum est, ut Romani non minus obsiderentur quàm obsiderent: Eò enim ob penuriam annonæ, & cæterarum rerum necessariarũ redacti sunt, ut sæpenumero de dissoluenda obsidione consilium ceperint: quod tandem procul dubio fecissent, nisi Hieron Syracusanorum rex summo studio commeatũ & cætera necessaria exercitui suppeditasset. Post hæc Hanno cum uideret Romanos morbo simul atq; inopia rerum necessariarum grauiter urgeri, ingens enim exercitum pestilentia inuaserat, & suos promptos paratosq; ad prælium intelligeret, coactis ultra quinquaginta elephantis, & simul paratis omnibus copijs exercitum omnem ex Heraclea educit. Iubet equitibus Numidis ut præcedant, conferendo cum hostibus manus eos irritent, & quantum in eis sit, hostium equites prouocare in prælium conentur, deinde insequẽtibus uertant terga, neq; prius desistant fugere, quàm ad se reuersi sint. Numidæ mandata ducis exequi, collatisq; cum altero exercituum manibus hostes irritare, Romani equites confestim in eos erumpere, Numidas temere insequi: Libes, prout eis mandatum fuerat, quousq; ad Hannonem redirent, fugere: tum Romanis terga dãtibus insequi, cõplures eorũ interficere, reliquos usq; in castra fugare. His rebus ita gestis Carthaginenses cum exercitu profecti, collem occupant nomine Torum, non amplius decem stadijs à castris hostium remotum. Hunc in modum duobus mensibus commorati, nihil omnino faciunt, præterquam quod sagittis interdum telisq; eminus pugnant. Interea Annibal multis ac crebris per noctem ignibus, etiam plerisq; nuntijs ad Hannonem missis, multitudinẽ amplius famem perpeti non posse significat, multos ex suis ob penuriam annonæ ad hostes defecisse. His tandẽ causis permotus Hanno in aciem copias educit. Nec segniores ad præliũ Consules accedunt ob eas quas diximus difficultates. Vtriq; copias in locum æquũ deducunt: conferuntur uires, acriter inter se concurrunt. Prælium diu atrox fuit. Tandem Romani primam Carthaginensium aciem in fugam uertunt: fugientes in elephantes præcipites eunt. Qua re conterritæ pecudes agmina conturbant. Per earum stragem subsecuti Centuriones ad extremum terga uertere Pœnos cogunt. Per hunc modum profligati Carthaginenses, pars in prælio occisi, reliqui Heracleam se recipiunt. Romani elephantis ferè omnibus qui in prælio fuerant, cæterisq; Carthaginensium rebus potiti, in castra copias reduxerunt. Adueniente uero nocte cum propter ingentem lætitiam, quæ ex bene gestis rebus euenire frequenter consueuit: nec non ob laborem superioris prælij negligentius à Romanis custodiæ fierent, Annibal desperatis rebus commodissimum tempus ad suam, suorumq; salutem, ob eas quas diximus causas, adesse

sas adesse ratus, intempesta nocte cum copijs quas Agrigenti habebat, egressus per medias hostium munitiones, manipulis palearum æquatis aggeribus, nemine penitus sentiente, cum suis omnibus incolumis euasit. Romani uero sub primam lucem re intellecta insecuti parumper uestigia hostium, mox omnes ad urbem capiendam reuersi, nullo iam repugnante in portas ciuitatis impetum faciunt, exercitum omnem intra mœnia inducunt, urbem locupletissimam diripiunt, multitudine seruorũ, uarijsq; prædæ generibus potiti. Postquam Romæ nuntiatum est Agrigentum profligatis Carthaginensibus in populi Romani potestatẽ uenisse, Romani sublatis animis maiora mente agitare cœperunt: neq; iam ijs rationibus, quibus principio inducti fuerant, insistentes, aut Mamertinos Messanamq; seruasse, aut Carthaginensium opes contriuisse in Sicilia contenti erant: sed longe maiorum rerum spe concepta, Carthaginenses omnino è Sicilia expellere cupiebant. Ea re patrata maximum sperabant incrementũ res suas habituras. Huic igitur rei, atq; his de Sicilia cogitationibus omnes intenti erant, haud ignari pedestribus copijs Romanos sine dubio longe potentiores esse. Igitur expugnato Agrigento, L. Valerius, & T. Octacilius Consules creati, magno militum delectu habito in Siciliam mittuntur: Ita Carthaginensibus mari sine controuersia dominantibus, quasi æquatũ erat bellum. Cuius rei argumentũ est, quod post expugnatum Agrigentum pleraq; Siciliæ mediterranea oppida, ob metum pedestrium copiarum ad Romanos defecerant. Post uero aduentum classis longe plures maritimæ ciuitates metu adductæ potentiæ sese Carthaginensibus dediderant. Sic par utrinq; ratio belli constabat. Sed Italia sæpenumero ob nauales copias uarijs hostium incursionibus uexabatur. Africa uero classis omnino expers erat. His rebus diligenter consideratis populus Romanus mari quoque cum hostibus congrediendũ statuit. Quæ res me uel imprimis hortata est, ut præsens bellũ pluribus uerbis conscriberem: ne quis forte hoc quoque principiũ ignoraret, quo modo, quando, & quibus causis adductus populus Romanus parandam sibi classem, & naualibus quoque copijs cum hostibus dimicandum censuerit. Cum igitur bellum aliter nullum finem habiturum uideretur, Romani centum & uiginti nauium classem ædificari curant. Ex ijs centum quinqueremes faciunt, reliquas uero triremes. In huius classis apparatu perquam difficilis fuit quinqueremium ædificatio: quod nemo eiusmodi nauigijs per id tempus in Italia utebatur. Quo magis admiranda est Romanorum excellentia, ac magnitudo animi: Homines enim maritimarum rerum prorsus ignari, quiq; nullam prorsus cogitationẽ maris ante eum diem habuerant, ita intrepide pelagus ingressi sunt, ut prius nauali bello cum Carthaginensibus certarint, quàm ullum eius rei periculum fecissent, cum per id tempus Carthaginenses concessione omnium principatum maris partum olim à maioribus suis, & quasi hæreditario iure sibi relictum tenerent: Quod singulare testimonium est & rerum à nobis scriptarum, & audaciæ Romanorum. Nam hi cum primo Messanam traducere copias tentauerunt, non solum armatam nullam nauim habebant, sed ne paulo quidem longiorẽ, & ne lembum quidem ullum. At Tarentinorum, & Locrensium, & Neapolitanorum nauibus usi cum exercitu in Siciliam transfretarunt. Erant eo tempore circa fretum Siciliæ complures Carthaginensium naues: quorum una quinqueremis, cum longius à cæteris uagaretur, casu fracta ad manus Romanorum peruenit. Hæc exemplar eius generis Romanis præbuit, eius instar omnis eorum classis ædificata. Dum uero quinqueremes parabantur, interea multitudo omnis ad remigium exercebatur per hunc modum: Subsellijs in harena per ordinem dispositis, remiges insidentes ad uocem præcipientis, qui in

medio

medio eorum erat, omnes unà protendere brachia, ac reducere, remosq; per harenam mouere pariter docebantur: ad illius uocem simul omnes incipiebāt, simul desinebant. Per hunc modum nauigandi artem edocti, & perfectis interea nauibus mare ingressi, post paucos dies uerum in undis periculum fecerūt. C. Cornelius Consul, qui paucis ante diebus classi præpositus fuerat, omnibus nauibus ad fretum perductis, ipse cum decem & septem Messanam proficiscitur, reliquas iuxta Italiæ oram relinquit. Paratis Messanæ quæ ad classis usum necessaria erant, cum res ita poscere uideretur, iisdē cum nauibus Lipparas nauigat. Per id tēpus Annibal dux Carthaginensiū Panormi cū classe erat. Is audito Consulis aduentu, Boodem quendam ex Senatu Carthaginensi ad ea loca cum uiginti nauibus misit, qui eò noctu superueniens, naues Romanorum in portu nactus inclusit: Consul inopinato malo circunuentus, nescius quid consilij caperet, tandem sese hostibus dedit. Carthaginenses nauibus & duce earum potiti, confestim ad Annibalem reuertuntur. Non multis interiectis diebus, post adeo apertam recentemq; Cornelij cladem, Annibal, cui arrisisse fortunæ benignitas uidebatur, non dissimili iactura affectus, audierat Romanorū classem secus Italiæ littus nauigantem, haud procul à Sicilia esse: multitudinem hostium atq; ordinem, structuramq; nauium cernere mirum in modum ardebat. Delectis igitur quinquaginta nauibus Italiam petit: ibi cum propter oram Italiæ contrario quàm Romani cursu ferretur, in classem hostium bene instructam paratamq; ex improuiso incidit, subitaq; atq; inopinata ui oppressus naues ferè omnes amisit: ipse præter spem suam, atque opinionem omnium cum paucis suorum diffugit. Romani post hæc Siciliæ magis appropinquantes, aduerso casu Consulis per captiuos cognito, citato cursu ad C. Duellium alterū Consulem, qui pedestribus copijs præerat, mittunt. Hunc aliquandiu præstolati, cum tandem ad eos latum foret, classem hostium non longe abesse, omnes nauali prælio se parant. Sed quia eorum naues tarde nimis, & ad celeritatē parum commodæ erant, singulis quibusque munimenta quædam aptant, quæ postea coruos appellauere. Ea fuit machina huiusmodi: Lignea columna proris inerat longitudinis quatuor ulnarum, latitudinis palmorum trium. In eius apice rotam constituerant. Huic præterea tabulæ inhærentes scalas conficiebāt, quarum latitudo erat pedes quatuor, longitudo sex ulnæ. Foramen tabulati per longitudinem erat. Scalæ ab utroq; latere usq; ad genu munitæ. In ligni extremo ferrum erat instar malei peracutum: præterea anulus fune alligatus, ita ut hæc machina machinis frumentarijs simillima uideretur. Igitur simulac nauis hostium aduentabat, laxato fune scalæ dimittebantur, ferrum pondere ac ui ligni super hostium nauim delapsum figebatur: Si aduersa prora erat, bini milites per scalas descendebant, duo primi præferētes scuta, reliqui latera scutis protecti: Si uero obliqua erat hostium nauis, in eam ex tota pariter naui desiliebatur. Facto igitur huiusmodi apparatu ad nauale prælium, C. Duellius casu alterius Consulis, qui naualibus copijs præerat, quamcelerrime cognito, pedestrem exercitum tribunis militum relinquit, ipse ad classem maturat iter. Hic cum intellexisset Carthaginenses non longe a Mylis stationem habere, eò cum omni classe proficiscitur. Carthaginenses simulac aduentare hostem intellexerunt, magna spe adducti, quod maritimarum rerum rudes esse Romanos arbitrabantur, centum & triginta nauibus paratis, omnes aduersus hostes in altum feruntur, nullum prorsus periculum timentes, perinde ac si in manifestam prædam pergerent. Dux eorum erat Annibal, quem noctu Agrigento eduxisse copias, & per medias hostium munitiones effugisse memorauimus: is septiremem habebat, quæ olim Pyrrhi Epyrotarum regis fuerat. Vt ergo

appropinquare inter se classes cœperunt, corui in singulis quibusque proris prospecti, ancipites Pœnorum animos ob rei nouitatem aliquamdiu tenuerunt: Tandem uero quicquid id foret, re contempta infestis signis in hostes feruntur: Implicitis iam, ac simul colligatis nauibus militibusq́;, Romanis ex suis in hostium nauigia per machinas prorumpentibus, Carthaginenses plerique trucidati, alij ob machinas hostilium nauium stupefacti, sese hostibus dediderunt. Visum est id certamen pedestri certamini quamsimillimum: nec periculum impar fuit. Triginta Carthaginensium naues, quæ primæ aduersus Romanos impetum fecerant captæ: inter quas fuit nauis prætoria, quam paulo ante Pyrrhi regis fuisse diximus. Annibal præter spem atque opinionem suam aduersantibus rebus, in scapham prosiliens fuga saluti suæ consuluit. Reliqua Carthaginensium multitudo pari modo aduersum classem hostium cum impetu ferebantur. Vt uero hostilium nauium machinis primas suorum naues per artem captas intellexere, ad ludificandi artem conuersi, non iam contrario impetu, sed obliquo in Romanos ferebantur, freti celeritate nauium suarum, & per eum modum uiolentiam coruorum declinare se posse existimantes. Verum ita instructæ paratæq́; erant machinæ, ut undecunque appropinquantes hostes facile colligare possent. Quamobrem Carthaginenses nouitate coruorum perterriti, tandem in fugam uertuntur, quinquaginta nauibus in prælio amissis. Romani iam præter spem in mari potentiam adepti, multo acrius bello insistere, factóque in Segestanam oram itinere urbem obsidione liberare: Mox inde profecti Macellam urbem expugnauerunt. Post nauale bellum Amilcar Carthaginensium dux, qui tum pedestribus copijs in Sicilia præerat, cum audisset in exercitu Romanorum inter milites Romanos, atque auxilia sociorum uarias de uirtute ac gloria pugnandi contentiones agitari, ob eamq́; rem socios à Romanis superatos per seipsos castra metari, citato itinere ad socios profectus, eósque ex improuiso aggressus, circiter quadraginta millia hominum interfecit. His rebus gestis Annibal cum paucis illis, quæ à prælio superfuerant nauibus, Carthaginem redijt. Inde non multis interiectis diebus, cum classe, & quibusdam claris triremium ducibus in Sardiniam mittitur. Hic paucis post diebus à Romanis in quodam portu inclusus classem ferè omnem amisit: Ipse per hostium manus dilapsus, mox à Carthaginensibus captus & crucifixus occiditur. Romani, utpote qui iam pelago dominari cœperant, omni studio Sardiniam inuasere: Proximo dehinc anno ab exercitu Romanorum nihil sanè memoria dignum in Sicilia gestum. Creati deinde Consules Caius Sulpitius, & Aulus Cutilius Panormum mittuntur, quod illic per id tempus Carthaginensium copiæ erant. Hij confestim eò traiectis omnibus copijs ante urbem aciem struere, Carthaginenses mœnibus inclusi pugnandi copiam hostibus non facere: Quod cernentes Romani rursus relicto Panormo Hippanam oppidum petunt, & breui post tempore expugnant. Myttistratum quoque interiecto tempore, quod obsidionem opportunitate loci diutius tolerauerat, à Consulibus capitur. Super hæc in Camerinenses, quæ ciuitas paulo ante à Romanis defecerat, ducto exercitu ea quoque urbs machinis atque tormentis expugnatur. Capta est etiam ab ijsdem Consulibus Aetna, & alia pleraque Carthaginensium oppida. Lipparæ quoque ab eisdem obsessæ. Per idem tempus Aulus Cutilius Consul, qui classi Romanorum præerat, apud Tyndaritanos stationem habebat. Hic Carthaginensium classem non longe à littore conspicatus, mandat suis, ut sese quamcelerrime sequantur: Ipse cum decem tantummodo nauibus ante

bus ante alteram classem in altum nauigat. Carthaginenses, cum hostes cernerent alios adhuc naues conscendentes, alios mare intrantes, primos longe à socijs remotos sibi propinquos esse, subito conuersi incredibili celeritate Romanorum naues circunsistunt, plerasq; submergunt, parumq; abfuit, quin nauis prætoria cum omnibus qui in ea erant, Carthaginensium in potestatem ueniret: remorum ac nimia celeritate freta tandem uix euasit. Inter hæc reliqua Ronorum classis in altum delata obuia fit hostibus, Carthaginensium naues decem onustas capit, octo mari submersæ, reliquæ arrepta fuga Lipparas se recepere. Ex ea pugna hac opinione utrique discesserunt, ut primas uictoriæ partes sibi adscriberent: Quare ardentius multo sese ad nauale bellum parabant: maritimis rebus longe magis intenti erant: pedestres uero copiæ per id tempus nihil memoria dignum fecere, paruis quibusdam & nullius momenti rebus immorati. Adueniente uero æstate instructis paratisq; rebus, ut supra ostendimus, ad bellum exeunt. Romani quidem cum quinqueremibus trecentis & triginta Messanam conueniunt: Vnde postea mouentes præter dextrum Siciliæ latus, superato Pachini promontorio, Ecnomon nauigant, quo in loco pedestres copiæ classem præstolabantur. Carthaginenses uero cum trecentis & quinquaginta nauibus mare ingressi Lilybæi consistunt. Romanorum consilium erat nauigare in Africam, & eò omnem uim belli transferre, quò Carthaginenses non in Sicilia solum, uerumetiam in propria domo periclitarentur: Contrà Carthaginenses cum cernerent, quàm facilis esset in Libyam descensus, quàm imbelles populi, hostibus semel prouinciam ingressis pugnare protinus cum Romanis cupiebant, atq; ita eorum transitum in Africam impedire. Per hunc modum his ad resistendum illis, ad inferendam uim paratis, haud dubie ex utriusque obstinatione futurum certamen apparebat. Igitur Romani hijs quæ ad nauale bellum, & ad transfretationem in Africam necessaria uidebantur, diligentissime paratis, delectos è pedestribus copijs præstantiores milites in nauibus collocant, classem omnem quadripartito diuidunt: partes singulas duplici appellatione uocitant: prima quidem classis acies, & prima classis appellata, reliquæ eodem modo per ordinem præter quartam, quæ ut in pedestri exercitu, triarij uocati: Fuere in classe Romana supra centum & quadraginta millia hominum, singulis quibusque nauibus trecenti remiges, & legionarij milites centum & uiginti imponebantur. Carthaginenses duntaxat aptis ad nauale bellum hominibus classem refertam habebant. Eorum omnis multitudo erat supra centum & quinquaginta millia hominum. Quo fit, ut non modo præsentes uidentesq;, uerumetiam audientes magnitudinem periculi, potentiam partium utriusque exercitus præclara facinora uirorumq;, & nauium multitudinem obstupescant. Romani cum animaduerterent necessarium fore, ut nauigatio obliqua fieret, simulq; intelligerent hostes peritia celeriter nauigandi plurimum pollere, firmum atque insuperabile perficere agmen conantur. Duas igitur sexremes, in quibus M. Attilius, & L. Manlius uehebantur, æque distantes in fronte collocant. Has prima & secunda classis ab utroque cornu, nauibus omnibus per ordinem singillatim dispositis, sequebantur, ita ut continue distantia, quæ inter duas classes media erat, amplior fieret: rostrum uniuscuiusque nauis extra respiciebat: per hunc modum protractis, dilatisq; per duas classes aciebus, duo trianguli latera resultabant: ijs tertiam classem quasi basem pari modo addiderunt, ita ut tres acies sic dispositæ, plenam trianguli figuram perficerent. Post tertiam classem singillatim ordinatæ erant naues, quibus equi uehebantur. Hæ tertiæ classi funem præbebant: post eas triarij sequebantur per ordinem, singulæ quæque naues

dispositæ, adeo ut ex utroque latere antecedentes superarent. Omnis Romanorum classis per hunc modum instructa, primæ partes, hoc est, duo latera trianguli in medio uacui erant: posteriores uero, id est, quæ basim sequebantur, solidiores: classis tota firma, ac prorsus indissolubilis erat. At Carthaginensium duces per idem tempus conuocata multitudine, hortari milites, ut magno fortiq; animo essent: si uincerent bellum, deinceps pro Sicilia futurum ostendere: sin uictoria penes Romanos foret, non iam se pro Sicilia, sed pro patria, pro laribus, pro liberis dimicaturos. In hunc modum hortati militum animos, naues conscendere iubent. Quod cum omnes alacri animo fecissent, per ea quæ à ducibus cōmemorata fuerant, futura coniectantes, ad bellum audacissime exeunt. Duces interea ordinem Romanæ classis conspicati, in quatuor ipsi quoq; partes copias diuisere: harum tres in altum delatæ, extenso longius dextro cornu, tanquam hostem circundaturæ consistunt, proris omnibus in hostem conuersis, quarta ad sinistrum cornu propter littus firmatur: Duces Carthaginensium erant Hanno & Amilcar: Hanno cum uelocioribus nauibus dextro cornu præerat, sinistri curam habebat Amilcar, quem apud Tyndaridas nauali bello profugisse diximus: is tunc cum omni robore in medio agmine uersatus, usus est huiusmodi consilio: Consules primo statim congressu tenuem Carthaginensium aciem conspicati, facto in medium agmen impetu, in hostes prorumpunt: illi sicuti eis ab Amilcare mandatum fuerat, simulata fuga, quo Romanorum classem disiungerent, statim cedunt, Romani cupidius insequuntur. Igitur prima & secunda Romanorum classis post hostes audacius profecta: tertia uero, quartaq; tardius sequebatur: quamobrem duæ primæ classes statim à reliquis separantur. Quod simulac Carthaginenses senserunt, facto è naui Amilcaris, quemadmodum ante conuenerat, signo, repente simul omnes conuersi, insequentes Romanorum naues inuadunt. Fit atrox prælium, ac celeritate quidem & arte ambiendi, eludendiq; longe præstabant Carthaginenses: robore uero, ac uirtute militum, postquam ad pugnam uentum, & collatæ simul uires erant, Romani plurimum excellebant. Tale itaq; naualis pugnæ principium fuit. Dehinc Hanno, quem dextro Carthaginensium cornu præfuisse diximus, ubi pugnam cum prima Romanorū acie inceptam uidet, superato mari, triarios inuadit: Hic quoque ingens fit prælium, dubioq; euentu belli aliquandiu certatur. Interim quarta quoque Carthaginensium acies, quæ propter littus constiterat, conuersis in hostem proris, classem cui hippagines alligatæ erant, à fronte aggreditur: illi dimissis uinculis, cum hostibus acerrime dimicant: Tres totius certaminis partes, & tres pugnæ nauales, diuersis longeq; disiunctis locis uno tempore cernebantur. Et quoniam numerus nauium in singulis pugnis erat penè par, certamen quoq; par erat: Vtrique enim fortissime dimicare, omnia inter certantes quamsimillima esse. Tandem superatus Amilcar, & qui cum eo erant, fugam arripiunt. L. Manlius reliquias hostium persequitur: at M. Attilius, ubi triariorum atq; hippaginum certamen uidet, cum integris secundæ classis nauibus illis confestim succurrit: triarij, qui iampridem ab Hannone oppressi, summo in discrimine uersabantur, aduentu Consulis instauratis uiribus, rursus acerrime dimicant: ita ancipiti malo circunuenti Carthaginenses, quod à fronte simul, & à tergo hostes haberent, freti celeritate nauium, in altum proficiscuntur, atque ita saluti suæ fuga consulunt. Interea tertia classis Romanorum, quæ circa littus erat, à Carthaginensibus grauiter opprimi: L. Manlius, & M. Attilius triariorum, atque hippaginum rebus in tuto relictis, diuerso itinere laborantibus succurrere, illi iam ueluti obsidionem pati, res eorum in extremo sitæ esse: quippe qui proculdubio iampridem periissent, ni coruos ueriti Carthaginenses

nenses

nenses adhærere hostilij classi formidassent, tantum propellere hostes ad littus conati. Verũ Consules repente circunuentis Carthaginensibus, quinquaginta eorum naues plenas capiunt, paucæ ad littus adactæ fugiunt. Singulatim igitur tria prælia à Romanis, Carthaginẽsibusq; uno die cõmissa huiuscemodi fuere: Tandem uero totius pugnæ uictoria penes Romanos fuit: fregerunt ipsorũ naues quatuor & uiginti, Carthaginensium amplius triginta: plena nulla Romanorum nauis à Carthaginensibus capta: Carthaginensiũ quatuor & sexaginta plenis Romani potiti. Non multo post id prælium interiecto tempore, Romani instauratis, quas ceperant nauibus, & ad classem adiunctis, cõmeatuq;, ac cæteris necessarijs rebus paratis, ueluti in Libyã nauigaturi, discedunt. Est in Africa locus, quod Mercurij promontoriũ uocatur, longe in pelagus contra Siciliam protendens: eò primũ Romani peruenere, mox inde structis, ac reparatis nauibus, Clypeam nauigant: Ibi non procul ab urbe expositis in terrã copijs, naues subducunt, ualloq; & fossa diligenter muniunt: ipsi obsidere urbem parant, nisi qui urbem tenebant, sponte sese populo Romano dederent. Carthaginenses, qui paulo ante periculum naualis pugnæ fugientes Carthaginem peruenerãt, rati classem Romanorũ re bene gesta, recto itinere Carthaginem nauigaturam, equestribus, pedestribusq; copijs, ac necessarijs nauibus, opportuna urbis loca muniuerãt. Verum postquam expositis in terram copijs, Clypeam urbem obsideri à Romanis intelligunt, deposito domi metu, copias ad terrestre, naualeq; bellum necessarias parare, domi forisq; intenti esse, nihil quod ad urbis, prouinciæq; custodiam pertineat, prætermittere. Consules inter hæc expugnata urbe Clypea, præsidioq; militum imposito: missis præterea Romam legatis, qui Senatum & de rebus gestis certiorem facerent, & quid in posterum agendum foret consulerẽt. Postremo omnibus copijs in agrum Carthaginensem adductis, impetum in prouinciam faciunt, ac nemine obuiam procedente, regionem populãtur, pulcherrima, ornatissimaq; ædificia incendunt, prædam omnis generis rapiunt, nexorum supra uiginti milia ad naues adducũt. Interim nuncij Roma uenientes mandare Senatũ dicunt, ut è duobus Consulibus unus in Africa cum necessarijs copijs maneret, alter cum classe Romam reuerteretur. Cognita igitur Senatus uoluntate M. Attilius Regulus cum quadraginta nauibus, & quindecim millibus peditũ, equitibus uero quingentis in Africa remanet: Manlius cum reliqua classe, atque omnibus alijs copijs, cumq; omni multitudine captiuorum, ex Africa soluens, Siciliam primo, mox Romam incolumis peruenit. Carthaginenses diuturnum fore Romanorũ apparatum ad bellum animaduertentes, primum duos exercitus duces creant, Asdrubalem Hannonis filium, & Bostarum: præterea ex Heraclea Amilcarem, missis ad eum nuncijs accersunt: is confestim Heraclea soluens cum quinq; millibus peditum, equitibus quingentis, Carthaginem traijcit, tertiusq; ipse dux additur: curam belli unà cum Asdrubale, & Bostaro suscipit. Ducibus igitur inter se de belli administratione cõsultantibus, placuit prouinciæ subsidium ferre, neque tantam regionis stragem populationemq; amplius pati. M. Attilius paucis interiectis diebus, ad urbem quã Adim uocant profectus, obsidere illam, atq; expugnare nititur. Quod ubi Carthaginenses sentiunt, summo studio urbi suppetias ferre, eamq; obsidione liberare cupientes, aduersus Romanos cum omnibus copijs profecti, proximũ collem ad dextrã hostium positũ occupauere: in eo quoniã omni ex parte commodissimus uidebatur, castra metati, uictoriæ spem omnem in equitatu, atq; elephantis habebant: Relicta itaq; planitie in altum, atq; præruptũ locum exercitũ ducũt, ueluti hostes, qd agẽdum esset, edocturi: quod proculdubio fecerũt: nam Romani cũ elephantos, quibus maxime hostes confidebãt, in prærupto monte

prorsus

prorsus inutiles esse ad bellum considerarent, minime expectandum censuerūt, donec hostium copiæ in planitiem descenderent: uerum opportunitate temporis usi, ex utroq; latere montem cinxere: quo factum est, ut equi, elephantiq; Carthaginensibus prorsus inutiles forent: mercenarij tantum milites ex superiori loco egregie dimicabant, iamq; legiones Romanas referre aliquanto pedem coëgerant, cum repente ex alia parte superato monte, reliqui apparent. Carthaginenses cinctos sese undiq; ab hostibus animaduertentes, per abruptū montem derelictis castris præcipites fugiunt: beluæ quoq;, atq; equites, postquam planitiem tetigere, tutò omnes inuadunt: Romani aliquantisper pedestres copias persecuti, spoliatis deinde castris, factisq; per uniuersam prouinciā incursionibus, agros atque urbes populantur: interiectis paucis diebus, Tunes oppidum circunsistunt, atq; expugnant, ibiq; quod peropportunū bello id oppidum uidebatur, eratq; Carthagini & prouinciæ oppositum, castra locant. Carthaginenses paulo ante mari, nunc etiam terra, diuersis prælijs à Romanis superati: non quod multitudo hostium maior foret, sed & quod duces illorum prudentia, & milites fortitudine præstarent, maximis præterea cladibus afflicti, exiguam spem salutis trahebant: post nouissimum enim prælium, quo fusi, fugatiq; à Romanis fuerant, Numidarum ingens multitudo acta spe prædæ, contra eos aduenit: ab ijs maiorem propè iacturam, quàm à Romanis indies pati: gens uaga, & rapax omnia populari: Carthaginenses metu Numidarum trepidantes, è prouincia ad urbem confugere, fame atq; mœrore, cum propter multitudinem hominum, tum propter timorem diuturnæ obsidionis pariter uexari. M. Attilius, tametsi Carthaginenses cerneret terra, mariq; grauiter oppressos, ac proinde non multo interiecto tempore, urbem in eius potestatem uenturam speraret, tamen ueritus ne nouus Consul, qui propediem uenturus in Africam credebatur, res à se egregie gestas, sibi tandem adscriberet, de fœdere agere cum Carthaginensibus cœpit. Carthaginenses eam rem lætissimo animo accepere. Mittuntur igitur ad Consulem legati principes ciuitatis, qui de pace agant. Hi cum ad eum peruenissent, tantū abfuit, ne fœdus cum Romanis inirent, ut ne audire quidem responsum Consulis æquo animo potuerint. Etenim M. Attilius iam rerū omnium potitus, quicquid Carthaginensibus offerret, id eos loco beneficij, ac muneris accepturos sperabat: contrà uero Carthaginensibus uidebatur nihil sibi etiam ad extremū uictis à Consule grauius, nihil acerbius responderi potuisse. Quapropter legati non solum re infecta discordes discesserunt, uerumetiam responsum Consulis, ut nimis graue atq; superbum, mirum immodum detestati sunt. Ea uero cum in Senatu Carthaginensiū retulissent, tametsi Carthaginenses rebus suis iampridem prorsus desperauerant, tantā tamen auditis Consulis petitionibus indignationem simul atq; audaciam animo conceperunt, ut subire potius extrema omnia, mortemq; ipsam prius experiri decreuerint, quàm aliquid aut nomini suo ignominiosum, aut rebus à se antea præclarissime gestis indignum perpeti. Redierat forte ea tempestate Carthaginem quidam ex ijs, qui principio ad conducendos mercenarios milites missi in Græciam à Carthaginensibus fuerant: hic secum magnum militum numerum adduxerat, inter quos fuit Xantippus quidam Lacedæmonius, uir rei militaris peritissimus, & in bello non mediocriter exercitus: is audito Carthaginensium conflictu, & quemadmodum, quóue loco, aut tempore id accidisset cognito: considerato præterea Carthaginensium apparatu, equitumq;, atq; elephantorū multitudine, confestim ad amicos conuersus, minime, inquit, hanc à Romanis cladem acceperunt Carthaginenses, uerum ipsi à seipsis ob suorū ducum imperitiam: Ea uoce statim per uniuersam urbem, ac principes ciuitatis sparsa, Car-

thaginenses

thaginenſes uocare uirum, atq; eius ſententiam experiri decreuerunt. Cum igitur ad eos ueniſſet Xantippus, rationem rerum à ſe dictarum ante oculos eorũ poſuit, cauſam cladis, quam à Romanis acceperant, oſtendit: ſi ſibi audire uellent, & relictis montibus deinceps per loca æqua graſſari, illicq; locare caſtra, atque acies ſtruere, ſe eos docturum, quo pacto & res eorum in tuto eſſe, & hoſtes facile ſuperari queant. His Xantippi uerbis permoti Carthaginenſium duces confeſtim omnem totius rei bellicæ ſummã in eius manibus ponunt. Erat iam ob hanc Xantippi uocem per omnem exercitũ coortus rumor, & quidam in ore omnium ſpe atq; lætitia plenus ſermo: ubi uero eductis ex urbe copijs, per ordinem cuncta diſpoſuit, tanta inter ipſum atque ſuperiores duces, qui rei militaris rudes atq; imperiti fuerant, differentia apparuit, ut mox omnis multitudo clamore indicauerit, nihil ſe magis quàm prælium cupere, adeo nihil mali pati ſe poſſe exiſtimabant duce Xantippo. His ita geſtis, Carthaginenſium duces cognito militũ ardore, ac cohortatis pro tempore animis, paucis interiectis diebus, aduerſus hoſtem copias dimiſere: Erant in exercitu Carthaginenſium plus quàm duodecim millia peditum, equitum quatuor millia, elephanti propè centum. M. Attilius cognito hoſtium aduentu, quanquam & Carthaginenſium iter per loca æqua, & caſtra in planitie poſita, præter conſuetudinem uerebatur: tamen dimicandi cupidus obuiam hoſtibus proceſſit, ſuaq; caſtra non amplius mille ducentorum paſſuum interuallo longe à caſtris hoſtium collocauit. Poſtridie eius diei duces Carthaginenſium quid, quóue modo agendum foret, inter ſeſe cõſulere: multitudo omnis Xantippum conuerſa, nomine eum appellare, ſeſe ad maxima quæq; pericula ſubeunda promptã, paratamq; oſtendere, ut in prælium quamcelerrime copias educeret hortari. Duces Carthaginenſium ſimul quod animatam, accenſamq; ad belligerandum multitudinem conſpiciebant, ſimul Xantippo adeſſe iam prælio commodiſſimũ tempus teſtante, & multitudini, ut ſe pararet, & Xantippo, ut rebus omnibus pro arbitrio uteretur permiſere. Xantippus accepta à ducibus Carthaginenſium poteſtate, pugnandi copiam hoſtibus facit; in inſtruendaq; acie elephantos ſingulos quoſq; per ordinem ante omnem exercitum in fronte diſponit: poſt hos aliquo interuallo legionem Carthaginenſiũ collocat: dextro deinde ac ſiniſtro cornu mercenariorum multitudinem diſtribuit, expeditiſſimum quenq; militem inter alas equitum ab utroq; cornu pugnare iubet. Romani paratos iam, inſtructoſq; ad pugnam hoſtes conſpicati, nullam prælio moram faciunt, aduerſus elephantos expeditiſſimũ quenq;, toto exercitu delectum militem opponunt: poſt hos multiplici ſubſidio aciem firmant, equitatum in utrunque cornu diſtribuunt, ſigna militaria non in fronte, ſed intra aciem continent: fit tota acies in fronte anguſtior, multiplicíq; ſubſidio firmatur, ne prærumpi medium agmen ab elephantis poſſet. Verum ut ad uiolentiam elephantorũ optime id à Romanis prouiſum, ita ad periculum circunuentionis inutiliter: nam cum longe multitudine equorum præſtarent Carthaginenſes, co arctatio ipſa aciei facilem hoſtibus circundandi facultatem præbitura erat. Structis itaq; utrinque aciebus, uterq; initium prælij ab altero expectabat. Simulac uero Xantippus elephantos concitari in hoſtes iubet, equitatumq; ab utroque cornu in hoſtes infeſtiſſime ruere, Romani quoq;, more patrio, tubas canere, & in cõfertiſſimos hoſtes acerrime concurrere iubent. Ingens initur prælium. Verum equites Romani multitudine hoſtilium equitum perterriti, confeſtim ab utroq; cornu fugam arripiunt: pedites uero in ſiniſtro cornu poſiti, declinato elephantorum impetu, & ſimul multitudine mercenariorũ contempta, in dextrum Carthaginẽſium cornu infeſtiſſime ruunt, conuerſoſq; in fugam uſque in caſtra perſequuntur: at ij, qui iuxta elephantos

D phantos

phantos constiterant, fœda beluarum strage cateruatim conculcantur. Anceps aliquamdiu ob resistentium fortitudinem prælium fuit, sed posteaquam extremæ Romanorum legiones ab equitibus undiq; circunuentæ, coactæ sunt Carthaginensibus resistere, hij uero, quos in media acie elephantis oppositos diximus, impetu ferarũ in firmissimã hostium cateruam acti, fusi ab illis, oppressiq; fuere: Tunc omni ex parte laborantes Romani partim fœda immanium pecudum strage conculcati, atque oppressi, alij eodem in loco, quo initio constituti fuerant, ab equitibus occisi: pauci ad extremũ nullam amplius rebus suis spem relictam cernentes, celeritate pedum salutem quæsiuere: sed ij quoq;, quoniam in hijs locis ubique planities erat, alij ab elephantis, equitibusq; profligati, alij numero quingenti cum M. Attilio fugientes, mox in hostium potestatem uenerunt. In exercitu Carthaginensium octingenti mercenarij milites, qui aduersus sinistrum Romanorũ cornu constiterant interfecti: è Romanis uero duntaxat duo millia, quos persecutos ad castra hostes paulo ante diximus, salui cũ militaribus signis euasere: reliqui omnes trucidati, præter M. Attilium, atque alios paucos, quos unà cum eo fugæ se commisisse diximus. Carthaginenses spoliatis hostium cadaueribus, cum Consule, cæterisq; captiuis in urbem læti atq; ouantes reuertuntur. Hic si quis recte considerare uoluerit, multa inueniet ad humanæ uitæ emendationẽ utilissima: siquidem primo quàm uanũ, quamq; ridiculum sit, ob res secundas, atq; ex animi sententia egregie gestas, aliquam in fortuna spem sitam habere, singulare uniuersis exemplum præbuit M. Attilius, qui cum modo tot uictorijs gloriosissime partis, nulla erga Carthaginẽses ad extremum redactos, misericordia moueretur, pacemq; suppliciter orantibus negaret, mox ipse eò redactus est, ut eadem illa suppliciter à Carthaginensibus petere cogeretur. Præterea quod olim ab Euripide sapientissime dictum fertur: unicum rectum consilium magnam militum manum uincere, hoc tempore ex ijsdem operibus fidem acceperit: Siquidem unus homo, atq; una sententia multitudinem, quæ antea inuicta semper, atque insuperabilis fuerat, uicit, superauitq;, ac profligatam urbem, & collapsos tot uirorum animos instaurauit, atque erexit. Equidem hæc libenter commemoraui, quod me non latet, quàm utilia sint ad humanæ uitæ emendationem: nam cum duo hominibus modi propositi sint, quibus facile mutari in melius queant, unus ob suam cuiusq; calamitatem, alter ob alienæ calamitatis exemplum, proculdubio primus efficax quidem magis est, uerum non sine detrimento eius cui accidit: Secundus uero, &si non habet in se tantũ uirium, ideo tamen præstat, quod omnis damni prorsus est expers: quo fit, ut priorem quidem modum nemo sit qui sponte eligat, quandoquidem absque dolore atq; periculo accidere id nemini potest, hunc uero libenter omnes uenantur, quod per eum sine aliquo suo detrimento, id quod melius est, cernere unicuiq; liceat. Iccirco recte consideranti, optima ad ueram uitam institutio uidetur esse experientia, quæ fit ex cõmemoratione rerum ab alijs gestarum. Hæc enim duntaxat semoto prorsus omni detrimento, optimos ueri boni iudices perficit. Sed de his hactenus. Carthaginenses rebus ex sententia felicissime gestis, nullũ lætitiæ genus prætermisere, siue in agendis deo gratijs, uictimisq; patrio ritu immolandis, seu in faciendis ludis, dandisq; atque accipiendis muneribus. Xantippus restitutis in pristinum statum Carthaginensium rebus, non longe post in patriã reuertitur, optime rebus suis consulens: nam præclara facinora, & res à quoquam egregie gestæ, magnam plerunq; inuidiam, & graues calumnias conflare solent, quibus ciues quidem, affinium atq; amicorum multitudine freti, facile resistunt: hospites uero omnis præsidij expertes, utroq; malo quamcelerrime conteruntur. Afferunt & aliam

discessus

discessus Xantippi causam, quam suo loco latius referemus. Romani ubi profligatũ in Africa exercitũ, captumq; Consulem, ac reliquas copias in urbe Clypea obsideri nunciatũ est, confestim ad salutem eorũ qui relicti in Africa erant, conuersi, magnam classem parandam statuũt, & in Africam dimittendam. Carthaginenses interea Clypeam urbẽ obsidere, ac summa ui oppugnare nitebãtur, sperantes se propediem compotes fore eorũ, qui prælio superfuerant. Sed tanta erat propugnantium Romanorũ uirtus, & magnitudo animi, ut omnes hostiũ conatus in irritum caderent: quamobrem desperata ad extremũ expugnatione obsidionẽ soluerunt. Nunciatur interea classem à Romanis parari, quæ rursum in Africã mitteretur: quo rumore permoti Carthaginenses, ad ueterem classem reficiendam, nouamq; parandam omni studio incumbunt. Statim igitur instructis, armatisq; ducentis nauibus obseruare, atq; impedire Romanorũ nauigationem in Africam conabãtur. Romani facto apparatu trecentarũ & quinquaginta nauium, M. Aemylium, & Seruiũ Fuluium Consules, principio ueris, cum omnibus copijs traijcere in Africã iubent. Igitur Consules, qui Siciliam primo, deinde in Africam nauigaturi oras soluunt, iamq; non longe distant à Mercurij promontorio, cum ex improuiso classem Carthaginensiũ, quam obseruare hostium aduentũ diximus, obuiam habuere, factoq; in eam repente impetu, centũ & quatuordecim Carthaginensium naues plenas cepere: dehinc facto in Clypeam urbẽ itinere, susceptaq; Romana iuuentute, paucis diebus in Africa commorati, Siciliam repetunt: traiecto prospere pelago, quod Africam, Siciliamq; interiacet, cum non procul à Camerina urbe constitissent, in tantam procellam calamitatemq; incidere, ut ne referri quidem satis pro rei magnitudine possit: ex quatuor enim & sexaginta supra quadringentas nauibus, uix octuaginta incolumes à tẽpestate superfuere, reliquæ omnes aut submersæ undis, aut scopulis infractæ, uniuersum littus naufragijs, cadaueribusq; cõplerunt: maiorem iacturam uno tempore mari factam, nemo ante nostrã ætatem meminit: Quæ res nõ tam fortunæ culpa accidit, quàm Consulũ temeritate: nautis enim sæpe monentibus, uitandum esse externũ Siciliæ latus, quod importuosum atq; infestum esset, præsertim eo anni tempore: inter Orionis enim & Canis signa nauigabant: illi spretis, ac pro nihilo habitis nautarũ uocibus, dum superioris uictoriæ fiducia elati, urbes quasdam hostiũ per id littus capere properant, exiguæ admodum spei gratia in maximas calamitates inciderũt: ita rebus à se pauloante præclarissime gestis, turpi hoc naufragio fœdatis, temeritatis suæ pœnas luunt. Enimuero Romani cum uiribus in omni re utantur, & quod semel decreuerunt, omnino perfici necessariũ ducant, nihilq; sibi impossibile factu existiment, quod semel eis uisum fuerit, etsi plerunq; ob eam animi obstinationẽ recte faciũt, interdum tamen in apertissimos errores dilabuntur, maximeq; in maritimis rebus: nam in terrestri prælio cum hominibus belligerantes, quia certamen inter pares est, nõ ab re sæpenumero uictoria potiuntur, quanq; hic quoq; superantur aliquando. In mari uero, cum sese omnino fortunæ credant, nihil pensi habẽtes, in maxima nonnunquã pericula incidunt, quod & nunc, & aliàs sæpenumero illis accidit, accidetq; posthac sæpius, quousq; eam animi temeritatem, qua sibi cuncta æque licere existimãt, represserint, ac cohibuerint. Carthaginenses cognitis hijs quæ Romanæ classi acciderant: quoniã nec terra inferiores se esse Romanis putabãt, propter profligatum M. Attilij exercitũ: nec mari, propter ingentem iacturam ex naufragio factã, maiori iam studio ad pedestres simul atq; maritimas copias parandas incumbunt: mox Asdrubalem cum omni ueterano exercitu, nouisq; insuper militibus, ac centũ & quadraginta elephantis in Siciliam mittunt: præterea ex ueteribus nouisq; rostratis classem ducentarũ nauium efficiunt. Asdru-

bal igitur copijs omnibus tutò Lilybæi expositis, elephantos milites & cõtinue exercere: Romanorũ socios per Siciliam infestare: deniq; omnibus rebus intentus esse. Romani, etsi calamitas ex naufragio accepta omnium animos fregerat, tamen ne cedere Carthaginensibus uiderentur, nouam ducentarũ & uigintí nauium classem ædificandam curant: quod tanta celeritate factum est, ut intra trium mensiũ spacium ædificatæ naues fuerint, atq; in mare deductæ: quod uix credibile cuiquam uideatur: Cum ea classe A. Aquilius, & C. Cornelius Consules petere Siciliam, bellumq; Pœnis inferre iussi, repente traiecto freto Messanam peruenerũt: ibi acceptis quæ ex naufragio superfuerant nauibus, totam simul classem trecentarũ nauium fecere: hinc Panormum profecti, quæ præcipua Carthaginensiũ ciuitas erat, eam magna ui aggrediuntur, duobusq; è lateribus castra metati, paucorũ dierum interuallo, machinis ac ui tormentorũ deposita arce, ingressisq; cum impetu militibus, eam partẽ urbis ceperunt, quæ Neapolis appellatur: quo facto, reliqua pars urbis, quã urbem ueterem uocãt, metu exanimatis ciuibus, Consulibus deditur: Capto Panormo, Consules relicto in urbe præsidio Romã reuertuntur. Proximo dehinc anno C. Seruilius, & Cn. Sempronius Consules creati, accepta classe in Siciliam traijciunt, mox inde in Africam profecturi: Simulac uero in prouinciã uentũ, diuersis locis copias exponunt, magnasq; ubiq; inferunt clades, nihil tamen memoratu dignũ facientes: tandem in Lotophagorũ insulã peruenere, quæ Mirmix dicit, nec longe abest à parua Syrte: ibi ignari locorũ per quæ proficiscebantur, in arcta quædam loca deuenere, ubi refluxu maris in arido destituta classe, inopes consilij aliquandiu constiterũt: mox cũ penè desperata iam salus foret, rediẽs unda eos recepit, uerũ non nisi euacuatis nauibus, omniq; onere abiecto euadere incolumes potuerũt. Post eum diẽ perterrriti tot periculis Romani, continue per undas ita iter fecerunt, ut fugæ similis eorũ nauigatio uideret. Interiecto tẽpore rursus in Siciliam reuersi, superato Lilybæo, Panormi constiterũt. Hinc cum nõ longe post in Italiam nauigarẽt, tanta repente coorta tẽpestas fuit, ut supra centũ & quinquaginta naues, ex ea classe procella maris per uaria loca disiectæ, tãdẽ naufragio perierint. Tantis calamitatibus acceptis populus Romanus, etsi honorẽ ac maiestatem imperij sui cæteris rebus anteponendã existimabat, tamen magnitudine miseriarũ superatus, mari omnino abstinendũ decreuit: paratis itaq; duntaxat pedestribus copijs, L. Cæcilius, & C. Curius Consules in Siciliã cum omni exercitu mittuntur: his naues duntaxat sexaginta importandi frumenti gratia datæ: quo facto, accidit Carthaginensiũ rem denuo superiorẽ esse: quippe qui & mari sine controuersia imperitabant, sublata Romana classe, & in pedestribus copijs ingentem spem sitam habebant: neq; id iniuria, perlata enim Romam fama de bello in Africa gesto, profligatisq; Romanis, cum cognouissent id in primis ui atq; impetu elephantorum accidisse, quod illi acies disiecissent, quod ordines perturbassent, quod maximam in exercitu stragem fecissent, tantus elephantorum terror post eum diem Romanos tenuit, ut proximo biennio, cum sæpe in Africa, sæpe etiam in alijs locis obuij hostibus fuissent, nunquam tamen aut congredi cum Carthaginensibus, aut in locis æquis castrametari ausi sint, collibus semper ac montibus, nullo alio quàm elephantorum metu se tutantes. Quamobrem Romani pauore exercitus cognito, parandæ classi rursus omni studio incumbunt. Habitis per id tempus Romæ comitijs, C. Attilius, & L. Manlius Consules designati, nouas quinquaginta naues ædificant: ueterem præterea classem, & necessarias copias parant. Asdrubal Carthaginensium dux, cui nota Romanorum formido erat, cum ex perfugis intellexisset alterum Consulum cum parte copiarum in Italiam reuersum, solumq; Metellum uix

cum

cum media exercitus parte Panormi relictũ, instante iam tempore messis Lilybæo profectus exercitum in Panormitarum agrum induxit. Metellus cognito hostium aduentu, cum Asdrubalem uoluntatem pugnandi habere intelligeret, intra mœnia exercitum continebat. Quibus rebus maiore fiducia elatus Asdrubal, quod Metellum cernebat pauidum sese intra urbem continere, deuastato undiq; atq; incenso agro tandem exercitũ uersus Panormũ mouit. Consul tamdiu in sententia non educendi exercitum permansit, quoad hostem traijcere flumen, quod iuxta mœnia urbis erat, coëgit. Postq; igitur elephantos, omnneq; exercitum appropinquantes uidet Metellus, uelocissimũ quenq;, & maxime expeditũ militem exire atq; irritare hostẽ iubet, quousq; uenire ad manus uniuersi cogantur. Animaduertentes itaq; non longe post, quæ cogitauerat ex sententia successisse, quosdã ex ijs qui maxime leues atq; expediti erant, pro mœnibus supra fossam constituit, iubetq; ut contra elephantos telisq; uerubusq; eminus pugnent. Quod si quando iratæ pecudes cum impetu contra ipsos ferãtur in fossas se dimittãt, inde rursus elephantos telis petant. Mandat præterea ingentem telorũ multitudinẽ extra urbem ferri, & in fossis collocari: Ipse cum signis militaribus diuersa regione urbis, quæ læuũ hostium cornu spectabat consistit. Simulac igitur pugnari cœptum, magistri elephantorũ, qui cupidine gloriæ sibi attribui uictoriam cupiebant, non expectato Asdrubalis mandato beluas in expeditos concitant: Illi sicuti eis à Consule uisum fuerat, statim terga uertunt, infestiusq; insequentibus beluis in fossas se dimittunt. Beluæ cũ primũ ad aggerem fossarũ peruenere, uno tempore & à multitudine urbana ex mœnibus, & à militibus ex fossis, sagittis telisq; multifariã feriuntur. Cumq; ultra aggerẽ progredi non possent, necessariò terga uertentes in suos ruunt, agmina perturbãt, magnam suorũ stragem faciunt. Inter hæc Metellus alia urbis parte eductis repente copijs in hostes impetũ facit. Illi iampridẽ à bestijs turbati, & tunc tumultuario impetu à Consule oppressi facile profligantur: pars eorũ trucidatur, cæteri fuga salutẽ quærunt. Elephanti cum Indis decem capti, reliqui disiectis Indis finito prælio omnes in potestatẽ Consulis peruenere. His rebus feliciter gestis magna fuit gloria Metelli Consulis: quippe qui confessione omniũ solus fuisse causa uidebatur, ut Romani milites non iam per saltus montesq; discurrerent, sed æquis locis dimicare cũ Carthaginensibus auderent. Verũ cũ fama eius uictoriæ Romã peruenisset, incredibili omnes lætitia affecti, non tam ꝙ captis elephantis longe iam inferiores essent hostiũ uires, quàm ꝙ sui, quia potiti beluis fuerant, audaciores iam facti ad bellum uidebantur. Igitur quẽadmodũ ab initio decreuerãt, parata rursus classe Consules in Siciliã mittũt, cupientes aliquando bello finẽ facere. Hi cõmeatu cæterisq; necessarijs rebus paratis, cum ducentis nauibus in Siciliam traijciunt. Erat hic annus huius belli quartusdecimus. Postq; igitur in Siciliam uentum, Consules acceptis pedestribus copijs quæ in insula erant, obsidere Lilybæũ pergunt, ꝙ ea urbe expugnata facile se sperabãt bellũ in Africã traducere posse. Verũ Carthaginẽses ijsdẽ planè quibus Romani rationibus moti, omni studio Lilybæũ seruare constituerunt, haud ignari, amisso Lilybæo nihil eis in Sicilia reliquũ fore: nam præter Drepanũ reliqua ferè omnis insula sub Romanorũ ditione erat. Cæterũ ne cui forte ob ignorationẽ locorũ, quæ à nobis de Sicilia dicunt obscuriora uideantur, eius insulæ sitũ paucis referemus. Sicilia omnis eodẽ ferè modo se ad Italiã atq; Italiæ terminos habet, quo Pelopõnesus ad reliquã Græciã ac terminos eius. Verũ hoc inuicẽ differũt, ꝙ hæc paruo admodũ freto ab Italia diuiditur, illa exigua terra cũ reliqua Græcia coniungitur: siquidem ex Peloponneso in Græciã pedibus iri, ex Sicilia in Italiam non nisi nauibus traijci potest. Forma Siciliæ triquetra specie figu

ratur, quotq; eius anguli sunt, totidem promontoria ad extremũ efficiunt. Horum quod in meridianam plagam dirigitur, abluiturq; Siculo pelago, Pachynus uocatur: Quod uero ad Septentriones uergit, fretiq; terminus est, neq; amplius ab Italia distat mille & quingentis passibus, Pelorum appellatur: Tertiũ quod in Africam, ac hyemalem occasum extenditur, in ipsamq; Carthaginem spectat, neq; amplius abest à littore Africæ, quàm millia passuum centum & uiginti septem, Lilybæum incolæ uocant: diuiditq; Sardonicũ pelagus à Siculo. In hoc promontorio urbs est eiusdem nominis, quam Romani eo tempore obsederunt, mœnibus fossisq; munitissima: præterea etiam stagnis, quibus nauigantibus in portum iter est, difficilisq; admodum ingressus, nec nisi peritis expertisq; obtinendus. Romani igitur Lilybæũ obsidentes binis castris ex utraq; parte urbem cingere: fossam & aggerem, & crebra castella per media loca excitare: machinas struere, nihil deniq; quod ad expugnationẽ urbis conducere uideretur prætermittere. In primis turrim quandam, quæ in littore sita erat, Africanumq; pelagus spectabat, omnifariam machinis aggrediũtur: dehinc nouas quotidie addunt, disponuntq; per ordinem. Tandem sex turres ei quam modo dixi propinquas, omnes uno tẽpore arietibus muros ferientibus euertunt. Itaq; cum ardua periculosaq; obsidio foret, turribus partim laborantibus, partim impetu tormentorum euersis: machinis præterea indies magis magisq; urbem infestantibus, ingens pauor atq; formido obsessorum animos occupat. Erat eorum numerus qui in urbe obsidebantur, præter urbanam multitudinẽ, ultra decẽ milia hominũ. Inter hæc Imilcon, qui ea tempestate urbi præerat, obsidionem Romanorũ magnitudine animi & cõsilio sustinebat. Vbicũq; Romani mœnia arietibus conquassabant, noua ipse mœnia intra urbẽ sufficiebat: Sicubi hostes cuniculos faciebant, ipse alijs cuniculis factis illis obuiabat: ita semper operam atq; laborem hostium frustrabatur: Interdum eruptiones faciebat, opera hostiũ turbabat, si quo modo incendere machinas posset experiebatur. Sæpe etiã uel interdiu, uel per noctem hostes inuadebat: adeo ut plures eiusmodi certaminibus perirent, quàm perire in ueris prælijs consueuerint. Per id tempus quidam ex conductis militibus, qui ordinem in præsidio Carthaginensium ducebant, de prodenda Romanis urbe consilium ineunt, consensuq; commilitonum freti per noctem mœnia prosilientes, in castra Romanorum proficiscuntur, Consulibus rem omnem exponunt. Erat ea tempestate Lilybæi achæus quidam nomine Alexon, qui superioribus temporibus Syracusanis urbẽ tenentibus Agrigentum à proditione liberauerat. Hic cognitis ijs quæ de proditione agitabantur, euestigio rem omnem Imilconi pandit. Ille celeriter omnibus qui ordines in exercitu ducebant, conuocatis, præter eos qui noctu mœnia transgressi fuerant, uniuersa quæ de proditione intellexerat eis aperit, rogat obtestaturq;, ne per ignominiam dedere sese atq; urbẽ hostibus uelint. Magna insuper præmia si in fide permanserint pollicetur. Cum respondissent omnes, nihil sibi esse antiquius fide, confestim unà cum ipsis ad Gallorum quidem multitudinem placandam Annibalem mittit, Annibalis filium eius quẽ in Sardinia post amissam classem cruci à Carthaginensibus fixum diximus, gratissimũ hunc fore uniuersis ratus, quod simul cum illis sub patre militauerat. Ad cæteros uero mercenarios milites Alexona ire iussit, quod magnam in eo uiro omnes fiduciam habebant: confestim uocata ad se multitudine, partim precibus, partim pollicitationibus tandem effecere, ut omnes unanimiter in fide atque beneuolentia erga Carthaginenses permanerent. Quamobrem aduentantibus mox principibus proditionis, rogaréque eos, & quæ cum Romanis egerãt aperire uolentibus, non modo non paruerunt eis, sed ne audire quidem eorum uoces
uoluere

uoluere: quia telis lapidibusq; eos insecuti procul à mœnibus fugarũt : ita Carthaginenses ex manifesto proditionis periculo summo in discrimine positi, parum abfuit quin in hostium potestatẽ uenirent: Sed Alexon, qui superiori tempore ob suam in Agrigentinos fidem non solum urbem, uerumetiam patriam, leges, libertatem seruauerat, nunc quoq; ne Carthaginenses ad extremam perniciem deuenirent, confessione omnium causa fuit. Carthaginẽses etsi nihil ex ijs quæ Lilybæi agebantur intelligere poterant, suspicati tamen difficultates eorum, qui iampridem obsidebantur, quinquaginta nauibus ad hoc ipsum paratis decem millia militum imposuere. Classi præficiunt Annibalem Amilcaris filium: eum paucis pro tempore hortati, omni conatu Lilybæum penetrare, suisq; subsidium ferre iubent. Annibal cum decem millibus militum primo ad Egusam insulam, quæ media est inter Carthaginem ac Lilybæum, nauigat. Nactus deinde secundam auram, passis uelis in ipsas fauces lilybetani portus ferebatur, suos omnes instructos armis, & ad belligerandum paratos habebat. Consules partim repentino aduentu hostium perculsi: partim ueriti, ne si congredi cum hostibus tentarent, nimia uentorum ui suæ quoque naues in portum agerentur, nauigationem hostium nequaquam impedire decreuerunt. Armati tantum ad littus, si forte hostem deterrere ab ingressu possent, concurrunt. Interea multitudo omnis quæ in mœnibus erat aduentum suorum conspicata, animos erigere, spe simul atq; lætitia trepidare, aduenientes plausu, sublatisq; in cœlum clamoribus hortari. Annibal incredibili audacia fretus cum suis nauibus aduolat, portumq; præter spem atq; expectationẽ omnium ingressus, incolumes copias Lilybæi exponit: accepto mœnibus præsidio, incredibili omnes lætitia affecti, non tam aduentu nouarum copiarum, quàm quod Romani impedire Carthaginensium naues non fuissent ausi. Imilcon dux Carthaginensium, quoniam omnes suos promptos animatosq; ad bellum cernebat, ueteres quidem milites ob aduentum noui supplementi, nouos uero quia anteactorum malorum expertes erant, minime prætereundam esse eam opportunitatem ratus, omni studio ad incendia machinarum incumbere decreuit. Igitur omnibus in concionem uocatis, longa oratione uniuersos hortatur, eorum animos confirmat, præmia singulis quibusque, qui se fortiter gesserint, pollicetur. Carthaginenses uniuersis gratiam relaturos affirmat. Eiusmodi oratione commoti milites, paratos sese esse omnes annuunt: Vociferantes præterea rogant, ne cunctetur amplius: iamiam exire in hostes iubeat. Dux exosculata militũ fortitudine confestim eos dimisit, mandans omnibus ut corpora curarent, dein præsto essent, facturi quicquid ab eorum ducibus sibi imperaretur. Paulo post conuocatis ducibus quid facturus sit indicat: partes distribuit, suum cuique locum designat, iubet ut ipsi ante omnes alios in conticinio locis sibi designatis adsint. Illi mandata ducis exequuntur. Imilcon eductis cum prima luce copijs pluribus simul locis in machinas impetum facit. Romani consilium hostium coniectura quadam facile suspicati, haud segniter se habere, arma capere, rebus omnibus quammaxime intenti esse. Igitur ubi primum egredi Carthaginenses cœperunt, à Romanis occurritur. Ingens circa mœnia tumultus fit. Carthaginenses circiter uiginti milia hominum erant, Romani etiam plures: quoq; magis relicto omni ordine pugnabatur, eò apertiora pericula erant: In tanta enim multitudine militum uir aduersus uirum quasi singulari certamine congressus depugnabat. Verummaxima pugna, atque ingens tumultus circa machinas erat: nam qui ab utroq; exercitu in eo loco constituti fuerant, illi quidem ad expugnandũ, hi uero ad propugnandum omni studio innixi, in tantã, tamq; atrox certamen deuenere, ut tandem in ijsdem, in quibus cõstituti fuerãt

locis

locis permanentes, incredibili animi magnitudine occiderint. Sed qui inter eos commixti inter certandum fuerant, tanta audacia contra Romanos ferri, eorũ machinas, igne, telis, cæterisq; huiusmodi rebus impetere, ut Romani eo die cum nullo modo inceptis hostium resistere possent, res suas in extremo propè sitas uiderint. Post longum certamen Imilcon, quoniam multas in exercitu cædes fieri, nihil tamen sese proficere posse intelligebat, receptui canere iussit. Romani etsi eo die in periculo fuerint, omnem belli apparatum amittendi, tamen incredibili fortitudine animi hostibus resistentes, tandem machinas, cunctaq; opera sua tutati sunt. Post hæc Annibal cũ ijs quas secum adduxerat nauibus, intempesta nocte nihil sentientibus hostibus Lilybæo soluens Drepanũ ad Aterbalem Carthaginensium ducem proficiscitur: Quoniam tum propter loci opportunitatem, tum ob speciem ac pulchritudinẽ portus, præcipua semper cura Carthaginensibus fuerat, eam urbem seruandi. Distat autem à Lilybæo millia passuum non amplius quindecim. Carthaginenses interea etsi quid Lilybæo ageretur scire magnopere cupiebant, tamen quia ita iã post discessum Annibalis pressa obsidio erat, ut neq; ingredi quisquam, nec egredi urbem ualeret, compotes desiderij fieri nullo modo poterant. Per idtempus Rhodius quidam nomine Annibal, clarus sanè uir, cognito Carthaginensium desiderio pollicetur se naui inuitis omnibus Lilybæum aditurum, inspectisq; omnibus rebus Carthaginensibus renuntiaturum. Id quanquam hilari animo audirent Carthaginenses, tamen quia Romana classis in ipsis propè faucibus portus erat, impossibile esse eam rem omnes rebantur. Rhodius nihilominus intrepide deducta naui proficiscitur: Cumq; in proximam insulam, quæ contra Lilybæũ est, applicuisset, nactus postridie secundam auram Lilybæum nauigat, per diemq; spectantibus hostibus, atq; omni conatu profectionẽ eius impedire laborantibus, portum ingreditur, cuncta quæ animo conceperat perfecit: alter Consulum tantam uiri audaciam admiratus, quo intercipere abeuntem posset, per noctem decẽ uelocissimas naues in faucibus portus continet, cum ijs discessum Rhodij ipse quamdiligentissime obseruat, itidem reliquum exercitum factitare iubet. Naues igitur quæ in faucibus portus erant, ex utraq; parte proxime paludem extensis remis aduentum rhodiæ ratis expectabant: hanc e uestigio in eorum potestatem futuram arbitrantes. At Rhodius non per noctem, neq; ex abdito, sed palàm medio die, per medias hostium naues, adeo instructas ac paratas, audacia simul atq; celeritate fretus præteruectus est: Nec euasisse contentus, ubi paululũ hostes præterit, conuersa prora eos prouocauit, nemine omniũ ob stupendam eius nauis celeritatem adire eum auso. Rhodius unica rate, quasi triũphatis hostibus, Carthaginem redijt: Senatui omnia quæ uiderat curauit. Eius exemplo moti postea complures idem facere sunt ausi. Quibus ex rebus accidebat, nihil eorũ quæ Lilybæi agebantur à Carthaginensibus ignorari. Romani eam hostium ludificationẽ grauiter & iniquo animo ferentes, fauces portus obstruere tentauerunt. Quamobrem primum onerarias naues quamplures sabulo onustas in profundum mittunt. Hinc supra eas infinitam penè uim aggeris ingerunt: frustra tamen omnia factitãtes: Nam & uasta profunditas cuncta simul absorbebat, & fluxus refluxusq; maris iniecta omnia passim diffundebat. Aegre tandem ex una parte nonnihil aggeris constitit: eò confestim uelocissima quædã Carthaginensium nauis uasto impetu prorupit: Qua confestim potiti Romani, armatam instructamq; in portu tenentes, aduentum cæterarum & maxime illius Rhodiæ cupide expectabant. Illa casu per noctem adueniens solita uelocitate portum ingreditur. Sed dum redire uellet, secuta ex improuiso quadriremis premere fugientem cœpit. Rhodius principio uelocitatem nauis

admiratus

admiratus, ubi eam diligenter perspexit, & quadriremem Carthaginensium à Romanis captam agnouit, iam desperata fuga congredi cum hostibus statuit. Postquam ad manus uentum, quia & numero nauium, & præstantia militum Romani longe superiores erant, nauis rhodia nullo negocio expugnatur. Rhodius ipse capitur. Romani hac naue potiti, & ad quadriremem addita, ambas instructas paratasq; continue in portu tenentes, facilem deinceps aditum in Lilybæum prohibuere. Vrbs interea acriter à Romanis oppugnari, mœnia plerisq; in locis ui tormentorũ euerti, Imilcon nouum continuo murum pro euerso sufficere, in eruptionibus & machinarum incēdijs nullam amplius spem habere. In hunc modum cum aliquandiu perseueratum esset, tanta repente uentorum tempestas coorta est, ut machinas omnes atq; opera, stridore ac procella conflictaret, quarundam etiam turrium tabulata alta deijceret. Tantũ uentorum turbinem græcus quidam miles ex ijs qui intus erant aptissimum fore ad incendia machinarum ratus, cogitationē suam duci aperit: Dux probata militis sententia, necessarijsq; omnibus euestigio paratis, confestim eruptionem facere suos, ac ignem machinis tribus locis inijcere iubet: Quo confestim à militibus peracto, ignis ui uentorum facile in opera depellitur: quæ quia arida erant, ac diu iam ad solem usta igni facillime absumebantur, & dominante uento nulla humana ope resisti poterat: siquidem nouitate rei ita omnes perterriti erant, ut neq; uidere quid agerent, nec considerare quippiam possent: Quin & cadentibus ex alto lignorum frustis percussi, & fumo occæcati interdum cadebant, dum ferre præsidium machinis nitebantur: quoq; maiorem ob prædictas causas Romani difficultatem habebant, eò Carthaginensibus omnia commodiora erant: Siquidem & cernere hostes, & omnes eorum machinas conspicari facile poterant: & si quid aduersus Romanos iactabant, id uiolentia uẽti facillime ferebatur, maiorēq; in machinas impetũ faciebat. Tandem uero tanta uis ignis fuit, ut & bases, quibus stabilitæ turres erant, cremarentur, & arietum capita liquefierẽt. Post hæc Consules in reficiendis machinis operã ponere destiterũt. Aggere tamen atq; fossa urbem undiq; cingentes lenta obsidione superare hostes decreuere, nec prius cum castris abscedere, quàm Lilybæo potirentur. Lilybetani refectis quæ conuenerant mœnibus, ociose iam obsidionem tolerabãt. Hæc cum Romæ nuntiata essent, Senatus quod multi in obsidione interierant, & penè uacuefacta classis erat, nouo delectu habito, in supplementũ decem millia hominũ in Siciliam mittit. Hi primo Messanã traducti, inde pedibus in lilybetana castra iter fecere. Iam Appius Claudius consulatũ inierat, prioribusq; Consulibus Romam reuersis ipse apud Lilybæũ exercitui præerat. Hic simulac aduenisse supplementũ uidet, uocatis ad se Centurionibus, tempus inquit sibi uideri, ut cum omni classe Drepanum nauigent: Adherbalem Carthaginensium ducem, qui illic erat, nihil tale suspicantem ex improuiso aggrediantur: cum nouarum copiarum in Siciliam aduentũ ignorare, neq; existimare classem Romanorũ, quæ tantam in obsidione Lilybæi iacturam hominum passa sit, aliquo modo nauigare posse. Post ea uerba Consulis, omnibus consiliũ eius approbantibus, ex ueteribus nouisq; copijs milites delegit, naues optimis quibusq; è toto exercitu delectis uiris compleuit: Nam quod & nauigatio propinqua erat, & præmiorũ spes maxima, omnes id munus hilari animo suscipiebãt. Paratis igitur omnibus quæ necessaria uidebantur, nocte intempesta nihil sentientibus hostibus Drepanum uersus nauigat. Adueniente uero luce, cum iam non longe à Drepano forent, nauibus Romanorũ apparentibus, Adherbal etsi primum inopinato hostium aduentu perculsus fuit, statim tamen ad se reuersus atque animo confirmatus, tentare omnino fortunam prælij constituit, & omnia

potiùs experiri, quàm pati sese in portu per ignominiam ab hostibus obsideri. Quamobrem e uestigio turbam remigum ad littus cogit: mercenarios milites ex urbe tuba conuocat: eos pro temporis angustia cohortatur, si fortiter dimicarint, spem uictoriæ: sin subire periculum recusauerint, acerbitatem obsidionis ante oculos ponit. His dictis omnibus præsto sese esse ostendentibus, uociferantibusq;, ne amplius tardaret, sed iamiam in hostes classem immitteret, Adherbal laudata militum uirtute, confestim naues conscendere iubet. Admonet præterea omnes, ut in nauim suam oculos dirigant, eam alacri animo sequantur. Nihilo deinde commoratus ipse, uti pollicitus erat, primus nauigat diuersa regione portus, quàm Romani aduentabant. Consul hostes conspicatus, præter opinionem suam non solum non cedentes, neq; ad fugam paratos, sed potius summo studio manus conserere cupientes, naues suas, quarum aliæ iam intra portum erant, aliæ in ipsis faucibus, aliæ mox sequebantur, omnes referre gradum iussit. Hic cum primæ naues iussu Consulis iter uertissent, alijs quæ ponè sequebantur, adhuc properantibus in portum, tanta conflictatio facta est exeuntibus pariter atque intrantibus nauibus, ut extremo in periculo Romanorum res foret. Explicatis tandem summo cum labore nauibus, præfecti singulas quasque in ordinem iuxta littus collocabant, proris aduersus hostes conuersis. At Consul qui ab initio post omnem classem sequebatur, tum in altum profectus læuum cornu obtinuit. Inter hæc Adherbal cũ quinq; nauibus supra læuum Romanorũ cornu in altum progressus, nauis suæ prora in hostes conuersa, à pelago se firmauit: Idem ut aliæ quatuor naues, quæ suam sequebantur facerent, per nuncios imperauit: Ita omnibus à fronte consistentibus, sublatis signis à pelago in Romanos defertur: quorum naues circa littus in ordinem dispositæ erant. Hoc enim ideo à Romanis prouisum fuerat, ut exeuntes è portu Carthaginensium naues facilius opprimi possent. Verum id postea magnam Romanis iacturam intulit, ob causas quas dicemus: Nam ut primum appropinquare inter se classes cœperunt, signis è prætorijs nauibus ab utraque parte sublatis, inuicem concurrentibus hostibus pugna committitur. Diu acriter certatum, ita ut æquale esse periculum uideretur. Erant enim in utraque parte ex omni exercitu delecti præstantissimi milites: semper tamen Carthaginenses præualebant: tum quod naues eorum ueslociores erant, tum quod peritiores ad nauigandum remiges, tum uel maxime, quod pelagus tenebant, per quod longe latéque pro eorum libidine discurrere poterant: Siue enim aliqui eorum ab hostibus premebantur, confestim celeritate nauium freti in altum euadebant: ac si forte insequebantur hostes, in eos plurimæ simul conuersæ eadem celeritate circunueniebant, maximasq; inferebant clades: nonnullas interim naues submergebant: Siue aliqui ex socijs periclitabantur, confestim sine labore atq; periculo præsidium ferebant, aduersis puppibus in altum nauigãtes. At Romanis magna proximum littus impedimenta afferebat: siquidẽ in arcto coacti, neq; refugere cum opus erat, neq; seipsos tutari, neq; laborantibus succurrere poterant, & quod in bello nauali præcipuum haberi solet, per medios hostes præterlabi, ac deinceps in pugnantes impetum facere, impossibile Romanis erat, tum quod naues eorum grauissimæ erant, tum quod remiges maritimarum rerum rudes, & ad nauigandum inepti. Consul igitur cum rem in deterius labi cerneret, nauibus partim in littore confractis, nõnullis etiam submersis, desperatis ad extremum rebus, primus omnium fugam arripuit. Circiter triginta naues ex omni classe, quæ huic forte propinquæ erant, eũ secutæ, reliquæ omnes, tres & nonaginta numero, in Carthaginensium potestatẽ uenere. Præterea copiæ omnes captæ, exceptis ijs, quæ proiectis in terram nauibus perierãt.

Adherbal

Adherbal magnam ijs rebus gestis laudem apud Carthaginēses meruit, ut qui singulari prudentia ac magnitudine animi omnia feliciter peregisset. Appius uero Claudius à Romanis iurgijs contumelijsq; uehementer affectus, quod adeo imprudēter se gessisset, quod rem Romanam summum in discrimen adduxisset: ipse tandem consulatu abdicatus summa cum ignominia in iudicio concidit. Romani etsi ingens se accepisse uulnus intelligebant, nihil tamen pristinae magnanimitatis immemores, cōfestim reparata classe, nouisq; coactis copijs L. Iunium Consulem in Siciliam mittunt. Hunc ijs qui Lilybaeū obsidebant subsidium ferre, commeatumq;, & caetera exercitui necessaria subministrare iubēt: Ille cum sexaginta rostratis Messanam nauigat. Hic contractis ab omni Sicilia praeterquam à Lilybaeo nauibus, classem efficit centum & uiginti rostratarum, praeter onerarias, & quas frumentationis causa secum habebat, numero circiter octingentas. Earum mediam ferè partem, & quasdam ex rostratis Quaestori tradit, ac ferre in castra commeatum iubet: ipse interea Syracusis manet, reliquas quae paulo post à Messana sequebantur, & frumentum ex mediterranea regione à socijs imperatum excepturus. Per idem tempus Adherbal captiuos Romanorum, & naues quas praelio acceperat, Carthaginem misit: hinc Carthalonem praefectū triginta nauibus ei traditis exire in hostem iubet, ipse paulo post cum septuaginta nauibus eum sequitur. Carthalonem admonet, ut quascunq; naues hostiū possit, integras capiat, reliquas incēdat. Carthalo igitur per noctē impigre facta nauigatione, cum ex improuiso classi Romanorū, quae in lilybetano portu asseruabatur superuenisset, maximo in periculo rem Romanam posuit: Nam cum inter eos qui custodiae gratia circa classem excubabāt, magnus repente clamor, atq; ingens tumultus ortus foret, Imilcon intellecto strepitu, & iam dilucescente die aduentu hostium cognito, repente euocatis ex urbe militibus hostes inuadit: ita ex omni parte circunuentis Romanorum copijs in nō mediocre periculum deuenerunt. Praefectus Carthaginensium paucis Romanorum nauibus partim captis, partim incensis, non longe post Lilybaeo soluens uersus Heracliam nauigat, ut commeatum qui ex ea parte in castra Romanorū ferebatur, intercluderet: Iter facienti speculatoriae naues Carthaloni nunciant, magnum nauium numerū aduentare: Quo nuncio accepto, Carthalo nequaq; cunctatus, quod ob res paulo ante egregie gestas Romanos spernebat, aduersus eas properauit. Eodem modo Romani quoq; adesse classem hostium à speculatoribus cognouere. Verum hij cum se longe impares esse ad nauale bellum arbitrarentur, in proximum forte littus naues subduxere. Erant in ijs locis recessus quidā atq; anfractus, quibus desuper rupes imminebāt: in ijs cōsistentes Romani lapidibus fundisq; naues hostium arcebant. Carthaginenses etsi à principio tamdiu obsidere illos, quoad eorum potirentur, decreuerant, tamen cum propter naturam loci nihil proficere se posse intelligerent, & Romanos acrius quàm sperabant resistere intuerentur, paucis tandem onerarijs nauibus acceptis ad propinquum flumen nauigarunt, ubi discessum hostium obseruarent. Interea loci Consul peractis ijs, quorum gratia Syracusis remanserat, superato Pachyni promōtorio Lilybaeum petebat, ignarus earum rerum, quae superioribus diebus suis acciderant. Dux Carthaginēsium aduentu Consulis rursus per exploratores cognito, confestim aduersus eum properauit, cupiens procul a caeteris Romanorū nauibus illi occurrere. At L. Iunius cum de longe aduentum hostilis classis prospexisset, magnitudine eius perterritus committere pugnam nō audebat, fugere ob propinquitatem hostium non licebat: quare ad loca difficilia atq; periculosa conuersus, in proximo portu stationem fecit, decreuitq; potius extrema omnia experiri, quam pati ut exercitus Romanorum in potesta-

tem hostium ueniret. Id conspicatus Carthalo præfectus Carthaginensium, proficisci aduersus hostes destitit, sed medium quendam inter utranque Romanorum classem portum tenuit, ratus per eum modum utrique classi abeundi facultatem ablatum iri. Interiectis diebus ingens procella insurgere cœpit, quam aliquandiu antea prouidentes Carthaginensium nautæ, ut qui magnam maritimarum rerum, locorumque in quibus erant, peritiam habebant, Carthaloni suaserunt, ut superato confestim Pachyni promontorio uim tempestatis euitaret. Id cum ille fecisset cum omnibus suis incolumis euasit. At Romanorum classis ui tempestatis agitata, quoniam loca importuosa erant, ita ad extremum fracta est, ut nihil ex tot nauibus quod utile in posterum foret, superauerit. Hijs Romanorum tot tantisque calamitatibus rursus accidit Carthaginensium rem superiorem fieri. Romani nuper ingenti clade apud Drepanum nauali prælio affecti, tunc uero omnino amissa classe, mari protinus excessere, in terra duntaxat spem habentes. Contrà uero Carthaginenses & maris imperiũ sine controuersia tenebant, & in terra haud prorsus sine spe erant. Igitur & qui Romæ erant, & qui in castris apud Lilybæum, quanquam utrique ob prædictas clades maxime afflicti forent, tamen in obsidione omnino persistendum esse censuere: Quare & illi quæ necessaria erant suppeditabant: & hij, quantum pro uiribus licebat, durabant in obsidione. L. Iunius Consul post amissam naufragio classem, curæ ac sollicitudinis plenus Lilybæũ peruenit: ibi omni cogitatione quammaxime intẽtus, noui aliqd agere studet, quò acceptã ex superiori clade ignominiam minuat. Quocirca non longe post tenui quadam oblata occasione Erycem per proditionem occupat, simulque & templo Veneris, & oppido potitur. Eryx est Siciliæ mons, mari imminens ex ea parte quæ ad Italiam spectat, inter Drepanum ac Panormum, magis tamen Panormo coniunctus. Hic magnitudine omnes Siciliæ montes excedit, præter unum Aetnam. In eius uertice planities est, ubi Erycianæ Veneris templum, quod sine controuersia omnium Siciliæ templorum opulentissimum, atque ornatissimum est. Paulo infra uerticem urbs est eiusdem nominis, longissimum ac difficillimum undique habens aditum. Hic Consul uno in uertice, altero ad radices montis, qua aditus à Drepano erat, præsidio collocato, custodire utrunque locum pergit, sperans se per eum modum & urbẽ, & totum montẽ tutò tenere posse. Carthaginenses capto Eryce Amilcarem, cognomento Barcam, classi præficiunt: Hic cum omnibus copijs in Italiam delatus maritimam oram populatus est. Erat autem annus eius belli decimusoctauus. Hinc uastatis Locrorum ac Brutianorum agris, cum omni classe in Panormitarum agrum reuertitur. Hic locum occupat bello gerendo aptissimum, inter Rhegium ac Panormum, alte mari supereminentem, natura munitum, & ad tenendum exercitum tutissimum: Est enim mons, quem præcisæ undique rupes cingunt, in summitate habens planitiẽ quandã, non minori ambitu quàm duodecim milia passuũ, peruiã, & culturæ aptissimã. Est præterea maritimis auris præclare expositus, mortiferarũ ferarũ omnino expers: à mari, & à mediterranea regione rupes habẽs inaccessas: eas uero quæ inter has mediæ sunt haud facile putas. In eo tumulus insurgit, q speculæ simul atque arcis locũ obtinet: portũ habet amœnissimũ, & ijs q à Drepano uel Lilybæo Italiã petũt cõmodissimũ: aquarũ præterea copia insignẽ: Aditus ad eũ omnino tres sunt, & hi pdifficiles: duo à mediterranea regione, tertius à mari. In eo loco Amilcar castra posuit, ut q neque ppriã urbẽ, neque spẽ ullã habebat, sed medijs sese obijciebat hostibus: neque tamẽ qescere interea hostes pmittebat: nã & mari sæpe ab eo loco delatus, in maritimã Italiæ orã oĩa usque ad regionẽ Cumarũ uastauit, & postea pedestri itinere ducto exercitu, castris ante Panormũ positis, nõ lõ-

gius

gius ab exercitu Romanorũ octingentis passibus, ibiq; tres ferè annos cõmoratus, multa & præclara facinora fecit, quæ particulatim cõmemorare difficillimũ foret. Romanis igit, queadmodũ supra diximus, non solũ in uertice, uerumetiã in radicibus montis Erycẽ custodientibus, Amilcar urbẽ Erycinã per fraudem capit, quæ media erat inter uerticẽ montis, & præsidia Romanorũ, quæ in radicibus erant: quo facto accidit Romanos, q in uertice erãt, à Carthaginẽsibus obsessos, summo in discrimine uersari, nec minus sanè Carthaginẽses ipsos in Erycina urbe premi, duobus Romanorũ præsidijs, altero supra uerticem, altero à radicibus montis obsessos, nec nisi unicam, & eam perdifficilem ad importanda in urbem necessaria, habentes uiam: ita inuicem & obsessi, & obsidentes summa obstinatione animorũ utriq; perdurabant, extrema omnia tolerantes, & maximis quibusq; periculis sese obijcientes. Cum in hunc modum traheretur bellũ, & Amilcar Romanos mari quammaxime infestaret, quod illi iam annos ferè quindecim mari abstinuissent, commoti maiorem inmodum Romani, utpote qui bellum aliter finem nunquam habiturũ uidebant, ad studium parandæ classis iterum conuertuntur: Verum quia exinanitũ iampridem ærarium fuerat, priuatim ciues pro suis quisq; facultatibus contribuentes, plures unã simul quinqueremem ædificabant, & necessarios ad eam sumptus subministrabant: tantus erat uniuersi populi ardor ad res bellicas, imperiumq; Romanũ propagandum: In hunc modum ducentas quinqueremes parauere, instar eius nauis Rhodiæ, quam apud Lilybæum captam supra ostendimus. Huic classi præficiunt L. Lutatium Consulem, eumq; aduenìente iam uere aduersus Carthaginenses mittunt. Hic igitur cum omni classe ex improuiso in Siciliam delatus, primo aduentu Drepani portum, cæterosq; qui circa Lilybæum erant occupauit, uniuersis Carthaginensium nauibus sese ad ducem pauide recipientibus. Hinc Drepanũ instructis machinis, cæterisq; ad obsidionem necessarijs expugnare nititur: & quia non longe aberat Carthaginensium classis, memor præteritarum rerum, quantum momentũ bello maritimæ res afferrent, haudquaquã per ocium, atq; socordiam tempus conterebat, sed remiges, ac nautas assidue exercebat, neminemq; ex tota classe ociosum esse patiebatur. Ita breui tempore factũ est, ut Romani milites ad nauales pugnas aptissimi forẽt. Carthaginenses cognito aduentu Romanæ classis, confestim ipsi quoq; naues parant, frumento, ac cæteris necessarijs rebus onerãt, ne quid hijs qui apud Erycem obsidebantur, è necessarijs rebus deesset. Classi Hannonem præficiunt: hic delatus ad insulam quã uocant Hieronesum, inde nihil sentiẽtibus hostibus, in castra ad Amilcarem nauigare, & euacuare naues, ac commeatum exponere properabat. At Lutatius aduentu hostium cognito, eorũ consiliũ suspicatus, haud enim difficilis coniectura erat, optimis quibusq; è pedestri exercitu militibus secum adductis, confestim ad Egusam insulam nauigat: hæc insula non longe abest à Lilybæo: hic hortatus pro tempore militum animos, ut in sequentem diem omnes sese ad pugnã pararent edixit: postridie cum iam dilucescere dies cœpisset, Consul prosperũ quidem, ac secundum adesse hostibus uentum conspicatus, classi uero Romanæ planè aduersum: præterea mare turbidum esse, ac procellosum, quid agendum foret aliquãdiu dubitauit: mox uero considerans suos, si durante procella maris ad manus cum hostibus ueniãt, præliũ duntaxat cum Hannone, & cum naualibus copijs, & cum impeditis atq; onustis nauibus inituros: si uero prorogato pugnæ tẽpore tranquillitatẽ maris expectent, iam necesse fore, ut cum euacuatis, ac maxime expeditis nauibus cum optimo quoq; milite è pedestri exercitu delecto, & quod maximũ est, cum Amilcaris audacia, quo nihil terribilius per id tẽpus audiebat, in certamen descendãt, statuit tandem quãuis turbido, & aduer

sante mari cum hostibus congrediendum. Venientibus igitur plenis uelis Carthaginensium nauibus, classem structam atq; paratam opponit. Carthaginēses ubi interceptū classis suæ cursum ab hostibus uident, nauesq; illorū ad certamen paratas, dimissis uelis ipsi quoq; se ad prælium comparant: hic confirmatis animis utrinq; confligitur: quo in loco cum omnia è diuerso forent, quàm olim in pugna apud Drepanū fuerant, non immerito diuersum quoq; res exitum habuere. Romani naues quàmcelerrimas habebāt, onera omnia, exceptis quæ ad belligerandum necessaria uidebātur deposuerant: remiges eorū diu exerciti, & ob eam causam acres, ac ad certamen prompti erant: optimi quiq; milites ex toto pedestri exercitu delecti fuerant. Carthaginensibus hæc omnia contrà euenerāt: eorū naues onustæ, & ob id ad res gerendas ineptæ erant, turba remigum ac nautarum ut tumultuaria, ita ad res bellicas rudis: milites noui, necdum periculis assueti: nam quod Romanos nunquā amplius mari quicq; molituros existimabant, omnem protinus rei naualis curam cogitationemq; deposuerant: quamobrem simulac pugnari cœptum, à Romanis superantur: naues eorū quinquaginta uel fractæ, uel submersæ, septuaginta plenæ captæ, reliquæ sublatis uelis, subita uenti mutatione facta, mirabili celeritate sese ad Hieronesum ex fuga receperunt. Consul post prælium cum omni classe Lilybæum reuersus, prædam & captiuorū corpora inter suos diuidit: fuerunt enim è Carthaginensibus uiui capti, præter eos qui inter certandum perierāt, ultra decem millia hominū. Carthaginenses tali ac tanta clade perculsi, etsi animo ad belligerandum promptissimi erant, diuersis tamen rationibus impediebantur: Siquidem neq; hijs qui in Sicilia erant, subministrare commeatum poterant, amissa classe, & hostibus mare undiq; tenentibus, & derelinquere ducem, ac milites optime de re publica meritos, proditionis simile existimabāt, quibus uero copijs, aut quibus ducibus contenderent non habebant. Quapropter misso ad Amilcarem quācelerrime nuntio, potestatē illi tradunt, quicquid de republica uisum fuerit faciendi. Amilcar optimi simul ac sapientissimi ducis officium fecit: quandiu enim aliqua Carthaginensiū rebus spes superfuit, nullum unquā laborem, nullū periculū euitauit, sed summa industria atq; audacia fretus, omnia pro adipiscenda uictoria haud secus quàm cæteri duces assidue subijt: ubi uero Carthaginensiū rebus nullam amplius relictam spem uidet, prudenter ac moderato animo cedens tēpori, legatos qui de fœdere agerent, ad Consulem misit. Enimuero optimi ducis officiū existimandum est, posse non solum uincendi, uerūetiam cedendi tempora perspicere. Lutatius quoq; conditionem fœderis nequaq; aspernatus est, conscius difficultatum, quibus ex diurno bello populus Romanus premebatur: Ita tandem de fœdere conuenit, huiusmodi conditionibus præscriptis: amicitiam esse Romanis, Carthaginensibusq;, si id populo Romano uideatur, excedere prorsus omni Sicilia Carthaginenses, neq; post hac Hieroni bellum inferre, neque contra Syracusanos, Syracusanorum'ue socios mouere arma: Carthaginenses sine pretio captiuos omnes reddere, insuper talenta argenti Euboica duo millia & ducenta Romanis annos uiginti pendere: Has conditiones Romam missas, populus Romanus comprobare noluit, uerum in Siciliam decem uiros cum autoritate publica legatos misit: hij in Siciliam delati summam rei haudquaq; imminutarunt, tempore pendendi argenti duntaxat coarctato, ac mille insuper talentis additis: Id præterea conditionibus addidere, ut non solum Sicilia, sed etiā omnibus insulis, quæ inter Siciliam atq; Italiam mediæ sunt, Carthaginenses excederent. Per hunc itaq; modum primo bello, quod Romani aduersus Carthaginenses pro Sicilia gesserunt, finis impositus. Durauit id bellum continuos quatuor & uiginti annos, omnium sanè quæ nos audiuerimus longissimū

atq;

atq; maximum: in quo, ut alia omittam memoratu digna, semel quinqueremibus ex utraq; parte amplius quingentis, iterum non multo minus quàm septingentis inuicem pugnatū fuit. Amiserunt in eo bello Romani quinqueremes septingentas, præter eas quæ diuersis naufragijs perierūt: Carthaginenses uero circiter quingentas. Itaq; qui ante eum diem admirati fuerant Antigoni & Ptolemæi, & Demetrij copias, & classem, & bella naualia, merito posthac magnitudine rerum à Romanis, Carthaginensibusq; gestarum, omnem admirationem deposuere. Quod si quis considerare uelit, quantū intersit inter quinqueremes, ac triremes, quibus Persæ aduersus Græcos, rursusq; Athenienses, & Lacedæmonij bello inter se usi fuere, profecto nunquā maioribus copijs mari pugnatū intelliget. Quibus ex rebus clare constat id quod principio à nobis propositū fuit, Romanos neq; fortuna, quidam ut Græcorū putant, neq; casu, sed propria uirtute, audacia, magnitudine animi, tantum imperium consecutos, ut tandem rerum omnium potiti fuerint: quanquā erunt fortasse qui dubitent, quæ causa sit, quod cum longe magis polleāt hac tempestate terra, mariq; Romani: quippe qui uniuerso iam orbi dominātur, non tamen aut tot simul naues ædificare, aut tantam uno tempore classem conficere ualeāt: uerum eius rei causam facile licebit intelligere, cum ad expositionem Romanæ reipublicæ, morumq; atq; institutorū eius uentum erit: nam de hijs præter propositū facere mentionem, neq; nobis commodum, neq; lectoribus nostri operis utile foret. Siquidem res ipsæ amplissimæ sunt, sed tamen usq; in hunc diem, ut id quod sentio dicam, nemini notæ, culpa eorū qui historias scripserunt: Hij enim partim ignorarunt quæ scriberent: alij, & si recte intellexerūt, obscure tamen ac prorsus inutiliter scripsere. Enimuero in hoc bello, si quis diligenter animaduertat, pares sanè utriusq; populi animos, resq; omnes duarum maximarū ciuitatum inter se simillimas inueniet: Principio desiderium utriusq; simile fuit, magnitudo animi par, cupiditas gloriæ æqualis: uiri apud Romanos longe quidem præstantiores, sed dux Carthaginensium Amilcar cognomēto Barca, Annibalis pater, qui postea bellum cum Romanis gessit, prudentia & fortitudine nemini secundus. Fœdere inter Romanos, Carthaginensesq; percusso, similes ferè casus utrunq; populum excepere. Romani enim statim cum gente Faliscorum bellum gerere cœperunt, quod tamen intra paucos dies, ciuitate eorū potiti, terminarūt. Carthaginenses uero per idem tempus finitimorum, ac Numidarū, & aliorum Africæ populorum bello circunuenti, in extremū ferè discrimen deuenere, tandemq; non modo pro prouincia, sed pro seipsis, pro libertate, pro liberis, pro solo natali, coacti sunt dimicare: quod bellum, cum memoratu dignū sit, summatim, breuiterq;, sicuti ab initio proposuimus, referemus: nam quale, quamq; atrox sit id bellū, quod omnes cruentum uocant, facile quiuis ex rebus gestis eorū temporū suspicari poterit. Quàm uero multa prouidere ducem exercitus, & longe antea cauere oporteat, quidq; barbari mores differant ab hijs, qui sub disciplina & legibus educantur, ex ijsdem planè rebus palàm fiet, quodq; præcipuū est, ex cognitione earum rerū facile intelligentur causæ eius belli, quod postea Annibal aduersus populum Romanū gessit: quæ quoniam non modo apud eos qui historias scripserunt, uerumetiam apud eos qui in ipso bello fuere, interdum dubiæ sunt, ac perobscuræ, operæpretium erit, si ueritatem rei studiosis nostri operis apertam faciemus. Amilcar post percussum cum Romanis fœdus, copias ab Eryce in Lilybæum deduxit: hinc sese statim magistratu abdicauit: copias Gestoni duci, qui Lilybæi erat, transmittendas in Africam tradidit. Gesto quod res nouas in tanta multitudine hominum, si simul in Africam delatæ forent, uerebatur, præsertim cum magna militibus stipendia deberentur,

quæ

quæ propter inopiam ærarij solui non poterāt, prudentissime antea prouiderat, ne simul omnes, sed diuersis inter se temporibus copiæ mitterentur: factis etiam de industria interuallis, ut facilius per partes prouideri posset, primiq; ante domum abijssent, quàm secundi superuenirent. Carthaginenses partim negligentia, partim inopia ærarij, non solum nō dimittebant copias, sed ut in urbe aduentum cæterarū expectarēt, iubebant, quo simul cum omnibus de stipendijs transigeretur: Cæterum cum multa in urbe, & per noctem, & interdiu à militibus maleficia cōmitterentur, intolerabilisq; iam foret multitudinis intemperantia, Carthaginenses accersitis ducibus eos rogant, ut omnem multitudinem, quæ in urbem conuenerat, ad oppidum Siccam traducant, ibiq; tamdiu expectent, quoad reliquæ copiæ in Africam uehantur: Præterea nonnihil pecuniæ singulis quibusq; tradi iubent, quo facilius tolerare moram possint. Duces dicto Carthaginensium obtemperantes, sine mora multitudinem educere cœperunt: uerum cum singuli quiq;, quemadmodum superiori tempore fecerant, uellent impedimenta Carthagini relinquere, ueluti paulopost eò pro stipendijs reuersuri, Carthaginenses ueriti, ne si id eis permitteretur, alij amore liberorum, pars uxorum gratia, uel non abirent, uel mox in urbem reuerterentur, & ita conditiones ciuitatis nihilo meliores fierent, tandem hostiliter cum omnibus rebus suis exire inuitos coëgere. Vt igitur in Siccam traducti sunt milites, licentius iam per ocium atq; socordiam uitam agebant, id quod in exercitu pernitiosissimū est, & fons atq; origo seditionum omnium, quidam stipendia insolentius quàm ante, ac longe maiora quàm prius postulabant, omnes memores munerum, quæ inter pericula duces, cum eos ad bellum hortarentur, sibi polliciti fuerant, etiam præter stipendia longe maiora expectabant: Verum spes sua eos frustrata est: nam simulatq; omnes in Sicca oppido conuenere, missus ad eos Hanno Carthaginensium prætor, non solum non attulit munera quæ sperabant, sed de penuria ærarij multa locutus est, & aliquam stipendiorū remissionem postulauit. Quibus rebus commota multitudo, confestim insurgere cœpit. Ingens tumultus, magnaq; in oppido seditio orta, utpote in tanta morum atq; linguarū uarietate: nam Carthaginenses, quod ex uarijs, diuersisq; hominū generibus exercitum componerent, partim quidem recte faciebant, siquidem neq; conspirare inter se facile adeo diuersa gens poterat, & mandatis ducum facilius uniuersi obtemperabant. At si quando tumultus, aut seditio in exercitu oriebatur, tunc neque mulcere quenquam, neq; alicui modum imponere licebat: gens ignara cum impetu ferebatur, ubi semel ad iram uentum erat, more ferarum continue magis crudescebat, neq; ullus erat sæuitiæ modus, quod ea tempestate in exercitu Carthaginensium euenit. Erant enim Hispani alij, alij Galli, quidam Lygures, item Baleares, Græci etiam non pauci, Afri plurimi, fugitiuorum & transfugarum ingens numerus: quamobrem neq; congregare omnes uno tempore cuiquam licebat, neque alius ad eam rem modus inueniri poterat: prætorem singulorum linguam nosse impossibile erat: plures uno tempore ad conuocandam multitudinem adhibere interpretes stultissimum uidebatur: reliquum erat, ut id per duces eorum fieret, quod Hanno euestigio expertus, frustra laborauit. Siquidem alij mandata ducum nequaquam intelligebant, alij aliter referebant quàm dicerentur, pars id ignorantia, pleriq; uitio faciebant: quamobrem ira, impetu, tumultu omnia plena erant: inter cætera querebantur, à Carthaginensibus neminem ex hijs, sub quibus in Siciliam militauerāt, quiq; munera eis polliciti fuerant, ducem ad se missum. Tandem uero raptis per iram armis, contempto Hannone & cæteris ducibus, Carthaginem uersus profecti, apud oppidum Tunes, quindecim millibus passuum à Carthagine castra locāt: erant hij supra

uiginti millia hominũ. Carthaginenses tunc demũ se circunspicere, tunc errata sua recognoscere cœperũt, cum nullum amplius rebus suis remedium erat: ingens enim Carthaginensium error fuit, tantam conductorũ militum multitudinem, finito bello in unum locũ coëgisse: nec eo minor, liberos, uxoresq; eorũ, aut cætera impedimenta non retinuisse Carthagini, quibus si res postularet, ueluti obsidibus uti possent: tamen cum tantam multitudinem hominũ haud parum formidarent, nihil quo illorũ iram leniri posse arbitrarentur prætermittere, iubere, ut in castra eorũ à suis frumentũ, & cætera necessaria portarentur, uenderentnrq; quo pretio illi uellent: crebras præterea legationes ad eos ex Senatu Carthaginensi mittere: At mercenarij milites singulis diebus noui aliquid cogitare, audaciores iam facti, quod timeri sese à Carthaginensibus senserãt, quodq; bello Siculo exerciti erant, & Carthaginenses nullas prorsus urbanas copias habere intelligebant: quamobrem ubi prius debita sibi stipendia petere consueuerant, nunc etiam interfectorum equorũ pretia exolui sibi postulabant: neq; hijs contenti, rursus multorũ annorum frumentũ deberi sibi asserebant, pro eo inauditum ante eum diem pretium flagitabant: deniq; quotidie noui aliquid, quo bellum mouerent, reperiebant: pessimi quiq; & maxime seditiosi milites in exercitu præualebant. Carthaginensibus omnia sese facturos pollicentibus, tandem inter eos conuenit, ut omnia quæ in dubio essent unius arbitrio cõmitterentur, quo duce illi in Sicilia usi forent: sed enim Amilcarem Barcam, sub quo in Sicilia militauerant, nõ satis diligebant, quod neq; nunc in tanta dissensione ad eos ijsset, & antea sponte sese magistratu abdicasset. Gestonem uero omnes unanimiter amabant, quoniã & dux in Sicilia fuerat, & erga eos perhumaniter se gesserat, cum cæteris in rebus, tum uel maxime in traductione copiarũ in Africam. Huic igitur summã rei cõmittendam omnes censuere. Gesto e uestigio cum pecunijs mari profectus, simulac Tunes appulit, principio duces conuocat, deinde singulas quasq; nationes congregari iubet: hic eos partim præteritarũ rerum increpat, partim præsentium admonet in futurũ, ut Carthaginenses, quorũ milites longo tempore fuerunt colant, longa oratione hortatur: tandem suadet, ut suum quisq; stipendiũ æquo animo capiat, id uero per nationes diuidere cupiebat: erat in exercitu Campanus quidam, qui nuper seruus è Sicilia à Romanis transfugerat, uiribus corporis atque audacia in rebus bellicis insignis, nomine Spendius: hic metuens, ne si fœdus cum Carthaginensibus fieret, in domini sui potestatem deueniret, ac secundum leges populi Romani cæderetur, summam audaciam uerbis ac re ipsa quæcunq; moliri, quo omnia magis perturbarentur, seditionem quàm fœdus, bellum quàm pacem præoptare: præterea etiam Afer quidam nomine Matho, qui liber quidem erat, atq; in Sicilia pro Carthaginensibus dimicauerat, sed quia multa in dissensione seditiose fecerat, suppliciũ formidabat. Hic igitur conuocata Afrorũ multitudine admonet, ut prudenter rebus suis consulant, neq; dubitent Carthaginenses, cum primum cæteri milites, accepto stipendio in prouincias reuersi fuerint, omnem suam irã in Libyes conuersuros, ita illos sibi persuasisse omnem seditionem initium habuisse ab Africanis, proinde uideant quid agant: Quibus uerbis cõmota mirum inmodum multitudo, simul quod mentionem duntaxat de stipendio à Mathone factam intelligebant, nihil autem neq; de precio interfectorũ equorum, neq; de frumento tot annorũ ab eo cõmemoratum, extemplo omnes simul in concionem deliberandi causa uenere: Hic Spendio, ac Mathone uehementer in Gestonem, ac reliquos Carthaginenses inuehentibus, omnes facillime aures præstabant: quod si quis præterea aliter consulere nitebatur, nõ expectabant idem ne quod Spendius, an diuersum sentiret intelligere, sed cõfestim iactis in eum lapidibus inter-

ficiebant. Multi in hunc modum non solū duces, uerumetiam priuati homines cæsi: nihilq́ aliud in tanto tumultu per totum exercitum audiebatur, quàm uerbum, inijce, inijce, pariter omnes clamabant: eoq́ magis eorū animus sæuiebat, quod pauloante ebrij à cœna surrexerant. Itaq́ si quis dicere, inijce, semel cœpisset, confestim ita undiq́ lapides concurrebant, ut ne fugæ quidem locus ullus relinqueretur: ita cum nemo amplius consulere in concione quippiam auderet, Spendium & Mathonem unanimi consensu duces sibi constituere: Gesto, etsi tantum tum in multitudine tumultum ac seditionem cerneret, tamen utilitatem patriæ cæteris omnibus rebus præponēdam existimabat. Itaq́ cum intelligeret, crudescentibus indies magis multitudinis animis, res Carthaginensium summū in discrimen adduci, etiam cum sui capitis periculo insistere, atq́ experiri omnia decreuit: & nunc uocatis ad se principibus coniurationis, nunc singulis separatim nationibus accersitis, eorū animos precibus, pollicitationibusq́ mulcere conabatur. At illis nondum frumentū quod petierant consecutis, & tamen deberi sibi affirmantibus, acriterq́ petentibus, Geston sese id libenter daturum respondit, si Mathonem in eius manibus ponerent. Ad eam uocem indignata multitudo, in tantam insolentiā prorupit, ut confestim pecuniam omnem, quæ ad dissoluenda stipendia parata erat, diripuerint, Gestonemq́ ipsum, ac cæteros, qui cū eo erant, Carthaginenses ceperint. Matho autem ac Spendius multitudinis duces, ut celerius exardesceret bellum, immane aliquod patrare facinus properabant. Quamobrem insolentia multitudinis collaudata, unà cum pecunijs etiam sarcinas Carthaginensium rapuere: Gestonem, cæterosq́ qui cum eo erāt, post multas contumelias duci in uincula iusserunt: ipsi posthac crudeli, & ante eum diem inaudita inter se facta coniuratione, apertum cum Carthaginensibus bellum gessere. Ex huiusmodi igitur causis natum est, taleq́ principiū habuit bellū quod Africanū dicitur. Matho ac Spendius patratis hijs, quæ supra memorauimus, confestim per omnes Africæ populos legationes mittunt, ad libertatē eos prouocantes, & ut sibi contra sæuum populi Carthaginensis, crudeleq́ imperiū adiumento esse uelint rogantes: omnibus ferè Africæ populis inceptū comprobantibus, cōmeatuq́ & copijs abunde subministratis, Duces diuiso inter se exercitu, pars Vticam, alij Hipponem, quod hæ ciuitates in conspiratione dissensęrant, obsedere. Carthaginēses qui rem quidem familiarē duntaxat agricultura sustentare: publicas uero pecunias ex tributis Africæ colligere: præterea conductis tantūmodo militibus bella gerere consueuerant, tunc hijs nō modo priuati, sed ea omnia in capitis sui pernitiem conuersa animaduertentes, multis uno tempore difficultatibus premebant̄, nec quò se uerterent satis sciebant: tantoq́ hæc grauiora eis uidebantur, quanto præter spem acciderāt magis. Etenim longo ac difficili in Sicilia bello fatigati, percusso ad extremū cum Romanis fœdere, sperabant sese aliquandiu quiescere ac respirare posse: at id longe contrà euenit. Bellum enim subito exarsit infestius multo ac periculosius quàm antea. Siquidem primo de possessione Siciliæ cum Romanis certabāt, nunc uero pro seipsis, pro liberis, pro patria subire pericula cogebātur. Ad hæc nulla amplius arma, nullæ nauales copiæ, nullius classis apparatus apud eos erāt, ut qui tot naualibus prælijs uicti ac profligati fuerant: nulla præterea in posterū tributa, nullum amicorū aut sociorū præsidium expectabant: tunc demum intelligentes quantū inter externum, ciuileq́ bellum interesset, cuius mali causa profecto ipsi sibijpsis fuere: etenim superiori bello, quod iustas se causas habere putarent, superbe nimium atq́ auare Africæ populis imperauerant, uniuersorū fructuū medietatem abstulerant, tributa duplicauerant, nullum etiam hijs qui per ignorantiā deliquerant remittere crimen uoluerant: magistratuū eos duntaxat honestauerant, non qui

benigne

benigne ac clementer se gessissent, sed qui grandem ærario pecuniam cumulassent, quamlibet iniuste per eos in populum sæuitum foret, qualis fuit is, quem supra memorauimus Hanno: Quibus rebus factum est, ut populi Africæ non solum hortatu multorũ, uerumetiam unico nuntio facile ad rebellionem induci posse uiderentur: Siquidem mulieres ipsæ, quod superiori tempore uiros, liberosq; earũ, ob non soluta uectigalia duci in seruitutem uiderant, in singulis quibusq; ciuitatibus conspirauere, nihil relictorum sibi bonorum occultantes, sed mundos etiam muliebres, quod dictu incredibile uidetur, ad soluẽda stipendia sponte conferentes. Quibus ex rebus tantũ Mathoni ac Spendio facultatũ comparatum, ut non solum militibus quæ principio coniurationis polliciti fuerant abunde persoluerint, uerumetiam ad futuros belli apparatus satis superq; habuerint. Quamobrem non præsentia solum, uerumetiam futura prospicere recte consulentem conuenit. Carthaginẽses etsi tot undiq; calamitatibus circunuenti forent, non tamen omnino animi concidere, sed quantis pro angustia temporis licuit, paratis mercenarijs militibus ducem præficiũt Hannonem: Hinc urbanã iuuentutem armant, equites etiam urbanos exercent, reliquias nauium triremesq; partim ueteres instaurant, partim nouas instruũt. Interea Matho & Spendius, cum iam septuaginta armatorũ millia ad eos ex Africa conuenissent, diuisis, quemadmodum supra diximus, inter se copijs, Vticam atq; Hipponem obsidebant, nondum tamen desertis castris, quæ apud Tunes oppidum ante constituerant: ex quo fiebat, ut Carthaginenses omni Africa excluderẽtur. Siquidem Carthago in promontorio sita est, in mare protendens, insulæq; speciem habet, nisi quod arctissima tellure Africæ coniungitur: urbs ipsa partim mari, partim stagnis coarctatur: latitudo telluris quæ eam cum Africa iungit, non amplius quàm tria millia passuum continet: huius ab una parte quæ in mare protenditur, nõ longe abest Vtica ciuitas: in altera iuxta paludem Tunes est oppidum. Hostes igitur castris hinc apud Tunes, illinc apud Vticam positis, Carthaginenses ab reliqua Africa excludebant, ac modo noctu, modo interdiu, ad mœnia usq; Carthaginis prorumpentes, tumultu & trepidatione urbem complebant. Inter hæc Hanno quæ bello necessaria erãt diligentissime parauit: erat enim uir promptus, & ad huiusmodi res ingeniosissimus. At paulopost aduersus hostes cum exercitu profectus, quod recte discernere tempora nesciret, magnam ducis imperitiam præ se tulit: missus etenim in auxilium Vticensibus obsidione laborantibus, primo impetu hostes elephantorum multitudine perterritos dissipauit, mox uero adeo imprudenter se gessit, ut ipsos obsessos, in quorũ subsidium uenerat, maximũ in discrimen & extremam ferè pernitiem adduxerit: nam cum balistas, tormenta, catapultas, ac omnifariam oppugnandarũ urbium machinas secum Carthagine detulisset, castris ante mœnia urbis positis, pugnam cum hostibus commisit: Illi cum elephantorũ uiolentiam sustinere non possent, desertis castris, pluribusq; ex suis interfectis in proximũ collem, natura & arborum frequentia munitissimũ, se recepere. Hanno duntaxat aduersus Numidas bella gerere solitus, qui ubi semel fugam arripuere, uix ad tertiam diem consistere solent, quasi iam uictor foret, cura persequendi hostes abiecta, Vticam ingressus tantũmodo curando corpori operam dabat: hostes uero sub Amilcare in Sicilia militare consueti, ac sæpe eodem die fugere hostem, & mox iterum insectari, simul atq; Hannonem Vticam ingressum cognouere, exercitumq; fiducia uictoriæ securum degere, repente castra hostium agressi eorũ partem interfecere, reliquos cum ignominia sese in urbem recipere coëgerunt, machinis, & cætero belli apparatu, nemine iam contra dicente potiti: neq; hoc solum tempore Hannonis imprudentia Carthaginensibus obfuit: nam paucis interiectis diebus,

cum castra hostium apud Sorzam oppidum forent, nactus opportunissimum tempus, quo hostes bis structis de more aciebus, bis tumultuario impetu facto superare facile potuisset, utrunque tempus ignauia atque socordia prætermisit. Carthaginenses itaque cum Hannonem imperite uersari in eo bello cernerent, rursus Amilcarem unanimi consensu ducem creant, huic elephantos septuaginta tradunt, omnem præterea conductum militem & transfugas, item equites, peditesq́ urbanos, ita ut uniuersi essent circiter decem millia hominum: hic e uestigio cum exercitu profectus, incredibili uirtute uno tempore & animos hostium fregit, & obsidionem Vticæ dissoluit, & dignus ea gloria quam ex rebus gestis antea comparauerat, eaq́ expectatione, quæ de eo apud omnes erat, apparuit. Fuit autem prima eius industria hunc in modum cognita: Promontorium in quo Carthago sita est, aspero admodum dorso, ac montuosis saltibus ad reliquam Africam coniungitur, uiasq́ habent ea loca perdifficiles, atq; inaccessas, & magna ex parte manu factas: Igitur tumulos omnes qui itineribus imminent, Matho occuparat, præsidijs ea loca diligentissime firmauerat. Fluit præterea per hæc loca Machæra fluuius altis quidem ripis, ac prærapido gurgite, nec nisi unico ponte transmeabilis: supra pontem urbs est nomine Sephyra, hanc eodem modo Matho tenebat. Quibus ex rebus accidebat, ut non modo exercitui Carthaginensium, sed & priuatis quibusque hominibus præclusus in Africam transitus foret: quæ cum animaduerteret Amilcar, nihil intentatum relinquens, quo exercitum in Africam traduceret, tandem hoc consilio usus fuit: animaduerterat cursum eius fluminis, quod supra memorauimus, interdum flante uento ita destineri, ut stagnarentur ferè eius ostia, nec multum per id tempus in mare deflueret, itaque facilem fore per ea tempora secus mare transitum suspicatus, rem nemini pandit, duntaxat quæ exercitui ad profectionem necessaria erant, parat: hinc opportunum ei rei tempus expectat: quod simul atque aduenit, per noctem cum exercitu profectus, nemine id sentiente, præter fluuij ostia copias omnes traducit: orta uero luce, & hostibus, & hijs qui in urbe erant, tantæ rei miraculo obstupefactis, Amilcar aduersus eos qui Sephyram custodiebant exercitum mouit. Spendius ubi traductas ab Amilcare copias intellexit, rapto confestim agmine in subsidium suorum proficiscitur: ita sibi inuicem utrique exercitus opitulabantur: Erant autem Sephyræ ad decem millia hominum: Vticæ uero circiter quindecim millia: hij facile à se circunueniri posse Carthaginenses arbitrati, si utrique aduersus eos proficiscerentur, & sub idem tempus alteri à fronte, alteri à tergo hostibus occurrerent, repente cum omnibus copijs profecti, confirmatis animis aduersus Amilcarem tendunt: at Amilcar nihilominus iter persequitur, prima fronte elepantos habens, deinde equites ac leuis armaturæ milites, postremo legionarios: ubi uero hostes ardentius in suos irruentes cernit, subito mutari ordines, ac totum conuerti agmen iubet, ita ut qui à fronte erant conuerso itinere de industria quasi fugam facerent, qui uero postremi incedebant, alia ex parte flectentes, in primam frontem properarent: quo facto Libyes, qui utrinque Carthaginensibus obuiabant, rati hostes eo tumultu perterritos fugam arripuisse, deserto ordine circa illos funduntur, statimq́ ad manus ueniunt: Simulac uero equites sibi appropinquantes, ac reliquas copias cum impetu irruentes cernunt, nouitate rei perterriti, celeriter dissipantur: ac postremo se fugæ committunt: alij à legionarijs militibus à latere inuadentibus magna cum cæde profligati, alij ab elephantis, equitibusq́, qui post legionarios ruebant, pessundati: ad sex millia hostium in eo prælio cecidere, capti circiter duo millia, reliqui fuga accepta, partim ad Sephyram urbem, nonnulli in castra quæ circa Vticam erant

cam erant

tam erant, se recepere. Amilcar hijs rebus felicissime gestis, hostes qui Sephyram aufugerant insecutus, urbem primo aduentu cepit, militibus qui in ea erant ad oppidum Tunes e uestigio fugientibus: hinc per reliquam prouinciã grassatus pleraque oppida in potestatem redegit, alia tormentis ac manu militari expugnauit. Ex quo factum est, ut Carthaginenses, qui paulo ante nullam rebus suis relictam spem cernebant, pristinum robur audaciamq; resumerent. Matho per id tempus Hipponem obsidebat: Hic Spendio & Autarico Gallorum duci persuaserat ut hostes insequerentur, & plana quidem loca, ob elephantorum equitumq; hostilium multitudinem euitarent, radices uero montium tenerent, neq; ab hostibus, ob multa quæ accidere poterant, longe secederent. Præterea Numidas Libyesq; frequentibus nuntijs sollicitabat, monens atq; orans, ut sibi præsidium ferrent, neq; paterentur tam opportuna ad libertatem Africæ tempora in irritum labi. Spendius igitur sex ueteranorum millibus ex omni multitudine quæ apud Tunes erant assumptis, per radices montium non longe ab hostibus castrametabatur. Habebat præterea unà Gallos, qui sub Autarico militabant. Erant hij circiter duo millia hominum: nam reliqua Gallorum multitudo bello Siculo, Romanis Erycem obsidentibus, ad eos trãsfugerat: cum interea Amilcar in quadam planitie undiq; montibus circunsepta cum omni exercitu moraretur, auxilia Numidarum Afrorumq; magna multitudine Spendio superuenire. Quo factum est, ut exercitus Carthaginensiũ tribus undiq; hostium castris cingeretur, à fronte Afri, à tergo Numidæ, à latere Spendius imminebat. In tam iniqua conditione maxima diu Amilcarem dubitatio tenuit, quid sibi agendum foret. Erat per id tempus inter Numidas Narua quidam, nobilitate generis clarus, ac in primis manu promptus: Is semper Carthaginensibus affectus fuerat, & tunc in primis Amilcaris uirtutem admirabatur. Quamobrem opportunum tempus adesse ratus, quo amicitiam cum Amilcare iniret, in eius castra proficiscitur, habens secum Numidas circiter centũ: Cumq; iam propè foret, audacter constitit, colloquium manu petens. Amilcar eius uiri audaciam admiratus, unum ex equitibus ad eum mittit. Ille idcirco se uenisse dicit, ut ducem alloquatur. Amilcare adhuc dubitante, neq; id credente, Numida equum atq; hastam ijs qui secum erant tradit, ipse intrepidus ad Amilcarem proficiscitur. Cuncti admirabantur, obstupebantq; tantam unius Numidæ audaciam. Tandem uero in colloquium uocatus, narrat sese omnibus Carthaginensibus mirifice affectum semper fuisse, Amilcaris uero amicitiam iampridem summopere optasse: Proinde adesse nunc sese nunquam duci defuturum, sed omnibus in rebus sua omnia cum illo sine fraude communicaturũ. Ea re audita, Amilcar tantam animo lætitiam concepit, tum ob audaciam adolescentis, quod adeo intrepide ante eius conspectum profectus fuerat, tum ob simplicitatem, qua inter loquendum fuerat usus, ut non modo eum rebus suis socium adiunxerit, sed & filiam se ei in uxorem traditurum iureiurando affirmauerit, dummodo fidem Carthaginensibus seruaret. Post hæc Narua ad suos reuersus postridie cum duobus millibus Numidarum, qui sub eo erant, ad Amilcarem transit. Ea manu militũ Carthaginensibus addita, Amilcar iam dimicare cũ hostibus ausus fuit. Spendius itẽ auctis suorũ uiribus, aduentu Afrorũ ac Numidarũ exercitũ in loca æqua deducit, ac sine mora cũ hostibus congredit̃. Fit atrox præliũ. Tandem Carthaginenses & multitudine elephantorũ freti, & Narua egregie operã nauante, uictores in eo prælio fuere. Autaricus & Spẽdius desperatis rebus fugam arripuerunt. Ex reliquis ad decem millia hominũ in prælio cæsi: capti uero circiter quatuor millia. Post id prælium Amilcar captiuis omnibus qui secũ militare uellent, licentiam concedit, armaq; ex defunctorũ ho-

ſtiũ ſpolijs præbet: cæteros uero ad ſe uocatos hortatur, ne poſthac arma aduerſus Carthaginenſes moueant, ſe omnium quæ uſq; in eum diẽ patrarant impunitatem concedere: proinde ſi uelint, licere unicuiq; in patriã reuerti. Per idem tempus conducti milites, qui Sardiniam cuſtodiebant, Mathonem ac Spendiũ imitati, Carthaginenſes omnes qui in inſula erant, inuadunt: Boſtarum ducem ac reliquos qui cum eo erant, in arcem adductos paulo poſt obtruncant. Hannone rurſus duce in Sardiniam cum nouis copijs miſſo, conducti milites confeſtim ſimul cum ueteranis contra eum conſpirant, & mox excruciatum cruci affigunt: Poſt hæc dignam tam atroci ſcelere pœnam ueriti, Carthaginenſes omnes qui in inſula morabantur, paſſim interfecere, oppidisq; omnibus atq; arcibus potiti ipſi poſt eum diẽ inſulam tenuere, donec orta inter ſe ac Sardiniæ populos ſeditione, ab illis expulſi in Italiam uenerunt. Per hunc modum Sardinia à Carthaginenſibus defecit, inſula & magnitudine, & multitudine hominũ, & omni fructuum genere excellens. De qua quoniam multi ante nos ſcripſere, non duximus neceſſarium ea repetere, quæ à multis tradita omnibus notiſſima ſunt. Matho ac Spendius, & unà Autaricus Gallorum dux, ueriti ne Amilcaris benignitas in dimittendis captiuis, præſertim oblata immunitate, apud Libyes, cæterosq; conductos milites præualeret, crudele aliquod facinus machinari conabantur, quo multitudinis animos à Carthaginenſibus omnino alienos facerent. Igitur concionem aduocare iubent: quò ſimulac omnis multitudo conuenit, tabellarius quidam cum literis adducitur, ueluti nuper ad eos ex Sardinia miſſus. Tenor literarum fuit, ut Geſtonem, cæterosq; captiuos diligenter cuſtodirent: Eſſe enim in exercitu nonnullos, qui Carthaginenſium gratia liberationem illorũ quærant. Spendius huiuſmodi occaſionem nactus, primo hortatur milites, ne ſimulatæ Amilcaris clementiæ in dimittendis captiuis fidem adhibeant: non enim idcirco eos dimiſiſſe, quò ſaluos eſſe cuperet, ſed ut per illorum dimiſſionem omnium ſimul potiretur, neq; de aliquibus, ſed de uniuerſis ſupplicium ſumeret. Præterea admonet, ut Geſtonem & cæteros Carthaginenſes diligenter obſeruent, neq; abire per negligentiam permittant: nam ſi aliter fecerint, ſtatim ſeſe & hoſtibus contemptui futuros, & in rebus gerendis maxima incõmoda ſubituros: Etenim quis dubitet, ſi tam egregius dux, tamq; præſtans in re militari ex eorum manibus per ſocordiam dilabatur, confeſtim uniuerſo exercitui ſuo eundem inimiciſſimũ fore? Adhuc eo dicente alter à Tunete tabellarius aduenit, eiuſdem planè ſententiæ literas afferens. Quibus in concione recitatis, Autaricus dux Gallorũ aſſurgens, unam inquit ſalutis uiã ſeſe rebus ſuis proſpicere, ſi omnis ſpes, quam in Carthaginenſibus habeant, præcidatur, quãdiu quis ad illorum benignitatẽ reſpexerit, fidum in bello ſociũ eſſe non poſſe. Itaq; illis maxime credere oportere, illos audire, illis mentem adhibere, qui quam acerbiſſima contra Carthaginenſes conſulerent: Qui uero aliter ſuaderent, proditores atq; hoſtes iudicandos eſſe. Hæc cum dixiſſet, hortatur, ſuadetq;, ut Geſtonem ac cæteros qui cum eo in uinculis erant, item Carthaginenſes omnes, qui poſtea capti forent, grauiter excruciatos necent. Erat hic maximæ in concionibus autoritatis, quod eius orationem plurimi intelligebant: Nam homo longo tempore militiæ aſſuetus, Punica lingua utebatur, quæ iam ob diuturnitatẽ eius belli omnibus ferè notiſſima erat. Igitur oratio eius fauore militari excepta à multitudine laudatur. Verum multis ex ſingulis quibuſq; nationibus ſimul euntibus conſultantibusq; inter ſeſe optimum fore ut duriora illa ſupplicia tolerẽtur, præſertim in Geſtone, cuius multa erga ſe beneficia extabant, nihil prorſus quod ab illis dicerẽ intelligi poterat, utpote multis ſimul, & ſingulis propria lingua cõſulentibus. Cum uero tandẽ cõſtaret, eos

ſupplicia

supplicia Carthaginensium deprecaturos, seditiosus quidam qui tum forte aderat, sublato clamore, inijce, inquit: Quo uerbo audito, continuo omnes uno impetu à multitudine lapidibus obruuntur: adeo ut paulo post eos ueluti à feris laniatos propinqui eorum extulerint. Post hæc Gestonem, & reliquos captiuos, qui numero septingenti erant, extra uallum producunt: Ibi à Gestone incipientes, quem paulo ante ex omnibus Carthaginensibus ueluti de se optime meritum, rerum suarum arbitrum elegerant, singulorum manus præcidunt, membra dilacerant, & ad extremũ fractis cruribus adhuc uiuos in scrobẽ quandam conijciunt. Carthaginenses supplicio suorum ciuium cognito, quid agerent non habebant, duntaxat, quod in eis erat, supra modum affligebantur, ac tantam urbis ignominiam, tantamq; suorum ciuium calamitatem deplorabãt: Deniq; ad Amilcarem atq; Hannonem alterum Carthaginensium ducẽ legatis missis rogant obtestanturq;, ne tantam in conciues suos crudelitatem inultã relinquant. Caduceatores præterea, qui defunctorum corpora ad sepulturã petant, ad crudelissimos hostes transmittunt. Illi non solum cadauera eis negant, uerum etiam Carthaginenses admonent, ne posthac caduceatores ad se mittãt, neq; etiam legatos: si secus fecerint, idem de illis quod nuper de Gestone supplicium sumptũ iri: quod reliquum sit, sese unanimi consensu iamdiu cõstituisse, fixumq; animis tenere, ut quicunq; è Carthaginensibus in potestatem suam ueniant, duris affecti supplicijs necentur: Qui uero ex Carthaginensium socijs capiantur, eos præcisis duntaxat manibus Carthaginem remittant. Quam postea rem diligentissime obseruarunt. Quo fit, ut si quis hæc recte intueatur, non dubitet affirmare, non modo corpora hominũ, & quædam in illis ulcera ita interdum crudescere, ut sanari nullo modo possint, sed id longe magis humanis animis accidere: Vt enim in ulceribus euenit, ut si illis medicamentum curandi gratia adhibeas, ulcus ipsum ui medicaminis refricatum augescit: si uero curã eius negligas longe magis sua ipsius natura extenditur, neq; prius desinit, quàm omne subiectum corpus corruptum labefactumq; sit, ita animis quoq; consimiles interdum morbi ac tabes accidunt: ut nullum ex reliquis animalibus homine atrocius atq; efferacius fiat: cui si interdum ueniam, aut impunitatem aliquam concesseris, aut aliter benignitate eum fueris prosecutus, id omne dolum fraudemq; existimans deterior fit, & erga beneficum longe magis infidus. Si uero te contrà opposueris, nihil est adeo durum, crudele, nefarium, quod non facile aggrediatur, laudem sibi eam temeritatẽ existimans, donec ad extremum omnino efferatus animus humanam naturam exuit. Quarũ rerum initium, ac sanè maiorẽ partem mali mores afferunt, & deprauata à teneris annis educatio. Additamenta postea multa sunt, sed imprimis auaritia ducũ atq; crudelitas, quæ omnia ea tẽpestate & multitudini, & imprimis ipsis ducibus accidêre. Inter hæc Amilcar Hannonẽ alterum Carthaginensium ducem ad se uocat, ratus congregato simul omni exercitu facilius perduci ad finem res bellicas posse: hostiũ uero quoscunq; aut tunc captiuos apud se habebat, aut postea in eius potestatem uenêre, bestijs obiecit, unam tantũ belli dissolutionẽ uidens, si aliquando posset hostes radicitus euertere. Per id tempus cum uiderẽtur Carthaginenses longe meliori spe bellum gerere, subito mutata fortuna uerti in contrarium res cœperunt: Simulac enim in unũ duces cõuenere, tãta inter eos dissensio orta est, ut non solũ curã persequendi hostes omiserint, sed potius opprimẽdi se facultatẽ hostibus præbuerint. Quibus rebus ꝑmoti Carthaginẽses iussere, ut è duobus ducibus alter in urbẽ reuerteret, alter quẽ milites mallent, in exercitu maneret. Accessit ad hæc, ꝙ onerariæ ferè oẽs, q̃bus ad ferendũ in castra frumentũ, cæteraq; necessaria importãda utebãt, aduersa tẽpestate correptæ naufragiũ fecerãt:

Præterea

Præterea Sardinia, ex qua plurimum subsidij ad res bellicas habere semper consueuerant, à Carthaginensibus, uti supra diximus, defecerat: & ne quid eorum calamitati deesset, Hipponenses atque Vticenses, qui soli ex omnibus Africæ populis non solum in eo bello, sed etiam Agathoclis, Romanorumque temporibus cōtinue Carthaginensibus fidem seruauerant, tunc mutata uoluntate ad hostes defecerunt, Carthaginēsesque omnes, qui præsidij causa apud illos erant, unà cū eorum ducibus crudelissime interfectos mœnibus præcipitauere, neque eorū cadauera petentibus ad sepulturā ciuibus reddere uoluerunt. His rebus elati Matho ac Spendius, ipsam Carthaginē obsidere aggrediunt. Amilcar tunc Annibalem Carthaginensiū ducem collegā habebat: hunc enim miserūt Carthaginēses repulso à cura belli Hannone per milites, quibus in dissensione ducū data fuerat à populo potestas quē uellent retinēdi. Cum hoc igitur & Narua cōiunctus per prouinciam discurrebat, præcidens undique hostibus commeatū: maximā enim cum in hac, tum in cæteris rebus præsentia, naturáue operam nauabat. Carthaginenses undique ab hostibus circunuenti, confugere ad socias ciuitates cogebantur. Quibus per ea tempora Hieron Syracusanus magna submisit auxilia, suppeditatis omnibus quæ à Carthaginensibus petebantur: Siquidem salutem illorum plurimum rebus suis conducere sibi persuaserat, & ad imperium in Sicilia & ad amicitiam cum populo Romano conseruandam, ne Carthaginensibus omnino oppressis, liceret Romanis omnia quæ collibuissent, nemine iam contradicente, perficere: prudenter sanè atque astute: nunquam enim huiusmodi res contemnendæ sunt, neque permittendum cuiusquam principatum in tantum crescere, ut neque de manifesta iniustitia apud eum dubitare liceat. Romani quoque fœdere cum Carthaginensibus astricti, nihil industriæ, quo minus omnem illis opem præstarent, prætermisere: A principio enim orta inter utrunque populum quædam dissensio fuerat ex huiusmodi causis: Carthaginenses cum primum obsideri ciuitas cœpit, circiter quingentos homines, qui ab Italia quæstus gratia nauigantes frumentum in castra hostium deferebant, capi & in carcerē conijci fecerunt. Eam rem grauiter, & iniquo animo populus Romanus tulit. Verum cum paucis interiectis diebus ob eam rem legatos Carthaginem misissent, Carthaginenses benigniter omnes qui in uinculis erāt dimisere: quæ res usqueadeo grata Romanis fuit, ut confestim captiuos omnes Carthaginensium, qui ex bello Siculo apud eos remanserant, sine pretio liberauerint, semperque post eū diem Carthaginensibus subsidium petentibus dederint: mercatoribus, qui sub eorum imperio erant, ut frumentum Carthaginem exportarent permiserint: contrà uero ferre in castra hostium commeatum omnibus prohibuerint. Præterea quo tempore ueterani, qui in Sardinia erant, à Carthaginensibus defecere, missos ad se legatos, qui insulam populo Romano traderent, audire noluerunt. Vticenses uero paulo post se ac sua pari modo illis dedentes respuere, nullaque in retransgredi leges fœderis uoluerunt. Carthaginenses talibus amicorū præsidijs subleuati, obsidionē tolerabant. Matho uero ac Spendius non minus obsidebantur quàm obsidebant; siquidem in tantam rerum necessariarum penuriā eos Amilcar adduxerat, ut tandem coacti fuerint obsidionem dissoluere. Interiecto tempore optimis quibusque ex omnibus copijs militibus delectis, & quinquaginta millibus hominum simul congregatis, confestim contra Amilcarem contendunt. Cæterum planitiem ob elephantorum atque equitum, qui sub Narua erant, multitudinem semper uitabant, loca duntaxat edita, ac non facile peruia præoccupare nitebantur. Quo tempore etsi uiribus, atque audacia hau quaque inferiores erant hostibus; ob imperitiam tamen rei militaris sæpenumero à Carthaginensibus superabantur: tum denique recte discernere licuit, quantum inter

peritiam

peritiam ducis, ac temeritatem imperitæ multitudinis interesset: Nam cum per singulos dies prælia committerentur, Amilcar nil temere, nil imprudenter gerendo, Spendij audaciam domuit: nonnunquam enim simulata fuga in insidias præcipitem traxit, interdum ex improuiso hostes aggressus magnũ eis terrorem iniecit. Quicunque uero uiui in eius potestatem uenere, feris laniandos obiecit. Tandem castris circum copias hostium positis, in locis hostibus quidem prorsus incommodis, Carthaginensibus uero commodissimis, eò difficultatis adduxit, ut neq; pugnare cum hostibus metu equitum atq; elephantorum auderent, neq; fugere tutò possent, fossa undiq; ac uallo circunsepti, & ad extremum fame coacti suis inuicem corporibus uescerentur, dijsq; eam ultionem dignam sceleribus quæ in proximos patrarant inferẽtibus. Igitur neq; ad manus cum hostibus ueniebant, cum & uictoria Carthaginensium, & genus supplicij in aperto forent, neq; de fœdere mentionem faciebant, cum nullum misericordiæ locum sibi relictum ob superiora scelera intelligerent: Præsidium duntaxat à Tunete singulis diebus expectantes omnia tolerabant. Postquam uero & captiuorum, & ministrorum corpora crudelissime absumpta: hoc enim alimento diutius usi fuere: incerto consilio inter angorem famis, ac formidinem supplicij fluctuabant: tandem uero adire hostes, ducemq; de fœdere alloqui decreuere. Misso igitur caduceatore petunt, ut liceat legatos ad Amilcarem mittere. Cum id impetrassent, legati ad ducem ueniunt: cum quibus Amilcar ita paciscitur, ut liceat Carthaginensibus decem ex hostibus quos uelint eligere, reliqui cum singulis tunicis abire impune possint. Id cum firmatum inter eos esset, Amilcar inquit eos sese qui præsentes erant secundum pactionem eligere. In hunc itaq; modum Spendius & Autaricus, alijq; exercitus primores Amilcari traduntur. Libyes, ubi captos eorum duces intellexere, rati fidem à Carthaginensibus fractam, quod eius pactionis ignari fuerant, captis armis in parte castrorum se tutabantur. Eos Amilcar elephantis, ac reliquis copijs aggressus cõtinuo oppressit, omnesq; qui supra quadraginta millia hominum erant trucidauit, iuxta locum quem Serram uocant, à similitudine instrumenti, quod hac appellatione in præsentia notatur, ita appellatum. His rebus gestis Carthaginenses, qui paulo ante desperasse de salute uidebantur, confirmare animos, ac uires aliquantisper resumere cœperunt. Amilcar, & unà cum eo Narua, atque Annibal per prouinciam urbesq; discurrunt. Hinc magna Afrorum multitudine in Carthaginensium partes conuersa, multisq; receptis urbibus Tunes exercitum ducũt: Mathonem, ac cæteros qui cum eo erant, obsidere aggrediuntur. Ab eo latere oppidi, quod ad Carthaginem spectat, Annibal castrametabatur: Amilcar uero ad eam partem quæ huic opposita erat. Hic adducto Spendio, cæterisq; qui in uinculis erant, omnes in conspectu hostium crucibus sustulerunt. Matho interea digressis hostibus cum conspicaretur Annibalem temere nimium atq; imprudenter in castra cum exercitu redeuntem, haud prætermittendam eiusmodi occasionem ratus, facto in Carthaginenses impetu plerosq; eorum interficit, reliquos fugat, castra depopulatur, impedimenta omnia diripit: dux ipse Annibal uiuus capitur: hunc e uestigio ad crucem Spendij tractum, diuersis affectum supplicijs, illius corpore deposito, uiuum eidem cruci affigunt. Triginta præterea ex nobilitate Carthaginensi uiros circa Spendij corpus crudelissime trucidant, fortuna utrinq; uicissim facultatem ulciscendi se præbente. Amilcar nec satis propere eruptionem hostium intellexit, ob distantiam castrorũ, nec postq; intellexit ferre auxilium potuit, ob locorum difficultatem. Quamobrem Tunete profectus, exercituq; ad Macharam fluuium ducto, iuxta fluminis ostia secus littus castrametatus est. Carthaginenses clade suorum præter spem acce-

pta, rursus rebus suis diffidere cœperunt, sed statim ad se reuersi saluti ciuitatis omni conatu incumbunt. Triginta senatores ad Amilcarem legatos mittunt, cum hijs Andonem priorem ducem nouo iuuentutis facto proficisci iubent. Senatoribus mandant, ut priuatas ducum simultates omnino dissoluant, cogantq; eos communi consilio bellum gerere, acerbitatem temporum, & præsentis rei necessitudinem ante oculos ponant. Senatores congregatis simul ducibus, post multos uariosq; sermones tandem Hannonem, atq; Amilcarē ignoscere sibi inuicem, & parere Carthaginēsibus cogunt. Ita posthac omnia communi duorū ducū consilio administrabātur. Quapropter bellum aduersus Mathonem gerentes post multos casus, quos & apud Leptem oppidum, & alijs in locis habuere, tandem ex composito decernere cum hostibus statuerunt. Vtrique ad hoc alacres ueniebant. Igitur socios omnes conuocant, copias undiq; contrahunt, præsidia etiā ex ipsis urbibus educūt, tanq; de omnibus rebus uno tempore dimicaturi. Postquam ex utraque parte omnia ad pugnam instructa parataq; erant, ex composito se inuadunt. Fit atrox prælium. Ad extremum uictoria penes Carthaginenses fuit. Hostium magna pars inter certandum cæsi: reliqui ad propinquam quandam urbem confugientes, non longe post sese Carthaginensibus dedidere. Vticenses duntaxat, atq; Hipponenses conscij perpetrati à se sceleris, neq; ullum ueniæ aut misericordiæ locum sibi relictum putantes, in pertinacia permanserunt. Vsqueadeo omnibus in rebus plurimum mediocritas potest, præstatq; nihil sponte uideri affectasse, quod cuiquā intolerabile futurum sit. Ad extremum Amilcare atq; Hannone quamproxime eos castra mouentibus sublata omni spe dedere sese, atq; ea pacisci quæ Carthaginensibus uiderentur coacti fuere. Per hunc modum finis Africo bello impositus ita prospero Carthaginensium euentu, ut non solum omnem Africam recuperarint, uerum uniuersos rebellionis principes meritis tandem supplicijs affecerint: Siquidem Matho, reliquiq; captiui in triumphum à iuuentute Carthaginensi per urbem ducti dignas tandem sceleribus suis pœnas luēre. Tribus ferè annis & quatuor mensibus id bellum durauit, omnium quæ nos audiuerimus crudelitate, ac omni scelerum genere maximum. Romani ea tempestate suasionibus militum, qui è Sardinia ad eos transfugerant, pellecti, nauigare in insulam pergebant. Cæterum Carthaginensibus id ægre ferentibus, quod ad se potius spectare insulam dicebant, & iam copias quas in Sardiniam mitterent parantibus, Romani eam nacti occasionem bellum illis indixere, quærentes eum belli apparatum non tam contra Sardiniam, quàm contra seipsos fieri. At Carthaginenses quod se per id tempus minime idoneos esse ad bellum denuo cum Romanis gerendum intelligebant, cedentes tempori usqueadeo omnes belli causas auertere conati sunt, ut non modo insulam reliquerint, uerum etiam mille & ducenta talenta, ne se in præsentia bello infestarent Romanis miserint. Hæc igitur ita gesta fuere.

POLYBII HISTORIARVM LIBER SECVNDVS, NICOLAO PEROTTO INTERPRETE.

VPeriori libro exposuimus, quando Romani compositis Italiæ rebus exterarum nationum res aggredi cœperunt, quomodo in Siciliam nauigarunt, quas ob causas pro hac insula bellum cum Carthaginensibus gesserunt: quo primum tempore nauales copias pararunt, & breuiter quæcunq; hoc bello utriq; ciuitati usq; ad finẽ accidere: in quo Carthaginenses quidem prorsus Sicilia excesserunt, Romani uero omnem insulam, præter ea loca quæ Hiero Syracusanorum rex tenebat, imperio suo adiecere. Hinc à nobis commemoratum, quo pacto orta inter Carthaginenses & cõductos eorum milites seditione, bellum exarsit quod Africanum nominatur, & quò tandem inaudita hominum crudelitas euasit: postremo quem finem eiusmodi res habuere: Nunc uero quæ hæc secuta sunt summatim conabimur perscribere, singula quæq;, quemadmodum initio proposuimus, attingentes. Postquam Carthaginenses Africæ res composuere, confestim Amilcarem cum exercitu in Hispaniã mittunt. Hic cũ omnibus copijs profectus, Annibale filio comite, qui tum ferè nonum ætatis suæ annũ agebat, superatis columnis Herculis magnam Hispaniæ partem Carthaginensibus recuperauit. In ijs locis annos circiter nouem commoratus, multis Hispaniæ ciuitatibus bello subactis, plerisq; etiam pacta salute, atq; impunitate bonorum in fidem Carthaginensium receptis, dignam tandẽ rebus à se gestis mortem obijt: siquidem aduersus atrocissimos uiros, ac potentissimos populos bellũ gerẽs, & maximis quibusq; periculis intrepide sese, ac cum summa omniũ admiratione subijciens extremũ uitæ diem morte confecit. Carthaginenses exercitui Asdrubalem Amilcaris sociũ præfecerunt. Romani per id tempus in Illyrium, atq; eas Europæ partes cum exercitu transfretarunt. Quæ res diligenter animaduertenda est ab ijs, qui uere & propositum nostrum, & originem atque incrementum Romanæ potentiæ intelligere student. Eiusmodi igitur transfretatio ob tales quasdam causas facta est. Agron Illyriorum rex Pleurati filius fuit: Hic equestres pedestresq; copias longe plures habuit, quàm quispiam cæterorum regum, qui ante eum Illyrio regnauerant. Atqui mercede à Demetrio Philippi patre corruptus, Midionijs, quibus ab Aetolijs obsidebantur, subsidium tulit. Aetoli enim cum nullo pacto persuadere Midionijs potuissent, ut suis institutis ac legibus uterentur, tandem uiribus aggredi eos cœperũt, positisq; circa urbem diuersis in locis castris eam obsidere, omnem uim atq; machinam adhibentes, quo urbe potirentur. Cæterũ cum interea comitiorũ dies aduenisset, essetq; dux alter exercitui præficiendus, obsessorũ rebus adeo iam extenuatis, ut nihil aliud quàm deditionẽ cogitare uiderentur, Asdrubal Aetolos adit, atque æquum inquit esse, sese qui tot labores periculaq; in ea obsidione perpessus fuerat, fortunis quoque hostium, si uincerentur, atque armis potiri. Fuere ea tempestate complures, ex ijs præsertim ad quos peruenturus huiusmodi magistratus uidebatur, qui eam conditionem moleste ferentes multitudinem rogarunt, ne quid noui decernerent, sed rem omnem integram ei quem fortuna uellet reseruarent. Tandem ab Aetolis de-

cretum, ut quicunque urbis potiretur, prædam omnem, fortunas, atque arma cum Asdrubale diuideret. Cum hæc ita se haberent, essetq; postridie comitiorum dies, quo pro consuetudine Aetolorum prior dux à magistratu remouendus, nouusq; creandus erat, per noctem circiter centum lembi Midionem iam, ad loca urbi uicina nauigarunt. In his erant Illyriorum decem millia. Vbi ad portum uentum est, ac iam dilucescere dies cœpit, clàm maturato gressu in terram descendunt, & more solito aduersus Aetolorum copias cohortes agunt. Aetoli aduentu eorum cognito, etsi nouitas rei atq; audacia Illyriorum omniũ simul corda mentesq; perstrinxerat, animis tamen iam longo tempore elati, & proprijs confisi uiribus, maiorem equitum atq; armatorum partem ante castra in plano collocant, cum alia quadam equitum, atq; expeditorum militum parte loca quædam peropportuna non longe à castris præoccupant. Illyrij impetu repente in expeditos facto, tum ob multitudinem militum, tum quod agmen in medio densissimum erat, sine mora eos expulere: Equites uero qui unà erant, recipere sese ad reliquum exercitum turpi fuga coegerunt. Hinc ex opportunis locis in eos qui constituti in planitie fuerant, citato agmine irruentes è uestigio omnes in fugam uertunt. Midionij ex urbe profecti eos insequuntur. Aetolorum magnam partem cædunt, alios capiunt, armatorum atque impedimentorum omnium sine controuersia potiuntur. Illyrij peracto regis imperio, impedimentisq;, atque omni præda nauibus impositis, solutis lembis euestigio domum redeunt. Midionij recuperata præter spem salute, aduocatoq; concilio cum de alijs rebus inter se consultant, tum in primis de diuisione prædæ, armorumq; hostilium, fortuna quasi de industria uim suam ex ijs quæ illis acciderant, cæteris quoque hominibus ostendente: nam quæ propediem passuros sese ab hostibus uerebantur, eadem ipsi iubente fortuna intra paucorũ dierum spatium hostibus intulerunt. Aetoli uero eò calamitatis redacti omnibus documento extitere, nunquam futuris rebus ueluti iam factis confidendum esse, neque spem in ijs collocandam, quæ euenire aliter possunt, sed continue partem aliquam ijs, quæ præter spem accidere ualent, reseruandam, cum omnibus in rebus, quandoquidem homines sumus, tum uel maxime in bellicis. Agron rex postquã lembi uictores affuere, cognitis suorum rebus gestis incredibili lætitia elatus, quod Aetolos tantopere uiribus suis confidentes à suis uictos intelligebat, intempestiuis conuiuijs, & perpotandi peruigilandiq; insanæ dulcedini deditus, in ægritudinem incidit, qua paucos post dies consumptus diem suum obijt. Extincto Agrone in locum eius Teucam uxorem suffecere. Hæc regnum per fidẽ amicorum administrabat. Atqui muliebri usa ingenio, & ad illam duntaxat prosperitatem respiciens, nihil autem exterarum rerum cogitans, primum omnibus suis concessit, ut qui priuatim nauigare uellent, deprædari quoscunque impune possent. Post hæc parata ingenti classe eam emisit, oppositam omnem prouinciam sibi inimicam esse ducibus asserens. Hi primo impetu Elienses Messeniosq; inuadunt: Quippe eas frequenter regiones Illyrij populabantur: nam & propter longitudinem maris, & quod mediterraneæ erant præcipue earum regionum ciuitates, non facile obuiare Illyriorum incursionibus poterat, intrepidi per omnem prouinciam discurrebant, uastabant, diripiebántque omnia. Per idem tempus quum forte in Epyrum proficiscerentur exportandi commeatus gratia Phœnicem uenere: Erant tum in ea urbe Galli milites circiter octingenti, qui mercede ab Epyrotis conducti urbem tutabantur. Cum hijs habito sermone de proditione ciuitatis, haud reluctantibus Gallis in terram descendunt, statimque & urbe, & omnibus quæ intus erant, Gallis iuuantibus, potiuntur. Epyrotæ

ea re

ea re cognita, extemplo cum omni populo suppetias ferunt, & non longe ab urbe iuxta propinqui fluminis ripas castrametantur, tabulas, ut ab hijs qui in urbe erant tuti forent, è ponte dirimunt. Interea cum eis nunciaretur, Scerdilaidum cum quinq; millibus Illyriorũ pedestri itinere per angusta Antigoniæ loca aduentare, exercitum diuidunt: partem in Antigoniam seruatum ea loca transmittunt, reliqui ibidem securi permanēt, perinde ac si nullum ab hostibus periculum metuerent. Illyrij, quos esse in ciuitate diximus, cognita & diuisione exercitus, & negligentia hostiũ, intempesta nocte urbem exeunt, ponti tabulas imponunt, flumen traijciunt, & munitum natura locum nacti, reliquum noctis quieti peragunt. Vix dies aduenerat, cum instructis utrinque aciebus prælium collatis uiribus capessunt. Victoria penes Illyrios fuit. Hostiũ paucos fuga seruauit, cæteri aut occisi, aut capti. Hijs tot tantisq; obsessi calamitatibus Epyrotæ desperata prorsus salute legatos ad Aetolos atq; Achæos mittunt, ab hijs opem precantur. Illi miserati eorum iacturam, præsidiumq; afferre cupientes, Helicranum proficiscuntur. Illyrij quoq;, quos Phœnicem cepisse supra memorauimus, cum Scerdilaido coniuncti ad eundem locum uenere: nec longe ab illis castrametati capessere prælium studebant, sed difficultas locorũ id prohibebat: & allatæ interim à regina literæ, quibus amputari moras, & reuerti ad se omnes iubebat, quod nonnullæ Illyriorum ciuitates ad Dardanos defecissent. Quamobrem depopulati omnem prouinciam, inducias Epyrotis concessere: in quibus libera quidem corpora, & ciuitatem eis reliquerunt, multitudinem uero seruorum, & reliquam omnem prædam adduxerunt ad naues. Ita pars mari, alij terrestri itinere per angustias Antigoniæ domum reuersi, non paruum terrorem maritimis Græciæ ciuitatibus reliquerunt: nam cum munitissimam, potentissimamq; Epyrotarum urbem præter fidem atq; expectationem omnium deprædatam cernerent, non iam agris, ut antea, sed sibijpsis, suisq; ciuitatibus timebāt. Epyrotæ rebus suis præter spem compositis, tantum abfuit ut uel eos ulcisci conarentur, à quibus iniuriam acceperant, uel hijs referre gratiam, qui sibi opitulati fuerant, ut statim missis ad Teucam legatis societatem cum Acarnanibus, atq; Illyrijs inierint. Quapropter Illyrios deinceps secuti Achæis atq; Aetolis hostes fuere, non solum ingrati erga beneficos, uerumetiam imprudentissimi rerum suarum ab initio consultores. Nam quod pleriq; interdum cum homines sint ex insperato in grauissimas clades incidunt, non tam eorum qui patiuntur, quàm fortunæ, & eorum qui agunt, culpa euenit. Quod uero sponte sese, & per imprudentiam nonnulli calamitatibus obijciunt, apertus eorum qui patiuntur error est. Ideo si quos in grauiorem aliquem casum fortunæ sæuitia deductos intelligimus, non solum misericordia prosequimur, sed quantũ in nobis est, ueniam, opemq; præstamus: quos uero per imprudentiam, aut peruersitatem suorum sibi malorũ autores cognoscimus extitisse, reprehendimus, culpamus, atq; odio habemus: quod merito Epyrotis ea tempestate à cæteris Græcis accidere debuisset: nam quis adeo rerum expers, qui non ueritus cōmunem apud omnes de leuitate atq; inconstantia Gallorũ famā, urbem nobilissimā, & in qua totius rei summa constituta erat, fidei eorum credere ausus foret? & præsertim eorum Gallorum qui primo proprijs laribus expulsi à suis fuerant, quod infidi fuissent erga cognatos atq; affines, hinc à Carthaginēsibus recepti, quod bello à Romanis infestarentur? Primo audita defectione conductorũ militũ, qui sibi deberi stipendia dicebant, deprædari Agrigentũ urbem fidei eorũ cōmissam cœperunt, numero circiter mille hominũ existentes: dehinc rursus in Erycinā urbem à Carthaginensibus præsidij gratia inducti, obsidentibus eam Romanis de prodenda hostibus ciuitate consilium ceperunt: quod cum eis non successisset, ad Roma-

nos transfugere: à quibus in fidem recepti, rursus Erycinæ Veneris templum depopulati sunt. Romani scelere, ac perfidia barbarorũ cognita, cum primum pacificati cum Carthaginensibus fuere, inermes nauibus impositos omni Italia expulerunt. Hos Epyrotæ legum, & reipublicæ suæ custodes fecere, eorũ fidei pulcherrimã ac felicissimam ciuitatem credidere. Quis igitur eos non reprehendat? ac omnium suorum malorum causam ipsos sibiipsis fuisse asseueret? Magna quippe stultitia est, tale præsidium, præsertim barbarorũ hominũ, in urbem inducere, quod aut uiribus, aut multitudine magis quàm ciues polleat. Sed hæc de Epyrotarum imprudentia satis. Illyrij & anteactis temporibus sæpe ex Italia nauigantes infestarant, & ex Phœnice, cum eam nuper urbem colerent, plerīq; interdum à classe diuisi italici generis mercatores deprædati erant. Id ante eum diem Romani sæpe ad eos relatum contempserant: tunc uero cum plures simul de iniuria Illyriorũ questum ad senatum uenissent, legatos in Illyrium Caium, & Lucium Coruncanos misere. Teuca, cum lembi è Phœnice incolumes reuertissent, speciem ac magnitudinẽ prædæ admirata, siquidem ea urbs inter omnes Epyri ciuitates felicissima erat, auxit contra Græcos animũ, ac longe magis belligerandi studio exarsit, sed nequid tum noui tentaret, domesticæ seditiones impediebant. Cæterum compositis in Illyrio rebus, cum Issam obsideret, quæ sola ciuitas usque in eum diem in pertinacia durauerat, legati Romanorum ad eam uenere: quibus dato dicendi quæ uellent à regina tempore, de iniurijs sibi illatis disserebant: regina superbe nimium, atq; insolenter eos audiebat: cumq; illi dicendi finem fecissent, effecturam inquit sese, ne qua ab Illyrijs iniuria publice Romanis hominibus inferretũ: prohibere uero Illyrijs ne priuatim è mari quam quisq; possit utilitatem capiat, haud esse regibus consuetũ. Ad ea reginæ uerba qui inter duos legatos iunior erat, intrepide quidem magnanimũ responsum, sed non satis pro tempore respondit: At quoniã, inquit, Romanis ò Teuca optimus mos est, priuatas iniurias publice ulciscendi, iuuandiq; iniuria affectos, dabimus operam dijs uolentibus, ut non longe post regias istas consuetudines cogaris emendare. Ad hæc regina temere sanè ac muliebri ingenio eò iracundiæ prorupit, ut neglecto iure gentium, cum legati reuerterentur, miserit post eos qui iuniorem illum autorem eiusmodi uerborum obtruncarent. Romani fama tanti facinoris in urbem perlata, extemplo ad belli apparatũ intenti esse: milites scribere, classem ædificare: nihil deniq; prætermittere, quod ad ultionẽm tanti sceleris pertineret. At regina adueniente uere longe plures quàm antea lembos in Græciam mittit: eorum pars Corcyram nauigant: alij Dyrrhachiensium portum petunt, & dum se aquæ & cõmeatus gratia eò proficisci simulant, consiliũ capiendæ urbis ineunt. Dyrrhachienses securi, & nihil prorsus suspicantes, intrare urbem inermes permittunt, aquæ & commeatus gratia uenire eos rati. At illi ubi sese intra urbem admissos cernũt, nudatis quos in aquarijs urceis absconditos gestauerant gladijs custodes portæ obtruncant, porta potiuntur: hinc ex composito irruentibus à littore reliquis, magnam mœniorũ partem occupant. Ciues etsi tali, ac tam repentino casu nonnihil perterriti fuere, acriter tamen ac forti animo propugnantes diu restiterunt, tandemq; Illyrij excedere mœnibus coacti. Itaque qui per negligentiam in periculo fuerant & urbem, & patrios lares amittendi, per fortitudinem nihil mali perpessi, prudentius in posterum rebus suis consuluere. Duces Illyriorum solutis extemplo nauibus in altum profecti, & cum hijs quos nauigare Corcyram diximus, coniuncti, omnes simul maturato itinere obsidere urbem aggrediuntur. Corcyrenses insperato malo circunuenti, nec suis freti uiribus, legatos ad Achæos, atque Aetolos mittunt: præterea ex Apollonia & Dyrrhachio petunt subsidium, rogantq; ne expelli

sese per scelus natali solo à barbaris patiantur. Hij casum Corcyrensium miserati, decem Achæorum cataphrattas naues muniunt, ac paucis interiectis diebus Corcyram nauigant, sperantes sese primo aduentu obsidionem barbarorũ soluturos. At Illyrij septem cataphrattis nauibus ab Acarnanibus, cum quibus societatem inierant, acceptis, Achæis obuiam procedunt, nec longe ab insulis, quas Paxos appellant, eos nacti ineunt prælium. Acarnanes, & naues Achæorum quæ aduersus eos pugnabant, æquales erant in certamine, atq; integræ in congressibus permanebant, præterquam quod uiri ex ipsis pugnantes uulnerabantur. Illyrij uero quaternis simul lembis connexis naues hostium implicabant, & undiq; circundatas impediebant: hinc in eas cum impetu prosilientes facile ob multitudinem superabant. Per hunc modum quatuor Achæorũ quadriremes ab Illyrijs captæ, quinqueremis una submersa cum omnibus qui intus erant, inter quos fuit M. Caryneus, uir maximæ apud Achæos autoritatis, & quandiu uixit omni officio erga patriam functus. Verum qui contra Acarnanes pugnabant, simulac Illyriorum uictoriam prospexere, freti celeritate nauium, uerterunt terga, & omisso prælio domum incolumes remigrarunt. Illyriorum multitudo hac uictoria elata facilius atq; audacius solito urbem obsidebat. Corcyrenses iam omni spe destituti, tolerata aliquandiu obsidione, ad extremum Illyrijs sese dederunt, præsidiumq; eorũ, & ducem præsidij Demetrium Pharium intra urbem accepere. Hijs rebus gestis Illyriorũ duces iterato Dyrrhachiũ reuersi, urbem obsedere. Per idem tempus Consules Romani C. Fuluius cum classe ducentarum nauium, & A. Posthumius cum terrestribus copijs Roma profecti, Fuluius Corcyram uenit, ratus adhuc durare eius loci obsidionem: sed cum sero uenisse se intelligeret, Illyrijs iam urbem adeptis, nihilominus nauigare in insulam statuit, tum intelligendi gratia quid actum foret, cum ut ea quæ de Demetrio senserat experiretur. Quippe Demetrius, quoniã exhibitum sibi ab æmulis apud reginam negotium intellexerat, mulieris iram ueritus miserat Romam, qui & urbem, & cætera quorum dominus erat Romanis pollicerentur. Corcyrenses igitur aduentu Romanorũ hilares facti, consentiente Demetrio, & præsidium Illyriorum, quod intus erat, tradidere Romanis, & urbem, ac postremo se ipsos fidei eorum commisere, ita demum se tutos fore contra scelera Illyriorum rati. Romani Corcyrensibus in amicitiam receptis, Demetrio duce itineris usi in Apolloniã nauigant. Eodem tempore A. quoque Posthumius terrestres copias Brundusio transfretabat: erãt circiter uiginti millia peditum, equitũ duo millia. Hij simul omnes Apolloniã uenere, statimq; urbe in fidem recepta Dyrrhachiũ nauigarunt, quod obsideri ab Illyrijs urbem intellexerant. Illyrij aduentu Romanorũ cognito, præ timore soluta obsidione passim fugiunt. Romani Dyrrhachio quoq; in amicitiam recepta ad loca magis intra Illyrium nauigant, multis itinere receptis oppidis. Interea legati è Parthenia obuiam Romanis ueniunt, sese & ciuitatem suam dedentes: quibus unà cum hijs qui ab Atintanis mittebantur, in fidem receptis, iter uersus Issum faciunt, quod eam quoq; urbem audiuerant ab Illyrijs obsideri. Qua simili modo dissoluta mox obsidione potiti, pleraq; in Illyrio oppida per uim expugnauere: in quibus non solum plerosq; milites, uerumetiam tribunos militum aliquos, & Quæstorem amiserunt: uiginti quoq; Illyriorũ lembis potiti, qui commeatum uehebant in castra. Ex hijs qui Issam obsidebant nonnulli qui ex Pharo erant, Demetrij gratia salui permansere, cæteri omnes profligati Narbonem fugerunt. Teuca perquã paucis comitantibus Rhizonem se recepit, oppidum sanè munitissimũ, & procul à mari in ipsa Rhizonis fluminis ripa situ. Posthæc Consules plerisq; Illyriorũ ciuitatibus Demetrio traditis, cum classe atq; omni

pedestri

pedestri exercitu Dyrrhachium reuerterũt. Hinc C. Fuluius cum magna naualium ac pedestriũ copiarũ parte Romam nauigat: Posthumus uero Dyrrhachij cõmoratus, paratis quadraginta nauibus, & nouo delectu ex finitimis ciuitatibus habito statiua faciebat, Ardienses, cæterosq; qui se fidei Romanorũ tradiderãt secum habens. Adueniente uere, Teuca legatos ad populum Romanũ misit, qui de fœdere agerent: tandemq; hijs conditionibus initum fœdus fuit, ut Teuca quotannis tributũ Romanis solueret, ut omni Illyrio excederet, paucissimis quibusdam locis exceptis, & quod maxime ad Græcos attinebat, ut nauigare ei deinceps ultra Lyssum non liceret, nisi cum duobus lembis, atque hijs inermibus. Hijs peractis Posthumus ad Achæos atque Aetolos legatos mittit, qui causam belli & transfretationes Romanorũ edoceant, res gestas referant, conditiones legãt initi inter eos fœderis. Hij peracto Consulis imperio, ab utroque populo humanissime recepti rursus Corcyram redierunt, magno metu liberatis Græciæ ciuitatibus ob fœdus cum Illyrijs percussum: quippe ea tempestate Illyrij non aliquorũ, sed communes omnium hostes erant. Prima igitur Romanorum cum exercitu transfretatio in Illyrium, atq; eas Europæ partes hæc, & ob huiusmodi causas fuit. Post id Romani legatos Corinthum quoq;, atq; Athenas misere, quo tempore Corinthij eius belli, quod aduersus Isthmios gerebant, participem esse populum Romanũ uoluerunt. Asdrubal ea tempestate, nam hic res hispanas supra dimisimus, incredibili uirtute imperium Carthaginensium in Hispania adauxerat, urbem condiderat, quæ à quibusdam Carthago, ab alijs Noua ciuitas appellatur, ob loci opportunitatem non solum ad res Hispaniæ, uerumetiam Africæ cõmodissimam: de cuius situ, & quam præstare utriq; prouinciæ potest utilitate, aliâs opportuniorem nacti locum differemus. Romani cum intelligerent uires Carthaginensium usqueadeo in Hispania creuisse, ne eam quidem partem negligendam putauere, sed ignauiam suam accusantes, quod anteactis temporibus per socordiam quasi dormitantes aboleri in Hispania Carthaginensium nomen permiserant, recuperare quod omissum fuerat decreuerũt. Verum mouere in præsentia aduersus Carthaginenses bellum non audebant, ueriti imminentem Romanæ urbi Gallorũ multitudinem, quorum impetum indies magis formidabant. Quamobrem componere primum cum Asdrubale de rebus Hispaniæ, deinde aggredi Gallos, & utcunq; cessura res esset, subire periculũ statuerunt, haud dubij se non solũ non dominari Italia, sed ne tutò quidem patriam, aut proprios penates tenere posse, nisi domitis Gallis. Missis igitur ad Asdrubalem in Hispaniam legatis, percussum cum Carthaginensibus fœdus fuit: In quo inter cætera cautum, ne liceret Carthaginẽsibus Iberum fluuium cum armis traijcere, per reliquã Hispaniam impune progredi ualerent. Hijs compositis extemplo bellum in Italia contra Gallos mouerunt: quod summatim exponere operæprecium duximus, quo præparatio ad reliquã historiam, quemadmodum ab initio proposuimus, dilucidior fiat. Repetemus autem paulo altius ab eo tempore quo primũ Galli obtinuerunt Italiam: quippe hanc historiam non solũ iucundam, ac scitu & memoria dignam, uerumetiã necessariam putauimus ad intelligendum quibus postea uiris, aut quibus locis fretus Annibal imperium Romanorũ ausus sit inuadere. Primũ uero de prouincia dicemus, quis eius situs sit, & quo modo se ad reliquam Italiam habeat: quippe hoc pacto quæ ad rerum gestarum cognitionem attinent facilius poterunt intelligi, descriptis primo locorum ac regionis proprietatibus. Omnis igitur Italia trianguli figuram habet: latus, quod Orientem spectat, Ionio mari & sinu Adriatico terminatur: quod uero ad meridianam regionem, atq; occasum uergit, Siculo & Tyrrheno clauditur pelago: hæc latera inuicem copulata apicem triau-

cem trianguli faciunt: propositum Italiæ promontorium, quod Cocynthum incolæ uocant, & meridianã plagam spectans, Ionium ac Siculum diuidit mare. Tertium latus quod ad gelidissimum septentrionis axem, & mediterranea loca prætenditur, terminat continuatio Alpiũ, quæ à Massilia & locis supra Sardoum pelagus sitis incipientes, usq; ad intimum Adriatici maris sinum continue extenduntur, exiguo quodam spacio in medio relicto. Huic lateri quod terminari Alpibus dicimus, & quasi trianguli basem intelligimus, à meridiana regione uersus septentrionem subiacẽt campi extrema totius Italiæ, omnis Europæ maximi atq; uberrimi: horum etiam forma triangularis est: apicem trianguli facit Appennini atq; Alpium copulatio, non longe à mari Sardoo supra Massiliam. Latus quod septentrionem spectat, quemadmodum supra diximus, Alpes faciunt, quæ ad duo millia & ducenta stadia protenduntur. Latus uero quod ad meridiem uergit, perficit Appenninus: hic ad tria millia & sexaginta stadia protenditur. Basigi locum tenet littus ipsum maris Adriatici: eius magnitudo est à Sena urbe usq; ad intimum eiusdem maris sinum: hæc duorũ millium & quingentorum stadiorũ spacio continetur. Ita omnis camporũ circuitus decem millibus clauditur stadijs. De fertilitate huius regionis haud facile dixerim: ita enim in omnia frugum genera fœcunda est, ut sæpenumero nostra ætate modius frumenti siculus non amplius quatuor obolis uenum ierit, ordei uero nõ amplius duobus, dolium uini tantundem: milij præterea & farris tanta copia est, ut opinionem hominũ superet. Quàm uero glandibus abundet, quæ ex nemoribus eius regionis diuersis in locis producuntur, uel id in primis testimonio est, quod cum infinitam penè porcorũ multitudinem italici generis homines alant, & ad sacrificia facienda, & ad priuatos usus, & ad necessarium exercitibus apparatũ, hijs omnibus abunde hæc regio alimenta subministret. Iam uero quanta particularium etiam rerũ, quæ ad uictum hominũ spectant, in ea prouincia copia sit, ex hoc licet intelligere, quod uiatores cum in hospitia diuertunt, nunquã de rebus, quas sint accepturi particulatim paciscuntur, quod cæteris in locis fieri consueuit, sed quantũ singuli quiq; homines soluere debeant, cum hospitibus conueniunt: hij uiatoribus honorifice acceptis, & omnibus ad uictum necessarijs abunde subministratis, non amplius quàm siliquam capiunt: hæc oboli tertia pars est: id pretiũ raro excedunt. Hominũ uero tanta copia, ea proceritas ac pulchritudo corporũ, tantum in rebus bellicis robur, ut facilius sit id ex eorũ rebus gestis, quàm ex cuiusquam oratione intelligere. In Alpibus ab utroq; latere loca montuosa habitant ad eam partem, quæ uersus Rhodanũ & septentrionem spectat, Galli qui Transalpini appellantur: ad eam uero quæ campis imminet, Taurisci, Agones, & alia pleraq; barbarorũ genera, à quibus Transalpini non genere, sed differentia loci differunt, ideo Transalpini dicti, quod trans montes colant. Summa uero Alpium iuga tum propter locorum asperitatem, tum quia altæ niues premunt terram gelu, & perpetuo penè rigore constrictæ, tantũ abest ut ab hominibus colantur, ut nullum quidem uestigium extet humanũ. Apenninũ uero à principio supra Massiliam, ubi cum Alpibus coniungitur, Lygures colunt: præterea omne id latus, quod mare Tyrrhenũ & campos spectat, uersus mare quidem usq; ad Pisanã urbem, quæ prima Tyrrheniæ ciuitas ad occidentem uergit: uersus mediterraneam uero regionem Arretium usq;, post Lygures Tyrrheni habitant, mox utrunq; Apennini latus Vmbri. Dehinc Apenninus distans à mari Adriatico circiter quingenta stadia dimissis campis conuersus ad dexterã, & per mediam Italiam transiens protendit in Siculum pelagus. Campi uero, qui inter Apenninũ & Adriaticum sinum medij sunt, usq; ad urbẽ Senam extenduntur. Padus fluuius quem poëtæ Eridanum uocant, ortum habens in

radicibus Alpium, ubi quasi apicem trianguli esse supra memorauimus, in planitiem uersus meridiem defluit, hinc sese ad orientē flectens, duobus ostijs prorumpit in Adriaticum sinum: aquarū multitudine præter cæteros Italiæ amnes abundat: quippe omnes aquæ quæ ab Apennino, Alpibusq; descendunt, in unum coëunt Padi alueum: æstiuo quàm hyemali tēpore maior fluit, ob liquescentiū niuium multitudinem. Nauigatur à loco quem incolæ Volanam appellant, uersus Alpes circiter duo millia stadiorū: Vbi primum oritur simplex est, mox in duos alueos diuisus, binis in sinum Adriaticum ostijs erumpit, Padoam Volanamq; incolæ uocant, Volana portum efficit inter omnes maris Adriatici portus tutissimū. Padum eius loci habitatores olim Bodencum uocauere. Multa præterea de hoc fluuio Græci scriptores referunt, utputa Phaëtontem ex auriga patris præcipitem in eum decidisse, continuas Heliadum lachrymas quas deinde arbor reseruat, incolas loci ex eo die pullatis uestibus, quas in signū mœstitiæ gestare inceperant, assidue usos, atq; alia plurima, quæ nos in præsentia omisimus, superuacua fore rati ad nostri operis præparationem: posthac cum se locus offeret, quantum res postulare uidebitur referemus, præsertim cum Timæum constet ea, quæ ad hanc regionem attinent, ignorasse. Campos omnes quos Apennino atq; Adriatico mari terminari diximus, olim habitauere Tyrrheni, quo tempore Phlegræos etiā campos, qui circa Capuam & Nolam sunt tenebant. Cum hijs ob uicinitatē loci frequenter Galli conuersabantur: hij specie ac fœcunditate regionis pellecti, exiguam quandam nacti occasionem exercitum comparant, factoq; in Tyrrhenos impetu, finibus expellunt: campos deinceps ipsi tenent. Inter Padum atq; Alpes habitant Laij, mox Lebitij, dehinc ingens Insubrum natio, post non longe à ripa fluminis Cenomani. Loca uero mari Adriatico uicina antiquū ex Paphlagonia genus colit: hij Veneti appellati, neq; moribus, neq; ornatu corporis, sed tantūmodo lingua à Gallis differunt. Inter Apenninū rursus & Padum primo Ananes, post Boij, inde Eganes, postremo Senones, qui iuxta Adriaticum mare extremi omnium Gallorū incoluerunt. Præcipuæ igitur autoritatis populi ex Gallis, qui in Italia morabatur, hij sunt, uillas habitabant nullis septas mœnibus, apparatuū omnium prorsus expertes erant: in terra super strato gramine dormiebant: uescebantur carne: bellicas solummodo res, atq; agriculturā exercebant, & simplicem uitam uiuentes neq; scientijs, neq; alijs artibus operam dabant: diuitias suas in auro & pecudibus habebant, quod hæc sola cum ferret necessitas, quocunq; liberet, facile transferri possent: amicitijs comparandis maximū quisq; studium adhibebat: quippe hijs maxime pollens inter eos putabatur, qui factiosis abundaret: principio duntaxat eam regionem tenebant, postea plerosq; ex uicinis audacia eorū deterritos sibi asciuere. Interiectis temporibus, cum bellum aduersus populum Romanū gererent, superatos prælio Romanos, ac turpiter in fugam conuersos persecuti, triduo post initam pugnam Roma, præter Capitoliū, potiti sunt. Sed Venetis per id tempus regionē eorum infestantibus retrocedere coacti, fœdere cum Romanis percusso, ac restituta urbi libertate, domum remigrarunt. Hinc intestinis inter se bellis uexari cœpere: nam qui Alpes incolebant animaduertentes uires istorū indies summopere augeri, plerunq; aduersus eos mouebant. Interea Romani instauratis uiribus res Latinorū composuere. Annus erat post captam urbem trigesimus, cum Galli ingenti exercitu comparato Albam reuertūtur. Romani quod aduentus eorū repentinus fuit, & neq; exercitum cogere, neq; à socijs auxilia conuocare potuerunt, haudquaquā aduersati Gallis fuere. Cæterū post duodecimū annum cum iterum Galli eódem reuerterentur, e uestigio Romani aduentu eorū cognito, obuiam alacres cum exercitu processere, nihil magis quàm

gis quàm

gis quàm dari sibi ab hostibus pugnandi copiam cupientes, qua de omni imperio uno tempore decerneretur. Galli audacia Romanorũ perterriti, simul orta inter se seditione per noctem terga uertentes turpi fuga redierũt in patriam, atq; annos tredecim quieti permansere: postea cũ uires populi Romani indies quam maxime augeri cernerent, de pace agere cœperunt, qua impetrata ad trigesimũ annum quieuere. Iam uero Transalpini iterato eos infestare: hij ne utrinq; premerentur ueriti, per generis affinitatẽ precari, ne sibi inimici essent: munera præterea opima offerre, ut bellum in populum Romanum conuerterent hortari, se omnibus uiribus eis affuturos ostendere. Id ubi persuasum illis intelligunt, omnes unanimi consensu aduersus Romanos per Tyrrheniam profecti, quippe magnus Tyrrhenorũ numerus apud eos morabatur, facta ingenti præda domũ incolumes reuertũtur: hic orta inter eos pro diuisione prædæ seditio usqueadeo processit, ut non solum prædæ, uerumetiam imperij magnã partem perdiderint: quod frequenter accidere Gallis consueuit, ob immoderatas eorũ crapulas atq; ebrietates. Quarto dehinc anno cum Samnitibus coniuncti denuo Romanos inuadunt, plurimos eorũ cædunt. Non multis interiectis diebus eos iterato aggressi, iuxta Sentinatum regionem prælium ineunt, plurimos obtruncant, reliquos ad suam quenq; domũ fugere compellunt. Post decimum annum comparato ingenti exercitu, in Hetruriam profecti Arretium obsident. Romani Arretinis auxilium ferentes non longe ab urbis mœnibus dimicarunt. In qua pugna superati Lucio Consule amisso M. Curium in eius locum suffecere. Hic statim legatos in Galliam ad redimendos captiuos mittit: qui cum eõ peruenissent, uiolato iure gentium à Gallis interficiuntur. Quo scelere indignati acriter Romani nouo delectu habito penetrare in Galliam aggrediuntur. Sed parũ processum erat, cum eis Senones occurrũt: Hos collatis signis e uestigio aggressi superant: magnam partem interficiunt, si qui superfuerant, sedibus fugant, regione potiuntur: nouam ipsi in urbem coloniam inducunt: eam ueteri nomine quod primo à Gallis habitata fuerat, Senam appellãt. Est autem ea urbs, quemadmodum supra memorauimus, in littore Adriatici maris sita, ubi campi Italiæ terminantur. Boij cum Senones proprijs finibus fugatos à Romanis intelligerent, ueriti ne ipsi quoq; idem paterẽtur, coacto exercitu, Tyrrhenisq; omnibus in subsidium uocatis, arma aduersus Romanos mouent, nec multis interiectis diebus prælium ineunt: in quo Tyrrhenorũ magna pars cæsa, Boiorum ad extremum quampaucissimi fugere. Nec tamen ob eam stragẽ cecidere animis, quin proximo anno iterum aduocatis uiribus, collectaq; omni iuuentute, quæ ad usum armorũ apta uidebatur, in Romanos exeunt: ubi adeo fusi, profligatiq; fuere, ut penè ad internitionem delerentur. Quamobrem mitigatis parumper animis, fœdus cum Romanis per legatos percutiunt. Erat, dum hæc gerebãtur, tertius annus post traiectionẽ Pyrrhi in Italiam, & quintus post eam cladem, quã Galli apud Delphos passi fuere. Ita ea tempestate fortuna quasi pestis quædam hostilis in Gallos immissa passim omnes persequebatur. Verum enimuero ex hijs prælijs, quæ supra memorauimus, duplicem utilitatem Romani cepere: nam & assuefacti dimicare cum Gallis, quorũ nomine nihil apud eos tetrius, nihil horribilius esse cõsueuerat, præstantissimi aduersus Pyrrhum certatores facti sunt, & ita Gallorũ audaciam paulatim contriuerunt, ut nõ longe post securi primo cum Pyrrho de Italia, deinde cum Carthaginensibus de imperio Siciliæ dimicauerint. Galli superioribus prælijs uexati, quinq; & quadraginta annos quieuere, nõ uiolata pace quam cum Romanis habebant. Postquã uero senes, qui & conspexerãt sæpe pericula, & uarias experti fuerãt iacturas, naturæ concesserũt, insurrexere iuuenes ingenio prauo, rudes, & præteritarũ rerũ omnino inexperti.

Hij, ut fert natura hominũ, cõfestim nouis rebus studere cœperũt, & quecunque res ferret, infesti Romanis esse, à Transalpinis etiam auxiliũ aduocare. Verũ id principio duces tantũ inconsulta plebe peragebant: quo factum est, ut uenientibus Ariminũ cum exercitu Transalpinis, multitudo Boiorũ, quæ huiusmodi rerum ignara erat, aduentũ Transalpinorũ uerita, cum ducibus suis in dissensionem uenerit, ætati atque Gallo regibus interfectis, præliũ cum Transalpinis commiserint. Romani quoque ea tempestate aduentu Transalpinorũ deterriti, copias eduxerant: sed cum primũ Gallorũ inter se conflictum audiuere, domũ iter uerterunt. Quinto dehinc anno M. Lepido Consule, C. Flamminius legem ad populum tulit, ut ea regio Galliæ, quã Picenum uocant, unde Senones fuerant expulsi, militibus Romanis diuideretur: Quæ res causa extitit, ut nouum bellũ statim suscitatũ fuerit: nam plerique ex Gallis, ac præcipue Boij, qui proximi Romanis erant, eam rem grauissime indignabantur, rati Romanos iam non amplius de principatu, aut gloria, sed de præda atque interitu suo certaturos. Boios igitur atque Insubres in sententiã trahunt, cõmunique consilio trans Alpes legatione missa Congolitanũ atque Aneroëstem Gallorũ reges, itemque alios eius prouinciæ circa Rhodanũ habitantes populos, ac præcipue Gessatas, qui ex eo quod mercede militare soleant, ita appellãtur, aggrediuntur. Hortantur ut coacto exercitu in Italiam transeant: in præsentia utilitatem belli, in posterũ magnitudinẽ Romanæ felicitatis illis ostendunt: quæ sint parata cõmoda si uicerint, ante oculos ponunt: simul dant illis fidem, se socios belli futuros: res gestas maiorũ suorum in memoriã reuocant: eos nõ solum prælio fudisse olim Romanos iactant, uerumetiam post prælium incredibili celeritate urbem Romã cepisse: dehinc rebus omnibus, quarũ ea urbs refertissima erat potitos, cum in ea mensibus septẽ imperassent, sponte restituto Romanis imperio, integris omnibus fortunis suis feliciter in patriã reuersos. Hæc iactando, monendoque, ita reges ipsos, populosque Galliæ ad bellum incenderũt, ut neque maior unquã exercitus, neque ex ualidioribus, pugnacioribusque militibus, neque omni apparatu insignior ex hijs Galliæ partibus descenderit. Hæc ubi Romã delata fuere, tantus in urbe terror coortus est, ut cõfestim nouos delectus facere cœperint, cõmeatũ parare, interdũ copias ad fines suos educere, ueluti iam præsentibus Gallis, qui tamen nondũ proprijs sedibus excesserãt. Quæ res non parũ Carthaginensibus profuere ad imperiũ in Hispania propagandũ. Siquidem Romani hæc, quẽadmodum supra diximus, magis necessaria putantes, quam hij populi eorũ ceruicibus imminerent, negligere res hispanas coacti sunt, quoad res Italiæ cõponerẽtur. Itaque renouato cũ Asdrubale duce Carthaginensiũ, quẽadmodũ supra memorauimus, fœdere, totis iam animis in bellũ gallicum uersi, id unũ per id tẽpus maxime cogitabãt, quo pacto aduersus Gallorũ impetũ resistere possent. Galli coacto circa Rhodanũ exercitu, & cum ingẽti multitudine hominũ superatis tandẽ Alpibus, in campos, qui sunt circa Padũ, descenderũt: cũ hijs confestim Insubres, Boijque magna multitudine coniungunt. Veneti uero & Cenomani legationibus Romanorũ deliniti amicitiã populi Romani societati Gallorũ prætulerũt. Quãobrẽ reges ob suspitionẽ eorũ partẽ copiarũ Insubribus præsidij gratia relinquere coacti, ipsi cũ reliquo exercitu castra uersus Hetruriã mouerũt, ducentes peditũ circiter quinquaginta millia: equitũ uero ac bigarũ duo millia. Romani cum primũ superatas à Gallis alpes cognouere, L. Aemyliũ Consulẽ cũ exercitu Ariminũ miserũt, ut illic oppositus hostibus transitũ eorũ prohiberet: unus uero prætorũ proficisci in Hetruriã iussus, quam alter Consulũ C. Attilius principio cõsulatus sui in Sardiniã cum classe nauigarat. Ciuitas tota mœsta atque sollicita erat, nec sine ingẽti metu tanti Gallorũ conatus expectabant: ueniebat in mentẽ uetustæ cladis, & quasi

fatalem

fatalē Romanæ urbi gentē omnes formidabāt. Itaq; maximus iampridem exercitus paratus erat, noui insuper delectus quotidie habebantur: admonuerant socios, ut instructi paratiq; forent. Præterea ut descriptiones omniū copiarū totius Italiæ ad senatū referrentur mandauerant, omnē simul multitudinē italici exercitus nosse cupiētes. Frumenti insuper telorumq;, ac cæterarū rerum bello necessariarum tantū apparatū fecerant, quantū nemo ante nostrā ætatem meminit. Nec sanè cæteri Italiæ populi segniores: adeo enim aduentu Gallorum perterrefacti omnes erant, ut non iam pro Romanis bella geri, neq; pro eorum imperio certari, sed pro sua singuli quiq; salute, pro ciuitate, pro patria existimarent. Propterea omnes Italiæ populi libenter Romanis in hoc bello paruerunt. Libet mihi hoc loco apparatum populi Romani, & magnitudinē copiarum, quas ea tempestate habebat, cōmemorare, quo manifeste omnes intelligant, quales quantasq; res quibus tunc uiribus aggredi Annibal fuerit ausus, & quibus copijs potentiæ Romanorum oppositus urbem Romam in tantum discrimen adduxerit. Primum igitur cum Consulibus quatuor legiones urbanæ in expeditionē exiuerant: Harum singulis quinq; millia & ducenti pedites, equites uero trecenti inerant. Habebant etiam ijdem Consules auxilia sociorum: horum numerus erat triginta millia peditum, equitum uero duo millia. Erant præterea tumultus gallici causa hæ copiæ paratæ, à Tuscis atq; Sabinis peditum circiter septuaginta millia, equitum uero ad quatuor millia. Hi statim ut Galli transire Apenninum nuntiati sunt, uersus Hetruriā missi, atq; eis prætor urbanus præfectus est. Post hos Vmbri & Sarsenates Apennini accolæ ad uiginti millia coacti. Veneti itē atque Cenomani circiter uiginti millia. Hi omnes in Apennino consistere iussi erant, ac in Boiorum agros cum facultas daretur irrumpere. Has aduersus Gallos copias principio opposuerant. Erant præterea in urbe Roma paratæ aliæ copiæ, quæ præsidiorum gratia tenebantur, & si quid subitaneū accideret, iussa senatus expectabant. Romanorū uiginti millia peditū, equites uero mille & quingenti, sociorū autem triginta millia peditum, equitū duo millia. In tabulis uero relatæ erant copiæ Latinorū octuaginta millia peditum, equitū quinq; millia: Samnitium septuaginta millia peditū, equitum septē millia: Lapigum ac Mesapiorum peditū quinquaginta, equitum uero sexdecim millia: Lucanorum peditum triginta, equitum tria millia: Marsorum autem & Marrucinorū, ac Ferentanorum, & præterea Vestinorū peditum uiginti, equitū quatuor millia. Erant quoq; per id tempus in Sicilia, & circa Tarentū legiones duæ præsidij gratia cōstitutæ. Harū singulæ habebant peditū quatuor millia & ducentos, equites uero ducentos. Insuper Romanorū ac Campanorū multitudo erat circiter ducenta & quinquaginta millia peditū, equitum uiginti tria millia. Ita omnium copiarū quæ senatui populoq; Romano subiectæ erant, numerus fuit peditū supra centum & quinquaginta millia, equitū uero circiter sex millia. Omniū autē simul ex tota Italia armatorum numerus septies centena millia, equitū ad septuaginta millia. Aduersus quos Annibal uix uiginti millia hominum habens in Italiā ausus est irrumpere. Sed de his aliâs latius. Galli tandem superato Apēnini iugo in Hetruriam descenderunt, omnia ferro igniq; uastantes. Cumq; iam circa urbem essent quam Clusium appellant, distatq; ab urbe Roma nō amplius triū dierum spacio, nunciatur eis, Romanorū copias, quas præsidij gratia in Hetruria collocatas diximus, simul conuenisse ac insequi. Quo nuncio accepto Galli e uestigio iter in Romanos tumultuosius conuerterunt. Cumq; in conspectu essent, iam occidente sole, sua utriq; castra muniuere. Obortis deinde tenebris Galli erectis de more ignibus equitatū omnē in castris relinquunt, iubētes ut cū prima luce postq; hostibus cōspicui fuerint, iter post eos arripiāt: ipsi occu

ta fuga cum omni multitudine peditum Fesulas uersus iter faciunt, eo consilio, ut simul equites suos reciperent, & simul insequentes hostes circunuenirēt. Romani sub prima luce Gallorum equites tumultuosius abire cōspicati, fugam & trepidationem existimantes, rapto post eos agmine incautius feruntur: quos simulatq; nacti fuere, conuersantibus undiq; ex composito Gallis, atrox initum est certamen. Tandem Gallis numero atq; ferocia animi longe præstantibus, Romanorum circiter sex millia in ea pugna cecidere, reliqua omnis multitudo salutem pedibus quæsiuit, eorum magna pars recepit sese in tumulum, situ atq; natura loci munitū. Hos principio Galli obsidere aggressi. Sed quoniā & trāsactæ noctis uigilijs, & eius diei labore confecti erant, ad curanda duntaxat corpora uertuntur, relicto ibidem præsidio equorū, qui diligenter tumulum custodirent, eo proposito, ut nisi postridie se sponte dederent, totis uiribus eum locū expugnarent. Per idem tempus L. Aemylius Consul, quem Arimini cum exercitu fuisse memorauimus, cognito Gallorū in Hetruriā transitu, & quod uersus urbem Romam cum exercitu properarent, præsidium ferre socijs maturat. Cumq; iam superatis Apennini saltibus non longe ab hostibus castra posuisset, qui ad tumulum confugerant cognito aduentu Consulis, id enim per nocturnos ignes intelligebatur, auctis confestim animis quosdā è suis inermes per propinquam syluam ad eum mittunt, ac omnem rei gestæ seriem nuntiant. Consul in tanto sociorum periculo minime cunctandum ratus, Tribunis militum mandat, ut cum prima luce pedestras copias educere maturēt, ipse cū equitatu præcedens iter uersus tumulum facit. Gallorum quoq; duces ex nocturnis ignibus aduentū Consulis coniectati concionem aduocarunt, ut quid agendum foret cōmuni consilio decerneretur. Tum rex Aneroëstes stultum esse inquit, antequā tantum prædæ abigant (incredibilis enim multitudo hominum, ingensq; omniū rerum copia in Gallorum potestatem deuenerat) tempus cum hostibus terere, & res iam à se acquisitas in ambiguo ponere. Proinde primo in patriam reuertendum, relictisq; ibi sarcinis atq; impedimentis, Hetruriam denuo, si uideatur repetendam, ut prælium aduersus hostes expediti committant. Id consilium Aneroëstis cum omnibus placuisset, Galli ante lucem signa mouentes, onusti omnis generis præda per littus inferi maris Galliam repetebant. L. Aemylius Consul susceptis copijs quæ in tumulum confugerant, Gallos cū exercitu prosequebatur: non enim pugnare ex composito cum tanta multitudine conducere rebus suis existimabat, sed commoditatē aliquam loci, aut temporis opportunitatem censebat expectandam, qua uel hostes terrere, uel abactam recipere prædam ualeret. Per idem tempus C. Attilius alter Consul, qui nuper ex Sardinia cum exercitu Pisas uenerat, expositis in terram copijs cōtrario quàm Galli itinere per littus inferi maris Romā uersus ductabat exercitū. Atqui iam Galli non longe aberant à Telamone Tusciæ ciuitate, cum quidam ex eis qui exercitum antecedebant, in Romanos ex improuiso incidentes, captiq; rem omnē Consuli exposuerunt, non longe abesse Gallos nuntiantes, L. uero Aemylium Consulē ponè seq. Quibus rebus auditis C. Attilius partim nouitatē rei admiratus, partim adductus in spē uictoriæ, ꝙ obiecisse sibi medios inter duos exercitus hostes fortuna uidebat, legiones tribunis militū tradit, iubēs ut aduersus hostes ꝓcedāt quousq; locorū opportunitas sinat. Ipse interea imminentē uiæ collē cōspicatus ad rē gerendā ꝑopportunā quò tēdere iā Galli uidebant, collectis eqtibus locū præoccupare cōstituit, & primū sese ꝑiculo obijcere, sperans per eū modū si uictoria penes Ro. foret, summā totius rei sibi attributū iri. Galli principio aduentū Cōsulis ignorātes, cōiectatiq; ex his quæ cernebāt L. Aemiliū ꝑ noctē cū eqtibus præcessisse, quo loca bello opportuna præoccuparet, confestim eqtatum omnem

tum omnem, ac partem expeditorum præmittunt ad eum collem occupandũ. Cum uero captum iam ab Attilio collem ex captiuis intellexiſſent, confeſtim pedites iubent præcedere, à fronte ſimul atq; à tergo aciem ſtruunt, quod hos quidem poſt tergum inſequi uiderent, illos uero à fronte conſiſtere, & ex captiuis, & ex ijs quæ in præſentia acciderant ſcirent. Qui cũ L. Aemylio erant etſi aduenisſe Piſas ex Sardinia copias dicebatur, nondum tamen eam rem compertam habentes, tunc è certamine quod in colle fiebat plane cognouerunt: iam enim quamproxime hoſtes acceſſerant. Quãobrem ingenti lætitia profuſi equites Aemyliani per proximum callem in ſubſidiũ eorum qui pro colle pugnabãt tranſiuere. Aemylius uero ipſe cum legionibus ſolito ordine poſt Gallos iter maturabat. Galli ubi ſe ab hoſtibus utrinq; circunuentos uidere, contra Aemylium, qui à tergo ſequebatur, Geſſatas atq; Inſubres conſtituerunt, à fronte autem aduerſus C. Attilium Taurinos, & qui circa Padum habitant, Boios, Carros, cæteraq; impedimenta unum in locum extra utranq; aciẽ collocarunt: prædam uero omnem in proximum tumulum, relictis qui eam cuſtodirent equitibus, expoſuerunt. Ita cum bifrontem aciem conſtituiſſent, accidit eam non modo terribilem aſpectu, uerumetiam ad pugnandum efficaciſſimã eſſe. Boij quidam atq; Inſubres auratis fulgebant ſagulis. Geſſatæ uero ob magnitudinẽ animi, & incredibilem gloriæ cupiditatem, huiuſmodi ornamentis abiectis, nudi tantum cum armis ante omnes ſtabant, rati per eum modum aptiores ſeſe, & magis expeditos ad bellum fore: Siquidem denſæ in ijs locis ſentes implicarent ueſtes, & armorum uſum præpedirent. Principio certamen in colle erat omnibus conſpicuum, ſimul hinc atq; illinc concurſantibus equitibus, & ſumma uirtute ab utroq; agmine pugnãtibus. Hoc in loco C. Attilius Conſul fortiſſime dimicans occiditur. Caput eius ad Gallorum reges delatum. Romanorum equites haud ob eam rem cecidere animis, ſed longe atrocius prælio incumbentes, tandem non ſolum collem tutati ſunt, uerum etiam Gallorum equitatũ omnem fuderunt. Interea cum peditum inter ſe acies appropinquaſſent, præliũ commiſſum non modo præſentibus uiſu, uerumetiam cæteris auditu horrendum, mirabileq; futurum. Primo enim cum ex tribus exercitibus pugna conſtaret, facile ſibi quiſq; perſuadere poteſt, non ſolum aſpectum, uerum etiam uſum eius prælij nouum atq; horribilem aſpicientibus fuiſſe. Deinde quis non ambigat, uel in præſentiarũ, uel eo tempore, ſi interfuit, utrũ Galli peiores partes in eo prælio habuerint, quod non ſolum à fronte, uerumetiam à tergo ab hoſtibus premebantur, an meliores? ſimul quod cum utroq; exercitu pugnabant, ſimul ꝙ utraq; pars impetum hoſtium ab altera propulſabat, ut ſeſe inuicẽ uno tempore utriq; protegerent, & quod præcipuum eſt, à fronte quidem prærumpere, à tergo uero fugã ſperare minime poſſent: Habent enim hunc in primis bifrontes acies uſum, ꝙ nullam militibus uertendi terga ſpẽ præbent. Atqui Romani ſimul in ſpem uictoriæ ducebantur, ꝙ medios hoſtes quaſi de induſtria ſibi oblatos cernebant, ſimul ordinẽ ſtrepitũq; Gallici exercitus formidabãt. Terribilis erat claſſicorũ ſonitus, cũ quibus omnis ſimul Gallorũ multitudo tantum clamorẽ ululatũq; attollebat, ut incredibilis uociferatio audiretur, nec tubæ ſolũ militesq;, uerumetiã circunſtantia omnia loca uocẽ emittere uiderent. Terribilis etiã præcedentiũ nudorũ hominũ aſpectus: magna enim ac nuda corpora, & bellici quidã motus ſub clipeis miraculo ſimul & formidini erãt. His accedebat ſplẽdor & pulchritudo ornamentorũ: qppe tota acies torqbus aureis & uirgatis ſagulis fulgebat, quæ aſpiciẽtes Ro: partim obſtupebãt, partim ſpe prædæ uehementius incedebant. Tandẽ uero ſagittarijs, q aciẽ Ro: ex more præcedebãt, tela paſſim emittẽtibus, q poſteriores erant armis tecti ſe facile tutabant; qui uero

ante

ante alios nudi pugnabant, re longe aliter quàm sperarāt procedente, maxime infestabātur: prægrandia enim, ac nuda corpora scuto gallico protegere omnino nequibant: itaq; spicula intro adacta facile cohærebant. Deniq; cū infestius ferirentur, & sagittarios cum propter distantiam loci, tum multitudinem uolantium undiq; telorum ulcisci nequirent, in desperationem adducti, & quasi rabie furentes, alij in hostes temere ob dolorem ruentes opprimebantur, alij pedem ad suos referentes fœdati sanguine terrebant cæterorum animos, atq; ordinem perturbabant. Per hunc modum iactantia Gessatarum, qui ante signani in prælio erant, domita, Insubres, & Boij, & Taurini prælium excepere: neq; iam sagittis eminus, ut ante, sed cominus pilis, & gladijs certabatur. Hic uero quantum nunquam aliàs atrox prælium fiebat, nec quicquam erat in tantis exercitibus segne. Sed & scuta ad tutelam corporum, & enses ad usum bellorum longe impares erant: quippe Gallorum enses graues, & obtusa cuspide, scuta uero debilia erant. Romani autem & scutis ad protegenda corpora ualidioribus utebantur, & gladijs breuioribus, sed tamen acutis. Itaq; semper, & in uniuerso certamine, & singulorum congressibus Galli superati passim cadebant: Stetit tamen immota eorum acies, donec equites Romani è colle cum ingenti impetu descenderunt. Tunc denique turbati Galli passim prosternuntur. Pedites quidē in ijsdē locis, in quibus constituti fuerant, cecidere: equites uero in fugā se uerterunt. Perierunt in eo prælio quadraginta millia Gallorum, decem millia duntaxat, inter quos & Congolitanus rex fuit, uiui in potestatem Romanorum peruenere. Alter uero Gallorum rex Aneroëstes, cum in propinquum locum paucis quibusdam comitantibus fugisset, non longe post omnes sibi mortem consciuere. His rebus gestis L. Aemylius Consul spolia hostium Romā misit: prædam uero ijs quorum fuerat restituit: ipse cum omnibus copijs per Lyguriam in Boiorum agrum profectus omnia uastat populaturq;, & intra paucorum dierum spatium omni genere prædæ ditato exercitu, Romam cum copijs reuertitur: armis, torquibusq;: id genus ornamenti est ex auro, quod Galli circa collum gestare solent: Capitolium ornat, reliquam uero prædam, & captiuos omnes ante se in triumphum ducit. Per hunc modum tanti Gallorum conatus, quos non solum populus Romanus, uerum etiam tota Italia formidarat, in irritum deuenere. Quibus rebus Romani in spem adducti expellendi omnino ex Italia Gallos, Q. Fuluium, & T. Manlium creatos nuper Consules in Galliam cum ingenti exercitu transmittunt. Hij simulac prouinciam ingressi fuere, Boios in ditionē populi Romani uenire cōpulerunt. Deinde cum in reliquos Gallos grassari cœpissent, multitudine imbrium, ac subinde pestilentia impediti desistere coacti sunt. Post hos creati Consules P. Furius, & C. Flaminius rursus in Galliam cum exercitu profecti, receptisq; in amicitiā Ananibus, qui non longe à Massilia habitant, mox in Insubrum agros legiones traduxere, non longe ab eo loco, quo Adua fluuius in Padum influit. Insubres magna multitudine ad prohibendum hostem conuenerant, à quibus non modo in transmittendo amne, uerum etiam in muniendis castris cum magna detrimenta Romani suscepissent, statim ex eo loco discesserunt, profectiq; in Cenomanorum regionem, & illorum copijs, erant enim socij Romanorum, ad exercitum adiunctis, rursus è superiori loco, qui ad alpes spectat, in Insubrum agros descenderunt, totam regionem longe lateq; uastantes. Principes Insubrū immutabile hoc Romanorum consilium animaduertentes, tentare fortunam belli, & cum Romanis decernere statuerunt. Coacto itaque exercitu, & signis aureis, quæ immobilia uocitant, è templo Mineruæ sublatis, cæterisq; necessarijs rebus paratis, aduersos Romanos intrepide profecti, non longe ab illorum copijs

copijs castrametati sunt, numero circiter quinquaginta millia hominũ existentes. Romani cum se numero longe inferiores esse perspicerent, aduocare Gallorum, cum quibus societate iuncti erant, auxilia cogitabant. Cæterum quoniã cum eiusdem generis hominibus dimicandum illis esse intelligebant, periculosum uidebatur eiusmodi hominibus in eo discrimine, atq; ijs præsertim locis salutem suam committere. Ita ancipites consilij tandem periculosum cõsilium capiunt. Castra erant apud Aduam amnem, ubi & pons erat ad ulteriorem fluminis ripam. Vocatos igitur ad se Cenomanos transire amnem iubent. Cum omnis multitudo transisset, pontem rescindunt, uno tempore & illis facultatem coniungendi sese cum hostibus auferentes, & suis unam duntaxat spem salutis in uictoria relinquentes. Quæ cum fecissent, copias in aciem educunt, potestatemq; pugnandi Insubribus faciunt. Vicerunt id prælium Romani prouidẽtia Tribunorum: Hij enim quod ex superioribus pugnis animaduerterant Gallorum gentem primo impetu acerrime dimicare, mox uero labascere animis atq; confringi. Enses præterea illorum, quemadmodum supra memorauimus, unã duntaxat plagam uehementem habere, sed esse ad crebriores ictus prorsus inutiles. Cum structæ iam acies essent, acceptas à triarijs hastas antesignanis tradidere, admonentes ut Gallorum impetum tamdiu distinerent, quoad primus ille ardor animi efferuesceret. Tum dimissis hastis ensibus uterentur. Illi Tribunorum imperio parentes ex composito in Gallos irruunt, pectoraq; eorum hastis feriunt. Galli in præcidendis hastis omnem impetum effudere. Tum denique Romani abiectis hastis pedem pedi conferentes, Gallorũ conatum omnino inutilem fecere: quippe auferentes ijs spacium ex distantia pugnandi, quod proprium eius gentis est, propterea quod obtusi sunt gladij ipsorum, nec nisi ad demittendos ex distantia ictus propter longitudinem utiles. Ipsi uero breuioribus ensibus freti, nec cæsim, ut illi, sed punctim ora pectoraq; Gallorum crebris ictibus ferientes, magnam partem hostium interfecere: Tantum in eo prælio ualuit prouidentia Tribunorum. Nam Consul haud sanè prudenter locum ad pugnam elegerat: quippe structa acie iuxta ripam fluminis abstulerat Romanis, quod proprium esse illorum uidetur, nihil loci eis relinquens ad referendos ex acie pedes. Quod si quid inter pugnandum tantillum retrocedere coegisset, incidere omnes in profluentem oportebat ob inscitiam Consulis. Præclaram tamen, ut diximus, uictoriam propria uirtute adepti fuere, & ingenti captiuorum multitudine, multisq; Gallorum spolijs onusti incolumem Romam exercitum reduxerunt. Proximo dehinc anno Galli tantis cladibus afflicti pacem à Romanis per legatos petiere, omnia illis pollicentes. At M. Claudius, & C. Cornelius Consules creati, ne id à senatu impetrarent, educere omni celeritate in prouinciam exercitum maturant. Quamobrem Galli desperata pace, quasi extremum periculum subituri iterato exercitum comparare, conductisq; triginta millibus Gessatarum, quos cis Rhenũ habitare supra memorauimus, omnes instructos paratosq; in armis habere, Romanorũ aduentum præstolari. Consules igitur adueniente uere, copijs in Insubres ductis, Acceras urbem, quæ est inter Padum & Alpes, obsedere. Insubres etsi ferre auxilium obsessis nequibant, propterea quod media loca fuerant à Romanis præoccupata, ad dissoluendam tamen obsidionẽ toto animo intenti, partem copiarũ trans Padum mittũt. Hos obsidere Clastidium oppidum sociorũ populi Ro. iubent, rati ea difficultate coactos Consules urbem obsidione soluturos. Id simulac Consulibus nunciatum M. Claudius cũ equitatu, & parte expeditorũ ferre obsessis auxiliũ properat. Galli postq; aduentũ Consulis cognouerũt, soluta mox obsidione aduersus Romanos intrepidi fecerunt iter, structaq; acie in conspectu constitere. Sed

principio quidem Galli, incidentibus ex improuiso in ipsorũ equites Romanis meliores partes habuerunt. Postea uero undiq; circunuẽti ab equitibus Romanis fusi passim, profligatiq; fuere. Multi in fluuium metu hostium præcipitati, uorticibus absorpti periere: magna pars ab hostibus cæsa, reliqui uiui capti. At Galli qui apud Acerras obsidebantur, simulac superatos apud Clastidiũ suos audiuere, fuga saluti suæ consulentes, Mediolanũ præcipuam Insubrũ ciuitatẽ petierunt. Cornelius urbe, quæ & frumento, & omni genere cõmeatus refertissima erat, potitus, Gallos persequitur, nec longe à Mediolano exercitũ duxit. Cum uero obuiam Galli non prodirent, Mediolanensem agrum populatus copias reducebat. Galli redeuntẽ insecuti extremum lacessere agmen cœpere, plerisq; Romanorũ obtruncatis, nonnullis & in fugam cõuersis, donec Cornelius cum legionibus conuersus omnes ad prælium cũ hostibus capessendum cohortatus est: Qui mandatũ Consulis alacri animo audientes, in Gallos audacissime irruunt. Galli maximis nuper detrimentis affecti haud diu resistere, sed reuocato extemplo gradu in proximas alpes aufugerunt. Hos persecutus Consul, simul prouinciã omnem populatus est, simul Mediolanum profectus urbem per uim in populi Romani ditionẽ redegit. Quibus rebus gestis duces Gallorũ nullam amplius salutis spem sibi relictam uidentes, sese, resq; suas omnes in populi Romani potestate posuerunt. Hic tandem belli gallici finis fuit, quo nullum usque in hunc diem uel obstinatione animorũ, uel militum audacia, uel atrocitate præliorum, uel multitudine interfectorũ, uel numero copiarũ maius aut audiuimus aut legimus: quanq; & cõsilijs, & inceptis, & quotidianis deliberationibus prorsus inutile fuerit, propterea q Galli ira potius atq; impetu mouentur, quàm ratione. De quibus cum cõsideraremus, quàm breui tempore è natali solo expulsi à Romanis fuerint, paucis quibusdam locis sibi intra alpes relictis, consentaneum existimauimus, cum primos eorũ conatus, tum omnẽ rerum successum, ac postremo ultimũ interitum ipsorum breuiter cõmemorare: id maxime proprium historiæ existimantes, huiusmodi res casusq; fortuitos posteris tradere, ne forte nostri homines eiuscemodi rerum ignari, uanas ac frequentes barbarorum infestationes facile pertimescant, sed certi quàm leuiter, quamq; nullo negocio ea gens post primos statim impetus, si quis eis obstiterit, infringatur & corruat, omnem potius fortunæ euentũ experiri malint, quàm aliquid necessariũ, ut barbaris cedant, prætermittere. Equidem qui Persarũ aduersus Græcos Gallorumq; contra Delphos res gestas scripserant, plurimũ profuisse arbitror ad certamina Græcorũ pro cõmuni patriæ libertate. Et certe nemo uel diuitijs alicuius, uel armis, uel multitudine hominũ deterritus à patriæ & cõmunis soli defensione desistet, si sibi ante oculos ponet res ea tẽpestate gestas, considerabitq; quot millia hominũ, quas uires, quãtos apparatus uirtus Romanorũ cum ingenio & ratione pugnantiũ superarit, fregerit, profligauerit. Sed enim Gallorum error non solum priscis temporibus, uerum & nostra ætate sæpenumero Græcorũ animos inuasit. Quæ res me uel in primis animauit, ut eorũ res gestas summatim quidem, sed tamen ab origine referrẽ. Verum ut aliquando eò reuertamur unde discessimus: Asdrubal dux Carthaginensiũ annos octo in Hispania cõmoratus, tandem per insidias noctu à Gallo quodam priuatarũ inimicitiarũ causa domi occiditur, uir non modo bellicis artibus, uerum & eloquentia ad mouendos hominũ animos adeo pollens potensq;, ut magnam imperio Carthaginensi accessionem fecerit. Copiæ quæ in Hispania erant, Annibali filio eius adhuc satis adolescenti, ob egregiam iuuenis indolem, & incredibilem in ea ætate magnitudinem animi, traduntur. Hic in ipsis statim principijs hostem se populi Romani futurum declarauit. Quod non longe post accidit. Ex eo tempore

uariæ

uariæ inter Romanos Carthaginensesq; suspiciones oriri cœptæ: Quippe Carthaginenses, quod expulsi è Sicilia fuerant, secreto Romanis insidias machinabantur. Romani uero è contrario consilia eorum intelligentes, non satis Carthaginensibus fidebant. Quibus rebus facile intelligebatur, non post longum tempus bellum inter eos futurum. Per idem tempus Achæi, & Philippus Macedoniæ rex, cæteriq; eorum socij bellum aduersus Aetolos gerebant, quod sociale appellatur. Nos igitur cum bellum à Romanis contra Carthaginenses in Sicilia atq; Africa gestum, cæteraq; quæ id bellum secuta sunt cōmemorauerimus, ac deinde secundum ordinē nostræ præparationis uentum sit ad principiū socialis belli, & secundi belli Carthaginensis, quod Annibalis bellum appellant, atq; ex his temporibus nobis institutū sit nostræ narrationis initiū facere, consentaneū est, ut iam ad res in Græcia gestas ueniamus, quo per hunc modum simili undecunq; præparatione facta, cum ad eundem rerum omnium exitum uentum fuerit, institutam à nobis historiam inchoēmus. Cum enim non unius duntaxat, aut alterius gentis, quemadmodū cæteri scriptores fecere, utputa Græcorū, siue Persarum, sed omnium simul totius orbis partium, quæ in nostram notitiā uenerunt, res gestas scribere præposuerimus, non absurdum erit, notissimarum gentium, locorumq; totius orbis breuiter ante initium nostri operis meminisse. De his igitur quæ in Asia atq; Aegypto gesta sunt, satis erit à nostris inde temporibus referre, quod multi ante nostram ætatē res gestas eorū scripsere, suntq; ferè omnibus in promptu, nec quicq; ex eo tempore immutatū est, qđ sit à scriptorum cōmentarijs alienum. Quæ uero Achæi, Macedonesq; gessere, breuiter nobis ab initio repetenda sunt, q earum rerum, quemadmodum supra memorauimus, incredibilis mutatio fuerit nostris tēporibus: nam cum multi ante hæc tempora laborassent, ut Peloponnenses in unam uoluntatem redigerent, neq; id perficere potuissent, q omnes suo potius cōmodo, quàm libertati patriæ studerent, tanta hac nostra tempestate immutatio facta est, ut non solum amicitiā, societatemq; inter se inierint, sed etiā ijsdem legibus usi sint, ijsdem ponderibus, ijsdem mensuris, ijsdem nummis, præterea ijsdem principibus, ijsdem consultoribus, ijsdem iudicibus, ut nulla alia res Peloponneso deesset, quin omnis una ciuitas foret, nisi q non erant una mœnia habitantiū, cætera omnia uel eadem, uel quamsimillima erant. Primum autē quomodo regnare inter Peloponnenses cœperit Achæorum nomen, haud absurdum erit ostendere. Nam hanc qui appellationē ab initio sortiti fuere, neq; regione cæteris præstant, neq; urbiū multitudine, neq; diuitijs, neq; uirtute: Siquidem Arcades atq; Lacedæmonij multitudine uirorum urbiumq; non parum cæteros antecellunt, uirtute ac rebus gestis nemini Græcorū secundi. Quomodo igitur, aut quamobrem uel hij quos modo memorauimus, uel cæteri Peloponnēses pati æquo animo possunt, se nō solum in rempublicam, uerumetiam in nomen Achæorū transmutatos? Ac fortuna quidem hoc factum esse stultissimū esset asserere. Causa potius huius rei perquirenda est, sine qua nihil nec eorum quæ ratione fiunt, nec eorū quæ præter rationem agi uidentur, perfici potest. Est autem hæc, ut mea quidem fert opinio, æqualitas & communis licentia, quæ inter omnes seruabatur, & quodam quasi exemplar ueræ reipublicæ: quippe synceriora instituta in aliqua Græciæ ciuitate reperta nunquam fuere. Hæc causa plerosq; Peloponnenses sponte sua æmulos atq; imitatores eius reipublicæ fecit, alios ad id rationibus persuasionibusq; adduxit, nonnullos cum tempore paulatim coēgit, ita tamen ut statim postea animos eorum sedaret: Nam cum nemini quicquam superesse ab initio permisisset, sed omnia omnibus uoluisset æqualia fore, statim ad eam amplitudinē Achæos perduxit, duabus rebus ad id efficacissimis usa, æqualitate

atque clementia. Hæc igitur primaria causa fuisse dicenda est, quæ Peloponnenses unanimes inter se atque concordes ad eam felicitatem, in qua modo sunt perduxit. Verum hic mos uiuendi, atque hæc ratio administrandæ reipublicæ longe ante hæc tempora apud Achæos fuit, quod infinitis penè testimonijs licet ostendere. Sed in præsentia unum duntaxat, uel ad summum duo proferamus. Nam quo tẽpore in ea regione Italiæ, quæ tunc magna Græcia appellabatur, cœtus Pythagoreorum ob clandestinam coniurationem concrematus fuit, magna rerum publicarum mutatione facta, utpote principibus uniuscuiusque ciuitatis temere interfectis, accidit ea loca, easque urbes maximis cædibus seditionibusque uexari. Quocirca uariæ ad eos undecunque legationes componendarum rerum gratia confluxere. At illi cæteris posthabitis Achæorum duntaxat fidei res suas commiserunt: quin etiam non multo interiecto tempore omnino instituta illorum imitari, atque eam rempublicam effingere decreuerunt. Siquidem Crodematæ, Sybaritæ, Caulonitæ compositis inter se unanimiter rebus primo Omarij Iouis templum publice constituerunt, ubi & conciones fieri, & cum populo agi posset. Præterea acceptis ab Achæis institutis & legibus, ijs duntaxat uti, suamque rempublicam componere uolebant. Sed à Dionysio Syracusarum tyranno, & uagantibus per id tempus circum ea loca Gallis, desistere ab incepto coacti. Præter hæc Lacedæmonijs ex insperato apud Leuctras profligatis, Thebanis uero iam imperium Græcorum affectantibus, ingens per omnem Græciã tumultus, atque incredibilis pturbatio orta, præsertim apud hos ipsos Lacedæmonios atque Thebanos, cum & illi superatos se arbitrarentur, & hij nondum se uictoriam insecutos existimarent. Veruntamen uterque populus communi consilio solos ex omni Græcia Achæos delegere, quibus rerum omniũ quæ in ambiguo erant iudicium permitterẽt, non tam uires, aut potentiam eorum animaduertentes (erat quippe tunc ea regio cæteris omnibus Græciæ prouincijs minor) quàm fidem atque integritatem populorum, quæ ea tempestate apud omnes habebatur insignis. Tunc igitur nuda apud eos uirtus erat, sed res gestæ nullæ quæ gloria dignæ forent. Itaque respublica eorum parum augebatur, quod neminem uirtutibus suis dignum principem haberent, semper autem uel Lacedæmoniorum, uel Macedonum imperio obscurarentur. At postquam interiectis temporibus dignos eorum principatu præfectos inuenere, clari e uestigio atque illustres facti sunt. Perfecerunt H quod optimum omnium erat, Peloponnensium inter se concordiam. Cuius autorem ac ducem fuisse nemo ambigit Aratum Sicyonium: Qui uero rem cœptam confirmauit atque perfecit, Philopœmenem Megalopolitanum: Tertium autem, qui eam auxit, amplificauitque, Lycertam, & cæteros eius sequaces. Quæ uero à singulis gesta fuerint, & quemadmodum, quóue tempore, hinc ostendere conabimur, quantum pro materia licebit. Sed Arati quidem res gestas & nunc, & rursus posthac summatim referemus, quod ipse in commentarijs suis omnia fuerit non minus uere, quàm aperte copioséque complexus. De cæteris uero paulo diligentior, atque prolixior sermo erit. Atqui & faciliorem nobis narrationem, & discentibus apertiorem historiam futuram arbitramur, si ab hijs temporibus repetemus, in quibus Achæorum populi, qui à principibus Macedoniæ per ciuitates diuisi fuerant, rursus in unum quasi corpus coaluerunt, & ita aucta confestim ea gens fuit ut ad hanc amplitudinem peruenerit, de qua hactenus particulatim diximus, & quæ durat usque in præsentem diem. Olympias igitur erat centesima uigesima quarta, cum Patrenses, & Dimensorina animis conuenere, tẽpore quo Ptolemæus Lagi filius, & Lysimachus, & Seleucus, & Ptolemæus Ceraunus uitã obiere: omnes enim sub hac olympiade diem functi sunt.

Supe-

Superioribus itaq; temporibus hic erat Achæorũ status. Regnari apud eos cœptum tempore quo Tisamenes Horestis filius, post descensum Heraclidarum Lacedæmone expulsus, loca quæ sunt circa Achaiam, occupauit. Ab hoc continue per successionẽ usq; ad Sygi tempora reges habuere. Postea uero moleste ferre regnum cœperunt, quod filij Sygi iam non legitime, sed per tyrannidem prouinciam gubernarent. Igitur rempublicam à regibus ad populum transtulerunt: & reliquũ quidem tempus usq; ad Alexandri, Philippiq; ætatem uarie uarijs temporibus se gessere: conati tamen quantũ in se fuit rempublicam publice administrare. Hæc autem ex duodecim ciuitatibus constabat, quæ nostra quoq; ætate extant, præter Olenum & Elicem, quas solidas ante certamen Leuctricũ terræmotus absorbuit. Hæ sunt Patræ, Dymæ, Phare, Tritea, Leontia, Egira, Pellene, Bura, Ceraunia, Carynia. Post Alexandri uero ætatẽ, & ante eam olympiadem, de qua modo locuti sumus, tanta inter eos maxime propter reges Macedoniæ dissensio orta est, ut diuisæ inter se ciuitates id demũ conducere sibi arbitrarentur, si arma aduersus se inuicẽ hostiliter ferrent. Quibus ex rebus accidit, alias Achaiæ ciuitates præsidium Demetrij, Cassandriq;, & non longe post Antigoni intra urbem recipere, plerasque à tyrannis qui tunc in Græcia complures erant occupari. Centesima uero & uigesima quarta olympiade, quemadmodũ supra memorauimus, rursus conuenire inter se hij populi cœperunt, tempore quo Pyrrhus Epyrotarum rex in Italiam transfretauit. Principio conuenere Dymenses, & Patrenses, & Tritenses, & Pharenses. Postmodum uix elapso quinquennio Egirenses eiecto extra urbem præsidio illis adhæserunt, quos Burij interfecto tyranno, ac non longe post Ceraunij secuti. Quippe Iseas Ceraunniorum ea tempestate tyrannus cum eiectum Egira præsidium, interfectumq; à Burijs tyrannum, se uero bello undique circunuentum intelligeret, deposito principatu, & pacta ab Achæis salute, urbem administrationi eorũ reliquit. Sed quamobrem hæc tam alte à nobis repetita sunt? Primo ut palàm omnibus fiat, quo pacto, quibus'ue temporibus, qui primi Achæorum rursus hanc rempublicam, quam florere hac tempestate cernimus, instituerit: deinde ut non solum historiæ nostræ, uerumetiam rerum ab illis gestarum, cognitis ipsorum institutis, facilior apud omnes fides sit. Siquidem unus semper apud eos gubernandæ reipublicæ mos, una ratio fuit, per quam seruata continue erga suos omnes æquabilitate, & hijs qui uel per se, uel per reges occupare eorum patriam conabantur, frequenter bello profligatis, tandem opus hoc pulcherrimum perfecerunt, partim suis uiribus freti, partim auxilio sociorum. Nam quæ sunt ab hijs secutis postea temporibus in ea prouincia gesta, ad Achæos referenda sunt: qui cum multis maximisq; in rebus socij Romanorum fuissent, nunquam sibi quicquam ex rebus gestis adscripsere, ad nullam protinus rem, nisi ad Peloponnesi libertatem atque concordiam intenti. Verum hoc ex ipsis rebus gestis manifestius apparebit. Quinque igitur & uiginti annos cum hijs pariter rempublicam administrarunt à principio hæ, quas modo memorauimus ciuitates, Quæstorem unum, & duos duces uicissim creantes, postea rursus unum duntaxat ducem decernere statuerunt, cui summa rerum omnium committeretur. Primus omnium eum honorem adeptus fuit Marcus Geryneus, post quem perfectis quatuor annis dux creatus fuit Aratus Sicyonius, cum esset annorum uiginti. Hic statim singulari uirtute ac magnitudine animi patriam tyrannide liberauit, & reipublicæ Achæorum, cui iam inde ab initio affectissimus fuerat adiunxit. Nec longe post cum octo annis imperasset, dux denuo electus, si qua uia arcem Corinthi, quã tunc Antigonus tenebat, capere posset animum intendere cœpit: qua mox potitus, perterritis omnibus qui Peloponnesum colebãt,

Corinthijs uero tyrannide liberatis, eam quoque urbem Achæis addidit: idem etiam de ciuitate Megarensium paucis interiectis diebus effecit. Hæc gesta sunt anno ante eum Carthaginensium conflictum, quo Carhaginẽses omni Sicilia excedere, ac tributũ populo Romano pendere sunt coacti. Aratus huiuscemo di rebus intra breue tempus strenue peractis, reliquũ ætatis in administratione reipublicæ consumpsit, omnes conatus ac cogitationes suas ad unũ finem dirigens, ut Macedones Peloponneso eijceret, tyrannides infringeret, cõmunemq; ac patriam libertatem unicuiq; conseruaret. Itaque quamdiu Antigonus uixit, facile & conatui, ac omnifariam machinis ipsius, & cupiditati Aetolorum restitit, utrisque alioquin eò temeritatis atque audaciæ prolapsis, ut fœdus inter se inuicem de diuisione ciuitatum Achaiæ facere non erubuerint. Mortuo uero Antigono, initaq; inter Achæos atq; Aetolos societate, cum bello à Demetrio infestarentur, dissensiones atq; discordiæ paulisper sedatæ, cõmunisq; & mutua quædam amicitia inter eos orta est: Postquam uero Demetrius qui decem tantum regnauit annos, diem functus fuit, tempore quo primũ Romani Illyrium transfretarunt, incredibile rebus Achæorum additamentum accessit. Quippe omnes tyranni qui in Peloponneso regnabant in desperationem adducti sunt, tum propter Demetrij mortem, quo duce atq; imperatore uti consueuerãt, tum quod Aratum cernebant totis uiribus adniti, ut tyrannides deponerentur, & hijs quidem qui sese sponte imperio abdicarent, summos honores, præmiaq; proponere: hijs uero qui in pertinacia permanerẽt, metum, terroremq; inijcere, deniq; uniuersos hortari, ut tyrannides dimitterent, patrias in libertatem uendicarent, & in rempublicam Achæorũ conuenirent. Lysidas igitur Megalopolitanus, qui adhuc uiuo Demetrio singulari prudentia futura præuiderat, confestim deposita tyrannide reipublicæ Achæorum adscribi uoluit. Aristomachus quoq; Argiuorũ tyrannus, & Xenon Hermioniorũ, & Cleominus Phliasiorũ, depositis tyrannidibus in eandem rempublicam confluxere. Quibus ex rebus cum ea gens mirumimmodum adoleuisset, Aetoli ob innatam eis cupiditatẽ Achæis inuidentes, sperantesq; se ciuitates quæ unà coaluerant, dissoluere posse, quemadmodum ab initio fecerant, Acarnanũ ciuitates cum Alexandro, Achæorũ uero cum Antigono se diuisuros pollicentur. Ita simili spe in sententiam trahunt Antigonum, qui per ea tempora Macedonibus præerat, relictus à Philippo filij Tutor, & Cleomenem regem Lacedæmoniorũ: nam cum Antigonũ ea tempestate Macedonibus imperantem cernerent, uirum bellicosum, & ob amissam Corinthi arcem Achæis maxime infestũ, facile sibi persuadebant, si Lacedæmonios quoq; eo bello adiutores haberent, se haud dubie eam gentẽ armis undiq; circunuentam oppressuros: quod proculdubio euenisset, nisi quod illi minime considerauerant, Aratum singulari uirtute ac magnitudine animi uirum propugnatorẽ habuissent. Totis itaq; uiribus iniquissimũ bellum aggressi, non solum quod sperabãt, perficere nequiuerũt, sed è contrario Aratum, qui ea tempestate Achæis præerat, & omnem illorum gentem robustiorem, audacioremq; fecere, duce callide omnia ac diligenter prouidente, quemadmodum ex sequentibus liquebit. Nam cũ uir prouidus animaduerteret, pudere Aetolos palàm Achæis bellum indicere, ob recepta nuper ab illis in bello demetriaco beneficia, propterea q; Lacedæmonios, ut id ipsi factitarent hortari, tanta deinde inuidia ob res Achæorũ secundas premi, ut Cleomeni qui Tegeã, Mantiniã, Orchomenũq;, amplissimas Aetoliæ ciuitates sibi per fraudem sustulerat, non solũ irati non fuissent, sed eas regi lætissime cõfirmassent: præterea nulla ab Achæis iniuria lacessitos, duntaxat immani cupiditate regnandi omnẽ bello occasionẽ quæritare, patiq; in præsentia haud inuitos ut fœdus sibi à rege uiolaret, auferrenturq; per

fraudem

fraudem amplissimæ ciuitates, eo tantum fine, ut auctæ per eum modum Cleomenis uires facilius Achæorũ rempublicam labefactare possent: cum inquam hæc omnia Aratus, cæteriq; Achæorum duces animaduerterẽt, statuerunt inter se bellum quidem nemini indicendum, sed conatui Lacedæmoniorũ totis uiribus resistendum esse. Principio igitur hæc inter se duces decreuere. Interiectis uero temporibus cum animaduerterent Cleomenẽ oppidum quoddam, quod postea Atheniense appellatum, in regione Megalopolitarũ intrepide ædificantem, & iam sese apertum atq; acerrimũ Achæorum hostem indicantem, congregato concilio decernunt bellum aduersus Lacedæmonios non iam ex abdito, sed palàm esse suscipiendum. Bellum igitur quod cleomenicum appellatur, per ea tempora huiusmodi initium habuit. Achæi primũ per seipsos sine cuiusquã subsidio resistere Lacedæmonijs cœperunt, simul quod gloriosius nomini eorũ futurum arbitrabantur, per seipsos quàm per alios, ciuitates patriamq; tutari, simul quod seruare cum Ptolemæo amicitiam totis uiribus adnitebantur, ueriti ne forte is ægreferret, si ab alijs potius quàm à se præsidia quæritarent. Iam uero procedente bello cum Cleomenes pessundata republica legitimum imperium in tyrannidem uertisset, & bello alioquin fortiter, prudenterq; uteretur, Aratus quod futurum erat longe prospiciens, quippe quem minime latebat consilium atq; audacia Aetolorum, sedulo irritandos esse illorum conatus iudicauit. Cum itaq; animaduerteret Antigonũ industria atq; experientia rerum, præterea etiam fide præter cæteros præstantem, & reges consideraret natura quidem neminem uel hostem, uel amicum habere, sed ex eorum cõmodo amicitias, inimicitiasq; metiri, conuertere se ad eum regem decreuit, omnemq; belli euentum illi ante oculos ponere, postremo unà belli societatẽ inire. Verum id palàm facere com plures causæ prohibebant. Quippe ea re intellecta Cleomenes atq; Aetoli diligentius se paraturi ad bellum uidebãtur, & Achiui nouitate rei perterriti, quod ducem ueluti in summa desperatione rerum ad hostem confugere existimarẽt, magna ex parte bellum deserturi: quamobrem ne quid huiusmodi accideret, non modo nemini consilium aperiebat, sed multa præter sententiam faciebat, loquebaturq;, queis contrariũ eius rei quam moliebatur ostenderet. Cum itaq; Megalopolitanos cerneret ob uicinitatem, quam cum Lacedæmone habebant, bello præter cæteros quammaxime affligi, neque ullum ab Achæis qui eodem bello premebantur, expectare præsidium, fœdere præterea atque amicitia cum Macedonibus coniunctos esse, quorum singularia fuerant erga Philippum Amynthæ filium beneficia, non dubitabat eos quamprimum infestari à Cleomene cœpissent, Antigoni atque Macedonum præsidium imploraturos. Itaq; secrete consilium suum Nicophani & Cercidæ Megalopolitanis aperit: hij ei paterni hospites erant, ac præter cæteros ad cõponendam rem aptissimi uidebantur. Per eos itaque Macedonas hortatur, legatos ad Achæos mittant, rogentq; ut secum unà præsidium ab Antigono postulent. Megalopolitani Nicophanem atque Cercidam legatos ad Achæos mittunt, & ut inde consentientibus Achæis ad Antigonum proficiscantur iubent. Achæi id Megalopolitanis facile permiserunt. Profecti igitur ad regem legati, quæ in mandatis habebant referunt, & ex hijs quidem quæ ad patriam eorum spectabant, duntaxat necessaria breuiter, summatimq; exponunt: de uniuersa uero re plura, ut ab Arato edocti fuerant, uerba faciunt. Aetolorum, Cleomenisq; conatus quid possint, quò tendant, ante oculos ponunt: esse id bellum in præsentia quidem Achæis periculosum, sed posthæc si illi uoti compotes fuerint, ipsi Antigono longe perniciosius futurum. Neminem quippe dubitare, Achæos uno tempore amborũ uiribus oppressos, facile pessundatũ iri: at Cleomenem, Aetolosq; si ea uictoria potiti

potiti fuerint, haudquaquã in hijs finibus permansuros, longe minus dubium esse: quippe Aetolorum cupiditatem credendum non solum non Peloponnensium, sed ne totius quidem Græciæ finibus contentam fore. Cleomenis uero ambitionem, tametsi in præsentia Peloponnesi tantummodo principatum appetere uideatur, tamen si uoti compos fuerit, non prius ab incepto destituram, quàm omnem Macedoniam subiugauerit. Hijs atq; alijs huiuscemodi rationibus regem admonent, ut futura diligenter prospiciat, consideretq; quid rebus suis magis conducere uideatur, uel una cum Achæis atq; Bœotijs bellũ in Peloponneso pro imperio Græciæ contra Cleomenem gerere, uel derelicta maxima gente, non longe post aduersus Aetolos, Bœotios, atq; Lacedæmonios in Thessalia pro principatu Macedoniæ certare. Quod si Aetoli pudore ducti, ne concordiam tempore demetriaci belli cum Achæis initam uiolare uiderentur, in amicitia, quemadmodum in præsentia faciebant, persistere simularent, Achæos per seipsos satis superq; esse ad Cleomenis iniurias propulsandas. Itaque si fortuna secundis rebus secum ageret, nihil opus esse aliorum subsidio: sin uero rebus suis iniqua, Aetolos potius respiceret: regem, ut sibi adesset, obtestabantur, neq; opportunũ tempus prætermitteret, Peloponnenses antequam ad internitionem delerentur conseruaret. De fide ac præmijs nullam in præsentia curam habendam dicebant: inuenturum esse Aratum in summa rerum necessitate modum, quo utriq; rei satisfaceret: hunc ipsum tempus, quo opus præsidio foret, regi indicaturũ. Antigonus auditis quæ relata per legatos fuere, Arati prudentiam summopere cõmendauit, seq; ad omnem rei euentum paratum respondit: dedit præterea ad Megalopolitanos literas quibus significauit, præsto fore à se subsidium, dummodo id uolentibus Achæis fieret. Hijs peractis, Nicophanes & Cercidas domum reuertuntur, redditisq; Antigoni literis, beneuolentiam ac promptitudinem regis ostendunt. Megalopolitani hijs rebus lætitia affecti, mittunt denuo ad Achæos legatos, rogantes ut fœdus cum Antigono ineant, ac totius rei summam fidei illius credant. Aratus intellectis particulatim à Nicophane rebus, & studio regis erga Achæos, seq; ipsum cognito, incredibilem cepit animo uoluptatem, simul quod haud frustratum se spe sua esse intelligebat, simul quod Antigonus præter spem Aetolorum haud aspernari amicitiam suam uidebatur. Stabat tamen in sententia à nemine petendi subsidium, nisi summa rerum necessitudine cogeretur: quod si accideret, nequaquã id per se solum, sed per omnes simul Achæos fieri cupiebat. Verebatur enim, ne si forte rex uictoria potitus, Cleomene ac Lacedæmonijs superatis, ad extremũ aliquid noui contra rempublicam Achæorũ tentaret, causam cuius rei sibi ascriberent, quod regem sibi ob captam Corinthi arcem infensum admittendum intra patriæ limites per imprudentiam censuisset. Cum igitur legati Megalopolitanorũ ad consilium uenissent, & recitatis primo literis regis benignitatẽ atq; amicitiã ostendissent, ac postremo Achæos hortati forent ad res cum Antigono componendas, atq; ad id prompta esse omnis multitudo uideretur, procedens in medium Aratus regis benignitatem facile amplexus est: dehinc multitudinis studium summis laudibus extulit. Verum pluribus eos hortatus est, ut per seipsos seruare ciuitates & patriam conarentur. Si id fieret, nihil neq; præclarius, neque utilius fore. Quod si rebus suis omnino fortuna aduersaretur, omnia prius experienda, & postquã nullam amplius intelligerent spem sibi relictam esse, tunc demum ad amicorum præsidia confugiendum. Id consilium facile multitudo omnis probauit: decretumq; à concilio fuit, ne quid in præsentia noui tentaretur, sed per se ipsos Achæi præsens bellum administrarẽt. Cum uero interea Ptolemæus Cleomeni auxilio esse, & necessaria ad bellum suppeditare cœpisset, cupiẽs eum per
hunc

hunc modum Antigono infeſtum facere, quod Lacedæmoniorũ potius, quàm Achæorum uiribus Macedoniæ regnũ conſequi poſſe ſperabat: Achæi autem primo iuxta Lyceum ex improuiſo Cleomeni obuiam facti cæſi, ac profligati fuiſſent: dehinc rurſus in Laodicea nõ longe ab urbe Megalopoli, cum ex compoſito ad manus ueniſſent, ingentem iacturam paſſi, tertio prope Dymeam, in loco quod Hecatombeum appellatur, adeo fuſi, diſſipatiq́, ut penè in extremũ periculum incidiſſent, tunc demum tot malis circunuentus Aratus, moram omnem amputandam cenſuit, ſubſidiumq́ ab Antigono, uti à principio ſtatuerat petendum. Filium itaq́ legatum ad regem mittit, ea confirmatũ quæ de ſubſidio inter ſe conuenerant. Verum anceps conſilij, ac non parum ſollicitus erat, quod neq́ Antigonum cum præſidio uenturum ſperabat, niſi arcem Corinthi, quam Acrocorinthium uocant, & ipſam Corinthiorũ urbem fidei gratia accepiſſet, neq́ intelligebat Achæos poſſe inuitis Corinthijs eam urbem Macedonibus tradere. Quamobrem dilatum conſilium fuit, ut de modo dandæ fidei conſideraretur. Inter hæc Cleomenes rebus feliciter à ſe geſtis elatus, intrepide per omnem prouinciam diſcurrere, ciuitates partim perſuaſione, partim terrore ſibi adſciſcere. Cum uero per hunc modum Caphyas Pellenem, Pheneum, Argos, Phliantem, Cleonas, Epidaurum, Hermionem, Tryzenem, & ad extremũ Corinthum cepiſſet, caſtra non longe ab urbe Sicyoniorũ poſuit, paritercą Achæos ab ea, quã ſupra diximus, ſollicitudine animi liberauit. Quippe Aratus, ſimulatque nunciatum eſt, eiectum à Corinthijs ex urbe præſidium Achæorum, miſſosq́ ad Cleomenem legatos qui urbem ei traderent, optimam ad eam rem occaſionem nactus arcem quæ ab Achæis tenebatur Antigono reſtituit, quæ res & offenſam, quam apud regem contraxerat purgauit, & fidem ac munimentũ quoddam, & ueluti receptaculum futuri belli regi breuiter. Cleomenes, poſtq́ conueniſſe cum Antigono Achæos intellexit, arcemq́ illi ſponte tradidiſſe, confeſtim ſoluta obſidione caſtra non longe ab Iſthmo traduxit: atque eum locum, qui medius eſt inter arcem, & eos montes, quos incolæ Onios uocãt, uallo ac foſſa diligentiſſime muniuit, ut qui iam animo ſpem conceperat, totius ſe Peloponneſo imperio potiturum. Antigonus iampridem ad bellum paratus opportunitatem temporis præſtolabatur. Cum uero ex hijs quæ acciderant, appropinquare profectionem Cleomenis in Theſſaliam, ſicuti ab Arato didicerat coniectaretur, miſſis ad Achæos de omni re nuncijs, ipſe cum exercitu uerſus Iſthmum per Eubœam iter facit. Nam Aetoli aduentum ipſius ægre ferentes ei nunciarunt, ne intra Thermopylarum anguſtias exercitum duceret: quod ſi faceret, armatos inter ſe eius impedituros. Igitur Antigonus atque Cleomenes aduerſus ſe inuicem caſtra poſuere, ille animo ingrediendi Peloponneſum, hic ſtudio arcendi eum à finibus ſuis. Achæi etſi maximam in uniuerſum iacturam paſſi erant, haud tamen prorſus cecidere animis, ſed quamprimum rebellaſſe contra Cleomenem Ariſtotelem Argiuum ſenſerunt, in eius auxilium profecti Timoxeno duce, Argos cepere. Quæ res non mediocre momentum attulit uiribus Achæorum. Siquidem & Cleomenis impetus ob eam rem non parum repreſſus, & animi militum proſtrati fuere, ut res ipſæ facile oſtenderunt: nam cum & locorum opportunitate, & copia commeatus, & uiribus atque audacia militum longe præſtaret Cleomenis exercitus, tanta repente facta eſt immutatio rerum, capta Argiuorũ ciuitate, ut Cleomenes dimiſſis hijs omnibus fugæ ſimilem profectionem fecerit, ueritus ne ab hoſtibus undiq́ circunueniretur. Profectus autem eſt Argos: ubi facto in urbem impetu, expugnare eam totis uiribus nititur. Sed hinc Achæis fortiſſime reſiſtentibus, illinc Argiuis ob pœnitentiam commiſſi erroris acerrime propugnantibus, ea quoq́ ſpe fruſtratus,

facto per Mantiniam itinere, copias Spartam traduxit. Antigonus Peloponnesum ingressus, Acrocorinthum capit. Hinc citato gradu Argos contendit: Argiuos pluribus uerbis laudat, res ciuitatis componit: dehinc rursus uersus Arcadiam ducto exercitu, ex munimentis à Cleomene extructis extrahit præsidia, eaq; per Egytanā regionē profectus Megalopolitanis tradit. Ipse Egium, ubi Achæorum concilium erat, se transtulit. Hic multa de rebus præsentibus loquitur, futurorū etiam haud paucis admonet: postremo omnium sociorū dux creatus, exercitū per hyemem in agro Corinthiorū detinet. Ineunte autem uere copias educit: coniunguntur una Achæi. Itaq; triduo, Tegeam profectus obsidere urbem aggreditur. Tegetani conspicati Macedones, fossis, cuniculis, atq; omnifariam machinis ad expugnationē urbis intentos, desperata prorsus salute sese hostibus dedunt. Antigonus compositis in urbe rebus, confestim Laconicen traducit exercitum. Ita Cleomeni qui se intra fines suos continebat appropinquans, exiguis interdum certaminibus manus cum hoste conserit. Interea per exploratores nunciatur, milites ab Orchomeno in subsidium Cleomenis uenisse. Quamobrem conuerso itinere Orchomenū contendit, urbemq; nullo negotio capit. Post hæc Mantiniam ciuitatem obsidet, qua mox potitus uersus Heream, & Thelphusam legiones ducit: & eas quoq; urbes per deditionē sine interuallo accipit. Post hæc huiusmodi sunt tempestates insecutæ, uti opus necessariò intermitteretur. Itaq; Macedones domi in hibernis relinquit, ipse cum mercenarijs proficiscitur Egium, ut interea cum consilio de rebus necessarijs disputet. Per id tempus Cleomenes cum animaduerteret Antigonū relictis domi copijs Egij moram trahere, distantem Megalopoli amplius trium dierū spatio, eam uero urbem ut situ uastam, ita hominibus uacuā esse, multis præsertim pauloante in hijs prælijs, quæ iuxta Lyceum & Laodiceam facta memorauimus, inter certandum interfectis: præterea eo tempore propter præsentiam Antigoni negligentius obseruari, facile est adductus in spem urbis capiundæ. Eò itaq; repente profectus, comitantibus quibusdam Messenijs, qui patria exules, extoresq; Megalopoli uitam trahebant, ab hijs noctu intra mœnia admittitur. Facta uero luce parū abfuit quin cum omni exercitu periclitaretur, Megalopolitanis fortissime resistentibus: ueruntamen ad extremū & multitudine militū, & quia opportunissima quæq; loca præoccupauerat, uoti compos fuit. Vrbem captam spoliatamq; funditus euertit, ut nulla in posterum spes ipsius denuo ædificandæ relinqueretur. Id mihi quidem eo consilio uidetur fecisse, ut Lionensibus, Megalopolitanis, Stimphalijs, cæterisq; propinquis populis ostenderet, nihil proditoribus, aut hijs qui res nouas molirentur tutum esse: nam Clitoriorū uirtutem ac gloriā unius hominis peruersitas fœdauerat. Is fuit Thearces, quem merito ob eam rem Clitorij genitum apud se esse negauerunt, dicentes eum aduenæ cuiusdam militis filium ex Orchomeno aduenisse. Cæterum cum non desint, qui inter huius historiæ scriptores Philarchum cæteris omnibus præponant, cum tamen plerunq; contraria Arato & dicat, & sentiat, utile, immo potius necessariū iudicauimus nobis præsertim qui sumus Aratum secuti, hanc partem nequaq; præterire silentio, ut facilius discerni à mendacio ueritas possit. Hic igitur multa passim per uniuersam historiā, prout libido animi tulit locutus est, quæ refutare in præsentia superuacuum duximus, rati ea duntaxat penes hunc autorem discutienda nobis esse, quæ hijs temporibus quopios meminimus, id est in bello Cleomenico, gesta fuerūt: hæc sanè satis superq; erunt ad reliquos eius autoris errores intelligendos. Principio cum niteretur ostendere Antigoni, & Macedonū, præterea etiam Arati atq; Achæorū crudelitatem, Mantinienses inquit, cum primum in eorum potestatem uenere, omnia sæua, crudeliaq; ab hostibus passos,
antiquissimam

antiquissimam, nobilissimamq́; Arcadiæ ciuitatem in tot ærumnas, tot calamitates incidisse, ut uniuersam Græciam ad lachrymas mouerit. Post hæc dum augere crudelitatem, & legentium animos mouere ad cõmiserationem studet, refert mulierum mutuos amplexus, crines passos, nudatas papillas, uirorũ & fœminarum gemitus, atq; ululatus, paruos liberos, & confectos ætate parentes circum se trahentium. Hoc uero homo in malis ambitiosus passim per uniuersam historiam facit, ubiq; uulnera, gemitus, cruorem ante oculos ponens, ut nihil in operibus eius legi contingat non muliebre atq; effœminatũ. Atqui scriptorem rerum gestarũ decet, non mouere hominũ affectus, neq; orationem ad id aptam perquirere, neq; calamitates mortalium insectari, quod tragœdiarum scriptores faciunt, sed dicta, factaq; hominũ uere referre, etiam si mediocria fuerint: neq; enim est idem historiæ atq; tragœdiæ finis, sed planè contrarius: Quippe in hac elaborandum, ut uerisimili oratione audientium animos in spem, metum, sollicitudinem, uoluptatem, aut alium huiuscemodi affectum trahamus: Illic autem totis uiribus adnitendum, ut studiosis nostrorũ operum dicta factaq; hominum uere referamus: Quamobrem illic uerisimilibus rebus opus est, ut spectatores facilius decipiantur: hic ueris, quia in utilitatem legentium scribuntur. Adde quod idem autor plerunq; inter scribendum nullam neq; causam, neq; rationẽ earum rerum adducit, sine quibus neq; ad misericordiam, neq; ad indignationẽ mouere quempiam iuste possumus in rebus mortalibus: nam quis est, qui non indignum putet hominem liberum loro cædi? tamen si quis ob patratum à se delictum quid passus fuerit, iure eum id passum fatemur: porrò si castigandi, emendandiq́; gratia quispiam hominem liberum uerberarit, nónne honore, ac gratia dignus ab hominibus iudicabitur? Eodem modo ciuem interficere nefas est, idq́; punitur acerrime: at si quis furem, aut adulterum interfecerit, nónne insons est? Quod si proditorem patriæ, aut tyrannum quispiam obtruncarit, nónne ab omnibus laudabitur? cõmendabitur? extolletur? Ita in omni re finis, & intentio hominis spectari debet. Mantinienses igitur primo relicta republica Achæorum, Aetolis se patriamq́; sponte tradiderũt, nec longe post Cleomeni. Inter hæc dum sub republica Lacedæmoniorum uiuerent, anno ante Antigoni ad eas partes aduentum quarto, iterum ab Achæis duce Arato capti fuere: quo tempore tantum abfuit, ut ob contractam offensam mali quippiam paterentur, ut incredibile omnibus apparuerit, quàm facile, quamq́; celeriter uterq; populus in unam denuo rempublicam coaluerit: quippe Aratus, simulatq; potitus est urbe, mandauit suis, nequid alienum tangerent, postea uocatos ad se ciues hortatus est, ut bono animo essent, suisq́; rebus fruerentur: futuros enim saluos quandiu sub republica Achæorum manerent. Mantinienses qui omni prorsus spe destituti uidebantur, Arati uerbis summopere recreati, euestigio sententiam mutant, & quorum modo perniciosissimi hostes erant, in proprias domos admittunt, cum hijs res, fortunasq́; suas cõmunicant, nihil deniq; prætermittunt, quod ad ineundam firmissimam amicitiam pertinere uideatur: Neq; id iniuria: nescio enim an aliqui unquam uel in manus mitiorum hostium uenerint, uel in maiores fortunæ casus lapsi cum minori detrimento surrexerint: quod Arati atq; Achæorum humanitas fecit. Post hæc cum & futuras inter se seditiones, & Aetolorum, ac Lacedæmoniorum machinas longe prospicerent, mittunt ad Achæos legatos, qui urbem fidei eorũ tradant, ac subsidium postulent. Achæi sine mora trecentos uiros ex suis forte deligunt, hos proficisci Mantiniam iubent. Igitur trecenti uiri de gente Achæorũ, relicta patria, fortunisq́; suis omnibus, Mantiniæ moram trahebant, & libertatem, ac salutem urbis tutabantur: mercenarios præterea circiter ducentos secum habebant. Non multo interiecto

tempore seditio inter Mantinienses oritur: quamobrem aduocatis confestim Lacedæmonijs, urbẽ eis tradunt, & ne quid sceleri desit, Achæos omnes obtruncant: Quo nescio an perniciosius aliquod facinus memorari possit: nam si recedere omnino à fœdere atq; amicitia Achæorum statuerant, fuerat saltem præsidium incolume in patriam remittendum. Quippe hæc consuetudo etiam cum hostibus iure gentium seruari solet. Sed hij ut facilius facerent fidem sui erga Cleomenem & Lacedæmonios animi, eò immanitatis ac uecordiæ processere, ut uiolato iure gentium ne amicis quidem parcerent. Quod igitur tantopere in eos sæuierint, qui etiam pauloante urbe eorũ per uim potiti omnes ueluti insontes dimiserãt, & in præsentia patriam ac libertatem eorũ tutabantur, qua pœna, quo cruciatu putabimus dignos? quod iudiciũ par tanto sceleri excogitari poterit? an ut unà cum liberis atq; uxoribus uenum eant? at hoc iure belli etiã de hijs qui nihil sæuum, nihil crudele cõmiserunt, fieri licet. Non igitur maiori pœna, & grauiori exemplo digni putabuntur? Quo circa si ea tantum passi fuere, quæ scribit Philarchus, non solum non credendum, Græcos ob eam rem miseratione affectos esse, sed potius laudasse iudiciũ Achæorũ, quod tantam, tamq; inauditam crudelitatem censuissent acerrime puniendam. Quamobrem cum nihil aliud fuerint ea tempestate Mantinienses passi, quàm quod spoliati fortunis suis, & uenundati ab hostibus fuere, quis non uideat hunc historiarũ scriptorem non modo fuisse mendacem, uerumetiam incredibilia dictu scripsisse: & ut ignorãtiæ cumulus accederet, ne id quidem animaduertisse, quod Achæi in Tegeatas eodem tempore à se prælio captos nihil tale moliti sunt. Atqui si eius rei causa crudelitas Achæorũ fuisset, profecto Tegeatæ quoq; eandem crudelitatẽ forent experti. Sed cũ hæc diuersitas duntaxat aduersus Mantinienses fuerit, manifestũ, ipsam quoq; causam iracundiæ diuersam apud eos extitisse. Rursus hic ipse autor Aristomachum Argiuum refert clarissima familia ortum Argiuorũ tyrannũ fuisse, antiquam à tyrannis originem ducentem: hunc ab Antigono, atq; Achæis captum, ac Cenchream adductum iniustissimam atq; iniquissimã omniũ mortaliũ necem tulisse: Facit præterea eum, ubiq; sui similis, per noctem uoces quasdam in uinculis emittentem, quibus uicinos partim crudelitate rei perterritos, partim ut rem certius intelligerent, nonnullos etiã grauiter indignatos ad eum locum cursitasse, & alia quædam muliebria atq; effœminata, quæ impræsentiarũ omittimus, contenti hijs quæ hactenus cõmemorata à nobis fuere. Ego uero Aristomachũ arbitror, etiam si nihil aliud aduersus Achæos deliquisset, præterquã quod pessundata republica libertatem patriæ in tyrannidem conuerterat, quamlibet magno cruciatu dignum extitisse: quanquam præclarus autor cupiens illius gloriam extollere, & cõmemoratione malorũ quæ pertulerat mendicare ab audientibus misericordiam, non solum tyrannum fuisse scribit, uerumetiam è tyrannis genitũ: quo quid grauius, aut perniciosius dici potest? hoc enim nomen quasi seminarium in se continet crudelitatis, & omnes hominum iniurias, sceleraq; complectitur. Atqui Aristomachus, etiã si grauissimos cruciatus passus fuisset, ut Philarchus tradit, non tamen dignas uel unius diei pœnas luisset. In quo cum Aratus Argos cum Achæorũ manu per insidias ingressus uindicare in libertatẽ Argiuos niteretur, tandem nemine ob metum tyranni se mouente, exire urbe coactus est. Quãobrem Aristomachus occasione sumpta, quod conscij aduentus Achæorũ fuissent, octuaginta ciues trucidari in conspectu necessariorũ iussit: fœdum prorsus, miserandumq; spectaculũ. Sed longũ esset ipsius per omnẽ uitam crudelitatẽ referre: quippe hanc à maioribus suis quasi hæreditario iure habuit. Igitur si huiusmodi exemplis, ac cruciatibus affectus fuit, haud est indignũ censendũ: siquidem longe indignius fuisset, sceleratissimum

ratissimũ hominẽ post tot uirorũ cædes, tot rapinas ueluti insontem impunitũ mori. Neq; Antigoni, atq; Arati sæuitiæ adscribendum est, q tyrannũ, quo bello potiti legitime fuerant, interfici in uinculis iusserũt, quem etiã tempore pacis capere, & summis afficere cruciatibus optimum simul atq; honorificum fuisset. Quod uero præter hæc Achæos & prodiderit, quibus supplicijs dignus iudicabitur? Deposuerat non multis ante temporibus tyrannidem ob Demetrij mortem omni spe subsidij destitutus. Quo tempore Achæi eum non modo saluum fecere, uerumetiã ita humaniter ac benigne susceperunt, ut & iniurias omnes, quibus usus in tyrannide fuerat, ei dimiserint, & in suam remp. acceptum maximis honoribus affecerint, ac demũ ducem Achæorum creauerint. At homo omniũ sceleratissimus oblitus tantæ humanitatis atq; clementiæ, statim cogitare cœpit, quo pacto inire Cleomenis amicitiam posset: nec multis interiectis diebus, non sine ingenti periculo Achæorũ tempore maxime necessario ad hostes defecit: quem post paucos dies in bello captum, non Cenchreis per noctem in uinculis interfici dignum erat, quemadmodũ Philarchus scribit, sed per omnẽ Peloponnesum circunductũ post multa maximaq; supplicia tandem crudelissime trucidari. Veruntamen homo omni genere sceleris præditus, nihil grauius pertulit, quàm q in uinculis strangulatus est. Adde, q idem autor Mantiniensium calamitates pluribus uerbis prosequitur, quasi decere scriptorem historiæ putet, duntaxat res crudeles, atq; iniustas legentibus exponere. De Megalopolitanorũ uero uirtute ac magnitudine animi, qua per id tempus usi fuere, nullã prorsus mentionẽ facit, perinde ac si magis propriũ historiæ foret, scelera atque flagitia hominũ, quàm quæ iuste honesteq; facta sunt cõmemorare, præclari uiri minus laudis ex rebus egregie gestis assequi, quàm ex sæuitia ac crudelitate uiderentur. Præterea quo pacto Cleomenes ciuitatẽ ceperit, integrã seruauerit, tabellarios Messenẽ ad Megalopolitanos cũ literis miserit, ut in incolumẽ patriam reuerterentur, sibiq; adessent hortatus fuerit, quo deinde modo Megalopolitani literas dum legerentur absolui non permiserint, & uix à tabellarijs manus abstinuerint, cæteraq; huiusmodi leuia atq; humilia consectatur. Quod uero sequebatur, quodq; maxime propriũ erat historiæ prætermittit, laudẽ uidelicet atq; memoriã rerum egregie gestarũ. At qd ei erat impedimento? nam si eos qui solũmodo uerbis ac uoluntate bellũ pro socijs sustinent, bonos uiros putamus: qui uero populationẽ patriæ, incendia, obsidiones patiuntur, non solum laudamus, atque admiramur, uerumetiam gratijs muneribusq; prosequimur: quibus laudibus Megalopolitanos efferemus? quibus studijs complectemur? nónne maximis atq; amplissimis? Hi primo prouinciam Cleomeni reliquerunt, deinde omnino se patria abdicarunt, ne ab Achæorũ societate recederẽt. Postremo cum præter spem atq; opinionẽ omniũ reuerti incolumes in patriã possent, maluerũt uitã in exilio trahere, dimissis domibus, sepulchris, templis, fortunis, omnibus deniq; rebus necessarijs, quàm aliqd uiolatæ socijs fidei signũ præ se ferre. Quo qd maius, aut præclarius factũ est unq;, uel in posterũ fiet? Cui igit̃ rei magis attentos reddere auditores scriptorẽ historiæ oportebat? aut qbus exẽplis melius poterat hortari homines ad fidẽ seruandã? resq; egregie gestas imitãdas? At Philarchus nullã huiusmodi rerũ mentionẽ fecit, cæcus, ut mihi quidẽ uidet̃, ubi pulcherrimæ res occurrũt, & inter cæteras maxime memoratu dignæ. Addit nõ longe post, cepisse Lacedæmonios Megalopoli prædã sex milliũ talentorũ: ex quibus duo millia Cleomeni ex cõsuetudine dedisse. Vbi quis non statim admiret̃ inscitiã atq; ignorantiã hominis de diuitijs & potẽtia Græcorũ, quæ maxime nota esse historico debẽt? Equidẽ ita affirmo, nõ ijs tpibus, qbus & a regibus Macedonibus oppressæ, & uarijs inter se bellis exhaustæ erant Peloponnensiũ uires,

 sed

ſed ea tempeſtate, qua iunctæ unà cunctæ ciuitates ſecunda fortuna potiri uidebantur, haud tantum pecuniarũ ex omni Peloponneſo colligi potuiſſe: Nam quis ignorat, Athenienſes quo tempore cum Thebanis bellum aduerſus Lacedæmonios geſſere, ut exercitum decem millium hominum, & claſſem triremiũ centum pararent, facto cenſu non ſolum ærarium publicum, uerum etiam proprias domos, ciuitates, omnem deniq; prouinciã exhauſiſſe? & uix tandem congregare potuiſſe ſex millia talentorũ, ducenis quinquaginta exceptis? Ex quo haud abſurdũ uideri debet quod modo de Peloponneſo affirmauimus. At ijs temporibus in urbe Megalopoli nemo ſit qui audeat dicere amplius quàm trecentorum talentorũ prædam potuiſſe capi, præſertim cum clare apud omnes cõſtet, homines tam liberos quàm ſeruos Meſſenem confugiſſe. Maximum uero huius rei argumentũ eſt, quod cum per id tempus Mantinienſes, qui neq; uiribus, neq; fortunis inferiores Arcadibus erant, ut hic ipſe autor teſtatur, cincti undiq; obſidione ita in manus hoſtium ueniſſent, ut neq; fugere quiſpiam, neque ſurripere quicquam potuiſſet: ad extremum tamen præda omnis etiam cũ corporibus non amplius trecentis talentis æſtimata ab omnibus fuit. Cæterũ quod mox ſubiungit, quis non magnopere admiretur? Veniſſe inquit decimo ante id prælium die à Ptolemæo oratorem, qui Cleomeni nunciaret, negare Ptolemæũ ſe ad belli impenſas ſuppeditare aliquid uelle: proinde eum hortari, ut pacem cũ Antigono faceret. Qua re audita Cleomenem ſtatuiſſe, de omni ſimul re confeſtim decernere, antequam id ad aures militum ueniret, ne forte indignarentur, nullam ſibi amplius ſpem ſtipendij relictam intelligentes. At ſi nuper ſex millia talentorum Megalopoli lucrifecerat, quid erat Ptolemæi præſidium neceſſariũ? cui trecenta ſolummodo talenta ſatis ſuperq; fuiſſent ad uires Antigoni confringendas? Simul igitur aſſerere Cleomenẽ omnẽ ſpem ſtipendij in Ptolemæo collocatam habere, ſimul tantũ pecuniarũ Megalopoli nactum affirmare, nónne ſumma inſcitia eſt? Longa mihi ſuppeditaret oratio, ſi cætera uitia, quibus egregius ſcriptor & hic, & ubiq; ſcatet, perſequi uellem. Sed hæc in præſentia ſatis eſſe exiſtimaui. Poſt Megalopolis captiuitatẽ Antigono in ciuitatem Argiuorum in hybernis commorante, Cleomenes cum primũ per anni tempus licuit, copias cogere cœpit: hinc militum animos pro tempore hortatus, exercitum in Argiuorum regionem educit. Fuere pleriq;, qui eum ob hanc rem ueluti audacem nimis, ac temerariũ reprehenderunt, propter ſitus locorum aſperos, ac natura munitiſſimos. Alij id melius conſiderantes, ſapienter eum feciſſe exiſtimauere: Nam cum animaduerteretur Antigonũ uictoriam in manibus, ut qui longe multitudine militum præſtaret, dimiſſo domi exercitu paruam admodũ mercenariorum manum ſecũ habere, huiuſmodi quædam cogitare cœpit, facile ſibi fore prouinciã ſine diſcrimine ingredi. Quod ſi per eã ferro igniq; uaſtatã uſq; ad mœnia urbis pergeret, neceſſariò Argiuos Antigonũ, quod talia per deſidiã pateretur increpaturos: Qui ſi murmure multitudinis commotus aduerſus hoſtẽ exire cogeretur, quidni eſſe ſibi uictoriam in manibus? ut qui longe multitudine militum præſtaret? Sin uero fretus ratione in urbe permaneret, factis per omnem agrum incurſionibus, ac non paruo terrore hoſtibus relicto, ſuorum uero animis confirmatis, tutò ad proprias ſedes reuerſurum. Quæ res ita planè ut cogitauerat euenit: Nam cum paſſim uaſtari prouinciam multitudo cerneret, Antigonum reprehendere: ille nihilominus prudentiſſimi ducis officio fungi, ſeſe intra urbem continere, Cleomenes per omnem regionem intrepide diſcurrere: ita tandem rebus ex ſententia geſtis, deuaſtata prouincia, perterritis Argiuis, ſuis uero ad futura bella audacioribus factis, ſecurus domum reuerſus eſt. Ineunte autem uere, cum Macedones atque Achæi reuerſi ex hibernis

forent, Antigonus cum exercitu Laconicen proficiscitur, Macedonum intra phalangem habēs circiter decem millia, sagittariorum ad tria millia, equites trecentos, præterea ferentarios mille, Gallos totidem, mercenariorū tria millia peditum, equites trecentos: Megalopolitanos circiter mille, instar Macedonum armatos, quibus dux præerat Cercidas Megalopolitanus: ex socijs uero Boiorū duo millia peditum, equites ducentos: Epyrotarum mille pedites, equites quinquaginta: Acarnanū totidem: præter hos etiam mille & sexcentos Illyrios, quibus præerat Demetrius Pharensis: ita ut omnis summa copiarum esset octo & uiginti millia peditum, equites mille & ducenti. Cleomenes aduentu hostium per exploratores cognito, omnes aditus qui in prouinciam patebant, militibus, fossis, ac sectis arboribus diligenter muniuit: ipse aditum, quem Sellasiam uocant, cum exercitu occupauit, ratus (id quod euenit) hostes per ea loca iter facturos. Erant eius copiæ circiter uiginti millia hominum. Duo colles huic loco imminebant, quorum alterum Euam incolæ uocant, Olympum alterum. Via inter hos media est, quæ per ripam profluentis fluminis ducit Spartam. Cleomenes igitur occupatis collibus, uallocp & fossa diligentissime munitis, in Eua gregarium militem ac socios posuit: ijs ducem reliquit germanum suum Euclidē, ipse cum Lacedæmonijs & mercenarijs in Olympo constitit: equites autem in planitie supra utranqꝫ fluminis ripam cum parte mercenariorū collocauit. Cum ad ea loca appropinquasset Antigonus, uno tempore & difficilem locorum situ, & miram Cleomenis in disponendo exercitu industriam conspicatus: quippe qui nullum optimi ducis officium prætermiserat, abstinendum sibi prælio in præsens tempus existimauit. Itaque haud procul ab eo loco iuxta Gorgyli fluminis ripam castra posuit. Vbi paucis quibusdam diebus commoratus, loca omnia atqꝫ exercitum hostium lustrabatur, postea lacessere ad prælium hostes tentauit. Sed cum nullum prorsus uacuum custodia locum offenderet: siquidē Cleomenis prouidentia omnia diligentissime construxerat, ab incepto destitit. Veruntamen ad extremum communi consensu prælio inimicitias dirimere statuerunt: ita prorsus uno tēpore duos duces, uirtute, consilio, ac sapientia pares, fortuna cōiunxerat. Antigonus igitur ijs, quos in Eua collocatos diximus, Macedones scutatos opponit: itē Illyrios, cohortescp in plures partes diuisas alternatim disponit: His Alexandrum Ameti filium, & Demetrium Pharensem duces præfecit: Post hos Acarnanes & Cretenses collocat: Postremo duo millia Achæorum subsidij gratia subsequi iubet: Equites nō longe à ripa fluminis aduersum hostium equitatum constituit, Alexandro duce cum duobus millibus peditum illis relicto: ipse cum mercenariorū ac Macedonū manu contra Olympum constitutus, inire cum Cleomene prælium decreuit. Deductis igitur in aciem mercenarijs, Macedonum phalangem statim subsequi iussit: quippe locorum angustiæ ne secus fieret impediebant. Signum erat Illyrijs inchoandi certaminis, quum primum ostensum ex locis quæ circa Olympum erant linteum prospicerent: Nam hij per noctem sub ripa Gorgyli fluminis iuxta radicem collis constiterunt. Megalopolitanis quoque, atque equitibus signum ineundi prælij erat, cum primum à rege purpuream uestem erectam aspexissent. Iam igitur certaminis tempus aduenerat, & Illyrij datum ab Antigono signum notauerunt. Hortantur pro tempore socios, ut forti magnocꝫ animo sint, uictoriam sibi in manibus esse non dubitent. Post hæc omnes incredibili audacia ad expugnationem collis irrumpunt. At leuis armaturæ milites, quos cum equitatu Cleomenis in planitie relictos supra memorauimus, ubi animaduertēre cohortes Achæorum omni subsidio nudas esse, à tergo iam collem ascendentes insecuti, maximum in discrimen adduxerunt: Siquidem à dextra

quidem à dextra Euclides cum gregarijs militibus à frontibus præstabat, à læua uero mercenarij milites de tergo pertinacissime irruentes impressionē faciebant. Quibus ex rebus accidebat eos uno tempore ab utroq; hostium agmine circumueniri. Id ubi animaduertit Philopœmenes Megalopolitanus, statim qđ optimū factu erat excogitauit, idq; aperuit ducibus. Sed quia & adolescens admodum erat, nec ducatum unquam fuerat assequutus, parum ei adhibitæ aures fuere. Quapropter ad conciues suos conuersus: parta, inquit, nobis est uictoria fortissimi uiri, si me sequimini. Factoq; contra hostium equitatum impetu, audacissime eos inuadit. Mercenarij, qui de tergo expugnantes collē infestabant, audito ingenti strepitu, simulq; equorum certamen conspicati, retrahunt gressus, & ad equitum subsidium, ubi constituti ab initio fuerant, reuertuntur. Per hunc modum turbatis hostium ordinibus, Illyrij atq; Macedones, cæteriq; unà ab Antigono constituti magno impetu in hostes feruntur. Ex quo post hæc clara apud omnes opinio fuit, Euclidem eo tempore Philopœmenis industria ac magnitudine animi superatum. Vnde & Antigonum tradunt cum postea Alexandrum interrogasset, quamobrem haud expectato, uti conuenerāt, signo mouisset aduersus hostes equitatum: atq; ille respondisset, id à se minime, sed ab adolescente quodam Megalopolitano se inscio factum, dixisse: adolescentem quidem optimi ducis, Alexandrum uero ignari adolescentis officio functum. Qui autem cum Euclide cacumen collis tenebant, ascendentes hostium cohortes cōspicati, facile imperitiam suam ostendêre: neque enim cunctandum erat, quoad hostes ad uirtutem collis integri peruenirent, sed fretos opportunitate locorum obuiam hostibus procedere, & ex superiori loco impetum in eos facere oportebat: postea cum opus foret ad dexteram conuersos confestim sese ad tuta recipere, dehinc rursus in hostes ferri. Per hunc modum fractas tandem dissipatasq; Macedonum copias facile uertissent in fugam. At hij tanquam uictoriam in manibus haberent, planè contrariū fecere: siquidem immoti in loco ubi collocati à Cleomene fuerant, aduentum hostium præstolantes constiterunt, rati eò maiorem fore hostium cōflictum, quo ex altiori loco & prærupto magis colle proiecti, præcipitatiq; essent. Verum mox inscitiæ suæ pœnas dedere: Quippe Macedones sine impedimento superato colle, postquam in æquum locum uenerunt, pedem pedi conferentes tanta audacia in medios hostes prorupere, ut eos statim in præcipitem, ac pernitiosissimam fugam conuerterint. Atrox eodē tempore prælium etiam inter equites gerebatur, ubi operæpretium erat aspicere quo ardore, quibus uiribus, qua animi alacritate Achæi concurrant: quippe omnibus pro libertate patriæ dimicantibus. Præcipue tamen inter cæteros Philopœmenis uirtus clara atq; illustris habebatur. Hic cum eius equus telo grauiter confossus exanimis cecidisset, nihilo timidior factus, pedestri certamine diu atrocissime se exercuit. Ad extremum utrunque crus sagitta transfixus cum incredibili animi robore spirauit. Reges quoque in Olympo cum mercenarijs, ac leuis armaturæ militibus prælium inierant. Erant hij circiter quinque millia hominum, qui interdum priuatis certaminibus inuicem congressi, nonnunquam uniuersi simul fortunam belli tentantes diu uariam uictoriam experti fuerant: eratq; ad extremum æquo Marte discessum: At postquam Cleomenes relictū ab Euclide collem, sociosq; in fugam conuersos animaduertit, equites uero iam ad summam desperationem redactos, undiq; formidine circumstrepēte, patefacere propinquum aditum, & fronte per unum ex latebris aciei exercitum educere decreuit. Iubet itaque tubicines receptui canere: ac statim per eū modum reuocatis leuis armaturæ militibus, phalanges ex utraq; parte conuersis hastis prælium capessunt. Fit atrox certamen: tantisq; animis utrinq; concurritur, ut mo-

do cedentibus

do cedentibus Lacedæmonijs, modo facta impressione Macedones cedere compellentibus, diu anceps uictoria fuerit, & cuius laus prima esset difficile iudiciũ uideretur. Ad postremum Lacedæmonij superati, cum se fugæ cõmisissent, passim instar pecudum cæsi trucidatiq; fuere. Cleomenes paucis quibusdam equis comitatus Spartam incolumis peruenit. Hinc proxima nocte Sythium profectus, naues quæ iamdudum ad necessarios usus paratæ erant conscendit, atque Alexandriam cum amicis nauigat. Antigonus nemine iam resistente Sparta potitus, cum cæteris in rebus magnanimiter se, ac perhumaniter erga Lacedæmonios gessit, tum uel in primis, ut salua integraq; republica patrijs institutis uiuerent permisit. Paucos deinde dies ibi commoratus, cum ei nunciatum esset, Illyrios Macedoniam ingressos prouinciam deuastare, in patriam cum exercitu reuertitur: Ita semper maximas res pro libidine fortuna uersat: Nam si uel id prælium Cleomenes aliquanto diutius distulisset, uel saltem post fugam Spartæ cõmoratus, spem aliquandiu protraxisset, procul dubio discedẽte Antigono, summa totius rei ad eum inclinatura erat. Profectus itaq; Tegeam Antigonus ijs quoq; integram rem publicã permisit. Postridie Argos aduenit, tempore quo omnis populus ad celebrandos Nemeæ ludos conuenerat. Huic effusa omnis multitudo obuiam procedit: in hunc oculos ciuitas uniuersa, in hunc suspensa ora conuertit: hunc laudibus efferunt, hunc omnibus non humanis tantum, uerum etiam diuinis honoribus, & commune Græcorum concilium, & per se singulæ quæq; ciuitates honorant. Demum Macedoniam properat. Vbi cum uagantes offendisset Illyrios, structis utrinq; aciebus eos adortus, post longum certamen superauit. Verum tantis inter certandum clamoribus usus est, ut profluuio sanguinis paucos post dies interierit, ingenti spe fraudatis Græciæ populis, quam de eo non tam propter armorum usum, quàm propter uirtutem atq; integritatem regiam conceperant. Regnum Macedoniæ Philippo Demetrij filio reliquit. Verum si quis forte à nobis quærat, cur præsens bellum tam longe repetitum tot uerbis scripserimus, sciat nos illud consulto fecisse: Nam cum hoc tempus in ea potissimum tempora incideret, de quibus scripturi in præsentiarum sumus, dignum, immo potius necessarium iudicauimus, quemadmodum institutum ab initio fuerat, Macedonum ac Græcorũ statum, qualis ea tempestate extiterit, notum omnibus facere. Per idem tempus Ptolemæo etiam morbo consumpto Ptolemæus Philopater regnum suscepit: Seleucusq; diem functus est Seleuci, Callimaci & Pogonis filius. Huic Antiochus frater in regno Syriæ successit: ita simile quiddam his accidit atq; superioribus illis, qui post mortẽ Alexandri ea regna obtinuerant, id est Seleuco, Ptolemæo & Lysimacho: Illi enim centesima & uigesima quarta olympiade, uti supra memorauimus: hij uero centesima & trigesima nona diem suum obierunt. Nos igitur postquam totius nostræ historiæ præparationem exposuimus, satisq; abunde declaratum est, quo tempore, quo modo, quibus causis populus Romanus omni Italia potitus exterarum gentium regna adortus fuerit, quis eo tempore Græciæ ac Macedoniæ status, quis Carthaginensium extiterit, consentaneum arbitramur, cum ad ea uentum sit tempora, uti ab initio fuerat institutum, in quibus Græci sociale, Romani Annibalis bellum gessere, reges uero Asiæ inferioris Syrio imperio contenderunt, præsentem librum unà cum huiusmodi commemoratione, & hac permutatione regnorũ terminare.

POLYBII HISTORIARVM LIBER TERTIVS, NICOLAO PEROTTO INTERPRETE.

Atis est à nobis in primo libro ostensum, quod sociale Annibalisqꝫ, & Syriacum bellum ueluti principia ac fundamenta rerum à Romanis gestarum subiecimus: ubi etiam redditæ sunt causæ, quæ nos ut repetitis altius principijs secundi libri historiam connecteremus impulere: nunc uero ipsa bella, causasqꝫ à quibus & orta sunt, & tam longe lateqꝫ diffusa, demonstrare conabimur, si prius conatum populi Romani quam breuius fieri poterit exposuerimus: Nam cum unum opus ac ueluti unum spectaculum sit, quod scribere aggressi sumus, quo pacto, quando, aut quamobrem uniuersæ orbis partes in populi Romani ditionem peruenere, idqꝫ & principium cognitum habeat, & tempus definitum, & finem certum, profecto utile existimauimus, res etiam quæ intra principium ac finem huiusmodi bellorũ gestæ sunt, duntaxat memoratu dignas summatim cõmemorare, rati per hunc modum studiosos nostri operis totius historiæ cognitionem facilius adipisci posse: multa siquidem animus noster ex uniuersalis historiæ cognitione ad particulariũ rerum historiã necessaria percipit, nec parũ etiã particulariũ rerum peritia ad uniuersalis historiæ scientiã confert. Quod si utrũqꝫ inuicẽ iunctum ueluti unam ex ambobus faciẽ præbeat, incredibilem sanè legentibus fructum affert. Verum nos quidem de summa totius operis satis superqꝫ duobus superioribus libris diximus: particulariũ uero rerum, quæ medio tempore gestæ fuerunt, principia quidem sunt hæc quæ supra memorauimus bella: finis uero, regum Macedoniæ interitus: tempus inter principium finemqꝫ medium anni quinquaginta. Intra quos tales ac tantæ res gestæ sunt, quales quantasqꝫ superior ætas intra tam breue temporis spatium nunquã tulit. De quibus nos à centesima & quadragesima olympiade scribere incipientes hunc ordinem seruabimus: Principio ostendemus causas unde id bellum, quod Annibalis appellatur, inter Romanos ac Carthaginenses oriri cœpit, ut Carthaginenses Italiam ingressi maximum in discrimen populum Romanum adduxerunt, ut repente inciderunt in spem, nõ solum reliqua Italia, sed ipsa etiam urbe Roma potiundi. Post hæc exequi conabimur, quo pacto Philippus rex Macedoniæ post bellum cum Aetolis gestum, compositis in Græcia rebus, in Carthaginẽsium quoqꝫ spem deuenit. Antiochus uero & Ptolemæus Philopater post longam dissensionem tandem pro inferiori Syria bellum inter se gessere. Rhodij autem, & Prusias illato Byzantijs bello, abstinere eos ponto coegerunt. Hic huiusmodi narratione terminata, de institutis atqꝫ re publica Romanorum dicere aggrediemur, quod hæc ueluti peculiaris populi Romani in tantum uires eorum auxit, ut non solum Italia Siciliaqꝫ, præterea & Gallijs atqꝫ Hispanijs incredibili celeritate potiti fuerint, sed tandem superatis bello Carthaginensibus totius orbis imperium affectarint. Hinc ueluti per transgressionem narrabimus, quo pacto Hieronis Syracusani imperiũ dirutum prostratumqꝫ sit: item uarias turbationes, quæ in Aegypto fuere: præterea quemadmodum post Ptolemæi regis interitũ Antiochus & Philippus iunctis inter se consilijs de diuisione regni puero relicti gerere bellum cœperunt: Philippus aduersus Aegyptum

ptum ac Samum, Antiochus aduersus Syriam atque Phœnicem. Post hæc receptis summatim Hispaniæ, Libyæ, atque Siciliæ rebus, sermonem protinus simul cum ipsarũ rerum mutatione ad loca Græciæ transferemus: Expositis enim naualibus prælijs, quæ Attalus & Rhodij aduersus Philippum gessere: item Romanorum, ac Philippi bello cõmemorato, quo pacto, aut per quos gestum sit, quẽ finẽ habuerit, seruata serie rerum ad indignationẽ Aetolorũ ueniemus, qua indixere Romanis bellum, Antiocho ex Asia aduocato. Cuius belli causas unà cum trãsfretatione Antiochi in Europam executi, primo ostendemus, quo modo Antiochus è Græcia fugerit, dehinc quo pacto bello superatus omni prouincia, quæ est citra Taurũ, Romanis cesserit: Tertio, quibus uiribus freti Romani post Gallorum, qui in ea prouincia uagabantur, excidium, totius Asiæ imperium uindicauerint, omnesque citra Taurum habitantes populos barbarorum timore, & Gallorum temeritate liberarint. Post hæc cõmemoratis Aetolorũ ac Cophallinorum rebus infeliciter gestis, Eumenidis, Prusiæque, & Gallorum bellum aggrediemur: item Ariarati bellum contra Pharnacem. Dehinc de concordia Peloponnensium, & incremento reipublicæ Rhodiorũ breuiter locuti, narrationem nostram pariter cum rebus gestis concludemus, repetitis ultimo loco Antiochi, cui Epiphanes cognomen fuit, in Aegyptum expeditionibus: item bello Persico, & interitu regni Macedoniæ. Quibus ex rebus facile intelligi poterit, quomodo Romani singula quæque aggressi haud longo interuallo uniuersum terrarũ orbem subiugarunt. Quod si ex rebus prospere, siue infeliciter gestis liceret uirtutem à uitio, aut laudatum hominẽ ab illaudato discernere, profecto hic finem facere oportuisset, narrationemque ad ea quæ nouissime explicare à principio proposueramus, conuertere: nam & tempus trium ac quinquaginta annorũ in hæc desinit, & imperium Romanorum ita propagatum est, ut in posterum omnes clare intelligerent, id factu necessarium fore, quod populus Romanus iuberet. Verum quoniam iudicari hæc ex euentu rerum non recte possunt, cum sæpenumero ea quæ factu optima uidẽtur, nisi opportune fiant ingentes afferant iacturas, & econtrario qui in aduersum aliquem casum inciderunt, si id forti ac magno animo tolerent, plerunque fortunam suam in melius uertant, dignum iudicauimus, hijs quæ scripta à nobis sunt etiam illud addere, quæ conditio uictorum fuerit, quæ ratio administrãdi imperij, quomodo reliquæ urbes, regiones, loca sponte ad eos desciuerint: Præterea qui mores, quæ'ue instituta apud omnes fuerint, tum uitæ priuatæ, tum in uniuersum totius reipublicæ: sic enim & præsentibus palàm fiet, fugiendum'ne, an potius sponte eligendum sit imperium populi Romani: & posteris, utrum laude & memoria dignæ, an è contrario uituperandæ omnino sint res gestæ Romanorum: In hoc enim consistet in primis nostræ historiæ utilitas, siue ad præsentes, seu ad posteros respexeris. Quippe nec qui bella gerunt, nec qui de bellis iudicant, finem bellorum statuunt ipsam uictoriam, nec ut imperio suo cuncta subijciant: neque enim prudens quispiam idcirco cum finitimis bellum gerit, ut fusos profligatósque inspiciat hostes, neque multa maria nauigat, duntaxat transfretandi gratia, neque artes & disciplinas illarum tantummodo causa sectatur: sed omnes ad hæc mouemur ob id quod sequi exinde cernimus, uel iucundum, uel utile, uel honestum. Quamobrem & finis nostri operis merito dicetur, nosse quæ conditio omnium fuerit, post acquisitum à Romanis imperium orbis terrarum, quousque rursus noua rerum turbatio orta est. De qua quoniam multæ maximæque res memoratu dignæ acciderunt, quibus ipse non solum spectator magna ex parte, uerum etiam hortator, atque adiutor interfui, haud inuitus facto quasi alio principio scribere decreui. Hæc turbatio fuit, in qua Romani

mani quidem bellum aduersus Celtiberos mouerunt, Carthaginenses uero aduersus Masanissam Libyæ regem. Quo tempore in Asia quoque Attalus, & Prusias inuicem contendebant, Ariarathes autem Cappadociæ rex à Roferne per Demetrium regno expulsus, non longe post per eundem in paternum imperium restitutus est. At Demetrius Seleuci filius, cum annos duodecim regnum Syriæ tenuisset, cæteris regibus aduersum se conspirantibus, uita simul ac regno spoliatus fuit. Romani Græcos, quos bello Persico patrio solo extorres egerant, ciuitatibus suis restituerunt, ipsi non longe post Carthaginensibus bellum intulere, ob causas quas dicemus. Ita cum Macedones quidem ab amicitia Romanorum, Lacedæmonij uero ab Achæorum republica desciuissent, secuta est communis totius Græciæ calamitas. Sed hæc de apparatu nostro satis. Vtinam mihi tantum uitæ deinceps deorum uoluntate sit, quantum ad perficiendum inceptum opus sufficiat. Quanquam mihi persuadeam, etiamsi longiora uiuendi spacia nobis negarentur, non defuturos tamen in tanta eruditorum multitudine, qui opus nostrum ad finem perducerent, & quod nobis repentina mors uetasset, exequi conarentur. Verum cum res quæ memoratu digniores uidebantur abunde commemorauerimus, cupidi ut lectoribus nostri operis omnia & in uniuersum, & per species innotescant, tempus est ut iam propositi nostri memores ad narrationem ueniamus. Ex hijs qui res gestas Annibalis scripserunt, plerique cupientes causam eius belli ostendere, quod inter Romanos Carthaginensesq; exarsit, primam quidem asserunt, quod Carthaginenses Saguntum obsederunt: secundam, quod præter fœdus cum Romanis percussum Iberum amnem transgressi sunt. Ego uero hæc quidem initium belli fuisse existimo, causas uero minime: Multum enim inter principia rerum, ac causas interest: nisi forte quispiam aut Alexandri transitum in Asiam causam fuisse dicat eius belli quod aduersus Persas gessit, aut Antiochi descensum ad Demetriadem eius belli causam quod est cum Romanis inceptum. Quod neque uerum est, neque uerisimile: Nam quis adeo rerum ignarus, eas belli causas uocet quarum partem Alexander, partem etiam Philippus, cum adhuc uiueret, ad bellum Persicum parauerat? siue Aetoli ante Antiochi aduentum ad bellum cum Romanis gerendũ? Sed hæc hominũ sunt non animaduertentiũ quantum inter principium causamq; intersit, & quod causæ omnibus in rebus primæ sunt, principia uero ultima causarum. Equidem ita existimo, principia dici primas hominum actiones in rebus quæ iudicatæ ac deliberatæ sunt: causas uero, quæ iudiciũ deliberationemq; præcedunt, quæq; efficiunt ut ita iudicemus deliberemúsue, ut cogitationes, consilia, ratiocinationes, cæteraq; huiusmodi. Hoc autem ex sequentibus palàm fiet: Nam quæ causæ belli Persici fuerint, aut unde id bellum ortum sit, facile erit cuiuis perspicere. Prima quidem fuit Græcorum cum Xenophonte per tot indomitas nationes, & barbaras gentes in patriam reditus. In quo nemo barbarorum per tanta itineris spacia, totq; hostilium terrarum anfractus Græcis se opponere ausus fuit. Secunda, transfretatio Agesilai Lacedæmoniorum regis in Asiam. In qua cum nihil dignum, nihil uiribus suis aduersum cõperisset, ueluti triumphatis barbaris, ob turbationes quæ in Græcia exarserant retrogredi coactus est. His enim rebus Philippus rex Macedonũ ignauiam atq; ignauiam Persarum expertus, & simul fretus sua atq; Macedonum in rebus bellicis promptitudine, grandi præterea spe præmij allectus, cum primum Græcorum sibi beneuolentiam haud dubie conciliatam intellexit, sumpta occasione, quod Persæ in Græcos asperrime sæuissent, omni conatu bellum contra eos mouit. Quapropter causæ quidem huius belli dicendæ sunt, quas primo memorauimus: occasiones, quas secundo loco diximus: prin-

cipium autem transfretatio Alexandri in Asiam: eius uero belli, quod sub Antiocho contra Romanos gestum est, causa extitit indignatio Aetolorum: Hi enim cum in bello Philippi, sicuti supra memorauimus, spreti atque contempti fuisse à Romanis uiderentur, non solum Antiochum in subsidium adhibuerunt, sed omnia & facere & perpeti decreuere: tanta eorum animos superioris temporis indignatio ceperat: occasio uero fuit Græciæ libertas, sub cuius spem finitimas ciuitates in sententiã suam trahere conabantur: principium uero belli extitit nauigatio Antiochi ad Demetriadem. Verum nos quidem huius rei pluribus uerbis meminimus, non quo ueterum scriptorum aliquem insectaremur, sed ut studiosorum utilitati consuleremus: nam quemadmodum medici nihil prodesse ægrotantibus possunt, si morborum causas ignorant, ita qui circa res gestas uersantur, omni prorsus utilitate carent, nisi & loci, & temporis, & causarum atque occasionũ omnium ratio constet. Nihil igitur uel magis necessarium, uel tantopere quærendum, quàm causas rerum omnium quæ accidunt nosse: siquidem ex opportunitate maximæ interdum res oriri solent, facillimumque est cuilibet rei in ipso introitu obsistere. Atqui Fabius Romanus historicus eius belli, quod Annibale duce inter Carthagincses atque Romanos exarsit, causam fuisse refert sæuitiam atque crudelitatem Annibalis in Saguntinos, & Asdrubalis ambitionẽ, ac immanem regni cupiditatem. Hunc enim inquit, cum imperium Carthaginensium in Hispania mirifice auxisset, paulo post Carthaginem delatum, rempublicam eorũ pessundatis legibus conuertere in tyrannidem tentasse. Quod cum principes eius reipublicæ intellexissent, facto inter se concilio ab Asdrubale dissensisse. Quare motum Asdrubalem relicta Africa confestim esse in Hispaniam reuersum, resque Hispanas in posterum, uti proposuerat, sine autoritate senatus Carthaginensium tractasse. Annibalem uero quod ab ineunte ætate sub eo imperatore meruerat, eiusdem planè consilij fuisse refert. Quo circa tunc Hispaniensium rebus potitum Asdrubalis uestigijs planè institisse: ex quo id bellum uoluntate ipsius esse cum Romanis exortum inuitis Carthaginensibus. siquidem neminem omni Carthagine fuisse, cui duntaxat salus reipublicæ cara foret, qui facta Annibalis in Saguntinos non maxime improbarit. Hæc locutus addit, post captiuitatẽ Sagunti uenisse Carthaginem legatos Romanos qui Annibalem in pœnam rupti fœderis deposcerent. Quod si negaretur, bellũ Carthaginensibus indicerent. Si quis uero Fabium roget, quidnam uel opportunius, uel iustius, uel conducibilius esset Carthaginensibus, quandoquidem ab initio, ut idem inquit, factum Annibalis ægre tulerant, quàm ipsum autorem culpæ & criminis reum poscentibus Romanis ad piaculum tradere? atque ita cõmunem patriæ hostem per alios ulcisci, statumque ciuitatis suæ quietum facere, autore bellorum eiecto, cum id duntaxat decreto fieri liceret? quidnam respondere possit? profecto nihil. At hi tantum abfuit ne quid tale agerent, ut decem & septem annos in bello continue cum Romanis perseuerauerint, neque prius destiterint, quàm omni spe nudati non solum in patriæ, uerumetiam in capitum suorũ discrimen deuenerint. Sed quorsum hæc de Fabio & scriptis eius? Non quo fidem autori detrahamus, quandoquidem scriptorum ipsius uanitas facile per seipsam legentibus apparet, uerum ut studiosos eius hortemur, ne tam autoris antiquitatem, quàm ipsam rerum gestarum seriem animaduertant: sunt enim nonnulli, qui non tam scripta ab autore, quàm ipsum amplectuntur autorem: & quia ille tempore, quo hæc gerebantur uixit, senatuique Romano interfuit, nihil ab eo dici posse non uerum existimant. Ego uero adhibendam quidem in multis huic autori fidẽ existimo, haud tamen usquequaque credendũ: siquidem res ipsæ, quæ, qualesque fuerint, quomodo conueniãt considerandum.

Cæterum ut eò reuertamur unde discessimus: causa quidem eius belli quod Romani cum Carthaginensibus gesserunt, prima existimari debet, indignatio Amilcaris, cui Barcæ cognomen erat: fuit autē Annibalis pater. Hic enim in bello Siculo haudquaquam à Romanis uictus est: nam exercitum omnem cui præerat iuxta Erycem singulari uirtute seruauit incolumem. Sed cum Carthaginenses nauali prælio profligatos cerneret, tempori consulendum ratus, pacem cum Romanis iniit, nequaquam tamen indignatione deposita: quin continue opportunitatem aliquam præstolabatur, qua Romanos ulcisci posset, & nisi turbulento mercenariorū militum motu res Carthaginensium uexari cœpissent, euestigio bellum renouasset, sed intestino malo impeditus rem in aliud tempus distulit. Romani uero periculum Carthaginensium animaduertentes in mercenariorum dissensione, bellum eis minati sunt: quod illi ut euitarent, nullam conditionem respuebāt, sicuti superioribus libris ostendimus, sine quibus nec quæ in præsentia diximus, nec quæ relaturi posthac sumus intelligi possunt; tandemq; cum Romani desistere à proposito aliter nō uiderentur, consilij atq; subsidij inopes Sardinia eis cesserunt, tributoq; de quo primo conuenerāt, mille & ducenta talenta addiderunt: quæ res secunda, & maxima causa extitit eius belli, quod postea ortum est. Amilcar enim, cum ad indignationem eius totius quoq; Carthaginensis populi indignatio accessisset, simulatq; extincto mercenariorū tumultu, res patriæ compositas, sedatasq; intellexit, bellum in Hispania aggressus est, studens hac ueluti præparatione uti ad bellū contra Romanos gerendum. Hæc uero tertia causa eius belli existimari debet, id est felix Carthaginensium in Hispania successus: hijs enim aucti Carthaginensium animi audacius postea huic bello incubuerunt: Quod autem Amilcar maxima causa extiterit secundi belli punici, quanquā decennio ante mortuus, multis quidem testimonijs comprobari potest. Sed satis in præsentia erit, quod sequitur referre: Quo tempore uictus à Romanis Annibal relicta Africa cursum ad Antiochum direxerat, Romani conatum Aetolorum animaduertentes legatos ad Antiochum miserunt, qui uoluntatem regis explorarent, & sub specie legationis apparatum eius specularentur. Hij simul ac fauere Aetolis Antiochum intellexerunt, paratumq; inferre Romanis bellum, omnibus diebus assidui circa Annibalem fuere, studentes eum assiduo colloquio suspectum, inuisumq; regi facere: neque eos consilium suum fefellit: quippe Antiochus tanta familiaritate reconciliatam ei cum Romanis gratiam existimans, diu Annibalem suspectum habuit: uerum interiecto tempore accidit, ut in consilium uocatus à rege, liberiorem loquendi locum nactus sit. Tunc commemoratis multis, tandem ueluti indignabundus in hæc uerba prorupit: Quo tempore, inquit, pater meus Amilcar exercitum in Hispaniam traiecturus erat, annum ætatis agebam ferè nonum. Tunc patre Ioui sacrificante altaribus adhærebam. At pater meus sacrificijs rite peractis, secedere parumper ab aris cæteros iussit, meq; solum ad se uocatum perhumaniter, & blandienti similis, an uellem in expeditionem duci, rogauit: qui cum id non solum libenter acceptassem, uerumetiam pueriliter deprecatus forem, pater capta dextra mea, & altari admota, uoluit ut tactis sacris iureiurando assererem, me, cum primum per ætatem liceret, hostem populi Romani futurum. Itaque quandiu hostis Romanis eris ô rex, licet in tuto credas omnia, nec quicquam de Annibale suspiceris: simulatque uero uel fœdus cum Romanis percusseris, uel in amicitiam redieris, tunc noli expectare alium de me calumniatore, sed statim ueluti hostem populi Romani cauendum puta. Semper enim quantum in me erit, illis aduersus ero. Hæc cum intellexisset Antiochus & uere, & præ dolore ex animo ab Annibale dici, confestim suspitionem

nem omnem. Hoc itaque apertissimum testimonium est inimicitiarum Amilcaris, infestiq; aduersus Romanos animi: quanquam id ex ipsis rebus intueri liceat: eiusmodi enim hostes populo Romano reliquit Asdrubalem filiæ suæ uirum & Annibalem filium, ut nihil eis ad cumulum iniuriarum potuisset accedere. Verum Asdrubal quidem morte interceptus, suum aduersus Romanos animum ostendere non potuit. Annibali uero tempora concesserunt, ut factus uoti compos paternũ odium longe lateq; diffunderet. Iccirco eos qui in publicarum rerum administratione uersantur, intueri hæc diligenter, & exactissimo studio examinare decet, ne eos lateat animus illorũ, cum quibus uel iunguntur fœdere, uel pace conciliantur, quando id cedentes tempori faciant, quando animo non ulterius sæuiendi, quo ab hijs quidem, qui opportunitatem malefaciendi præstolãtur, cauere assidue possint, hijs uero quos uel subiectos imperio suo, uel ueros amicos norint, quandocunq; res ferat, secure ac fideliter utantur. Causæ itaq; secundi belli punici hæ sunt, quas hactenus diximus, principia uero quæ mox referemus. Carthaginenses grauiter atq; iniquo animo ferebant iacturam ablatæ sibi à Romanis Siciliæ: hanc eorũ indignationem, sicuti supra diximus, intercepta per fraudem inter motum Africæ Sardinia, & superimpositum stipendium augebat: quas ob res, simulatq; imperium in Hispania auxissent, ultro arma iniecturi Italiæ uidebantur. Mortuo autem Asdrubale, cui post Amilcaris obitum summa imperij commissa fuerat, antequã nouum ducem crearent, expectare exercitus uoluntatem decreuerant: Vt uero è castris nuncius aduenit, Annibalem ingenti omnium clamore, atq; assensu Imperatorem appellatum, aduocata euestigio concione, unanimi consensu electionem exercitus confirmarunt. Annibal igitur accepto imperio nihil cunctandum ratus, exercitum in Olcadum fines, ueluti per transitum ducit: hinc discedens Carteiam urbem, caput gentis eius obsidet, nec multis interiectis diebus expugnat. Quo metu perculsæ reliquæ ciuitates, ultro se Carthaginensibus dederunt. Exercitus uictor præda onustus Carthaginem nouam in hiberna deducitur. Ibi Annibal prædam omnem inter milites liberalissime partitus, mirifice omnium beneuolentiã sibi conciliauit, nec paruam futurarum rerum militibus spem adiecit. Vere primo rursus in Vacceos exercitum ducit. Ermandica mox potitur. Arbacalam uero ob magnitudinem ciuitatis & multitudinem, uirtutemq; oppidanorũ diu defensam, post longam tandem obsidionem non sine discrimine ui capit. Post hæc repente in maximũ periculum præter opinionem incidit, Carpetanis eum ex Vacceis regressum, prædaq; onustum adortis, quæ gens & ferocia, & multitudine hominum cæteros eius prouinciæ populos antecellit. Cum hijs etiam se coniunxerãt profugi ab Ermandica, quos Olcadum exules in eam sententiam adduxerant. Quod si Carthaginenses aperto prælio unà concurrissent, profecto uicti, profligatiq; fuissent à Carpetanis. Verũ Annibal prælio abstinuit, & callide hostibus cedens, castris supra ripam Tagi fluminis collocatis, equitibus præcipit, ut cum hostem aquam ingressum uiderint, adoriantur peditum agmen: in ripa elephantos præterea quadraginta disponit: ita cum & flumen, & feras ueluti concertantes haberet, omnia ex sententia processerunt: nam barbari metu cessisse Carthaginenses rati, sublato clamore passim in amnem ruunt. Quare magna pars eorum iuxta exitum fluminis absumpta ab elephantis per ripam grassantibus, & ad se delatos inaniter conculcantibus obtriti, plerique autem ab equitibus in ipso flumine trucidati, quod eques corpore armisq; liber facilius per medios gurgites rem gereret, peditemq; uix uado fidentem infestaret, posteriores quibus regressus in suam ripam facilis erat, retrocedebant: cum tandem Carthaginenses omnibus copijs amnem ingressi uniuersos in fugã uerterunt.

terunt. Erant autem Carpetani unà cum Olcadibus atque Vacceis ultra centum millia hominũ: quibus superatis, nemo trans Iberum fuit qui postmodum resistere Carthaginensibus auderet, præter Saguntinos. Hos nondum bello infestare Annibal uoluerat, ne prius causam aliquã belli Romanis præberet, quàm cætera omnia iuxta Amilcaris parentis admonitionem sibi constantissime asciuisset. Saguntini interea frequentes Romam nuncios mittebant, simul sollicitI de rebus suis, & uelut præscij futurorũ, simul ne Romanos laterent felices Carthaginensium in Hispania successus. At Romani post multos, uariosque de eadem re nuncios tandem oratores in Hispaniam ad speculandos actus Annibalis mittunt. Annibal ea tempestate peractis quæ concupierat, rursus Carthaginem nouam in hiberna secesserat. Vt primum uero aduenisse legatos Romanorum nunciatum est, ad se admitti iussit, & loquendi quæ uellent potestatem fecit. Hij primo Annibali denunciant, ut à Saguntinis abstineat, esse enim socios populi Romani, deinde ne Iberum transgrediatur, id enim in fœdere cũ Asdrubale icto caueri. Quæ cum audisset Annibal, ut iuuenis, & bellico ardore feruens, quique facillime omnia per principes factionis suæ in senatu Carthaginensi obtinebat, ac iam iam in bellũ aduersus Romanos exarserat, legatis quidem respondet ueluti amicus Saguntinorũ, increpans populum Romanum, quod nuper orta inter Saguntinos dissensione, cum ab hijs literas accepissent, ut ad componendas res legatos Saguntum mitterent, per iniuriam quosdam è principibus ciuitatis interfecissent, quos ulcisci se uelle minatus est: esse enim hunc ueterem Carthaginensibus morem, ne iniurias suorum inultas patiantur. Ex alia parte nuncijs Carthaginem missis, quid agere opus sit consulit, cum Saguntini societate Romanorũ freti plerisque Carthaginensium oppidis graues iniurias intulerint. Denique omnis inconstantiæ atque indignationis plenus, & ardore belli gerendi fluctuans, nullam ueram rationem adducit in medium, inanes tantummodo, ac ratione carentes causas sectatur: quod hijs accidit, qui uicti perturbationibus animi officium deserunt: nam quanto melius erat id dicere? Optimo quidem iure petere à Romanis Carthaginenses, ut Sardiniam, stipendiumque quod iam tot annis in summa eorũ necessitate per iniuriam abstulerant, restituerent: id ni facerent, bellum se eis indicturos. At nunc prætermissa uera causa, falsam hanc de Saguntinis fingens, non solum præter rationem, uerumetiam per summam iniuriã moturus bellum uidetur. Legati Romanorum, etsi necessariò suscipiendum esse bellum intelligebant, Carthaginem tamen profecti, eadem illis quoque denunciarũt. Verum Romani quidem non in Italia se, sed in Hispania dimicaturos, Saguntumque ueluti monumentũ ac receptaculum belli habituros sperabant. Quamobrem ad id se parantes, componere primum res Illyricas nitebantur: quippe intelligentes maximum se, ac diuturnissimum bellum, & procul à finibus Italiæ habituros. Accidit per ea tempora, ut Demetrius Illyriorũ rex oblitus complurium populi Romani erga se officiorũ, cum eos cerneret hinc Gallorũ, illinc Carthaginensium terrore perculsos, omnemque suã spem in regibus Macedoniæ haberet, quod particeps fuerat eius belli, quod aduersus Cleomenem Antigonus gesserat, oppida Illyrij, quæ ditioni Romanorum subiecta erant uastaret, urbes expugnaret, terminos in fœdere nominatos transgrederetur, plerasque insulas è Cycladibus diriperet, & quasi tempestas quædam cuncta prosterneret. Quæ ubi Romani intellexerunt, uidentes florentem ea tempestate Macedonum principatum, componere omni studio res Illyricas in præsentia nitebantur, sperantes id facile factu fore, seque paucis diebus & Illyriorum inscitiam castigaturos esse, & ulturos Demetrij ingratitudinem. Verum res longe aliter quàm sperabãt euenit: nam dum tempus huiusmodi rebus

terᵃtur,

teritur, Annibal omnium spe celerius Saguntum capit. Quo factum est, ut bellum iam non in Hispania, sed prope urbem Romam, & per omnem Italiam exardesceret. Romani tamen hoc consilio freti, L. Aemylium in Illyrium cum exercitu misere, qui res eius prouinciæ componeret. Anno primo centesimæ & & quadragesimæ olympiadis, Annibal Carthagine noua cum omnibus copijs profectus, Saguntũ petit. Ciuitas ea ultra Iberũ sita est in radicibus montis, qui Hispanos à Celtiberis diuidit, circiter mille passus distans à mari. Cuius incolæ & copia terrestrium fructuum, & multitudinis incremento, & uirtute militari cæteris Hispaniæ populis præstant. Huius fines infesto exercitu ingressus Annibal, peruastatis passim agris, ad obsidionem urbis omnes machinas adhibet, cõmodissimum rebus suis fore ratus, si ea per uim potiretur. Primum enim ablaturum se Romanis spem gerendi in Hispania belli animaduertebat: præterea non paruum metum cæteris iniecturum: ex quo & ciuitates Hispaniæ, quæ iam in eius potestatem deuenerant, fideliores futuræ, & quæ adhuc in libertate uiuebant, euestigio se dedituræ uidebantur: tertio quod se deinceps tutò ad reliqua progredi posse intelligebat, nullo hostili loco post se relicto. Præter hæc sperabat se ingentem pecuniam comparaturum, qua postmodum in rebus agendis uteretur, militum uero animos confirmaturum, ob summam utilitatem, quam quisqꝫ ex præda urbis caperet: postremo etiam beneuolentiã ciuium, qui Carthagini morabãtur, sibi conciliaturũ ob munera quæ de manubijs ad eos missurus foret. Hijs rationibus fretus, omni studio obsidioni urbis inhæret, multitudinis animos nunc ira in hostes stimulando, nunc spe præmiorũ accendit: interim se ipsum exemplum præbet, tum in conficiendis, admouendisqꝫ ad mœnia machinis, tum in adeundis locis, ubi magis imminens periculũ ostendebatur: omnia deniqꝫ non secus agit, quàm si nihil inter se atqꝫ militem interesset. Per hunc modum octo continuis mensibus animo & corpore fatigatus, tandem Saguntum ui capit. Vbi maxima pecuniarum copia parta, multisqꝫ captiuis in potestatẽ redactis, illam quidem in necessarios belli usus, uti statuerat, seruauit: hos uero inter milites pro dignitate cuiusqꝫ partitus est: reliquam autem supellectilem dono Carthaginensibus misit. Quibus peractis, haudquaquã opinione sua frustratus est, sed omnia ei ex sententia successerunt: siquidem & militũ animos promptiores in posterum reddidit ad subeunda pericula, & Carthaginenses sibi obsequiosiores fecit, & ipse maiorem rerũ gerendarum facultatem ob partam pecuniæ summam adeptus est. Dum hæc agerentur, Demetrius Illyriorum rex cognito consilio atqꝫ apparatu Romanorum, confestim Dimalam urbem præsidio, & commeatu diligentissime muniuit. In reliquis uero oppidis Illyrij eiectis diuersæ factionis hominibus, suos tantum manere passus est: ipse electis ex omni exercitu sex millibus ueteranorum, Pharum petijt. Inter hæc Aemylius Consul in Illyrium applicuit integris omnibus copijs: ubi cum animaduertisset, hostes forti ac constanti animo esse, quod situ ac munitionibus Dimalæ freti, irritum fore Romanorum aduentum opinabantur, eam primum urbem omni conatu censuit oppugnari debere, ratus id quod euenit, si ea caperetur, facile reliquas perculsas timore in potestatem Romanorũ uenturas: hortatusqꝫ milites, & admotis urbi machinis, Dimalam obsidet: qua intra septem dierum spatium ui capta, adeo animos hostiũ fregit, ut repente ex omnibus Illyricis ciuitatibus legati aduenerint, sese fidei Romanorum dedentes. Quibus in amicitiam receptis, ictisqꝫ cum singulis pro cuiusqꝫ conditione fœderibus, exercitum uersus Pharum mouet, ubi Illyriorum rex immorabatur. Hic, quoniam eam urbem & natura loci munitissimam esse intelligebat, & electorũ ex omni numero militum præsidio firmatam, cõmeatu præterea & cæteris rebus ad bellũ

necessarijs abundantem, ne difficilis, & perquam diuturna futura esset eius obsidio uerebatur: quamobrem diu consilij anceps tandem hanc uiam ingreditur: Facto per noctem in insulam cursu, magnam partem copiarũ intra syluam densissimis obsitam arboribus collocat: ipse orto iam die cum uiginti nauibus palàm propinquum urbi portum ingreditur. Illyrij naues hostium conspicati, ac earum numero contempto, denso agmine procurrunt ad portum, ut Romanos à littore arceant: ubi inito cum illis certamine, acriter aliquandiu dimicatur, multis continue ex urbe in subsidium suorum exeuntibus: tandemq; omnis in eum locum ciuitas confluxerat. Tum Romani, qui in propinqua sylua noctu delituerant, audito clamore per loca abdita tempestiue eódem concurrerunt, occupatoq; colle, qui intra urbem & portum natura munitissimus erat, reditum hostium in urbem prohibent: quod animaduertentes Illyrij, inceptum arcendi hostes consilium deserunt, atq; omnes in unum congregati se inuicem hortantur, ueluti ex composito cum hijs qui collem occupauerant conflicturi. Romani uero iam appropinquantes Illyrios conspicati, instructis aciebus eos aggrediuntur, atq; alacres capessunt prælium: iam etiam pars altera à nauibus aderat, hostesq; premebat à tergo. Ita undiq; concurrentibus Romanis, Illyrijs uero non solum à fronte, uerumetiam à tergo laborantibus, diu atrociter pugnatur. Tandem uictoria penès Romanos fuit. Illyriorum maxima pars cæsa: pauci se intra urbem receperunt, reliqui in deserta insulæ profugere. Demetrius ad lembos, quos fugæ gratia, si qd tale accideret, tribus in locis parauerat, clàm perlatus, in sequenti nocte præter opinionem omnium saluus euasit: profectusq; ad Philippum Macedoniæ regem, reliquũ ætatis suæ apud eum egit, uir alioquin audax atq; robustus, sed temere ac parum considerate in rebus bellicis se gerens: quapropter exitum quoq; talem habuit, qualis ante acta eius uita fuerat: nam cum ex sententia Philippi Messeniorum urbem oppugnare cœpisset, nimia audacia profusus turpissime ab hostibus interfectus est. Verũ quæ de hijs particulatim dicenda erunt, cum ad ea tempora uentum fuerit differemus. Aemylius Pharo repente potitus, urbem funditus euertit: hinc reliquis Illyrij ciuitatibus intra paucos dies imperio Romanorũ additis, rebusq; omnibus, uti statuerat, in prouincia compositis, ineunte iam autumno Romam reuersus est, ubi cum summa gloria receptus triumphauit, iudicatus ab omnibus non solum prudenter, uerũ etiam fortissime egisse. Cum interea nuncius de excidio Saguntí Romam peruenisset, haudquaquam de bello inferendo est inter patres consultum, ut quidam scripsere, addentes rationes & causas, quæ animos eorũ in utranq; partem impellebãt: Quo quid inconstantius dici potest? quomodo enim credibile est, ut qui proximo anno bellum Carthaginensibus denunciarant, ni Saguntinorũ finibus abstinerent, ijdem nunc capto per uim Sagunto, an sit cum Carthaginensibus belligerandum, an contrà bello abstinendum inter se consulant? quid uero minus credibile? quàm ex una parte senatum, perinde ac si de summa rerũ dubitaret, tristitia atq; mœrore incredibili affectũ? ex altera uero pueros omnes qui duntaxat duodecimum annum transgressi essent, in senatum à parentibus perductos, & consiliorũ omnium participes, nihil unquam cuiquam secretum aperuisse? Hæc profecto neq; uera sunt, neq; uerisimilia. Sed de huiusmodi scriptis, qualia sunt Chereæ & Solyli, satis: nõ tam enim historiæ, quàm fabulæ anicularũ uidentur, & hijs similes quæ in tonstrinis memorari solent. Romam nuncio capti Saganti, sociorumq; indigne peremptorũ accepto, extemplo legatos Carthaginem mittunt, duo denunciaturos, quorum alterum ignominiam pariter, ac detrimentum allaturum Carthaginensibus uidebatur, alterum uero in summũ discrimen imperium eorum adducturũ. Petebant enim, ut uel Annibalem in

lem in pœnam rupti fœderis senatui traderent, uel bellum sibi à populo Romano indictum scirent. Legati postquam Carthaginem uenerunt, datusq; eis est senatus, non sine Carthaginensium indignatione iussa patrum exposuere: quo peracto, Carthaginenses elegerunt Annonem, qui de iure suorũ dissereret. Is primo fœdus Asdrubalis ueluti nunquã cum Romanis ictum præterire, deinde etiam si ictum fuerat, non teneri eo Carthaginenses asserere, quod absq; autoritate senatus, & populi iussu ab Asdrubale priuato arbitrio ictum extitisset. Ad id adducere Romanorũ exemplum, quod fœdus à Luctatio Consule in Sicilia ictum, quia id sine autoritate populi Romani factum erat, infringi debere iudicauerint. Deniq; in hoc uno fœdere per totam orationẽ insistere, id sæpius lectitare, in eo nullam de Ibero factam esse mentionem asserere, sed tantummodo de socijs utriusq; populi caueri: hoc uero ad Saguntinos nihil attinere, quippe qui tempore icti fœderis nondum erant socij Romanorum. Legati eam de iure fœderum disceptationem, ut alienam à dignitate populi Romani, atroci oratione respuerunt, dicentes eam facile tolerari posse, si res Saguntinorũ integra foret: nunc uero excisa Sagunto, uiolatisq; iniquissime fœderibus, uel patratorem sceleris Romanis dedant, quo manifestum omnibus sit, Saguntũ publico Carthaginensium consilio minime oppugnatum, uel, si id nolint, consilioq; eorum expugnatam urbem fateantur, se ad bellum parent. Hic sermonum finis fuit. Verum nobis quidem necessariũ uisum est, haud tacitam hanc partem præterire, ne uel eos, qui in rebus gerendis uersantur, quorumq; interest hæc exactissime considerare, in rebus maxime necessarijs lateat ueritas, uel discendi cupidi inscitia atq; errore scribentium decepti labantur, ignoratis fœderibus, quæ ab initio primi belli punici usq; in nostrã ætatem inter Romanos ac Carthaginenses acta sunt. Primum igitur fœdus inter utrunq; populum initum est statim post eiectum urbe regium nomen, L. Iunio Bruto, & M. Valerio Consulibus. Sub quibus etiã Ioui Capitolino templum dicatum, duodetriginta annis ante primam Xerxis in Græciam transfretationem: quod quanto diligentius fieri potuit, interpretati sumus. Tanta enim facta est mutatio Romanæ linguæ ab ea tempestate in hodiernũ diem, ut etiam qui antiquitatis peritissimi sunt, pleraq; non nisi difficulter intelligant. In fœdere igitur hæc ferè continentur. Amicitia esto populo Romano Carthaginensiq;, item Romanorũ Carthaginensiumq; socijs. Romani, socij'ue Romanorũ ultra promontoriũ Pulchri non nauiganto, nisi uel intempestatis, uel hostili impetu coacti: siquis ob huiusmodi causas eò applicuerit, nihil emito, nihil'ue sumito, nisi quantũ ad sacra, uel ad nauigia opus sit. Intra diem quintũ inde abito. Hijs qui mercimonij gratia aduenerint, immunitas esto, præter scribam & præconem. Quotcunq; præsentibus hijs in Africa uel Sardinia uenum ierint, de hijs publica fides esto. Si quis Romanorũ in Siciliam uenerit, ubi Carthaginenses imperent, æqua omnia sunto. Carthaginenses iniuriam non inferunto Ardeatibus, Antiatibus, Aricenis, Circeis, Terracinensibus, alijs'ue Latinis, quotcunq; imperio populi Romani parẽt. Si qua ciuitas non pareat, aliena esto: Si Carthaginenses ceperint, populo Romano integram reddunto. Præsidium in Latio nullum ædificanto: Si perduelles prouinciam ingressi fuerint, non pernoctanto. Huiusmodi ferè primũ fœdus fuit. Promontoriũ uero Pulchri Carthagini adiacens ad Aquilonem uergit. Vltra hoc meridiem uersus nauigare Romanos Carthaginenses non permiserunt, ea causa, ut mihi quidem uidetur, ne in eorum notitiam uenirent loca syrtibus propinqua, quæ illi propter fertilitatem regionis Emporia appellant. Si quis uero intempestatis, uel impetu hostium huiusmodi loci applicuisset, nihil sumere licebat, præter ea tantummodo, quæ uel ad instaurandas naues, uel ad sacrificia

opus forent, cæteris prorsus abstinebant, atq; intra quintum diem inde abire cōgebantur. Carthaginem uero & ad cætera Africæ loca, quæ cis promontorium erant: item in Sardiniam atq; Siciliam, ubi Carthaginenses imperabant, nauigare mercimonij gratia licebat, dataq; hijs à Carthaginensibus de seruando iure publica fides erat. Verum in hoc quidem fœdere Carthaginenses uidentur de Sardinia atq; Africa, ut de proprijs prouincijs sermonem facere: de Sicilia autē longe secus: addunt enim in eam Siciliæ partem, ubi Carthaginenses imperent. Eodem modo Romani de Latio fœdus ineunt, de reliqua uero Italia nullam faciunt mentionē, quod nondum sub imperio foret ipsorū. Post hæc aliud fœdus initū est, in quo additi sunt Tyrij & Vticenses: Cuius fœderis uerba hæc fuere: Amicitia esto populo Romano socijsq;, & Carthaginensibus, Tyrijs, atq; Vticensibus, eorumq; socijs. Romani, socij ue Romanorū ultra promontoriū Pulchri nec prædæ, nec mercaturæ gratia nauiganto. Si quod oppidū in Latio Carthaginenses ceperint, quod populo Romano non sit subiectū, prædam omnem ipsi habento, oppidum Romanis reddunto. Si qui captiui abducti fuerint ex libero populo, qui cum fœdus populo Romano sit, in portum populi Romani nō adducito. Si quis adductus fuerit, atq; à Romanis deprehendatur dimittito. Idem Romani in locis ubi Carthaginenses imperant faciunto. Si aquā uel commeatum sumpserit Romanus, iniuriam non inferto quibus amicitia, fœdus ue cum Carthaginensibus fuerit. Si fecerit, publica iniuria esto. In Sardinia atq; Africa nulli Romanorū, sociorum ue negociantor, ne ue oppidum possidento, nihil emunto, præter res ad sacra, & ad nauigia necessarias. Si quas naues eò tempestas detulerit, intra quintū diem abeunto. In Sicilia ubi Carthaginenses imperent, item Carthagini, Romani omnia faciunto, negociantorq;, quæ facere, negociariq; ciuibus Carthaginensibus licet. Idem Romæ Carthaginensibus ius esto. In hoc quoq; fœdere Carthaginenses Sardiniā quidem, atq; Africam suas prorsus ostendere uidentur. Siciliæ uero duntaxat eam partem, quæ ipsorū imperio pareat. A Romanis etiam cautum, ne Carthaginenses iniurias inferant Ardeatibus, Antiatibus, Circeis, Terracinensibus, cæterisq; Latij ciuitatibus: de reliqua uero Italia nulla mentio facta est. Post hæc tertium fœdus inter Romanos ac Carthaginenses ictum est, tempore quo Pyrrhus Epyrotarū rex in Italiam traiecit, ante initium primi belli punici. In eo fœdere eadem quæ in superioribus comprehenduntur, deinde adijciuntur hæc: Si cum Pyrrho fœdus percusserint, curato uterq; populus, ut auxilium ferre alterutri liceat hijs, quibus bellum inferetur. Si Carthaginenses, socij ue auxilium Romanorū implorabunt, nauigia præbento ad traijciendum, belligerandumq;. Si Romani, socij ue Romanorū postulabunt, mari Carthaginenses opitulantor. In terram uero ut descendant nemo compellito. Suis quisq; stipendia soluito. In primo fœdere iusiurandum ita factum accepimus. Primum Carthaginenses deos patrios iurati sunt: deinde Romani per lapidem secundum uetustissimū ritum, Martis, Quiriniq; numinibus additis, iusiurandum præstiterunt. Ritus uero lapidis fuit huiusmodi: Fœcialis sumpto in manibus lapide, postquam de fœdere inter partes conuenerat, hæc uerba dixit. Si recte ac sine dolo malo hoc fœdus, atq; hoc iusiurandū facio, dij mihi cuncta felicia præstent: Sin aliter aut ago, aut cogito, cæteris omnibus saluis in proprijs patrijs, in proprijs legibus, in proprijs laribus, in proprijs templis, in proprijs sepulchris, solus ego peream, ut hic lapis è manibus meis decidet. Nec plura locutus, manu lapidem deiecit. Hæc cum ita sint, & in hodiernū diem tabulis æneis inscripta conspiciantur in templo Capitolini Iouis, ubi ab ædilibus diligentissime custodiuntur, quis non magnopere admiretur, Philinum historicum, non quod hæc ignorauerit, nam multi nostra quoq;

ætate

ætate Romanorum Carthaginensiumq́ antiquissimi, quiq́ huiusmodi rerum studiosissimi semper fuerunt, hæc ignorant: sed quod his plane contraria scribere fuerit ausus: contineri enim in fœderibus ait, ut Romani omni Sicilia, Carthaginenses uero omni Italia abstinerent, idcircoq́; Romanos in prima transfretatione in Siciliam fœdus ac iusiurandum transgressos, cum nihil tale scriptum extet. Hæc enim in secūdo libro aperte Philinus scribit, quæ nos breuiter in primo libro cōmemorata in hunc locum reseruauimus, ut de hijs particulatim disseremus, rati id uel maxime necessarium fore, ne quis errorem Philini secutus à ueritate deflecteret. Quod si qui transfretationem Romanorū in Siciliā ideo reprehensione dignam censuerint, quod Mamertini ab ijs in amicitiam recepti, præsidiumq́ non longe post in summo discrimine laborantibus missum fuerit, cum paulo ante Messanam primo, deinde etiam Rhegium, opulentissimas Siciliæ ciuitates crudelissime diripuissent, fortasse id non immerito fecerint. Quod uero præter fœdus ac iusiurādum in Siciliā traiecerint, non nisi ignari hominis esset asserere. Finito in Sicilia bello aliud fœdus ictū, cuius hæc ferè summa fuit. Excedere Carthaginenses non solum omni Sicilia, uerumetiam insulis omnibus quæ inter Siciliam atq; Italiam forent. Vtriusq; socios apud utrunque populum tutos esse, neutrum in alterius locis imperare, aut ullum munimentū ædificare, aut mercenarium militem conducere, alterius socios neutrum in amicitiā recipere. Carthaginenses duo milia & ducenta talenta in annos decem pendere, in præsentia mille: captiuos præterea omnes sine pretio Romanis reddere. Rursus cum bellis Africano acriter infestarentur, Romani indicto eis bello, ut nouum fœdus inirent coēgerunt: in quo continebatur, ut Carthaginenses Sardinia excederent, stipendioq́; mille & ducenta talenta adderent. Post hæc omnia ultimum fœdus in Hispania cum Asdrubale ictum: in quo cauebatur, ne liceret Carthaginensibus Iberum flumen armatis transire. Hæc sunt igitur fœdera, quæ inter Romanum & Carthaginensem populū inita sunt ab initio usq; ad secundum bellum Punicum, quod Annibale Carthaginensium duce gesserunt. Verumenimuero quemadmodum in transfretatione Siciliæ non uiolatū à Romanis iusiurandum ostendimus, ita post hæc per summam iniuriam indictum Carthaginensibus à populo Romano bellum, facile quisq; perspexerit, tum cum fœdus de Sardinia percusserunt: siquidē nulla ratio eius belli assignari potest, sed manifeste deprehenditur, Carthaginenses præter omniū fœderū iura, iniquitate temporū coactos & Sardinia excessisse, & auxisse stipendia. Nam quod Romani dissimulant, se propterea id facere cōpulsos, quod mercatores suos mari infestassent, iam antea dissolutū erat, captiuis omnibus à Carthaginēsibus sine pretio restitutis. Quibus de rebus, quādo ea quæ particulatim dicenda erant superiori libro memorauimus, nunc ad secundi belli Punici causas ueniamus, atq; utri populo adscribendæ sint perscrutemur. Carthaginēses igit̄ reddebant eas quas supra retulimus causas. Romani ob indignationē excidii Saguntі nullas in præsentia referebant. Hæ uero sunt quæ apud eos & sæpenumero, & à multis adduci solent. Primo quidem non fuit fœdus Amilcaris cum Luctatij fœdere comparandum, ut Carthaginenses dicere ausi: siquidem & in Luctatij fœdere additum, ita id ratum fore, si populus censuisset: in fœdere Asdrubalis nec exceptum tale quicquam fuit. Atqui in hoc cautum, ne liceret Carthaginensibus Iberum transgredi: in illo, ut socij utriusque populi tuti forent. Quibus uerbis non hij tantum comprehensi qui tunc essent: Additum enim in fœdere fuisset, uel ut neutri liceret nouos socios adiicere, uel ut nouiter in societatem acciti fœdere non comprehenderentur. Hoc uero nemo sanæ mentis affirmarit: Nam præterquam quod ante id tempus obseruatum semper fuerat, ne

rat, ne qui eorum etiam, qui nouiter in societatem recepti erant, iniuria afficerentur: quis credat, duos potentissimos populos priuari se uoluisse libertate uel recipiendi in amicitiam quos uellent, uel receptos in fidem defendendi? Enimuero intentionem eorum in fœdere ineundo hanc in primis fuisse reor, ut præsentes socij tuti forent, nec recipi in societatem ab alterutro possent: nouorum uero sociorum gratia prouisum, ne mercenarium militem conducere, ne imperare quicquam in alterius prouincia liceret, omnesq; apud utrunq; populum tuti essent. Hæc cum ita sint, illud quoq; manifestum est, Saguntinos cõpluribus annis ante Annibalis ætatem fidei Romanorum cõmendatos fuisse. Cuius rei uel maximum argumentum ne à Carthaginensibus quidem negari potest, quod Saguntini orta intra ciuitatem seditione non ad Carthaginenses, quanquã finitimos, & iam summã in Hispania obtinentes, sed ad populum Romanum se uerterũt, quo autore ciuilis dissensio sedata atq; restincta est. Si quis igitur excidiũ Saguntí causam huius belli fuisse dixerit, idem Carthaginenses per iniuriã bellum gessisse cum Romanis fateatur necesse est: tum ex fœdere Luctatij, in quo continebatur, ne quis alterius socijs iniuriã afferret: tum ex fœdere cũ Asdrubale icto, quo cautum, ne Carthaginenses Iberum flumen armati transirent. Si uero propter ablatam Sardiniam, auctumq; stipendium exarsisse eos in id bellum existimet, profecto non immerito id ab illis factum uidebitur, qui expectata opportunitate temporis ulcisci se uoluerint. Sed non deerunt fortasse, qui hæc parum considerantes, me superuacuò censeant huiusmodi rationes adeo diligenter inquirere. Ego uero ita sentio: si quis omnibus necessarijs ita instructus sit, ut nulla re extrinsecus egeat, huic iucundam quidem, non tamen fortassis necessariam fore præteritarum rerum cognitionem. Si quis autem id neq; in priuatis, neq; in publicis rebus affirmare ausit, cum homo sit, ac præsentem felicitatem, ut sunt res humanæ fluxæ atq; instabiles, labi posse intelligat, non modo iucundam, uerumetiã necessariã rerum gestarũ peritiam dixerim. Etenim quo pacto quispiã uel illata sibi aut patriæ iniuria, socios atq; adiutores ad eã propulsandã inuenerit, uel nouis rebus studens, alios in sententiã suam traxerit, uel prospere cedentibus cunctis suorum animos recte confirmauerit, nisi ut singula quæq; à maioribus nostris gesta sint, cognitũ perspectumq; habuerit? Ita enim in rebus præsentibus paratus semper atq; instructus ea loqui atque agere poterit, quibus & consilia cunctorum intelligantur, & ueritas omnibus patefiat: Præteritæ quippe res optima gerendarum rerum documenta sunt, facileq; nobis ostendunt uniuscuiusq; rationes, consilia, machinas: quid nobis gratiam, opem, beneficiũ parere possit, quid quenq; aduersus nos mouere, quid ad misericordiam, quid ad indignationẽ, quid ad iustitiam atq; æquitatẽ impellere: quæ omnia & publice & priuatim plurimum in uita mortalium momenti habent. Quapropter ego quidem ita censeo, scriptores historiarum, eosq; qui in earum lectione uersantur, non tam res gestas, quàm quid eas sequatur atq; antecedat animaduertere oportere: nã si quis ex historia tollat, quid, quomodo, cuius gratia actũ sit, q finis fuerit, quod superit, ueluti contẽtio quædã, nõ doctrina erit, & in præsentia quidẽ iucunditatis fortasse aliquid, in posterũ uero nullã prorsus ad uitã humanã utilitatẽ afferet. At enim dicerent aliq: nec facile haberi huiusmodi historia, nec ullo modo perspici atq; uideri poterit, ob multitudinẽ magnitudinemq; librorũ. Verũ hij quidem ignorant, quanto facilius sit, habere atq; pdiscere quadraginta libros recte in ordinẽ digestos, ubi res Italiæ, Siciliæ, Africæ à transfretatione Pyrrhi in Italiam usq; ad captiuitatem Carthaginis, cæterarum uero orbis partium à fuga Cleomenis usq; ad bellum Romanorũ cum Achæis iuxta Isthmum cõprehensæ sint, quàm tot particulariũ historiarum uolumina uel tenere uel legere:

uel legere: nam præterquam quod & numero, & magnitudine librorũ nostra superant, difficile est quicquã apud eos certi comprehendere: primo quod non idẽ omnes de iisdem rebus scribunt: tum quod res simul gestas prætereunt: quæ si inuicem conferantur, longe clarius discerni ueritas potest: denique quod id quod maxime proprium est historiæ, ne attingere quidem possunt, hoc est ea quæ res gestas præcesserunt, quæ secuta sunt, & præsertim quæ ad causas attinent. Nos autẽ ita bellum Antiochi consideramus, ut à Philippico causam sumpserit, Philippicum ut à Punico, Punicum ut à Siculo: ubi quæcunque interea rerum sunt gesta, & ad idem caput referri possunt, diligentissime rimantur: Quæ omnia apud eum quidem qui uniuersalem historiã scribat, facile intelligere licet: apud eos uero qui de particularibus bellis disserunt, utputa Persico, aut Philippico, impossibile: nisi forte aliquis ex uno certamine totius belli summã se putet posse intelligere: quod fieri non potest. Itaque quanto præstat didicisse aliquid perfecte, quàm id tantummodo audiuisse, tanto historia nostra particularibus bellorum descriptionibus præstantior existimanda est. Cæterum ut ad id unde in hoc diuerticulum excessi reuertar, legati Romanorum ubi tergiuersantes Pœnos animaduertere, nullum amplius uerbum fecerunt. Sed qui inter eos natu grandior erat, sinum è toga factum senatui ostendẽs: hic, inquit, uobis bellum pacemque portamus: utrum placet sumite. Sub hanc uocem non minus ferociter, daret utrum uellet, succlamatum est. Cumque is excusso in media curia togæ gremio, non sine horrore, quasi plane id in sinu ferret, bellum se effundere dixisset, accipere se alacri uultu omnes responderunt. Interea Annibal Carthagini nouæ in hibernis erat, militibusque, si qui forte suos inuisere uellent, redeũdi in patriam potestatem fecerat, quo post tot labores exhaustos corpora, animosque ad omnia de integro patienda renouarent. Præterea fratrem Asdrubalem instruit, quo pacto Hispaniam, si eum decedere prouincia oporteret, regere, tuerique ab omni populi Romani conatu debeat. Dehinc Africam quoque ualido præsidio firmat, aduocato ex Hispania supplemento: Nam Afrum militem in Hispaniã acciuerat, callide nimirum partitus copias, ut Afri in Hispania, Hispani in Africa ueluti mutuis pignoribus obligati meliores essent. In Africam mittit equites mixtos ex multis gentibus mille ducentos, pedites ad tredecim millia, octingentos, quinquaginta: præter hos etiam baleares funditores octingentos septuaginta. Horũ maiorẽ partem distribui per Africã iubet, reliquos Carthagini præsidio esse: simul aduocari ex interioribus ciuitatibus delectæ iuuẽtutis peditũ quatuor millia: eos non tam præsidium quàm obsides Carthaginem duci. In Hispania uero Asdrubali fratri quinqueremes quinquaginta reliquit, quadriremes duas, triremes quinque, sed aptas instructas que remigio duas & triginta qnqueremes, triremes quinque. Addit deinde equites Libyphœnices, mixtum punicũ Afris genus, circiter quadringentos quinquaginta, Ilergetes trecentos, Numidas Maurosque accolas oceani ad mille octingentos, pedites autẽ ex Africa undecim millia octingentos quinquaginta, ex Liguribus trecentos, ex Balearibus quingentos, &, ne quod terrestris auxilii genus deesset, elephantos unũ & uiginti. Nec admirari quispiam debet, si non minori diligentia hæc à nobis memorantur, quàm si ab Imperatore exercitus census militum fieret: neque nobis succensere, quod mendaciũ instar minuta quædam ac leuia sectemur, quo facilius scriptis nostris adhibeatur fides. Nos enim cum apud Lacinium tabulam æneam conspexissemus, in qua huiusmodi descriptio erat, positam in eo loco ab Annibale quo tempore per Italiam grassabat, adhibendã ei omni ex parte fidẽ duximus, Ideo que hanc fuimus in præsentia secuti. Annibal cum rebus Africæ atque Hispaniæ prouidisset, reditum eorum præstolabatur, quos ad sciscitandos Gallorum

animos

animos, quà traducendus erat exercitus, miserat: nam quia & fertilissimam esseam regionem intelligebat, & multitudine hominum refertam, qui uirtute atq; experientia in rebus bellicis plurimum pollerent, essentq; ob bellum gallicum, quod superiori libro huius rei gratia memorauimus, populo Romano infensissimi, præmiserat eò qui illorum animos donis conciliarent, & transitum alpium specularentur: Sperabat enim bellum sibi duntaxat in Italia gerendum, si per angustos alpium saltus fauentibus Gallis incolumem traducere exercitum posset. Reuersis itaq; nuncijs, ubi expectationem ac desiderium Gallorum intelligit, transitumq; alpium difficilem sanè ac laboriosum, non tamen usquequaq; inaccessum esse, instante iam uere copias ex hibernis aduocat. Allatus per idem tempus de hijs quæ Carthagini gesta erant ad eum nuncius indignationē eius aduersus Romanos auxerat: spem uero de fide ac beneuolentia suorum mirifice confirmauerat. Itaq; quamprimum copiæ omnes in unū conuenerūt, Annibal aduocata concione non iam occulte, sed palàm milites uarijs adhortationibus ad bellum contra Romanos incitat, ut ipse paulo ante, ut cæteri Carthaginensium duces, ob expugnatum Saguntum postulati ad supplicium fuerint, edocet fertilitatem opesq; prouinciæ ad quam profecturi sint: præterea amicitiā atq; societatem Gallorum ostentat. Quibus dictis cum animos omnium alacres, & nihil magis quàm discessum expectantes animaduerteret, fidē ac uirtutem eorum laudat, dieq; profectionis indicto concionē dimittit. Paratis interea omnibus quæ ad iter necessaria erant, ut primum statutus dies aduenit cum nonaginta millibus peditum, equitum duodecim millibus profectus, Iberum traiecit. Nec multis interiectis diebus Ilergetes, Bargusios, Ausetanos, Aquitaniam, cæteraq; usq; ad Pyreneum montem oppida subegit, ut omnium opinione celerius, ita non sine multis atq; atrocibus prælijs, ac plurimorū militū cæde. Oræ huic omni præfecit Hannonem, quem Bargusijs etiam dominū constituit, quod magis huic populo diffideret, ob amicitiam qua astricti cum Romanis erant: decem millia peditum Hannoni ad præsidium tuendæ regionis dedit, & equites mille: omnia eorum qui cum Annibale proficiscebantur, impedimenta eidem reliquit: Totidem ferè ex Hispanis militibus domū remisit, tum quia grauari eos longinquitate uiæ, insuperabiliq; alpium transitu senserat, tum ut cæteris quoq; præberet spem in patriam quandoq; reuertendi, nec minus ut hoc uidentes Hispani, quos domi reliquerat, alacriori animo, si quando supplementi usus foret, in Italiam proficiscerentur. Ipse cum reliquis copijs, numero quinquagentis millibus peditum, equitum ferè nouem millibus Pyreneum trāsgressus ad proximum Rhodani ostium tendit, non tam multitudine, quàm uirtute militum stipatus, utpote qui trium & uiginti annorum durissima militia inter Hispanas gentes exercitati uictores semper extiterant. Verum ne ob ignorationē locorum hæc pars obscurior foret, referendum breuiter censuimus, unde discedens Annibal, quibus quantisq; locorum spacijs superatis, quas Italiæ partes ingressus fuerit: neq; ipsas locorum appellationes adiecimus, ut quidam historici faciunt, putantes ita prorsus rem omnem perfecte intelligi, si nomina locorum in notitiam uenerint. Atqui ego quidem ita censeo, in relatione locorum quorum cognitionem habemus, plurimum momenti nomina afferre, & ut facilius intelligantur res ipsæ, & pertinacius memoriæ hæreant. Vbi uero loca ipsa ignota sunt, similem esse appellationem eorum ijs uocibus, quæ præterq; quod aures percutiunt, nullam prorsus significationem habent: ita fit ut cum mēs nostra nihil omnino ex eo nomine comprehendat, neq; id referre ad aliquid sibi cognitum possit, uana penitus atq; inutilis narratio fiat. Quamobrem inuestigandus modus est, quo de locis incognitis loquentes, quatenus liceat auditores in

notionem ueri trahamus. Prima igitur & maxima, & omnibus hominibus cõmunis notio est, diuisio huius quo claudimur mundi, per quam omnes etiam ineruditi ortum, occasum, meridiem, septentrionem nouimus. Secunda est, per quam unicuiqȝ supradictarum partium partes orbis terrarum accommodantes, in cognitionem locorũ quæcunqȝ uidimus quodammodo deuenimus. Sed cum orbis terrarũ multæ partes sint, quædam inhabitabiles, aliæ contrario quàm nos situ ab Antichthonibus habitæ, in præsentia de situ duntaxat eius plagæ quam nos incolimus dicendum. Hæc cum in tres partes diuidatur, unam Asiam uocant, Africam aliam, tertiam Europam. Hanc diuisionẽ mare nostrum, & duo inclyti amnes faciunt, Tanais & Nilus. His Asia à reliquis partibus diuiditur, ingenti perpetua fronte uersa ad orientem, tamen meridiem atqȝ septentrionem duobus lateribus aspiciens. Africa uero ab Asia quidem Nilo, ab Europa mari nostro separatur, uersaqȝ ad meridiem nihilominus ad Iberum occasum usqȝ ad columnas Herculis protenditur. Itaqȝ hæ duæ partes, si quis in uniuersum cõsideret, meridiem ab oriente interpositione nostri maris uidentur segregare. Europa autem septentrionem uersa ab oriente utriqȝ opponitur, extenditurqȝ usqȝ ad occasum. Eius præcipua pars septentrionem spectat intra Tanaim & Narbonem fluuiũ, qui non longe distat ab ora Massiliæ ac Rhodani ostijs, quæ in Sardoum defluunt mare. Hanc omnem regionem Galli habitant à Narbone usqȝ ad Pyreneum montem, extenditurqȝ à mari nostro ad oceanum. Reliquam uero Europæ partem à Pyreneo ad occasum, hoc est usqȝ ad columnas Herculis à latere circuit mare nostrum, ab altera oceanus. Ora quæ mari nostro abluitur, usqȝ ad columnas Herculis Hispania uocatur: pars quæ oceanũ spectat cõmune quidem nomen non habet, ut quæ recens in cognitionẽ nostram uenit, sed longe lateqȝ à barbaris colitur, de quibus suo loco particulatim dicemus. Nam quemadmodum ea regio quæ iuxta Aethiopiã est, ubi Asia atqȝ Africa iunguntur, usqȝ in nostram ætatem ignota est, nesciturqȝ utrũ perpetua sit & continẽs, an claudatur pelago: ita omne id quod intra Tanaim atqȝ Narbonem ad septẽtrionem uergit, usqȝ in præsentem diem ignoratur: somniantqȝ, si qui de ijs uel loquuntur aliquid, uel scribunt. Enimuero hæc referre operæpretium fuit, ne ijs, qui eorum locorum ignari sunt, obscura omnia forent quæ scripturi sumus, sed per eas cœli ac terræ regiones, quatenus fieri posset, in cognitionem ueri traherentur. Nunc ad rem redeamus. Carthaginenses ea tempestate omnẽ Africæ oram tenebant, quæ mari nostro abluitur, ab aris Philenorum haud multum distantibus à magna syrte usqȝ ad columnas Herculis. Continet ea longitudo sexdecim millia stadiorum: transgressiqȝ paruum fretum, quod inter Africam atqȝ Europam interiacet, omni Hispania potiti erant usqȝ ad Pyreneum montẽ, qui eam prouinciam à Gallis diuidit. Distat autem hic locus ab angustijs freti, ubi sunt columnæ Herculis, circiter octo millia stadiorum, inde ad nouam Carthaginem, unde Annibal in Italiam transiturus mouerat, stadiorum tria millia. Hæc ab Ibero duobus millibus & sexcentis stadijs distat. Iberus uero ab exitu Rhodani tribus millibus & ducentis. Ita enim summa cum diligentia dimensa ea loca per Romanos fuere. Exitus uero Rhodani à radicibus alpium, unde in Italiam transitur, mille & trecentis: reliquæ alpes mille & ducentorum stadiorũ spacio continentur. Quibus transactis statim obuia fit ea pars Galliæ qua Padus fluit. Itaqȝ à noua Carthagine usqȝ ad Italiæ fines nouem millium stadiorũ iter facere Annibalem oportebat. Quod si longitudinem uiæ animaduertas iam ferè dimidium itineris confecerat: Si uero difficultatem locorum aspexeris, maior pars profectionis supererat. Annibal igitur omni conatu Pyreneum transgrediebatur, non sine metu Gallorum, ne forte situ locorum freti transitum

eius in Italiam prohiberent. Interim Romã de ijs, quæ Carthagini dicta actaq; per legatos fuerant, perlatum, & simul Annibalem omnium opinione celerius Iberum cum exercitu transgressum, aduentum in Italiam maturare. Quæ res nõ paruum metum patribus iniecerunt, eo maxime quod conciturum aduersus se auidas semper armorum gallicas gentes augurabantur. Igitur statim electis iam Consulibus prouincias nominant, P. Cornelio Hispaniã, T. Sempronio Africam cum Sicilia. His sex legiones in eum annum decernunt, sociorum quantũ ipsis uideretur, classis quantum parari posset. Dum Romæ scribuntur milites, classisq; & commeatus, & cætera ad transfretationem necessaria parantur, omni studio ad perficiendas colonias incumbunt, quas circa Padum in Gallia nuper inchoauerant. Iam ædificata erant oppida, oppidanis ut intra triginta dierũ spacium adessent mandatum, decreta singulis colonijs sex millia hominum: quæ citra Padum ædificata Placentia, quæ ultra, Cremona appellata. Eam rem grauiter & iniquo animo ferentes Boij, nec ueterum irarum immemores, ubi Carthaginensium aduentum compertum habuere, à Romanis defecerunt, dimissis obsidibus quos superiori bello, sicuti memorauimus, dederant: arreptisq; repente armis, & ad id ipsum sollicitatis Insubribus, tantum tumultum in agrum supradictis colonijs assignatum fecerunt, ut perterrita ita omnis multitudo unà cũ triumuiris Romanorum, qui ad diuidendos agros uenerant, Mutinam confugerit: Quos persecuti Boij urbem obsidione cinxerunt. Cum aliquantisper obsidio durasset, simulari cœptum de pace: euocatiq; à Gallorum principibus ad colloquium legati, contra ius gentium, ac uiolata fide cõprehenduntur, negantibus Boijs, nisi sui obsides sibi redderentur, eos dimisuros. Cum hæc de legatis nunciata essent, L. Manlius prætor, qui tum in hijs locis cum copijs erat, ira accensus subsidiũ ferre obsessis maturat. Quod ubi Boij intellexere, in sylua quæ uiæ propinqua erat insidias ponunt, uenientemq; inexploratò hostem aggressi magnam partem Romanorum cædunt: reliqui ægre in apertos cãpos emersere: Vbi refectis aliquandiu militum animis, cum nihilominus instare post terga Boios animaduerterent, præcipiti fuga Cannetum uicum contendêre. Qui tumultus postquam est Romã perlatus, patres ueriti ne diuturna obsidione præsidium Romanorum periclitaretur, Attilium prætorem cum copijs delectu nouo Consulis cõscriptis auxilium ferre obsessis iubent: Consuli, ut in eorum locum nouum delectum habeat, mandant. Hic fuit gallicarum rerum usque ad aduentum Annibalis status. Consules interea paratis omnibus necessarijs Roma profecti, P. Cornelius in Hispaniam cum sexaginta longis nauibus, Sempronius in Africam cum centum & sexaginta quinqueremibus. Hic tanto impetu res bellicas aggressus tantum in Lilybæo apparatum undiq; congessit, ut mox ipsam Carthaginem obsessurus uideretur. Cornelius uero per oram Hetruriæ ac Lygurum profectus, quinto die peruenit Massiliam, proximũq; Rhodani ostium (nam pluribus diuisus amnis in mare decurrit) cum classe ingressus est. Hic cum Annibalem superare iam Pyreneos montes didicisset, satis tamen adhuc eum putabat abesse, tum propter difficultatem loci, tum ob multitudinẽ Gallorum, qui frequentes circum ea loca habitabant. Verum Annibal incredibili celeritate Gallis omnibus partim pretio, partim metu pacatis, ad Rhodani transitum per maris Sardoi littus cum exercitu properabat. Quod postq; Consul intellexit, etsi inops consilij erat ob celerem Annibalis aduentum, nullum tamen optimi ducis officium prætermisit. Eductos e nauibus milites à iactatione maritima refecit. Tribunos quonam in loco occurrendum hostibus foret edocuit, trecentos delectos equites ducibus Massiliensibus, & auxiliatoribus Gallis ad explorãda hostium consilia præmisit. Annibal iam Rhodano propinquus

quus transfretare quamcelerrime festinabat. Itaq; aduocatos omnes fluminis accolas muneribus sibi conciliat. Ab hijs lintres magna multitudine, & paratos ad quotidianum illorum usum lembos emit, nouas item lintres cauari ex singulis arboribus iubet. Quod etiam milites ipsi & copia materiæ, & facilitate operis inducti faciunt. Vnde uix duorum dierum spatio tantũ nauium lintriumq; comparatum est, ut abunde ad traijciendum sufficeret, singulis laborantibus, ne sociorum auxilio indigerent, sed proprijs lignis se suaq; transueherent. Inter hæc ad ulteriorem ripam fluminis maximus barbarorũ numerus confluxerat, quo Carthaginenses à transitu Rhodani arcerent. Quod ut aduertit Annibal, intelligens se neq; ui traijcere flumen posse, hostibus ex aduerso omnem ripam obtinentibus, nec tutò ibi consistere, ne undiq; à barbaris circunueniretur, prima noctis uigilia Hannonem Bomilcaris regis filium cum parte copiarum mittit. His duces itineris nonnullos ex incolis loci tradit, qui per ripã Rhodani aduerso flumine ad ducenta stadia profecti supra paruæ insulæ circunfusum amnem constiterunt: Nam quia illic diuidebatur aqua, non immerito minus altus esse alueus existimabatur. Cæsis igitur euestigio arboribus rates fabricatæ, quæ ad uirorum, cæterarumq; rerum transfretationem sufficerent. Ita impediente nemine tuti Rhodanum traiecerunt, nactiq; locum natura munitissimum, corpora nocturno itinere, ac labore operum confecta quiete unius diei refecerunt, omnibus ad consilium opportune exequendum intentis. Iam idipsum Annibal cum cæteris copijs facere maturabat. Sed eum angebat consilium traijciendorũ elephantorum, qui numero septem & triginta erant. Igitur in sequenti nocte qui fluuium transierant, cum primum lucescere aurora cœpit, per ripam fluminis profecti aduersus barbaros, quos conuenisse ad eum locum diximus, cõtendunt. Annibal autem paratas habens copias, omnes iubet ut ad traijciendum se præparent, lembos equitibus impleant paratis instructisq; ad bellum, ut, si ita res ferat, extemplo egressi usui forent. Lintres uero expediti occupent, peditesq; ut maiore tranquillitate fluminis tutius traducerentur, undarumq; impetum firmius sustinerent, superiori parte fluminis ad dexteram lembos ponit, quo uehementiorẽ illum, ac præcipitem aquæ fluxum exciperent: equos à puppibus nantes loris trahi iubet tres & quatuor simul, duobus uiris ad utrunq; latus puppis sedentibus. Quo factum est, ut maior pars equorum in prima transfretatione traduceretur. Hæc autem conspicati barbari, ingenti tumultu relictis castris passim temereq; in ripam concurrunt, ueluti nullo negocio transitum hostibus prohibituri. Annibal aliquandiu commoratus, ubi appropinquare suos ex prodito fumo, uti conuenerat, intellexit, dat simul omnibus signum ad traijciendum. Quo uiso repente Carthaginenses ingenti clamore facto traijcere amnem, atq; impetum fluminis omni conatu perrumpere nituntur, certantq; inter sese, qui primus ad ulteriorẽ ripiam perueniat. Ita cum iam utraq; ripa à Carthaginensibus teneretur, omnesq; cum ingenti uociferatione flumen traijcerẽt, Galli cum uarijs ululatibus more suo pæana canentes, arcere summo impetu hostem nitebantur. Terribilis aliquandiu tumultus, uisuq; horrendũ certamen fuit. Galli omnes derelictis tentorijs ad flumen confluxerant. Mox Hanno cũ suis aderat: Horum pars in castra impetum faciebat, reliqui à tergo pugnantes premebant. Galli nouitate rei obstupefacti, pars in castra, ut ea ab hostibus tutarentur recurrunt, alij nihilo segnius pugnæ insistunt. Annibal ubi consilium sibi ex sententia successisse animaduertit, hortatur suos, ut pristinæ uirtutis memores, hostem forti animo propulsent. Ita omnes facto impetu in medium irrumpunt. Tandem Galli, & quia nullo ordine prælium inchoauerant, & improuisa Hannonis legione perterriti, se turpi fuga in uicos suos receperunt.

Dux Carthaginensium uno tempore flumine atq; hostibus superatis, reliquas copias per ocium traijcit. Ita cum omnes breui tempore ad ulteriorem ripā peruenissent, spernens iam gallicos tumultus castra locat: atq; ita per quietem in ripa fluminis eam noctem egit. Postridie cum audisset Consulem Romanorum cum classe ostia Rhodani ingressum, Numidas equites quingentos misit speculatum, ubi & quantæ copiæ hostium essent, quid'ue pararent. Interim traijciendis elephantis per magistros dari operam iubet: ipse aduocata cōcione, regulos qui ex Transpadana Gallia ad se uenerant, acciri fecit. Hij per interpretem multitudinem allocuti, ad transitum alpium hortantur, se cæterosq; Galliarum incolas auxilio eis futuros pollicentur: iter fore tutum, & nulla re necessaria egēs: nec difficilem sanè alpium transitum esse, loca ad quæ profecturi sint omni genere rerum opulentissima habituros: præterea eiusmodi socios, quorum uirtus non parū præteritis temporibus populo Romano formidolosa fuerit. Hijs atq; alijs huiusmodi dictis reguli discessere. Post hos Annibal ingressus, primum quidem præteritas res gestas multitudini commemorat. In quibus eos per tot discrimina bellorum, consilium ac sententiā suam secutos, uictores sæpenumero fuisse refert, nunquam minus prospere rem gessisse. Dehinc hortatur, ut magno fortiq; animo sint, scientes maiorem partem laborum iam emensam esse, superato difficillimo amne, & sociorum beneuolentia ac promptitudine parata. Proinde curam omnem gerendarum rerum sibi relinquant, ipsi tantummodo, quando opus fuerit, dicto ducis obedientes sint, pristinæ uirtutis, rerumq; à se fortissime gestarum memores. Hijs dictis cum multitudinem alacri uultu animi audaciam præ se ferentem uidisset, uniuersos laudauit: dehinc deos secundū morem precatus abijt, indicto militibus ut corpora curarent, seq; in posterū ad discessum accingerent. Vix dissoluta concio erat, cum Numidæ, quos speculatum missos supra diximus, fusi profligatiq; ab hostibus redeunt: Etenim cum non longe à proprijs castris equitibus Romanis, qui ex eadem causa missi à Scipione fuerant occurrissent, tanto ardore utriq; conseruerunt manus, ut ex Romanis & Gallis ad centum quadraginta equites ceciderint, ex Numidis plus quàm ducenti. Romani Carthaginenses usq; ad castra persecuti, perspectis diligentissime omnibus ad Consulem reuersi sunt, præsentiamq; hostium, & certamen cum Numidis habitum indicarunt. Quibus auditis P. Cornelius Scipio haud cunctandum ratus impedimēta nauibus imposuit: ipse coactis copijs per Rhodani ripam profectus, ueluti cum hostibus conflicturus maturat iter. Annibal postridie eius diei, quo habita concio erat, tum prima luce equitatum omnem uersus littus ueluti in præsidio disponit: peditum uero multitudinem è castris motam paulatim procedere iubet, ipse ut elephanti ocyus traijciantur, omni sollicitudine intendit. Eorum traijciendorum consilium huiusmodi fuit: Compluribus paratis ratibus duas inuicem copulatas à terra in amnem porrigunt, latas pedes quinquaginta: hijs alias duas à parte ripæ adijciunt, quas ne secunda aqua deferrentur, compluribus retinaculis ualidis ad arbores parti ripæ superiori eminentes alligant. Erat earum longitudo ad ducentos pedes: post alias duas rates, quæ reliq̄s longe maiores erāt, extremis illis leuiter adnectunt, quo haud difficulter solui possint. Ab hijs pendebāt funes aliqui, q̄bus ab actuarijs nauibus, postq; dissolutæ à cæteris ratibus essent, trahi in ulteriorē ripā ualerēt. Postremo eas oēs humo tegūt, ut beluæ per eas sine pauore ueluti per solum progrederent̄. Hoc apparatu facto, elephāti, q̄ Indis ubiq;, præterq; in undis, parere cōsueuerant, per stabilem ratē tanq; per uiā prægredientibus duabus fœminis agūtur: qui ubi in extremas rates applicatas trāsgressi sunt, extēplo resolutis quibus leuiter annexæ erant uinculis, ab actuarijs nauibus pertrahuntur, nihil

sanè

ſanè trepidantes, donec continenti agebantur: ubi uero ſoluta à cæteris rate in altum ſe uehi cernebant, undiq; formidine capti cedentibus ab aqua extremis, aliquantum turbationis edebant: quietem tamen timor ipſe faciebat, omni ex parte aquam circunſpicientibus feris. Ita primis expoſitis, alij deinde repetiti, traiectiq; ſunt. Quidam timore ſæuientes in flumen deciderunt, qui tamen peremptis rectoribus incolumes euaſere: ſiquidem & pondere iſto ſtabiles, & magnitudine prominentiũ extra aquã narium, quibus emittere ſi quid ebiberant, ac reſpirare poterant, pedetentim uadis progreſſi, ad ulteriorem ripam recti peruenerunt. Traiectis itaq; elephantis, Annibal cum hijs atq; omni equitatu aduerſa Rhodani ripa mediterranea Galliæ petit. Rhodanus tribus fontibus ſurgit ſupra maris Adriatici intimum ſinum: deinde Lemano lacu acceptus tenet impetum, ſeq; per medium interagens egreditur, & inde in Occidentem ablatus aliquandiu Gallias dirimit, poſt curſu uerſus meridiem adducto defluit in mare Sardoum. Eam partem fluminis, quæ ad ſeptentrionem uergit, incolunt Galli, quos Druentes uocant. Latus uero quod meridiem ſpectat, terminant alpium ſaltus, qui ad ſeptentrionem eriguntur. Campos autẽ circa Padum, de quibus ſupra memorauimus, à Rhodano diuidunt alpes, quæ à Maſſilia incipiẽtes uſq; ad intimum maris Adriatici ſinum protenduntur. Has tunc prætergreſſus Annibal, à locis qui circa Rhodanũ ſunt, in Italiam uenit. Hoc loco ſcriptores quidam, dum magnitudine rei perterrefacere legentium animos ſtudent, non animaduertunt labi ſe in duo ab hiſtoriæ lege alieniſſima. Siquidem & falſa ſcribere, & planè inter ſe repugnantia coguntur: ſimul enim Annibalem, quem & ſcientia rei militaris, & animi magnitudine omnino imitabilem uolunt, omnis prorſus conſilij atq; rationis expertem oſtendunt: ſimul nullum exitum mendacio reperientes, ad deos & deorum filios confugiunt: nam cum iter alpium adeo immenſum atq; aſperum faciant, ut non ſolum equitibus, impedimentis, atque elephantis, uerumetiam ipſis leuis armaturæ peditibus inuium, inacceſſumq; ſit, præterea etiam tantam in eo ſolitudinem, ut niſi quis deus, aut heros ducem ſe itineris præbeat, proculdubio omnes copiæ per loca prærupta eant perditum, apertiſſime in utrunq; labuntur errorem. Primum enim quis ducum Annibale imprudentior erit? qui tot copijs, taliq; exercitui præfectus, in quo ſpem omnem bene gerendarum rerum repoſuerat, neq; uias, neq; loca, ut ipſi aſſerunt, nec quà iret omnino, nec ad quos tenderet, ſciebat? nam quod cæteri poſt maximos conflictus etiam in ſumma deſperatione rerum non faciunt, id iſti feciſſe Annibalem in tanta ſpe, ita florente exercitu uolunt: Quo quid ineptius dici poteſt? At quod de ſolitudine, atq; aſperitate locorum dicunt, apertius etiam mendacium indicat: neq; enim referunt ut Galli Rheni accolæ, non ſemel, neq; bis ante id tempus in Italiam uenerint, neq; ut olim cum magno exercitu ſuperatis alpibus in ſubſidium Ciſalpinorũ contra populum Romanum uires aduocarint, neq; ut ipſis etiam in alpibus multorũ hominũ gens habitet, ſed hæc omnia ignorãtes, deum quendam inquiunt apparuiſſe Annibali, iterq; monſtraſſe. Quo fit, ut tragœdis potius, quàm hiſtoricis ſimiles uideãtur: nam ut illi frequenter dramata ſua aut dijs aliquibus, aut machinis terminant, quod falſa, irrationabiliaq; principia ſumpſerunt, ita hij rerum geſtarum ſcriptores ſimile quiddam patiunt̃, & dum falſa ſumũt exordia, tandem ad deos aliquos, ſiue heroas confugere cogunt̃: nam qui fieri poteſt, ut ex falſis initijs ueri fines ſequant̃? Atqui Annibal non talem ſe, qualem hij tradunt, ſed callidum ſimul ac prudentem ducem præſtitit: quippe & fertilitatem regionis, ad quam feſtinabat, & incolarũ aduerſus Romanos odium diligentiſſime ſcrutatus eſt, & in

aſcenſu alpium, quod aſperum difficileq; iter erat, duces habuit accolas locorũ quos iam ad bellum contra Romanos in ſententiam ſuam traxerat. Quibus de rebus nos quidẽ eo audacius ſcribimus, quod & ab hijs didicimus, qui ea tempeſtate rebus interfuerunt, & ea loca ipſi uidimus, ob eam ſolummodo cauſam eò profecti, ut alpes conſpicaremur. P. Scipio Conſul Romanus, triduo poſtquam Carthaginenſes à ripa Rhodani mouerãt, ad caſtra hoſtium animo præliandi profectus, ubi deſerta munimenta uidet, obſtupefactus aliquandiu conſtitit: quippe ſibi perſuaſerat, hoſtem nunquã per ea loca in Italiam facturũ iter, tum ob aſperitatem uiarum, tum ob incolentium barbarorũ multitudinem. At ubi audaciam Carthaginẽſium perſpexit, extemplo ad mare ac naues reuerſus, conuocari copias iubet: & fratrem quidem in Hiſpaniam, ne ea pars nuda præſidio foret, cum parte copiarũ mittit: ipſe rurſus in Italiam reuertitur, facilius per eum modum, tutiusq; deſcendenti ab alpibus Annibali occurſurus. Annibal quartis caſtris ad inſulam peruenerat, locum & multitudine hominũ, & feracitate regionis prædiuitem. Cui propterea Inſulæ nomen inditũ, quod ibi Arar, Rhodanusq; ex alpibus decurrentes aliquantũ agri amplexi defluunt in unũ, faciuntq; inſulam & figura, & magnitudine ſimilem ei, quæ in Aegypto Delta appellatur, niſi quod illic latus unum mare efficit, cum quo duo amnes coniunguntur: hic uero difficiles atq; aſperi montes, & planè inacceſſi. Eò cum applicuiſſet Annibal, reperit duos fratres inuicem de regno diſſidentes, & utrunq; iam alteri cum exercitu oppoſitũ: uocatus abq; eo, qui natu grandior erat, rogante ut ſibi paternum imperium reſtitueret, haud minus paruit, peropportunũ id rebus ſuis fore arbitratus. Excluſo igitur fratre minore, imperioq; maiori tradito non ſolum cõmeatum, rerumq; omnium copiam ob id meritum tulit, uerumetiã arma omnia renouata, & additæ ueſtes, quas infames frigoribus alpes præparare cogebant: præterea quod maximum fuit, comitante cum exercitu rege per Allobrogum regionem integris omnibus copijs ad alpes uſque perductus eſt. Ita cum intra decem dierum ſpacium à Rhodano profectus circiter octingenta ſtadia confeciſſet, conſcendere alpes cœpit: ubi mox maxima pericula oblata ſunt: nam quandiu campeſtri itinere progreſſi Carthaginenſes fuerant, duces Allobrogum cum bona pace tranſire omnes permiſere, partim equites ueriti, partim præſidium comitantium Gallorum: ubi uero & illi domum reuerſi, & hij loca aſpera, difficiliaq; conſcendere cœperũt, congregata Allobrogum multitudo ingens opportuna præoccupat loca, per quæ neceſſariò tranſire Annibalem oportebat: qui ſi in ualles occultiores inſediſſent, coorti repente in pugnam, magnam profecto ſtragem Carthaginenſibus dediſſent. Sed uiſi procul ab Annibale non tam hoſtibus, quàm ſibijpſis obfuere: etenim cum aſpexiſſet Annibal opportuniſſima quæque loca tenere barbaros, conſiſtere ſigna iuſſit, caſtriſq; inter confragoſos ac præruptos ſaltus locatis, quoſdam ex Gallis, quos ſecum habebat, ad uiſenda loca, explorandamq; hoſtium intentionem atq; omnem apparatum præmiſit: per quos cum comperiſſet, hoſtes interdiu tantum in hijs locis conſiſtere, nocte uero in propinquã urbem ad ſua quenq; tecta dilabi, tali conſilio uſus eſt: Prima luce aperte cum omnibus copijs ſubijt tumulos, tanquam ui interdiu per medios hoſtes erupturus: cum uero hoſtibus appropinquaſſet, caſtra eo in loco diligentiſſime muniuit: tum ubi primum facta nocte digreſſos tumulis montanos ſenſit, plurimis ignibus accenſis maiorem partem exercitus ibi reliquit: ipſe cum expeditis acerrimo quoq; milite raptim anguſtias euadit, & in hijs tumulis, quos hoſtes tenuerant, conſedit. Quo facto, ubi primum orta luce id conſpicati ſunt barbari, immobiles parumper conſtitere: deinde uidentes iumentorum, equitumq; multitudinem in

anguſtijs

angustijs omne agmen turbare, quicquid eis terroris adiecissent, satis fore ad perniciem arbitrati, per inuias rupes diuersis è locis concurrunt. Tum uero non tam ab hostibus, quàm ab iniquitate locorũ Carthaginenses oppugnabantur, equis maxime, iumentisq́; ingentem stragem hominum ac rerum facientibus: nam cum præcipites & diruptæ utrinq; angustiæ forent, multa iumenta ex immensa altitudine cum sarcinis instar maximæ ruinæ deciderunt: siquidem icti, aut uulnerati equi, partim terrore, partim dolore uulnerum consternati incredibilem turbationem in tanta locorũ angustia faciebant. Quæ conspicatus Annibal, cum nullam in fuga spem salutis repositam intelligeret, iumentis qui sarcinas ferebant amissis, ex superiore loco cum hijs quos secum per noctem tenuerat, ingenti impetu decurrit. Quo facto etsi magnã partem hostium fuderit, tamen è suis quoq; multos interemit: siquidem auctus ex utrisq; tumultus multos passim præcipites faciebat. Tandem igitur Allobrogibus partim inter certandum interemptis, partim turpissime fugatis, Annibal quod reliquũ fuit impedimentorũ atq; equitum, uix & non sine graui labore traduxit, coactisq́; copiarum suarũ reliquijs, ad castellum unde Allobroges exierãt, profectus, quod uacuum custode erat, nullo negotio cepit. Id ei magnam non solum in præsens tempus, sed etiam in futurũ rerum necessariarum cõmoditatem præstitit: nam in præsentia quidem magnam equorum atq; iumentorũ multitudinem, præterea etiam captiuorũ tulit: in futurum uero frumento ac pecoribus per triduum exercitum aluit: & quod fuit pluris faciendum, cæteros alpium accolas perterruit, ne quid tale moliri in posterũ auderent. Eo igitur in loco uno die quietem egit: deinde cum copijs profectus, reliquis duobus diebus aliquantum uiæ confecit: quarto dehinc die rursus in maximũ periculum prolapsus est. Ventum erat ad frequentem cultoribus alium inter montana populum: hij ut dolo circunuenirent Pœnos, unà conspirauerant. Aduenienti igitur Annibali obuiam procedunt, florentes capiti corollas gestantes: quod ferè apud barbaros pacis, atq; amicitiæ signum est, quemadmodum apud Græcos caduceus. Annibal haud temere credendum barbaris arbitratus, uoluntatem intentionemq́; eorum callide perquirit. Hij placere sibi de captiuitate ciuitatis, & interitu aduersantium Gallorum responderunt, seq́; obedienter posthac imperata facturos, ut qui nec facere, nec pati iniuriam uelint: & ad fidem promissorum obsides se Annibali daturos pollicentur. Quod etsi diu Annibalem consilij dubium fecerit, suspicatus tamen hæc si æquo animo accipiantur, mitiores fortasse barbarorum animos facere posse: si uero repudientur, eosdem aperte hostes sibi futuros, benigne illis respondendo accipere se eorum amicitiam simulauit. Illi cum iam non solum obsides dedissent, uerum abunde subministrassent commeatum, & deniq; seipsos in Carthaginensium manibus posuissent, tantum fidei ab Annibale meruerunt, ut hijs ducibus per loca difficilia uti non dubitarit. Cum igitur biduo iter fecissent, uentumq́; esset in angustiorem uallem, & ex parte altera iugo subiectam, barbaris undiq; ex insidijs prorumpentibus in tantum periculi Carthanenses inciderunt, ut ad extremã penè perniciem peruenturi fuerint, nisi Annibal nondum satis fidei Gallorũ credens, ac futura plane prospiciẽs, elephantos equitesq́; in primo agmine collocasset, ipse post cum robore peditum sollicitus circunspectansq́; omnia à tergo secutus esset: hijs enim ita in præsidio dispositis, minorem contigit cladem fieri. Et tamen ingens hominũ, & equorũ, iumentorumq́; numerus perijt: quippe hostibus imminens iugũ tenentibus, & nũc saxa eminus in agmen deuoluentibus, nunc cominus frequenti ictu lapidum manibus ipsis percutientibus, in tantũ periculum uentũ est, ut necesse fuerit Annibalem noctem unà cum medietate copiarũ sine equitibus atq; impedimẽtis agere.

Postero die iam segnius intercursantibus Gallis, cum equitibus atq; impedimentis iunctus saltū superat, barbaris quidem iam aperto bello minime occursantibus, sed latronum more modo primum, modo nouissimū agmen infestantibus, prout uel tempus, uel locus opportunitatem faciebat. Magnū Carthaginensibus usum elephanti præbebant: nam quacunq; incederent, quia insuetis adeundi propius metus erat, eum locum tutum ab hostibus faciebant. Nono die in iugum alpium peruentum est: Ibi biduo statiua habita, partim ut incolumes milites labore fessos reficeret, partim ut reciperet perditos. Eo tempore plures equi, pluraq; iumenta, quæ delapsa rupibus in præceps ierant, sequendo uestigia agminis, in castra peruenere. Iam uix ea omnia oppleuerat loca occidente uergiliarum sydere, & fessos tædio tot malorū militum animos ueluti in desperationem adduxerat. Annibal id conspicatus, conuocatis militibus, hortari eos decreuit. Ad eam rem unam tantum occasionem habebat, propinquitatem Italiæ, felicitatemq; ostendere: ea enim ita alpibus subiacet, ut si quis utrunq; consideret, ueluti arx totius Italiæ esse alpes uideantur. Hanc igitur è promontorio unde longe lateq; prospectus erat, ostentat: inde subiectos Alpibus circunpadanos campos: posthæc amicitiam incolentium eam regionem Gallorum commemorat. Hijs uerbis recreatis paulisper militum animis postridie eius diei deducere agmen cœpit: nihil iam hostibus quidem, nisi per latrocinium tentantibus, sed non paucioribus ob locorum, niuiumq; asperitate mamissis, quàm in ascensu alpium propter hostium incursiones fuissent: nam cum natura locus angustus, præcepsq; foret, tum uero recenti niue omnia usqueadeo obruta, ut nullum prorsus uestigium callis appareret, neq; sustinere se à lapsu poterant, & qui parum titubassent, continuo in præceps ferebantur. Verum hanc quoq; difficultatem æquo animo ferebant uiri tot iam malis ac laboribus assueti. Interea uentum ad rupem alteram, quam neq; elephanti, neq; iumenta pertransire poterant: quippe angustam natura uiam recens terræ lapsus circiter ducentos passus angustiorem fecerat. Hic rursus turbari, affligiq; multitudo cœpit. Dux Carthaginensium principio per loca inuia, nec ante eum diem trita, circunducere agmen conatus, quoniam iter id niues insuperabile faciebant, à proposito destitit. Sanè supra ueterem niuem intactam noua præsentis anni nix deciderat: in ea quod recens lapsa permollis erat, & nullam ferè adhuc altitudinem habebat, facile ingredientiū pedes insistebant: ubi uero tot hominū, iumentorumq; incessu dilapsa erat, per nudam infra glaciem, & fluentem liquescentis niuis labem ingressi, ambobus simul pedibus ruebant, quemadmodum in locis cœno lubricis, ac nullum recipientibus uestigium solet accidere: & quod longe miserius erat, homines cum sistere in lubrico uestigium non possent, proni decidentes, ubi se uel manibus in assurgendo, uel genibus iuuare conarentur, tunc maiore impetu omnibus simul membris defecti per præcipitia uolutabantur. Iumenta uero interdum quidem prolapsa glaciem secabant: sed pressa oneris magnitudine, pedibusq; eorum indurata glacie perstrictis, moueri postea inde nō poterant. Tum Annibal iumentis, atq; hominibus nequicquā fatigatis, omissa præsenti spe, castra in iugo montis collocat, ægerrime ad idipsum purgato loco: dehinc multitudinem ad eam rupem, qua una esse transitus poterat, mundandam hortatus, uix tandem cum maximo labore id peractum. Via igitur equis atq; iumentis uno die sufficienter parata, confestim eos traducit, & in locis iam niuibus uacuis castrametatus ad pascua disponit. Numidas interim parare elephantis uiam iubet. Hij uix triduo cum omni conatu beluas reduxerunt, & eas quidem propè fame consumptas: nuda enim sunt iuga montium herbis atque arboribus, quod continuis rigeant niuibus hyberno æstiuoq; tempore. Medias

uero

uero conualles ab utroq; alpium latere læta pascua, atq; apricas arbores habẽt, & humano cultu digniora loca. Annibal congregatis omnibus copijs, prosequi iter cœpit, & triduo post superatam, quam memorauimus, rupem in planũ peruenit, magna parte exercitus amissa, partim ab hostibus fluminibusq; per totum iter direptis copijs, partim asperitate montium in transitu alpium absumptis, neq; uiris solum, sed equis etiam, iumentisq; compluribus. Hoc tandem modo Italiam, quinto mense postquã Carthagine noua discesserat, ingressus, alpibusq; quintodecimo die superatis, circumpadanos campos, & Insubrum gentem audacissime petit, ex Afris militibus superstites habens pedites circiter decem millia & ducentos, ex Hispanis ad octo milia, equitum ad summam sex millia: hoc enim ipsemet in columna, in qua multitudo omnis sui exercitus descripta est, apud Laciniũ testatur. Per eadem tempora, quemadmodum supra diximus, P. Cornelius Consul, fratre in Hispaniam cum exercitu ad resistendum Asdrubali misso, Pisas ipse cum paucis nauigauerat. Hic igitur facto per Tusciam itinere, & à Manlio, Attilioq; prætoribus accepto milite, quem aduersus Boios tenebant, ad Padum festinat, ut cum hoste nondum refecto manum consereret. Verum nos quidem, quando & narrationem nostram, & utriusq; populi duces, & bellum ipsum in Italiam traduximus, antequã ad res in ea prouincia gestas ueniamus, breuiter nonnulla haud aliena ab hoc scribendi genere referenda existimauimus. Erunt enim fortasse qui à nobis quærant, quo modo cum Libycas, Hispanicasq; res pluribus superius uerbis attigerimus, nihil tamen dictum à nobis fuit, neq; de columnis Herculis, &, quod inter Africam Europamq; interiacet, paruo freto, neq; de exteriori Oceano, rebusq; ad eum pertinentibus, neq; de Britannicis insulis, neq; de stanni, auriq; & argenti copia, quorum metallorum Hispaniæ feracissimæ sunt: hijs enim de rebus multa, uariaq; inter se dissidentes historici ueteres cõmemorant. A nobis autem nõ ideo hæc omissa sunt, quod ea ab historiæ lege aliena putaremus, sed eo consilio factum, ne in singulis partibus narratio nostra diuideretur, ne'ue audientes frequenter ab ipsa rerum gestarũ serie auocaremus: iudicantes præterea huiusmodi res non diuisim, neq; præter propositum, sed suo loco ac tempore quamuerissime fieri possit, cõmemorari oportere. Quamobrem nemo admirari debet, si etiam in sequentibus libris, cum ad eiusmodi loca uentum fuerit, hanc partem prætermittemus: id enim consulto à nobis fit, & ob eas quas diximus, rationes. Si quis autẽ id protinus in singulis locis, singulisq; partibus audire uelit, nescit se guloso conuiuæ merito comparari posse: nam quemadmodum ille, ubi primum discubitum uenit, appositos singulos quosque cibos degustans, neq; in præsentia uoluptatis aliquid capere, neq; in futurũ utilitatis potest, quando nec saporem ullum perfecte sentit, & omnia simul congesta stomachum, digestionemq; impediunt: ita qui hoc ipsum legendis autoribus faciunt, nec præsentem aliquam percipiunt uoluptatem, nec utilitatis quippiam retinent in posterum. Quod uero hæc potissimũ pars historiæ præter cæteras omnes ueriori correctione egeat, cum ex pluribus alijs, tum ex eo maxime liquet, quod omnes ferè antiqui scriptores conati situs, & proprietates extremarũ orbis regionum referre, multis in locis longe aberrarunt à ueritate. Proinde non casu, nec præter intentionem, sed consulto contra eos dicendum, neq; reprehendendi ignorationem eorũ gratia, sed potius laudandi, corrigendiq;: quippe quos non dubitamus, si hac tempestate fuissent, ipsos errorem suũ fuisse emendaturos: siquidem superiori ætate raro quispiam inter Græcos reperiri potuit, qui extremas orbis partes scrutatum proficisci quiuerit, ob periculosum atq; insuperabile iter: multa enim ac penè innumerabilia mari terraq; pericula erant: quod si quis uel neces-

ſitate actus, uel ſponte extrema orbis petiſſet, haud tamen facile erat locorum ſitum, resq; in hijs partibus indagatione dignas perquirere, quod partim efferatis barbarorũ nationibus occupabãtur, partim loca deſerta, & uaſtæ ſolitudines erant. Adde, quod rem longe etiam difficiliorem diuerſitas linguarum faciebat: neq; enim petere quippiam, neq; diſcere haud ſe inuicem intelligẽtibus licebat: nec minus laborioſum erat res uiſas modeſte poſtea referre, ſingulis quibuſq;, ut res nouas augendo mirabiliores facerẽt, non parum à ueritate recedentibus. Quapropter ſi non ſolum difficile, ſed penè impoſſibile fuit, ante hoc tempus ueram huiuſcemodi rerum hiſtoriam haberi poſſe, nequaquam ſuccenſendum eſt antiquis rerum geſtarum ſcriptoribus, ſi quid uel omiſerint, uel deliquerint: quin potius quod inueſtigare aliquid potuerint, laudandi ſunt atq; admirandi. Noſtra uero ætate cum & Alexandri Macedonis uires in Aſia, & in reliquis orbis partibus Romanorũ imperium cuncta nobis terra mariq; acceſſu facilia fecerint, liberatis præſertim hominũ animis bellorum cura, ſtudioq; atq; ambitione publicarũ rerum, ex quo maxima ſcrutandæ, indagandæq; in huiuſmodi rebus ueritatis opportunitas accidit, profecto operæpretium foret diligentius, ueriusq; ea inueſtigare, quæ maiores noſtri ignorauerũt. Quod nos quidem omni ſtudio conabimur facere, cum primum opportunũ huic rei locum nacti erimus: nihil enim nobis iucundius accidere poteſt, quàm ſi intellexerimus ſtudioſos huiuſmodi rerũ noſtra opera ueritatis compotes fieri, cum præſertim non aliam ob cauſam tot labores, atq; pericula in peragranda Africa & Hiſpania, præterea etiam Gallijs, & hæc omnia circumeunte oceano ſuſceperimus, quàm ut ueterũ ſcriptorũ ignorantiam emendantes, eas orbis partes hominibus noſtris quàm notiſſimas faceremus. Nunc uero propoſiti noſtri memores ad prælia, quæ inter Romanos, Carthaginenſesq; in Italiam ſunt, reuertamur. Quantæ igitur copiæ tranſgreſſo in Italiam fuerint Annibali, ſuperius oſtenſum: poſt deſcenſum alpium in ipſis montium radicibus caſtrametatus, principio reficere exercitum cœpit: erat enim non ſolum longo labore aſcendendi, deſcendendiq; præterea inauditis locorum difficultatibus fatigatus, uerumetiam ex inopia cõmeatus, & corporum illuuie ac tabe ſqualida diuturna maciem contraxerat: pleriq; ex inopia & labore intolerabili prorſus defecerant: neq; enim per tot millia paſſuum perq; loca adeo aſpera ac difficilia uehere tanto exercitui neceſſariam ſtipem licuerat, & ſi quid erat uectum, maiori ex parte cum iumentis perierat. Quo factũ erat, ut qui pauloante à Rhodano cum triginta octo millibus peditum, equitũ uero circiter octo millibus diſceſſerat, ei nunc uix medietas eiuſmodi copiarum ſuperſtes foret. Horũ corpora ex longa fatigatione ueluti efferata erant. Quod cum dux Carthaginẽſium animaduertiſſet, peropportune in recreandis animis corporibusq; non ſolum militum, ſed etiam equorũ reficiendis omne ſtudium adhibebat. Poſt hæc cum exercitu profectus, Taurinos proximæ genus (hij tum forte aduerſus Inſubres bellum mouerant, neq; ſatis credere fidei Carthaginenſium uidebantur) primo in amicitiam, ſocietatemq; prouocare tentauit: deinde cum id parum Taurinos moueret, ualidiſſimã eorum ciuitatem aggreſſus, triduo expugnauit: interfectisq; aduerſæ partis hominibus, tantum prope ea loca habitantibus barbaris terrorem iniecit, ut mox omnes ſe ſponte Carthaginenſibus dediderint. Cæteri uero Galli Padi accolæ libenter ſe, uti principio ſtatuerant, Annibali iunxiſſent, ni eos defectionis tẽpus operientes ſubitus Romani Conſulis aduẽtus oppreſſiſſet. Porrò ea re cõmoti, quietem agebant. Nonnulli ſe exercitui Romanorũ comites addiderant. Quæ conſpicatus Annibal, haud cunctandum amplius, ſed procedendum audendumq; aliquod præclarum facinus exiſtimauit, quo reliquos ad ſequendas Carthaginẽſium partes audaciores

faceret.

faceret. Interea hæc animo uersanti nuntiatur, P. Scipionem Padum iam cum exercitu transgressum, nõ longe abesse. Id principio ueluti parum credibile contempsit, ut qui meminerat, eum à se paucis ante diebus in Gallia prope Rhodani hostia relictum, à Massilia uero in Tusciam transitum longum, ac perdifficilem esse intelligebat: similiter à mari Tusco per Italiam usq; ad alpes asperrimũ ac uix exercitui peruium iter. Verũ cum id certius multis eandem rem nuntiantibus comperisset, industriam ac celeritatẽ Consulis maxime admiratus obstupuit. Nec minori sanè admiratione affectus Consul: nam cum Annibalem existimasset haud ausurum cum alienigenis copijs alpibus iter facere, aut si id foret ausus, manifeste in itinere periturum, postquã eum non solum transcendisse alpes incolumem, uerum etiam aliquas Italiæ ciuitates expugnasse comperit, uix satis admirari audaciam hominis potuit. Romani quoq; simile quiddam ea tempestate passi fuere. Hij ultimo loco de excidio Sagunti audiuerãt. Quamobrem factis comitijs, duo Consules creati: eorũ alter in Africam ad inferendum Carthagini bellum, alter in Hispaniam aduersus Annibalem missus fuerat. Tum uero repente ad eos perlatum, adesse cum exercitu Annibalem, & iam ciuitates quasdam in Italia obsidere. Quo nuncio adeo obstupefacti, perculsiq; sunt, ut statim Lilybæum ad Semproniũ miserint aliquos, qui aduentũ hostium in Italiã significarent, hortarenturq;, ut dimissis prouinciæ rebus, suis ferre suppetias maturaret. Sempronius ea re audita, extemplo dimisit classem, & ut cursum in Italiam teneret imperauit: pedestres uero copias tribunis militum dedit, præstituta die, qua omnes simul conuenire Arimini deberẽt. Ea est ciuitas in littore Adriatici sita, ubi Eridani planities terminat, ad meridiem spectans. Per hunc modũ rebus ex omni parte motis, cum omnia accidisse præter spem atq; opinionem omnium uiderentur, se quisq; ad futura omni studio præparabat. Iam propè in conspectu erant Annibalis, Scipionis q; exercitus, & dux uterq; adhortari suos pro conditione temporũ nitebatur. Annibal principio circunduci ad spectaculum omnem multitudinẽ iubet. Tum captiuos omnes montanos in medio uinctos constituit. Hij partim diutino labore uiæ squalidi, & inculti erant, partim ducis opera macie supra modum confecti: is enim, ut quod animo conceperat, perficere melius posset, grauissimos eis compedes adhibuerat, tum fame propè ad extremũ afflixerat, postremo detractis tunicis cædi loro miserabiliter fecerat. Positis igitur in medio captiuis, gallica arma ante pedes eorũ proijcit, qualia se induere Gallici duces in singulari certamine consueuerũt: addit equos, sagosq; multiplici arte perfectos: hinc captiuos rogat, qui eorũ singulari certamine contendere inuicem uelint, uictori præmiũ ea, quæ supra diximus, munera proponit: uicto, ut defunctus uita præsentiũ malorũ liberetur angustijs. Cum omnes ad unũ paratos se ad pugnam magna uoce proclamarent: Annibal deijci sortes facit, & quos sors tetigerat, armatos in pugnam iubet descendere. Id audientes captiui, eleuatis quisq; in cœlũ manibus deos ut se in id certamen legerent, precari. Deiectis igitur sortibus, hij quos fortuna in id certamen legerat, incredibili efferri lætitia, cæteri mœsti, sollicitiq; esse. Vbi uero pugnatũ erat, qui supererant ex captiuis, non minus morientis quàm uictoris fortunã laudabant, ut qui multis eum maximisq; miserijs, quibus ipsi adhuc uiuentes premebantur, liberatũ esse intelligebant. Idem habitus animorũ inter Carthaginenses erat: facta nanq; comparatione inter uiuentium adhuc calamitatem, eosq; qui alacriter dimicando bene occiderant, horum quidem miserabantur: illorũ uero fortunam præcipue probabant. Cum igitur dux Carthaginensium Annibal eiusmodi spectaculo affectos multitudinis animos intellexisset, cõfestim concionem ingressus, iccirco se inquit captiuorum eiusmodi spectaculum in præsentia præbuisse, ut

O 2 alienæ

alienæ ſortis exemplo in extimanda fortuna ſua uterentur: ſimile nanque ipſis certamen, ſimilia tempora fortunam attuliſſe, præmia etiam ſimilia propoſita: neceſſe enim uel uincere Carthaginenſes, uel mori, uel uiuos in poteſtatem hoſtium uenire. Si uincerent, non equũ, aut ſagum præmia habituros: ſed omniũ mortalium beatiſſimos futuros eſſe, felicitate Romanorũ adepta: ſi uero inter certandum fortiter mortem oppeterent, omnium eos malorum expertes: quod ſi uicti cupiditate fortaſſis diuturnioris uitæ fugæ ſe cõmitterent, uel alio modo uiuendum ſibi ſtatuerent, omne genus miſeriæ, & calamitatis experturos. Neminem eſſe adeo rationis inopem, qui ſi longitudinem emenſi itineris, ſi multitudinem commiſſorum in uia præliorum reuocet in memoriam: tot præterea uiarum anfractus, tot fluminum inſuperabiles meatus contempletur, ſperet ſe aliquo modo incolumem in patriam reuerti poſſe. Quamobrem oportere eos omni ſpe fugæ abſciſſa, quem animum in alienæ ſortis exemplo paulo ante habuerãt, eundem mox in rebus ſuis retinere: nam quemadmodum illic & uictoris, & morientis fortunam laudabant, ſuperſtitum uero conditionem putabant miſerrimam, ita de ſeipſis iudicari cenſeant oportere. Omnes igitur magno fortiq; animo certamen debere ingredi, ueluti præclariſſimã uictoriam adepturos: aut ſi id infeſta Carthaginẽſium rebus fortuna neget, in acie fortiter morituros. Victis ſpem ullam ſalutis repoſitam haudquaquã putandum eſſe. Si eo animo in prælium deſcenderint, proculdubio & uictoriam, & ſalutem conſecuturos: quippe neminem unquam ea mente uel ſponte, uel impulſum neceſſitate pugnaſſe, quin uictoriam ab hoſtibus reportarit. Id uero tum maxime facile factũ fore, cum hæc ipſa hoſtibus contraria eueniunt, uti nunc Romanis accidit: quibus non parua ſpes eſt rebus haud proſpere geſtis, ſuo agro, ſuaq; terra per tuta ac pacata itinera fugiendi. Hijs adhortationibus cum militum animi ad certamen accenſi eſſent, & comparatio ducis grata omnibus fuiſſet, Annibal laudatos in præſentia milites dimittit, & ut ſequenti die cum prima luce omnes adſint iubet. At P. Scipio Conſul, cum iam traiecto Pado caſtra ad Ticinum amnem mouiſſet, quos ad opus faciendum aptos norat, conſtruere pontem iubet: reliquos in concionem aduocatos pro tempore hortatur. Multa principio locutus eſt de maieſtate populi Romani, ac maiorum ſuorũ rebus geſtis, ſed quæ in præſens tempus attinebant fermè hæc fuere. Oportere eos inquit, etiam ſi nullam in præſentia cum hoſtibus uirtutis experientiam feciſſent, tamen hoc ipſo quod cum Carthaginenſibus bellaturi forent, ſpem uictoriæ certam habere, neq; putare auſuros illos cum Romanis congredi, à quibus totiens priori bello terra mariq; ſuperati fuerant, quibus tanto tempore tributa pependerant, quorũ imperium tot annis fuerant experti. Iam uero, quandoquidem præſentium etiam uirorum periculum feciſſent, eos ne inſpicere quidem ora Romanorũ auſuros, quid in poſterum ſperandum foret, omnes cernere. Sanè Romanos equites, cum nuper in Gallia cis Rhodanum Carthaginenſium equitibus obuiaſſent, non ſolum diſceſſiſſe incolumes, uerumetiam hoſtes turpi fugæ commiſſos uſque in caſtra perſecutos eſſe, Annibalem, omnemq; Carthaginenſium exercitum, ſimulac Romanorum præſentiam cognouerunt, in modum fugientium raptim diſceſſiſſe, & ſecus quàm ſtatuerant, trementes pauidosq; per alpes feciſſe iter. Atqui adeſſe nunc Annibalem, duabus partibus equitum, peditumq; in tranſitu alpium amiſſis, reſiduum adeo labore, fame, frigore, ſqualore contuſos ac debilitatos, ut uix ſuſtinere ſe poſſent. Eodem modo equos quoque magna ex parte amiſſos, ſi qui ſuperfuerant, labore atque itinere confectos penitus inutiles eſſe: Proinde ſatis fore Romanis, ſi ſe tantum hoſtibus oſtendant: quinetiam audaciores ſua præſentia fieri nõ immerito debere, qui neq; claſſem, & com-

& cōmissas sibi res Hispanicas reliquisset, neq; tanta celeritate, tanto maris terrarumq; circuitu eò se contulisse, nisi & patriæ pernecessarium id fore, & uictoriam sibi indubie partam intellexisset. Hac oratione excitatis militum animis, cum se omnes ad prælium alacri animo paratos ostenderēt, Scipio solertiam ac promptitudinē eorum laudans dimittit, hortatus ut corpora curarent, & simul ac uocarentur præsto cum armis essent. Postridie eius diei uterq; dux per ripā fluminis ad partem alpium cum exercitu procedit. Romani amnē ad læuam habebant, ad dexteram Carthaginenses. Cum uero insequenti die per exploratores proximos esse exercitus cognouissent, utrunq; agmen constitit. Tertio die ambo Imperatores cum omni equitatu, Scipio etiam cum iaculatoribus aduersum se proficiscūtur, quo ex propinquo copias, quantæ, & cuius generis essent specularentur. Simulac uero appropinquare inuicem cœperunt, & ex incessu tot hominum equorumq; ingens in altum puluis euectus, repente prælio se expediunt. Scipio iaculatores & Gallos equites in fronte locat, reliquos in subsidijs disponit. Annibal uero firmatos equites in medium accipit, utrunq; cornu Numidis firmat. Ita cum exercitus uterque alacri animo prælium inire cœpisset uix sublato clamore, iaculatores ne uno quidem emisso telo fugiunt, & inter subsidia ad secundam perueniunt aciem. Inde equitum certamen erat: utrinque magnis animis agebatur. Pugna aliquamdiu anceps extitit. Erant equitibus interempti pedites militis uel equo lapsi, uel inter ea tantū, ubi suos primi circunuentos uiderant ex equis desilientibus. Inter hæc Numidæ perio circuitu à tergo egrediuntur. Iaculatores qui principio impetum equitum effugerant, nunc à Numidis undiq; circunuenti funduntur, prosternūturq; cateruatim. Hij quoque, qui in prima acie aduersus Carthaginenses dimicabant, multis ex suis, pluribus è Carthaginensiū numero interfectis, tandem occurrantibus à tergo Numidis referunt gressum: plerią; eorum passim fugiunt: alij uulneratum Consulem in medium agminis accipientes, confertis equitibus se reducunt in castra. Hinc confestim Scipio iussis militibus silentio insequi, castra ad pontem quem supra Padum fecerat ducit, ut sine tumultu atq; periculo traijceret copias: nam cum cerneret campos, qui circa Padum sunt, patentes latosq; esse, Pœnum longe equitatu meliorem, se uero uulnere quod acceperat grauatū, tutius fore existimauit, si exercitum omnem, antequam hostis insequeretur, traduceret. Annibal aliquādiu pugnare Romanos cum pedestribus copijs duxerat. Vbi uero eos relictis castris ad ripam Padi, ubi pontem parauerat, fugisse animaduertit, haud segniter insecutus est. Extrema pontis iam resoluta erant, custodes uero loci adhuc in ripa morabantur. Hijs numero circiter sexcentis extemplo captis Annibal cum reliquam multitudinem longius processisse intelligeret, conuersus rursus in castra redijt, mature perquirēs locum, qui faciendo ponti aptus uideretur: Quo uix post biduum comperto, iungendo ratem flumini pontem fecit. Tum traijciendi exercitus curam Asdrubali tradit: ipse interea dat operam audiendis Gallorum legationibus, quæ uariæ e locis propinquis ad eum confluxerant: Quippe simulac uulgari fama cepit, fusos à Carthaginensibus Romanos, propinqui omnes Galli, sicuti ab initio statuerant, iungere se Annibali maturabant. Quos Pœnus humane amplexus, traiectis omnibus copijs per ripam fluminis diuerso quàm antea itinere procedit, sperans se per hunc modum facilius iungi cum hostibus posse. Scipio Placentiam (ea erat Romanorum colonia) traductis copijs, simul curandis uulneratorum corporibus intendere: simul quo loco traduci exercitus posset, cogitare. Annibal tertio postquam Padum traiecerat die, sex millia passuum a Placentia castra communiuit, & in conspectu hostium directa acie potestatem pugnandi fecit.

cit. Auxiliares Galli, qui cum Scipione erant, potiores Carthaginensium spes cernentes, statuto inter se tempore defectionis consilium ineunt, & nocte intempesta, cum omnes sopore detentos animaduertissent, in suisq; tentorijs armati, ubi præstitutum tempus aduenit exeunt, obuiósque sibi Romanos magna ex parte cædunt, reliquos obtruncant: ad extremum cæsorum ceruicibus abscissis Carthaginenses adeunt, numero ad duo millia peditum, equites ferè ducenti. Quos Annibal benigne susceptos, & spe ingentium donorum accensos in suas quenque ciuitates dimisit, quo res hactenus gestas indicarent, suosq; ad societatem cum Carthaginensibus ineundam hortarentur. Videbat enim iam penè omnibus necessariò fore defectionē, tanto à suis ciuibus facinore in Romanos patrato. Ad hæc & Boiorum legati aduenerant dedentes Annibali triumuiros, quos à Romanis ad diuidendos agros missos ab hijs per scelus captos supra memorauimus. Annibal eorū beneuolentia laudata, dat simul accipitq; societatis atq; amicitiæ fidem, triumuiros restituit, ut per eos, sicuti statuerant, suos recipere obsides ualerent. Scipio non tam proditione supradictorum Gallorum, ac militum suorum cæde turbatus, quàm quod ex eo defectionē totius gallicæ gentis, iamdiu populo Romano infensæ, secuturā augurabatur, cōsulendum rebus suis opportune iudicauit. Igitur quarta uigilia insequentis noctis tacito agmine ad Trebeam amnem, eminentioresq; eo in loco colles castra mouet, fretus tum loci situ, tum frequentibus circa fluuium habitantibus socijs. Annibal cognita hostium fuga, primo Numidas, deinde etiam equitatum omnem insequi iubet: nec longe post ipse cum reliquis copijs sequitur. Numidæ in uacua Romana castra statim diuertentes, cuncta igni absumunt. Quæ res non parum Romanis profuit: Nam si cōtinue dimissis castris secuti nouissimū agmen fuissent, magna Romani exercitus clades erat futura: nunc, dum incendendis castris tempus terunt, milites magna ex parte Trebeam incolumes trāsgressi, pauci moratorum intercepti à Carthaginensibus, partim cæsi sunt, partim uiui in potestatem hostium uenere. Scipio propinquos flumini colles, quod statiuis tutissimi uidebantur, delegit, quibus uallo fossaq; diligenter munitis, anxie collegam ex Sicilia cum copijs expectabat, & uulneri quo maiore studio poterat medebatur, ut imminenti periculo rerum gerendarum particeps belli fieri posset. Annibal prope castra hostium ad quinq; millia passuum consedit, uicinis Gallis abunde non solum commeatum, uerumetiam cætera necessaria subministrantibus, & pericula quæcunque cum Carthaginensibus subire paratis. Iam fama profligati Romani exercitus peruenerat Romam. Quod quanquam præter spem omnium acciderat, ob id tamen haud minori spe esse populus uidebatur, dissimulabantq; equites Romanos non tam uiribus à Carthaginensibus uictos, quàm uel temeritate ducis, uel Gallorū qui ad Annibalem transfugerāt proditione. Deniq; integris pedestribus copijs spes quoq; suas de rebus omnibus integras esse rebantur. Quamobrem reuerso in Italiam T. Sempronio, ac per urbē Romā transeunte, omnes eū palàm ad suscipiendū cū Carthaginēsibus præliū hortati fuere. Sempronius Ariminū profectus, copias omnes, quæ ibi, uti fuerat iussum, ex Sicilia conuenerāt, accipit. Inde facto ad Trebeā itinere, cum collega coniungit. Hic exercitū longo labore itineris fessum, ut qui è Lilybæo quadraginta cōtinuis diebus pedestri itinere Ariminū peruenerat reficit, necessaria ad præliū capessendū omni studio parat, ipse anxie Scipioni assistit, discendo quæ hactenus acta essent, quid postea agendū foret consulendo. Per idē tempus Annibal Clastidiū oppidum, quò magnū frumenti numerū congesserant Romani, per insidias capit, Brundusino præfecto præsidij pecunia corrupto. Vbi militibus, qui præsidio præerant, frumētoq; omni potitus, hoc quidē in præsentem

tem necessitatem utitur, illos uero secum incolumes ducit, ut fama clemētiæ uulgata, cæteri se in posterum liberius Carthaginensibus dederent. Proditorē quoque summis honoribus affecit. Post hæc cum comperisset Gallos, qui parum id, quod inter Trebiam Padumq́ agri est, incolebant, secum societate iunctos missis ad duces Romanorum legatis, ab hijs quoq; amicitiam petisse, ut in duorum potentum populorum certamine per ambiguum fauorem utriusq; gratiā sibi conciliarent, ira simul atq; indignatione percitus, duo millia peditum, & circiter mille equites Numidas Gallosq́ inter se mistos grassari per eorum agrum populabundos iubet. Quibus peractis, ingentiq; abacta præda, Galli e uestigio missis ad Consules legatis, orant auxiliū. Sempronius, qui iamdiu causam conserendi prælij dari sibi cupiebat, eam tunc occasionem nactus, magnam partem equitatus sui, mille peditum iaculatoribus admistis, trans Trebiam mittit. Hij Gallos incompositos inopinatosq; adorti: quippe de diuisione prædæ ortū inter eos certamen erat: ingentem terrorem, cædemq́ ac fugam usq; ad castra hostiū fecere: unde effusa confestim eorum qui castris præerant multitudine, & instauratis Callorum uiribus, dare terga coacti reuertebantur in castra. Quod cernēs Sempronius equitatu omni ac iaculatoribus in subsidium suorum emissis, & rursus cedere Gallos, & in tutum se recipere coēgit. Annibal etsi conti: ue erat ad dimicandum promptus, non tamen quacunq; etiam leui occasione sumpta sine maturiori consilio descendendum in prælium arbitrabatur. Quamobrem prudentissimi ducis officio functus receptui canere iussit, suosq́ in præsentia intra uallum continuit. Romani quoq; aliquandiu nequicquam lacessitis hostibus in castra rediere, paucis ex suis amissis, Carthaginensium uero quāplurimis trucidatis. At Sempronius re prospere gesta hilaris, atque elatus animo, de summa totius rei simul decernere cupiebat, occasione maxime uertendæ in se unum gloriæ, dum æger collega erat. Igitur consilium suum Scipioni aperit: Illi nondum agendæ rei tempus uidebatur, uerum differendum censebat esse prælium, ut nouus Romanus miles interea exercitatior fieret, ut Galli protractis longius rebus, ut est gens leuis atq; infida, à Carthaginensibus deficerent: denique ut ipse quem modo uulnus inutilem faciebat, interesse possit. Sempronius etsi uera loqui Scipionem intelligebat, tamen ambitione stimulatus, ne uel ille interesset, uel bellum in nouos Consules (erat enim comitiorū tempus) d fferretur, omnino solus committere prælium decreuit. Annibal (erat enim eiusdem cuius Scipio sententiæ) intentus sollicitusq́ occasionem prælij quærebat, dum fides Gallorum integra foret, dum tyro hostium miles, dum melior ex ducibus uulnere inutilis, dum suus exercitus ad res gerēdas recens, nihil tantopere ueritus, quām ne pugnam detrectantibus hostibus tempus terere cogeretur: nec iniuria: nam ducenti per alienam patriam exercitum, & magnas res molienti unus modus salutis erat, socios in fide retinere. Cum igitur Sempronij desideriū animaduerteret, auide se ad pugnam parabat. Erat in medio duorum exercituū locus quidam planus atq; campestris, sed ad struendas insidias aptissimus: habebat enim præaltū riuum utrinq; clausum ripis, & circa uirgultis uepribusq́ obsitū. Eum cum primū circunuectus Annibal oculis perlustrauit, tendere hosti insidias statuit. Enimuero Romani syluas ob frequētes in ijs regionibus Gallorū insidias suspectas habebant, campestribus tantū atq; apertis locis freti, ignorabant sanē planiciē ad tegendos tutandosq́ insidiatores interdum syluis opportuniorem esse. Siquidē & de longe prospicere aduenientes hostes licet, & latebras interim necessarias habet. Nam & inuentus riuus cum breuibus ripis, & calami, & herbæ palustres, & uepres, aliaq; huiusmodi multa non solum peditem tegere, uerumetiam equitem sæpenumero possunt, si quis fulgentia magis arma parum

per supina

per supina ponat, & galeas, aut in ijs eminentes cristas capiti detractas cõtegat. Annibal igitur prædicto quibus uidebatur futuro certamine, cũ omnes alacres reperisset, cœnantibus cæteris militibus, uocari ad se facit Magonem fratrem, singulari uirtute atq; audacia iuuenem, & ab ineunte æuo in rebus bellicis educatum: Huic addit equites centum, & totidem pedites ex omni exercitu electos: quos simulac refecti cœna essent, ad tentorium uocatos pro tempore hortatur, & quid facere eos uelit ostendit. Iubet præterea, ut singuli nouenos sibi ex turmis, manipulisq; similes sui elegant, & ad certum locum castrorum omnes cõueniant. Hij sedulo mandata ducis peregere. Ita Mago cum mille equitibus ac totidem peditibus accepto itineris duce, & ab Annibale quid agendum foret edoctus, ad insidiarum locum peruenit. Annibal prima luce Numidas equites laboris apprime patientes uocari ad se iubet: Quibus pro tempore adhortatis, oblatisq; si fortiter fecissent muneribus, consilium aperit: Transgressos Tic/biam flumen obequitare iubet hostium portis, iaculandóque lacessere ad pugnam hostem, cupiens eum imparatum, improuidumq;, & quod plurimi faciebat, nondum pransum aggredi. Cæteris deinde ducibus similiter ad prœliũ hortatis præceptum, ut prandere omnes suos iuberent, armisq; atq; equis instructos prælij signum expectare. Sempronius simulac appropinquare hostes aspexit, primum omnem equitatum, deinde sex millia iaculatorum, postremo omnes copias in hostem eduxit, ueluti de omni re uno tẽpore certaturus, ut qui & multitudine copiarum, & pridie initi certaminis felici exitu fretus uictoriam sperabat Romanorum fore. Erat tum forte brumæ tempus, & niualis ac præfrigidus dies: ad hæc tumultuarie eductis militibus atq; equis, nullo capto ante cibo parum caloris inerat. Itaq; milites Romani, qui principio prompti atq; alacres erant, ubi flumen ingressi ob auctam nocturno imbri aquã pectoribus tenus madidi exiuere: usqueadeo rigore primo, deinde procedente iam die fame affligi cœperunt, ut uix tenendorum armorum potentia militibus foret. Carthaginenses interim ignibus ante tentoria factis, uncti ciboq; per ociũ refecti, instructos paratosq; equos habentes, mandatum ducis expectabant. Annibal uero ad omnia intentus & peruigil, ubi transgressos flumen respexit hostes, locatis ante signa balearibus, ac leuis armaturæ militibus numero ferè octo millibus, copias in aciem educit: prægressusq; à castris circiter mille passus, pedites, qui numero ad uiginti millia inter Hispanos atq; Afros mixtis Gallis erant, in cornibus circunfundit: equites etiam in utrunq; cornu distribuit: Hij cum socijs, quos propinquæ Galliæ ciuitates miserant, ultra decem millia erant. Hinc elephanti à cornibus in utranq; partem constituti. Tum Sempronius signo receptui dato equites reuocat, ne incaute persequentes à resistentibus subito Numidis exciperentur: Est enim hic Numidarum mos, ut primo statim congressu dantes terga passim fugiant: mox uero, ubi uisum fuerit, sistant rursus, hostemq; incredibili audacia ac robore aggrediantur. Hinc pedites secundum Romanorum morem disponit. Hij ex Romanis quidem circiter sexdecim millia, ex socijs uero latini nominis ad uiginti millia erant: quippe perfectus apud eos numerus copiarum ubi de summa rerum agebatur, conueniebantq; simul duo Consules: ex tot millibus constabat. Post hæc ad tria millia equitum in utroq; ponit cornu. Hijs ita dispositis, in hostem graui, ac penè immota acie ferebatur. Iam uero appropinquatis inuicem exercitibus, leuis armaturæ milites inierant prælium. Quo facto extemplo Romani multis modis premi cœpere: Carthaginensibus uero omnia secunda prosperaq; succedere: Quippe peditibus Romanis ieiuna fessaq; corpora, & rigentia gelu torpebant: præterea multitudine iaculorum à Numidis coniecta obruebantur. Id equites quoq; cum uniuerso exercitu patiebãtur.

Contrà

Contrà Carthaginenses integris uiribus, ut qui paulo ante curatis corporibus recentes nouiq; erant, incredibili robore pugnæ insistebant. Itaq; cum primum facto interuallo, grauioris armaturæ milites concurrere inuicem cœpere, Carthaginensium equites ex utroq; cornu ruentes fundunt passim prosternuntq; hostem: Nam & numero equitum inferior Romanus erat, & uires militibus ob laborem inediamq; defecerant. Iamq; uersis in fugā equitibus, pedites animis magis quàm uiribus pares resistebant, cum Numidæ, quorum latebras improuida præterlata acies erat, exorti à tergo ingentem tumultum ac terrorem fecere: Tamen tot undiq; circunstantibus malis immota aliquamdiu acies mansit. Tandem uero cum utrunq; cornu premeretur, à fronte quidem ab elephantis, in orbem uero à leuis armaturæ militibus, uerterunt se in fugam ad propinquum flumen directo cursu. Quo facto Romani, qui in medio pugnabant, ut fusa auxilia sua uiderunt, partim ab ijs qui in latebris fuerant circunuenti, cæsi profligatiq; sunt, alij media Gallorum acie, ubi Afri quoque permulti erant, cum ingenti cæde hostium perrupere: Et cum neq; suis subsidium ferre, neque in castra reuerti possent, tum multitudine hostilium equitum, tum fluminis atq; imbris magnitudine impediti, Placentiam conferto agmine contenderunt, numero ad decem millia hominū: reliqui magna ex parte circa flumen ab elephantis equitibusq; oppressi, pauci ex peditibus equitibusq;, qui passim fugiendo sparsi per agros erant, uestigia agminis secuti Placentiam perrexere. Pene usq; ad flumen Trebiam hostes persecuti, cum magnitudine imbrium progredi ulterius nequirent, in castra redire: uictoria quidem læti, quod pauci ex Afris Hispanisq;, plurimi ex Gallis perierant: sed usqueadeo imbri & intolerabili ui frigoris affl cti, ut elephanti omnes, uno excepto, iumenta magna ex parte, hominū quoq; atq; equorum ingens numerus perierit. Hijs peractis Sempronius tegere apud populum Romanū tantam cladem cupiens, misit Romam qui nunciarent, uictoriam sibi è manibus imbris magnitudinē sustulisse. Id statim Romani credidere. Interiectis uero diebus, ubi compertum est teneri à Carthaginensibus suorum castra, Gallosq; omnes ad eos defecisse. Romanis copias, quod non satis tutæ in castris uiderentur, mœnibus contineri, commeatumq; per Padum ex mari quærere, tantus terror, tantaq; admiratio inuasit animos, ut iam ad urbem Romam uictorem Pœnum crederent uenturum. Igitur parare nouas copias, auxilia in Siciliam ac Sardiniam mittere, Tarentum & cætera Italiæ oppida munire, quinquaginta quinqueremiū classem ædificare, omni deniq; studio ad bellum intenti esse. Per id tēpus Cn. Seruilius, & C. Flaminius Consules creati, nouo delectu habito, excitisq; sociorum auxilijs, alter Ariminū, alter in Tusciam conuenire suos iubet: in ijs locis in Galliam decreuerant copias traducere. Præter hæc legati ad Hieronem qui præsidium peterent missi, Hieron quingentos Cretenses, & mille scutatos ad eos misit: tum quicquid Romanorū uirium erat aduersus Annibalem parabatur: nec publice tantum, sed priuatim quoque terror omnium animos occuparat. Dum hæc in Italia gerūtur, Cn. Cornelius, quem à fratre cum classe in Gallia relictum supra memorauimus, ab ostio Rhodani profectus Emporijs appulit, orsusq; inde usq; ad Iberum flumen maritimā omnem oram partim renouandis societatibus, partim nouis instituendis, ditionis populi Ro. fecit. Post hæc maritimis rebus compositis, & ubi erat necessarium relicto præsidio, ad mediterranea loca ducit exercitum: Iam enim aliquot auxiliorū cohortes ex socijs ciuitatibus contraxerat. Vrbes igit̄ partim deditione, partim uiribus capit. Quæ intuens Hanno, quem Annibal ad eius regionis præsidiū reliquerat, obuiā eundū hostibus ratus, castra in conspectu hostiū posuit, iuxta oppidum quod Cissam incolæ uocant. Nec Scipioni differēdum certamen

tamen uiſum. Quamobrem uictoria potitus, caſtriſq; hoſtium captis, ingentem pecuniam cepit: qui enim cum Annibale in Italia militabāt ſuas res omnes, ne grauia impedimenta ferentibus eſſent, apud hos reliquerant: dehinc omnes intra Iberum habitantes, ſocios atq; amicos facit. Duces duo, alter Carthaginenſium Hanno, alter Hiſpanorum Andubal uiui capti. Andubal mediterraneæ regionis eius tyrannus erat, ſemper tamen cum Carthaginenſibus ſentiens. Hac re comperta Aſdrubal Iberum tranſgreſſus exercitum aduerſus Romanos mouit. Eunti nuntiatur, milites naualeſq; ſocios inſolentia adeptæ uictoriæ ſecuros & negligentes per agros ſparſim uagari. Quamobrem cum octo millibus peditum, & mille equitibus citato gradu eò profectus magnam partē eorum cæcidit, reliquos recipere ſe ad naues compulit. Nec diutius hijs locis permanere auſus trans Iberum rediјt. Hic diligenter diſpoſitis ubi opus erat præſidijs, Carthagini nouæ in hibernis manſit. Cn. Cornelius hoc nuncio accepto, raptim facto agmine claſſem petit, in eos qui cauſa cladis fuerant, iuxta morem patrium animaduertit: dehinc pedeſtribus naualibuſq; copijs coactis, Taraconē in hiberna proficiſcitur. Illic diuiſa inter milites præda, omnium beneuolentiā ſibi conciliat, & ad res futuras promptiores reddit. Hic erat rerum Hiſpanarum ſtatus. Ineunte uere Flaminius cum exercitu in Tuſciam profectus paucis diebus Aretium peruenit. Seruilius uero copijs Ariminū traductis, motum hoſtilis exercitus opperiebatur. Annibal cum in Gallia hyemaret, Romanos captiuos uinculis cuſtoditos tenebat, uix præbens neceſſaria ad uictum. Socios autē primo quidem tractauit humane: poſt uero in concionē uocatos, pluribus uerbis hortatus eſt, ueniſſe ſe inquiens, non ut bellum Gallis inferret, ſed ut cum Romanis pro libertate eorum pugnaret. Quamobrē debere eos, ſi ſapiant, amicitiam ac ſocietatē cum Carthaginenſibus inire: adeſſe ſe, ut in libertatem Italiæ populos uindicet, ut ijs qui per iniuriam à Romanis domo pulſi eſſent, patriam ciuitateſq; reſtituat. Hijs atq; alijs huiuſmodi dictis omnes ſine pretio dimittit, cupiens per hunc modum ſimul Italiæ populos ſibi conciliare, ſimul alienos à populo Romano facere: tum ſi qui oppidis aut portibus priuati à Romanis fuerant, contra eos irritare. Verūenimuero dum in hibernis ageret, inſidijs ſæpenumero à Gallis petitus, eadem leuitate qua conſenſerant crimen indicantibus, punico ingenio ſe defenderat, crines diuerſarum ætatū artificioſe compoſitos parari iuſſit. Hijs aſſidue mutatis uarijs etiam ueſtibus utebatur: adeo ut non ſolum hijs qui raro eum uiderant, ſed etiam familiaribus ignotus eſſet: ita demū omnibus quē pro Annibale peterent ignaris tutus erat. Ad hæc ægre ferentibus Gallis terras ſuas ſedem belli eſſe, ob idq; uti exercitus in alienum agrū transferretur cupidos ſe certaminis oſtendentibus, maturius mouendū ex hibernis iudicauit. Iam uer appetebat, cum uocatis qui docti itinerum erant, uias quæ in agrum hoſtilem tenderent perquirit, cū cæteras & longas, & notas hoſtibus intellexiſſet, unā quæ per paludes in Tuſciam duceret, tametſi difficilem, perbreuē tamen cognouit eſſe, & qua haud opinantibus hoſtibus traduci exercitus poſſet. Hanc igitur cum omnibus copijs ingreſſus, Hiſpanos & Afros, & quicquid robuſtioris exercitus erat primos ire iuſſit, admixtis ipſorū impedimentis, ne alicubi cōſiſtere coactis neceſſaria ad uſus deeſſent: nam poſt id tempus nulla omnino impedimenta ducere ſtatuerat, ꝗ intelligeret Carthaginenſibus, ſi uincerentur, omnia ſuperuacua fore: ſi uero campos obtienrent, nihil prorſus defuturū. Poſt eos collocauit Gallos, nouiſſimo loco equites poſuit, quibus præfecit Magonē fratrē, ob id maxime, ut Gallos, ſi tædio laboris, ut ſunt molles & effœminati, referrent gradū, præſidio equitū cohiberent. Hiſpani igitur atq; Afri per integras paludis uoragines præeuntes mediocri labore loci iniquitatē ſuperabant, homines iam

nes iamdudũ huiuscemodi malis assueti. Galli uero necp sustinere se prolapsi, necp ex uoraginibus assurgere poterant: Dolorẽ laborum inexperientia maiorem faciebat, referre gradũ insequentes equites prohibebant. Omnes itaq; anxij & solliciti fatigata ægre trahebant corpora: Mœrorem uigiliæ augebant, per quadriduũ iam & tres noctes toleratæ. Sed inter cæteros Galli maxime angebãtur: Iumenta passim per argillam prostrata magna ex parte defecere, unũ duntaxat fessis militibus usum præbẽtes, quod ijs sarcinisq; extarent aqua superincũbentes. Perexiguã noctis partẽ necessariũ quieti locum dabant: equi pleriq; ob cõtinuatũ per argillam iter ungues amisere. Ipse Annibal elephanto, qui unus superfuerat, quod altius ab aqua extaret uectus, ægre tamen emergebat paludes, præsertim morbo oculorum, quem ex intemperie aëris contraxerat, non parum grauante. Ex quo tandem, cum nec tẽpus, nec locus medendi foret, altero oculo captus est. Superatis ad extremũ præter omnium opinionẽ paludibus, cum certũ per exploratores habuisset, Flaminiũ circa Arretij mœnia esse, castra propter ipsas paludes posuit, partim ut fessum tot laboribus exercitũ reficeret, partim ut consilia & uires hostium, & regionis situm, & itinera scrutaretur. Postq; uero compertũ habuit, eam regionẽ imprimis Italiæ fertilem esse, camposq; qui Fesulas inter atq; Arretiũ iacent, frumento & omni copia rerũ opulentos: præterea Consulem ferocẽ quidem & popularẽ, sed rerum bellicarũ inexpertũ, & rebus suis nimis confidentẽ, cogitauit optimum fore, si à læua relicto hoste Fesulas peteret, ac prædabundus per Hetruriæ agros grassaretur, ratus Consulem ob insitam ingenio eius conciliandæ apud uulgus gratiæ cupiditatẽ, haud passurũ uastitatẽ per prouinciam fieri, & ut neminẽ bene gestæ rei socium haberet, nequaq; expectaturũ collegã, sed ipsum suis uiribus dimicandi animo quacũq; intrepide secuturum. Quibus ex rebus optimas sibi ad capessendũ prælũ oblatum iri opportunitates præuidebat: prudenter sanè & callide de rebus futuris ratiocinatus: Errat enim, si quis putat aliquod magis propriũ optimi ducis officiũ esse, quàm consilia & naturã hostis intelligere: nam quemadmodum in singulari certamine oportet locũ ubi aduersariũ ferias speculari, & quæ pars corporis nuda, quæ inermis sit diligenter animaduertere, ita ubi de summa rerũ agitur inuestigandum est, non ubi nudæ sint corporis partes, sed unde natura, seu mores ducis hostium detegi queant: Multi siquidem per ignauiã atq; socordiam non solum cõmunes actiones, sed etiam quæ ad priuatã uitam spectant sæpe prætereũt: alij uino dediti, nisi ebrij ac temulenti sint, somnũ capere non possunt: nonnulli res uenereas præter modum sectantes, non modo ciuitates atq; resp. euertunt, uerum etiã dedecore uitam peragunt. Ad hæc timiditas atq; formido in priuatis quidem hominibus opprobrij ac turpitudinis plena: at in duce exercitus maximarũ aliquando iacturarũ causa est. Petulantia uero & temeritas, & iracundia, præterea etiam fastus atq; iactantia, ut hostibus percõmoda, ita suis exitio sunt: facile enim huiusmodi homines ad omnes machinas atq; insidias hostiũ patent. Quamobrẽ si quis inuestigatis aduersariorũ uitijs occasionẽ aliquã præstiterit, qua postmodum ducis hostiũ compos fieri ualeat, e uestigio rerũ potietur: quemadmodum enim nauis sublato gubernatore facile in potestatem hostium uenit, eodem modo, si quis in bello rationibus atq; consilijs ducẽ è medio sustulerit, statim reliqui quoq; exercitus compos fiet. Hæc igitur cum diligẽter Annibal de Consule Romano ratiocinatus foret, nequaquã opinione sua frustratus est: Quanta enim potuit celeritate per Fesulanum agrum profectus, relicto post se hoste, cãpos Hetruriæ cædibus atq; incendijs uastare cœpit. Quibus rebus accensus Consul, simul contemni se ab hostibus putans, simul res sociorum in cõspectu suo ferri agiq; sibi dedecus ratus, nullum quietis locum capere poterat.

Quocirca multis suadentibus, neq; insequi Pœnum oportere, neq; manus cum hostibus conserere, sed equitatum peditatumq; omnem integrum seruare, expectare collegam, ut coniunctis exercitibus omnia communi consilio gererentur, nequaquam persuasus est, neq; ad id quippiam respondit, sed tantummodo est hortatus, ut mentibus considerarent quid populus Romanus diceret, intuẽs Pœnũ per mediam iam Italiam uagari, & obsistente nullo ad ipsa Romana mœnia contendere, ipsis post terga hostium in Tuscia dormitantibus. Post hæc ferè concilio proripuit, coactisq; repente copijs insequi hostem cœpit, nullam aut temporis, aut loci rationem habens, sed duntaxat conserendi prælij auidus, tanquam uictoria in manibus eius foret: usqueadeo enim spe bene gerendæ rei animos multitudinis accenderat, ut plures essent qui uincula & compedes, aliumq; huiusmodi apparatum, quàm qui apta ad dimicandum ferrent arma. Annibal uersus urbem Romam cum exercitu profectus, quod agri est inter Cortonam urbem, Thrasimenumq; lacum, omni genere cladis peruastat. Simulac uero insequi Flaminium cum exercitu intellexit, peropportuna esse insidijs ea loca conspicatus, parare se ad prælium cœpit. Est eo in loco latior, atq; undiq; circunseptus campus, qui ab utroq; latere per longũ altissimis perpetuisq; cingitur montibus: in latum uero ad interiorem partem colles assurgunt asperi atq; difficiles: partem posteriorem alluit Thrasimenus lacus, inter quem & montes uia perangusta, per quam in ipsum campum patet ingressus. Occupatis igitur anterioribus collibus in hijs castra locat, ubi ipse cum Afris modo atq; Hispanis consideret. Baleares, omnemq; leuem armaturam post montes circunducit. Equites cũ Gallis in ipsis angustijs locat, ut simulac intrassent Romani, obiecto equitatu clausa omnia lacu ac montibus forent. Hijs ita per noctem dispositis Annibal quietem agit. Flaminius hostem summo studio insecutus, cum pridie prope solis occasum ad lacum peruenisset, postero die cum prima luce ducere per angustias exercitum cœpit. Erat hic dies, orta ex lacu proximisq; montibus nebula, caliginosus ualde ac perobscurus. Annibal ubi maiorem partem copiarũ campos ingressum, & iam propinquantes sibi primos animaduertit, dat simul omnibus inuadendi signum. Quo facto undiq;, ut proximi quiq; erant, decurrerũt. Romani subito, ac improuiso malo perterriti, densissima caligine impediente prospectum, hostibusq; ex pluribus locis eodem tẽpore concurrentibus, neq; acies instruere, neq; expedire arma, & uix quid actum foret intelligere poterãt, alijs à fronte, alijs à tergo, alijs ab utroq; latere prorumpentibus. Quibus rebus factũ est, ut multi in ipsa profectionis specie, cum opem sibi inuicem ferre nequirent, instar pecudum trucidati fuerint, ante oppressi ab hostibus, quàm quid agendum esset consultum foret. Flaminius ipse in summa rerum desperatione à Gallis quibusdam circunuentus occiditur. Desiderata sunt in eo prælio quindecim millia hominum, qui magna ex parte immota acie ad extremũ, ut Romani moris est, perstiterunt. Alij fuga ad ipsas fauces, quibus ingressi fuerant facta, fœde ac turpiter ab hostibus oppressi, ac in prima uada paludis se præcipitantes, partim acriter insistendo mox interficiuntur, partim se capitibus tenus aquæ immergentes, aliquandiu ita permansere. Tandem uero ingressis aquam equitibus, cum uitã suppliciter eleuatis in cœlũ manibus precãtes non exaudirentur, uel trucidati sunt ab hostibus, uel ipsi seinuicem hortati manus sibi adhibuere. Sex millia fermè primi agminis per medios hostes eruptione facta, etsi suppetias ferre suis, & circũuenire hostes poterant, ignari tamen omnium quæ post se agerent, ac continue ut alicui obuiarent procedentes, è saltu euasere. Cumq; in tumulo quodam constitissent, ac depulsa iam nebula stragem suorum indicaret, omni spe salutis destituti, quod omnia esse hostium conspicarentur,

citato

citato cursu in propinquũ uicum se recepere. Annibal confecto prælio, Maharbalem persequi eos iubet. Hic cum Hispanis, ac leuis armaturæ militibus profectus, uicum obsidet. Romani cum extremis omnibus premerentur, tandem depositis armis, ac salute pacta, Pœno se dediderunt. Hæc fuit Romanorũ, Carthaginensiumq; apud Thrasimenũ lacum memorabilis pugna. Hijs peractis, Annibal uocatis quos Maharbal in deditionem acceperat, cæterisq; captiuis, qui numero supra quindecim millia erant, primo non potuisse Maharbalem inquit, se inconsultò salutem paciscentibus polliceri: deinde grauiter in Romanos inuectus, eorũ captiuos omnes inter milites diligenter in uinculis asseruandos distribuit, socijs omnibus sine pretio dimissis, uenisse se inquiens, sicuti in Gallia dixerat, non ut populus latini nominis, sed ut pro eorum libertate Romanis bellum inferret. Post hæc milites corpora curare, & cadauera interfectorum, qui clariores fuerant, mandare sepulturæ iubet: hæc circiter triginta erant: nam ex uniuerso exercitu duntaxat mille & quingenti, atq; hij magna ex parte Galli ceciderant. Ipse interea cum fratre, atq; amicis de rebus gerendis consultat, usqueadeo elatis præsenti uictoria animis, ut nihil iam Carthaginensibus difficile factu fore uideretur. Iam nuncius tantæ cladis peruenerat Romam: patres occultare id diutius, aut minuere apud populum ob magnitudinẽ facinoris non poterãt, sed aduocata in curiam plebe, dicere quicquid esset cogebantur. Cum primum igitur prætor è rostris, pugna inquit magna uicti sumus, tantus terror ac tumultus ortus est, ut qui in utroq; loco fuerunt, maiorem dixerint hoc tempore Romæ, quàm paulo ante in prælio, fuisse consternationem animorũ. Neq; id quidem dissimile ueri est: nam qui longo iam tempore non solum non re, sed ne uerbo quidem insignem aliquã cladem experti fuerant, moderate ferre tantam iacturam non poterant. Senatus tamen, ut par erat, dignitatẽ seruauit, consultando de rebus futuris, quo nam duce, aut quibus copijs resistendum Carthaginensibus foret. Dum hæc, quæ supra memorauimus, in Tuscia gerebantur, Seruilius Consul, cognito Annibalis in Hetruriam transitu, iungere se cum copijs collegæ decreuerat: sed quia difficile erat tantam hominum multitudinem simul traducere, C. Centronium proprætorem cum quatuor millibus equitum præmisit, ut si ante aduentum eius aliqua necessitas urgeret, mandatis collegæ præsto esset. Annibal iam tum uictoria potitus, cognito per exploratores hostiũ aduentu, Maharbalem cum expeditis, & parte equitũ procedere obuiam iubet. Hij simulac ad eos peruenere, primo statim congressu maiorem partem occiderunt: reliqui fuga in proximũ collem recepti, postridie uiui in potestatem hostis peruenere. Hac clade triduo post primam Romæ nunciata, mœstis adhuc cunctorum animis, usqueadeo iam non populus modo, uerumetiam senatus afflictus est, ut tota ciuitas ueluti quædam imago luctus uideretur: Quapropter dimissis annuis magistratibus, ad creationem Dictatoris confugerunt, quod temporis, ac præsentiũ rerum conditio imperatorem, cui amplissima potestas esset, requirere uidebatur. Annibal rebus feliciter gestis elatus animo, nondum tamen adeundi Romam adesse tempus putabat. Quo circa passim uastata ferro igniq; prouincia, per Vmbriam, & Picenum profectus, decimo die peruenit in propinquam Adriatico mari regionem, adeo omni genere prædæ refertus, ut neq; uehendo, neq; ferendo oneri exercitus sufficeret: in itinere uero ingentem hominum multitudinem interfecit: iusserat enim militibus per præconem, ut obuium quenque idoneæ ad res bellicas ætatis, non secus atque in expugnatis ciuitatibus fecerant, obtruncarent: tantum enim aduersus Romanos genitum erat odium, ut nullo genere crudelitatis abstineret. Nactus igitur locum in littore Adriatici maris omni generis frugum copia abundantem, ibi per aliquot

dies statiua habuit, omni studio intentus, ut militũ corpora reficeret, curaretq́, nec minus etiam equorũ. Nam & ex frigore, quod in Gallia per hyemem sub diuo contraxerant, & ex assiduis laboribus, quos proxime in transeundis paludibus durauerant: diuturno præterea situ ac squalore armorum in morbum, ac ueluti scabiem quandam & equi, & homines inciderant: interea etiam Afros militaribus armis iuxta Romanorũ consuetudinem instruit, quorũ copiam ex tot hostium spolijs maximam adeptus erat. Misit præterea mari Carthaginem, qui res feliciter gestas populo nunciaret: nam tum primũ post ingressum Italiæ littus attigerat. Hoc nuncio Carthaginenses lætitia affecti, ardentiori studio Italicis, Hispanisq́ rebus incubuere. Romani Dictatorem crearunt Q. Fabium, singulari uirtute ac prudentia uirum, qui ob res egregie gestas Maximi cognomentum adeptus est, & usque in hunc diem in familia eius durat. Dictator autem eo differt à Consule, quod Consulem duodecim secures præcedunt, Dictatorem uero quatuor & uiginti: Præterea illos necesse est multa referre ad Senatum: at huius est summum liberumq́ imperium, sub quo mox cæteri magistratus cessant, exceptis Tribunis. Sed de hijs aliás latius. Dictatori quoq́ addiderunt M. Minutium Ruffum magistrum equitum, qui magistratus imperio Dictatoris subiectus est, tenetq́ in exercitu eius locum, si quando abesse illum necessitas reipublicæ cogit. Annibal breuibus itineribus per littus Adriatici motis castris, opulenta ac fertili prouincia exercitũ alebat, ueteribus uinis, quorũ permagna est copia, pedes equorum abluens, quo facilius scabie liberarentur: ex militibus quoq́ si qui uulnerati erant, curari diligenter iubebat, cæteros instaurari uiribus, parariq́ ad res futuras. Hinc per Brutianũ atq́ Adrianum agrum profectus, Marsos, Marrucinos, & Pelignos deuastat, præterea Arpos, & Luceriam Romanorũ coloniam, atq́ omnem Apuliæ regionem. Per id tempus Q. Fabius magistratu inito, peractisq́ rite sacrificijs, cum magistro equitum, & quatuor ex tempore conscriptis legionibus urbe proficiscitur: nec multis interiectis diebus in Apuliam peruenit: ubi accepto à Cn. Seruilio Consule, qui eò ex Arimino uenerat, exercitu, ipsum Romã cum præsidio remisit, iussum ut parata Ostiæ classe, si quid interim Carthaginenses mari tentarẽt, littora Italiæ ab hostibus tutaretur: ipse cum omnibus copijs profectus, castra haud procul Arpis in cõspectu hostium posuit. Annibal cognito Dictatoris aduentu, nulla mora facta educit in aciem exercitũ, copiamq́ pugnandi hostibus facit: sed ubi aliquantũ cõmoratus neminem prodire in certamen uidet, in castra reuertitur. Enimuero ab initio Fabius statuerat haud tentare fortunam belli, neq́ manus cum hostibus conserere: id tantummodo salutiferum populo Romano ratus, si oppida ab hostium uiribus tueretur: & in hac sententia usq́ ad extremum constanter permansit. Ex quo principio quidem imbellis ac formidolosi hominis nomen habere cœpit, ut qui ignauia atq́ socordia detrectare periculum uideretur. Interiectis uero temporibus coëgit omnes fateri, neminem potuisse uel constantiorem, uel sapientiorẽ rebus gerendis imperatorẽ præfici, quod non longe post res ipsæ ostendêre. Intelligebat profecto prudentissimus Dictator, quantũ inter Carthaginensium ac Romanorũ exercitus interesset, cum illi ab ineunte ætate continue in rebus bellicis alti educatiq́ essent, & ducem haberẽt unà cum ipsis in castris, ac sub diuo nutritum, ac rem militarem à teneris annis edoctum: præterea tot præliorũ in Hispania uictores fuissent, in Italia aduersus Romanos sociosq́ bis hostium potiti essent, & quod maius momentum habebat, in tanta rerũ extremitate nullam nisi in uictoria repositã spem haberent: Romanis uero contrà hæc omnia acciderent. Igitur abstinendum omnino prælio Numidarum decreuerat, atq́ in proposito perseuerãdum. Id erat ut exercitus populi Romani

& mul-

& multitudine hominum, & copia cõmeatuum assidue refertus esset: Quapropter per loca alta continue agmen ducere, exercitum hostium paruo interuallo quacunque iret sequi, opportunos semper colles præoccupare, neq; relinquere unquam hostes, neq; copiam pugnandi facere, commeatum abunde post se habere, milites ne semel quidem permittere ab exercitu diuidi, sed confertos semper, conglobatosq; tenere: per hunc modum suis quidem tuta omnia, hostibus uero, si quando populandi gratia ab exercitu diuiderentur, infesta præbuit, multis sæpenumero captis, pluribus etiã interfectis. Id autem eo consilio faciebat, ut simul paulatim imminueret hostium uires, simul exiguis uictorijs territum pristinis cladibus militem assuefaceret minus iam uirtutis, aut fortunæ suæ pœnitere: cæterũ ut in aciem descenderet, nulla ratione adduci poterat. At M. Minutius hanc Fabij cunctationẽ ægre ferens, timiditatis eum atq; socordiæ arguebat, homo ferox atq; in consilijs rapidus, & cui nihil longius, quàm pugnæ tempus uidebatur. Pœni deuastatis prædictis locis, superatoq; Apennino, Samniũ transeunt, in fœcundissimã Italiæ oram, & longo iam tempore bellorum expertem: ubi tantam cõmeatus, rerumq; necessariã copiam nacti sunt, ut nec quotidiano usu, nec continua deuastatione absumere prædam possent: hinc & Beneuentum Romanorũ coloniam depopulantur. Telesiam urbem capiunt, & mœnibus & cõmeatu, cæterisq; necessarijs rebus munitissimã. Romani continue hostes unius aut duorũ dierum interuallo sequebantur. Annibal cum animaduerteret Fabium aperte præliandi occasionẽ fugitare, neq; tamen excedere campis, sed per edita atq; opportuna loca cõtinue insequi, citato cursu proficisci Capuam, & in Falernum agrum descendere decreuit, ratus alterũ è duobus necessarium fore, uel ut Romani in prælium descenderent, uel ut mox uniuersis appareret, Carthaginenses castra obtinere, Romanis se in munimenta recipientibus: quo facto perterritas prouinciæ ciuitates confestim se Carthaginensibus dedituras sperabat: nam usq; in eum diem, quanquã duobus maximis prælijs profligatis Romanis, nullũ omnino oppidum ad Carthaginenses defecerat, multis alioquin existentibus, quibus graue Romani imperij iugum uidebatur. Quibus ex rebus facile coniectari licet, quantæ apud socios autoritatis foret Romanæ reipublicæ maiestas. Nec sanè imprudens Annibalis consiliũ fuit: est enim Campanus ager & copia rerũ, & fertilitate regionis, & amœnitate ac pulchritudine loci excellentissimus: nam & in littore maris positus est, & eò ex uniuerso terrarum orbe uenientes in Italiam innumeræ gentes confluunt: sunt præterea in eo sitæ nobiliores Italiæ ciuitates: siquidem oram maritimam incolunt Suessani, Cumani, Dicæarchitæ, Neapolitani, & ad extremum Nucerini: mediterraneam uero à septentrione Calatini & Calleni: ab oriente & meridie Daunij & Nolani: In medijs autem campis sita est omniũ olim felicissima ciuitas Capua, cuius campi fabulosis etiam poëtarum carminibus inclyti sunt, quos illi Phlegræos appellant: præterea situs ipse natura munitissimus, ac ferè insuperabilis est: hinc mari, illinc maximis, perpetuisq; montibus cinguntur: tres tantũ aditus habent perangustos atque difficiles, unum à Samnio, reliquos ab Arpis. Igitur in hos campos ueluti in theatrum quendam descensuri Carthaginenses uidebantur, ex quo fugientes hostes spectarent, soliq; de cætero castra obtinerent. Hijs itaque rationibus motus Annibal, exercitũ Samnio per angustias Eribiani collis deducit, castra ad Vulturnum amnem ponit. Exurebatur amœnissimus Italiæ ager, uillæq; passim ferro atque incendijs uastabantur. Quibus rebus etsi non mediocriter turbabatur Fabius, nihilominus in proposito perseuerabat. At M. Minutius, omnesq; tribuni equitũ amputandam omnem moram iudicabant, actoq; impetu totis uiribus ruendum in Carthaginenses, neq; permittendum, ut sub

ut sub oculis Romani exercitus felicissima regio deuastaretur. Fabius per paucos dies celerius solito motis castris, festinare ad prohibendam populationibus Campaniam uisus erat: ut uero Falerno appropinquauit, tantummodo in iugis montis ostendit exercitũ, ne socij reliquisse eum castra existimarent: in æquum uero educere copias noluit, ueritus prælium cum Pœnis committere, tum propter supradictas causas, tum quia equitatu longe impar erat Romanus exercitus. Annibal cum sæpius hostem nequicquã tentasset, tandem deuastata passim regione, abductaq; ingenti præda, hibernis locum spectabat. Fabius cum satis sciret, per easdem angustias quibus intrauerat rediturum, ratus ea loca perópportuna esse Romanis (sed quid aduersus Pœnũ moliri uellet?) circiter quatuor millia hominum in ipsis angustijs ponit, hortatos ut magno fortiq; animo, cum res ferret, opportunitate loci uterentur: ipse cum reliquis copijs collem ijsdem angustijs imminentem occupat, quid quaque in re agendum esset consultans, unde primum, uel à quibus in hostem ruendum, haud dubius se uel profligaturum omnino hostium exercitum, uel saltem quicquid uehebant prædæ ablaturum. Verũ non fefellit Annibalem se suis artibus à Fabio premi: sed hijs omnibus ante consideratis, singulari astutia hostis conatum frustratus est. Collectis undiq; sarmentorũ fasciculis, & omni genere materiæ aridæ, alligari boum cornua, quos domitos indomitosq; multos abegerat iussit, ad duo milia ferè boum parata. Datum Asdrubali negotiũ, ut statuto tempore pecudum cornibus accensis, armentum per ministros ageret in propinquum saltum, qui medius inter castra atq; angustias, queis futurum erat iter, eminebat: inde cum primũ illi dari à se signum animaduerterent, rapide factoq; impetu boues in aduersum montem concitarent, donec ad iugum actum foret armentum. Hijs paratis, cœnare omnes, & quiescere aliquantũ iubet: nocte intempesta, quibus datum erat negotium, quamcelerrime exeunt: boum cornua, uti præceptum erat accendunt: quo facto, Annibal mature educi armentũ, atq; ad iugum montis agi nunciat. Expeditos usque ad certum locum sequi iubet, admonitos, cum primum facto impetu discurrere per montes pecus cœpisset, opportuna loca occuparent, unde transeuntibus suis opem ferre, hostemq; sicubi obuius fieret, infestare possent: Inter hæc ipse omnem exercitum educit, positisq; primo grauioris armaturæ militibus, postea equitibus, deinde præda, postremo Gallis atq; Hispanis, ad angustias tendit. Romani qui ad eos transitus insidendos locati fuerant, ubi in summis montibus ignes conspexere, uenire per ea loca Annibalem rati, præsidio excesserunt, iuga montiũ petentes: & primo cum in quosdam boues separatos à cæteris incidissent, micantes eorum capitibus flammas aspicientes, ueluti miraculo attoniti, ac maius aliquid existimantes constiterunt: deinde ubi milites quoq; apparuere, iaculatis aliquandiu aduersus se inuicem telis, cum tandem boues interuenirent, utriq; in iugo montis perstitere, auide lucem, ut rem omnẽ apertius cognoscerẽt expectantes. Fabius cognito tumultu, insidias esse ratus, tum à certamine, sicuti statuerat, abhorrẽs, suos munimẽto tenuit. Interea Annibal rebus ex sententia succedentibus, per saltum traducit agmen, prædamq; omnem nemine iam impediente integram conuehit. Luce prima conspicatus Romanos in iugo montis suis oppositos, & numero hominũ, & genere armaturæ ualidiores esse, Hispanorũ cohortem suppetias mittit: hij primo statim congressu circiter mille hostium cæsis, suos in castra saluos reduxere. Annibal hoc astu angustijs Falerni agri liberatus, tutioribus in posterũ ad castrametandum locis electis hibernis locum quærebat. Inter hæc pleriq; dictatorem timiditatis arguere, quod hostem intra angustias clausum euadere tam facile permisisset: ille nihilominus constanter in proposito perseuerare. Interiectis uero diebus,
Romam

Romam sacrorum causa reuocatus, curam exercitus, rerumq; cæterarum magistro equitum reliquit, pluribus cum hortatus, ne tam hostes offendere, quàm suos tutari studeret. At Minutius, nequicquam hæc à Dictatore præmonitus, omni studio intentus erat in prælium. Dum hæc in Italia gerebantur, Asdrubal refectis in Hispania triginta nauibus, quas accepisse à fratre supra memorauimus, decemq; huic numero adiectis, principio æstatis ex hibernis Carthagine mouit: quadraginta nauium classem Himilconi tradidit. Eo prope terram nauigante, exercitum ipse in littore ducebat, sperans se uno tempore cum terrestribus naualibusq; copijs ad Iberi ostia futurum. Cn. Scipio ubi mouisse ex hibernis Asdrubalem audiuit, primo idem consilij habuit, deinde propter famam nouorum auxiliorũ, ac bellici apparatus, mari potius quàm terra concurrendum statuit. Parata itaq; quinq; & triginta nauium classe, ex omni exercitu optimũ quenq; militem, & ad naualem usum aptissimũ delegit: quibus in naues impositis, ire obuiam hosti pergit: ac postridie Taraconem ad propinqua Ibero loca delatus, in stationem decem millia passuum distantem ab hostibus peruenit: inde duæ Massiliensium naues speculatũ missæ; nam ea gens societate astricta erat populo Romano, & cum sæpe aliàs, tum maxime tempore secundi belli punici aperte cum Romanis sentiebat. Renuntiantibus speculatorijs classem punicam stare in ostio fluminis, sublatis ancoris in hostem ruit, cupiens extempore improuidum, atq; imparatum offendere. Verum Asdrubali datum è specula signum aduentum Romanæ classis indicauerat: quamobrem repente dispositis in littore terrestribus copijs, remigibus uero conscendere naues iussis, arma capere omnes iubet. Iamq; Romanis non appropinquantibus modo, sed dirigentibus in pugnam naues, bellicum cecinere. Carthaginenses impetu in Romanos facto, aliquandiu proximi uictoriæ sunt uisi: postea inclinare res cœpit: nam qui in littore erant, non tam audaciam pugnantibus, quàm spem salutis fugere uolentibus præbebant: duabus igitur nauibus captis, quatuor suppressis, agere in littus classem Pœni cœpere. Tum uero insequentibus atrocius Romanis, omni conatu aduocato, tandem in littora prorupere, relictisq; nauibus, ad paratam in terra aciem concurrerunt. Romani haud cunctanter insecuti, naues omnes quæ moueri poterãt, ualidis religatas funibus extraxere: atq; ita deuictis hostibus, imperio maris potiti, læti decesserunt. Ad quinq; & uiginti naues hostium ex quadraginta captæ. Romani auctis ex uictoria animis, acrius iam Hispaniæ rebus incumbebant. Carthaginenses accepta suorũ clade, celerius omni fide paratas septuaginta naues misere, haud ignari quantũ momenti ad omnem rem imperium æquoris afferret. Hæ primo in Sardiniam, deinde Pisas in Italiam delatæ, uti cum Annibale, si fieri posset, coniungerentur. Romani simulac aduentum punicæ classis intellexere, centum & uiginti quinqueremibus missis, tantum Carthaginensibus terrorem iniecerunt, ut confestim in Sardiniam, deinde Carthaginem redierint. Cn. Seruilius, qui Romanæ classi præerat, ueluti fugientes diu persecutus, ubi nullam potiundi spem animaduertit, classem Lilybæo appulit, hinc non longe post ad propinquas Africæ insulas nauigauit: acceptaq; ab incolis, ne prouinciam deuastaret, pecunia, iter conuertit, & capta inter nauigandum Cossyro insula, oppidoq; præsidio firmato, Lilybæum reuersus est: hic posita in statione classe, post paucos dies ad terrestres copias contendit. Interea senatus cognita Cn. Scipionis apud Iberum nauali uictoria, nõ modo utile, uerumetiam necessariũ iudicauit, bellum in Hispania prosequi, & quàm maximis possent uiribus, Carthaginenses terra mariq; infestare: Quamobrem paratis extemplo uiginti longis nauibus, P. Scipionem prorogato post consulatum imperio in Hispaniã mittunt, ut unà cum Cn. Scipione fratre coniunctis

uiribus omnia cõmuni consilio tractarentur: nihil enim magis uerebantur Romani, quàm ne potiti Hispanarũ rerum Carthaginenses imperium maris obtinerent, propter quod & nauigare eis in Italiam liceret, & cõmeatum, pecuniamq́; libere Annibali subministrare. Profectus itaq; in Hispaniam P. Scipio Cn. Scipioni fratri coniungitur, ac deinde cõmuni consilio gerebãt bellum. Quamobrem quod ante eum diem non fuerãt ausi, Iberum haud cunctanter transgrediuntur. Hic statim fortuna fauere Romanis cœpit. Superatis qui circa Iberũ transitum habitabant, nemine deinde obuio, Saguntum uenere: ubi distantes à fano Veneris quinque millibus passuum castrametati sunt, loco ut ab hostibus tuto, ita ad cõmeatum ex mari habendum opportuno: accidit ut eódem nõ longo post classis quoq; appelleretur. Enimuero quo tempore Annibal in Italiam uenit, obsides ex singulis Hispaniæ ciuitatibus nobiliorũ filios acceperat, eosq́; omnes Sagunti iusserat custodiri, quod & munitissimus erat hic locus, & qui custodiæ relinquebantur Carthaginensibus fidi. Erat tum igitur Sagunti Hispanus quidam nomine Acedux, claritate generis, ac uitæ splendore nemini Hispanorum secundus, Carthaginensibus uero inter primos fidus: sed tum, ut sunt pleraq; barbarorum ingenia, cum fortuna mutauerat fidem. Hic cum Romanorum successum in Hispania animaduerteret, de obsidibus tradendis cogitauit, eam potissimam rem conciliaturam sibi Romanorũ beneuolentiam ratus. Circunspectis igitur omnibus, quæ desiderij sui compotem possent facere, tandem Bostarem præfectum Carthaginensium adit. Hic ab Asdrubale in Hispaniam missus, ut Romanos à transitu fluminis arceret, cum id non fuisset ausus, castra extra Saguntum in ipso littore posuerat, homo natura mitis, & præter consuetudinem Pœnorum haud satis callidus. Eum itaq; nihil prorsus de fide sua erga Carthaginenses uerentem, in secretum abducit: quo in statu res sint admonet. Carthaginenses, inquit, metu ad eam diem continuisse in fide Hispaniarũ populos, quod Romani procul abessent: nunc uero castra Romanorũ Iberum transisse, datam unicuiq; moliendarũ nouarum rerum opportunitatem: quamobrem oportere, quos metu non liceat, eosdem beneficio & gratia deuinctos facere. Appropinquasse Sagunti Romanos instructos, paratosq́; terrestribus & naualibus copijs, urbem periclitari: censere se, obsides omnes in ciuitates remittendos. Si id fecerit, frustraturum se primo Romanorum spem, qui nulla re magis oppugnare Saguntum nitebantur, quàm ut obsidibus potirentur, deinde fidem ac beneuolentiam Hispanorũ Carthaginensibus conciliaturum. Proinde rem consideret, & obsidum saluti consulat. Si eorum reducendorum curam sibi tradiderit, non parum se quoq; gratiam aucturum, neq; solum remissis ad parentes filijs obligaturum illorum animos, uerumetiam uniuersis positurum ante oculos quanti facienda sit benignitas & clementia Carthaginensium. Post hæc expectare eum iubet munera quamplurima ab ijs quos filiorum compotes fecisset, neminem tanti beneficij immemorem futurum. Hæc atq; alia complura in hunc sensum locutus, ubi quod cupiebat, Bostarim persuasit, Saguntum reuersus est, statuto die, quo adesse cum hijs deberet, qui nobilium filios reducerent. Sequenti nocte clàm profectus ad hostium stationes, conuentis quibusdam auxiliaribus Hispanis, ad duces perducitur. Is effatus pluribus uerbis, quanta Hispanarum rerum accessio futura sit Romanis, si obsidum potiantur: tandem traditurum se eos pollicetur. Romani ob rei magnitudinem erectis animis, dant simul accipiuntq́; fidem, munera præterea amplissima pollicentur: constituto deinde loco ac tempore, quo expectare ad recipiendos obsides deberent, domum reuertitur. Post hæc assumptis, qui ad eam rem apti uidebantur, ad Bostarem uenit, acceptisq́; obsidibus, nocte, perinde ac hostium custodias

fallere

fallere uellet, Saguntum proficiſcitur: cumq́ caſtra hoſtium paulum pertranſiſſet, ueluti ignarus eius rei omnes in præparatas inſidias perduxit. Romani maximis honoribus Aceduci exhibitis, eo uſi ſunt ad reducendos in ciuitates, ſicuti cum Boſtare ſtatuerat, obſides, miſſis cum eo qui ad eam rem aptiores uidebantur. Acedux cum nobiliorum filijs profectus, & per eam reſtitutionem humanitatem ac magnitudinē animi Romanorū omnibus ante oculos ponens, contrà uero Carthaginenſium ſuſpiciones atq́ ſuperbiā deteſtans, ac ſui ipſius exemplum præbens, plures Hiſpaniæ populos ad ſocietatem Romanorū hortatus eſt. Boſtarem puerili conſilio amiſſis obſidibus ſero facti pœnituit. Verū iam inſtans anni tempus utrunq́ exercitum prodire hyematum coēgit. Hæc in Hiſpania ſecunda æſtate belli punici geſta. Annibal, ut eò reuertamur unde diſceſſimus, cum per exploratores cognouiſſet, maximā frumenti copiam eſſe Luceriæ, ac Geryone, præterea Geryonem cōmodiſſimum ſtationi locum eſſe, eò traducere exercitum in hiberna decreuit: Facto itaq́ per Liburnum montem itinere, ad ea loca contendit. Cum Geryonem ueniſſet, urbē quinq́ & uiginti millibus paſſuum Luceria diſtantem, primo uerbis hortari ad deditionem populum cœpit, multis pollicitationibus adhibitis, data etiam fide: poſtea cum id fruſtra à ſe fieri intelligeret, urbem obſedit: qua mox potitus, ciues atq́ habitatores omnes interfecit: ædificia uero ad uſum horreorū magna ex parte integra ſeruauit, caſtra ante oppidum poſuit, loco uallo, foſſaq́ munito. Hijs peractis, duas exercitus partes frumentatum mittebat: cum tertia expedita ipſe in ſtatione erat, ſimul ut caſtris præſidio foret, ſimul ne impetum in frumentatores fieri pateretur. Cum igitur lata & fertilis ea regio eſſet, & multitudo hominū penè innumerabilis, præterea tempus meſſis inſtaret, ingens quotidie frumenti multitudo in urbem conuehebatur. M. Minutius, qui exercitui Romanorū præerat, principio per ſaltus ac iuga montium Carthaginenſes ſequebatur, ſperans ſe aliquando in locis difficilibus hoſti occurſurum: poſtquam uero expugnato Geryone, caſtriſq́ ante oppidum poſitis, frumentationi dari operam cognouit in planum defertur, imminentem uiæ tumulum occupat: ubi caſtrametatus, callidioribus conſilijs agitat, quomodo aut in frumentatores, aut in ſtationes hoſtium relictas impetus fieret. Annibal cum Romanis propius iam adeſſet, tertiam partem militum frumentatū, duabus in caſtris retentis, dimiſit: deinde caſtra ipſa propius hoſtem mouit, duo ferè à Geryone paſſuū millia, ut intentum ſe oſtenderet ad frumentatores, ſi qua uis fieret, tutandos. Interea eminentior inter utrunq́ exercitū tumulus apparuit, peropportunus Carthaginenſibus, ſi caperetur, & ipſis Romanorū imminens caſtris. Hunc igitur miſſis per noctem Numidis occupat. Quos orto iam die cum tenentes locum Minutius uidiſſet, eductis leuis armaturæ militibus, tumulum aggreditur. Acriter aliquandiu certatum eſt: tandem uictores Romani collem obtinuerūt: in eum mox exercitus omnis transfertur. Annibal aliquot diebus, quod aduerſa ſemper erant hoſtiū caſtra, apud ſe militem continuit: interiecto uero tēpore adegit eum neceſſitas, alios cum iumentis in paſcua, alios frumentatū per agros tranſmittere, ut ſicuti initio conſtituerat, neq́ abſumeret iam partam prædam, & frumenti multitudinem ad uſum hibernorū colligeret, ſollicitus uehementer nequid per hyemem exercitui deeſſet, ac præſertim equis, iumentiſq́, quod maximā ſemper in equitatu repoſitam ſpem habuerat. Minutius uagos, palanteſq́ per agrum hoſtes conſpicatus, medio diei tempore copias educit, profectusq́; aduerſus hoſtium caſtra grauiorem armaturā in aciem diſponit, equites cum expeditis in frumentatores dimittit, iuſſos, ne quem caperent uiuum, ſed omnes paſſim interficerēt. Annibal repentino malo circunuentus, neq́ pugnare acie ob paucitatem ſuorum,

Q 2 rum,

rum, necq sparsis per agros militibus opem ferre poterat. Romani equites, expeditiq; late cædem ac fugam palatorum hostium fecere. Qui uero cum Minutio erant, tantum ea re audaciæ conceperũt, ut & prorumpere in castra hostium, & ferè Carthaginenses obsidere auderent. Annibal consilij atq; auxilij inops, intra uallum se continebat, ægre iam castra ipse custodiens, cum Asdrubal collectis militibus, qui se in priora castra pro Geryonis mœnibus fuga receperant, numero ad quatuor millia hominum, Annibali suppetias tulit. Tunc Annibal erectis parumper animis egressus castris uix tandem præsenti periculo exercitũ liberauit. Minutius maxima cæde ante hostiũ stationem, minori etiam in agris facta, in præsentia abijt, ingenti spe de rebus futuris animo concepta: postridie uero deserta hostium castra occupauit: nam Annibal ueritus ne Romani occupatis per noctem castris, quæ uacua pro Geryonis mœnibus erant, totius prædæ potirentur, citato itinere eò cum omni exercitu redierat. Post id tempus Carthaginenses in pascuis, ac frumentationibus moderatiores fuere: contrà, Romani ad omnem euentũ audaciores facti. Interea uictoria Romæ, ut fit, longe maiore quàm fuisset nunciata, magna omniũ animos lætitia cepit: primo quod post tot clades hoc ueluti initiũ melioris fortunæ arbitrabãtur esse, tum quod segnitiem ac timiditatem, quæ hactenus in Romano exercitu apparuerat, nõ militum, sed Dictatoris culpa euenisse ex eo ratiocinabantur. Quamobrem omnes Fabium spernere, eum ut socordem, formidolosumq; reprehendere. Contrà Minutium usqueadeo extollere in cœlum laudibus, ut quod ante eum diem factum fuisse nulla memoria habebat, Dictatoris imperio eius imperiũ æquauerint, sperantes eum quamcelerrime finem bellis Italiæ impositurũ. Iam duo Dictatores uno tempore uno exercitu erant, res ante eum diem inaudita. Minutius secundis rebus ac fauore uulgi plusquã credibile est animo elatus, iam ueluti deuictis prostratisq; hostibus gloriabatur. Fabius nihil prorsus ob acceptam contumeliam diminuto animo, & eodem tenore consiliorum obstinatus ad exercitum redijt. Hic cum animaduerteret collegam anxie occasionem certandi quærere, ueritus ne quid temere cõmitteret, dedit ei optionem, ut uel partitis temporibus, diebus alternis, aut maiore etiam interuallo summũ ius atq; imperium unius esset, uel legiones, sicuti Consulibus mos erat, inter se diuiderent, suoq; uterq; arbitratu proprio exercitu uteretur. Minutio diuisio legionũ magis placuit. Igitur partitis copijs, castra quoq; separata sunt mille & quingentorum passuum interuallo. Annibal cum non modo per fugitiuos, sed ex ipsis quoq; rebus & simultatem ducum, & Minutij temeritatẽ intellexisset, optimũ id intentioni suæ fore ratus, causam certaminis cum Minutio quærebat, sperans se facile impetũ atq; audaciam eius posse comprimere. Tumulus erat inter Minutij, ac Pœnorum castra, quem qui occupasset, haud dubie iniquiorem hosti locum facturus uidebatur. Eum cum capere Pœnus properaret, certus Minutiũ, sicuti alibi fecerat, sibi ad obsistendum occursurũ, tali consilio usus est. Ager omnis medius prima specie, quod nudus arbustis uepribusq; esset, inutilis insidijs uidebatur: erant tamen in anfractibus plures & cauæ rupes, queis facile celari milites poterant. In has latebras, ut quenq; locum maxime aptum intelligebat, ducentos simul & trecentos & quingentos equites noctu misit: pedites uero ad quinq; millia: qui ne forte mane à discurrẽtibus per pascua hostibus conspicerentur, cum primũ lucescere dies cœpit expeditos ad capiendum, quem diximus, tumulum misit. Quod ubi primũ Minutius uidit, contempta hominũ paucitate, ad pellendos inde hostes exercitum eduxit. Principio leuis armaturæ milites dimittit, iussos, ut manus cum hoste consererent, deinde mittit equites: postremo ipse cum grauiore armatura sequitur, haud mutato ordine, quẽ superioribus certaminibus tenuerat.

Iam

Iam sol terram radijs illustrauerat, omnibusq; animo atq; oculis tumulo intentis, insidiæ latebant. Annibal laborantibus suis continue mittebat auxilia, hinc ipse cum omni equitatu secutus est. Totis itaque utrinque uiribus certabatur. Tandem oppressi multitudine equitum expediti Romani milites, refugere ad grauiorem armaturam cœperant. Tum uero exorti repente insidiatores, & circunquaq; cum clamore & tumultu ruentes non iam expeditos solum, sed uniuersum Romanum exercitum in summum discrimen adduxerunt. Quod cum cerneret Fabius, ueritus ne omnino Romana acies profligaretur, motis repente castris collegæ suppetias tulit. Cuius aduentu recreati Romanorū animi, quanquam solutis ordinibus uage dissipati erant, cōfestim ad signa refugerunt, multis expeditorū cæsis, pluribus etiam legionarijs strenuis ac fortissimis uiris desideratis. Annibal redintegratas recenti subsidio hostium uires, & iam aduersus se signa inferentes conspicatus receptui cecinit. Tunc demum Romani omnes qui bello interfuerunt, temeritate Minutij prostratum, deletumq; Romanū imperium, Fabij uirtute ac prudentia seruatū, palàm profitebantur. Romæ quoq; ut est perlata rei gestæ fama, manifeste omnes intellexere, quantū inter temeritatem atque inscitiam militum, & prudentissimi ducis consilium ac rationē interesset. Romani posthac unis castris contenti fuere, omnesq; unius Fabij imperio paruerunt. Carthaginenses loco, qui inter tumulum & castra medius erat, fossa circundato, tumuliq; ipsius uertice uallo præsidioq; munito, parare hibernis locum cogitabant: Cum interea comitiorum dies aduenisset, Consulibus L. Aemylio, & C. Terentio creatis, Dictatores magistratum deposuerunt. Prioris anni Consules Cn. Seruilius, & M. Attilius Regulus, qui in Flaminij locum suffectus fuerat, Procōsules ab Aemylio facti, accepta copiarum quæ in castris erant potestate, res bellicas administrabant. Consules nouo delectu habito exercitum instaurant, Proconsules per literas admonent, ne acie pugnare cum Carthaginensibus audeant, breuibus tantūmodo assiduisq; certaminibus exerceant militem, tyronemq; ad res futuras uiribus atque audacia instruant, quod præteritarum cladium causam magna ex parte inscitiam atq; socordiā militum fuisse existimarent. L. Posthumius prætor creatus cum exercitu in Galliam mittitur, ut Gallis qui cū Annibale militabant uices redderet. Classis quæ Lilybæi per hyemem steterat, instruitur nouo remige. Ducibus, qui in Hispania erant, necessaria mittuntur. Dum hæc Romæ agitantur, Cn. Seruilius, & collega eius Attilius, acceptis Consulum mandatis, nihil præter particularia certamina committunt. Itaq; scribere de hijs in præsentia supersedebimus: Nihil enim splendidum, aut memoratu dignum, iussu Consulum, & anni tempestate ueriti gessere: prudenter alioqui, callideq; quotidianis rebus administratis. Per hunc modum uterq; exercitus aduersis semper castris hiberna transegit. Ineunte uere, cum primū pabulum suppeditare agri cœperūt, Annibal ex hibernis mouit, relictoq; Geryone cum statuisset usqueadeo premere Romanos, ut necessariò in prælium descendere cogerent, Neapolitanam arcē occupat, frumento, & omni cōmeatus genere munitissimā: nam in eam Romani ex Cānusio, alijsq; circūstantibus locis frumenti multitudinē reposuerant, qua deinde ad quotidianos castrorū usus utebantur. Quo facto, ingens sollicitudo Romanos cepit, nō tam ob amissam cōmeatus copiā, quàm quod iā tota ea regio hostibus pateret. Mittuntur Romā nuncij, qui id senatui significent, quid agendū sit consulant: statuisse se, si hostes appropinquarint, ablata spe fugæ, prouinciaq; passim deuastata, & nutantibus sociorū mentibus, in prælium descendere. Senatus, ne quid adhuc noui moliantur renūtiat, sed aduentū Consulū expectēt. Post hæc parari ad discessum Consules iubet. Omnes Aemyliū Paulū respicere, in eo spē omnē

sitam habere, tum ob uitæ probitatem, tum quod anteactis temporibus aduersus Illyrios strenue ac fortiter se gessisset. Decretũ præterea, ut octo legionibus rem gererent, quod ante eum diem inusitatum erat, legiones singulæ hominum quinque millia haberent. Romani enim, sicuti supra memorauimus, quatuor legionibus exercitum complent: singulæ quæq; legiones quaternis millibus peditum constant, equitibus ducentis: aut si quando ingens aliqua necessitas urget, quinis millibus peditum, trecentenis equitibus. Hijs ex socijs totidem pedites adduntur, equites ferè triplicati. Copiæ omnes æque inter Consules diuiduntur. In prælium frequenter unus duntaxat Consulum descendit cum duabus legionibus, & auxilijs sociorum: raro simul omnes congrediuntur. At ea tempestate tanta omnes formido, tantus terror Carthaginensium ceperat, ut nõ quatuor, sed octo simul legionibus Romanis dimicandum iudicarint. Quapropter hortatis Consulum animis, & magnitudine rerum, in quancunq; partẽ fortuna inclinaret, ante oculos posita maturare iter in castra iubent, precati, ut magno fortiq; animo, & sicuti maiestatem populi Romani decebat, res bellicas administrarent. Consules cum in castra peruenissent, permixto nouo ac ueteri exercitu copias coniungunt: Senatus uoluntatem pluribus exponunt: multitudinis animos pro conditione temporis hortantur, Aemylio Paulo orationem habente, cuius hæc ferè sententia fuit: Ne recẽtibus cladibus perterriti animis deficerent: quippe superioribus bellis non unam aut alterã, sed plures causas fuisse rerum infeliciter gestarum: Nunc autẽ, si uiri sint, nihil obstare quin pulcherrima uictoria potiantur. Nunquam ante eum diem utrunque Consulem cum omnibus simul legionibus dimicasse, neq; ueteranis exercitatisq; militibus, sed ignaris, inexpertisq; rei militaris tyronibus usos fuisse: &, quod maximi momẽti est, usqueadeo consiliorum hostilium, locorum situs, & naturæ regionis ignaros extitisse, ut sæpe uixdum ferè conspectis hostibus oppositi, maximum discrimen subierint: nam qui apud Trebiam fluuium in Gallia profligati fuerant, postridie quàm ex Sicilia uenissent, temere, nullis consilijs hostiũ exploratis, in aciem descendisse. Qui iuxta Thrasimenum ceciderant, ante oppressos ab hostibus fuisse, quàm eos cernere ob densam caliginem potuissent. Nunc contrà, inquit, omnia nobis adsunt, ô milites: nam & duo Consules uobis adsumus, animis, atq; copijs iuncti, & præteriti anni Consules nobiscũ retinemus. Vos uero nõ modo quotidiana certamina, & militares ordines, & hostiles copias uidistis, sed hæc omnia experti continue exercendo pugnandoq; secundum iam annum agitis. Quocirca cum omnia contraria nobis adsint, quàm superioribus prælijs acciderunt, uerisimile est, exitum quoq; pugnæ nobis contrarium futurũ. Neq; credibile est, immo prorsus impossibile, qui toties particularibus certaminibus cum hostibus æquali numero militũ congressi uictores discessistis, nunc aduocata omni multitudine, cum duplicatum exercitum habeatis, ab hostibus superari. Omnibus igitur uobis ad uictoriam paratis, ô milites, duntaxat consilio ac promptitudine nostra opus est: Qui de rebus pluribus uos hortarer, nisi id alienum huic loco intelligerem: Quippe huiusmodi adhortationes ab ijs expectari debent, qui aut mercede conducti, aut ex socijs acciti exercitui præsunt, quibus nihil grauius, quàm ipsius prælij tempus euenire potest. Apud eos uero, quales nos sumus, quorum non solum uita, sed & patria, & uxores, & liberi periclitantur, commemoratio fortasse, adhortatio uero nequaquam necessaria est: Quis est enim, qui non malit uel pugnando uincere: uel, si id fieri non possit, prælio occumbere, quàm miserrimam trahendo uitam, tantam contumeliam ac calamitatem expectare? Eia igitur fortissimi milites, uosmet uobis ipsis ante oculos ponite, quid inter uincere uinciq; intersit, & quæ ex

utroq;

utroque sequantur uobiscum cogitate: ita uos ad prælium parate, ut non exercitum populi Romani, sed patriam, atqueadeo caput ipsum orbis terrarum periclitari intelligatis: Quid enim superest populo Romano, uictis ac profligatis uobis? Omnes suas uires, omnem potentiam in uos contulit, spem omnem salutis in uobis repositam habet: qua nolite, per deos immortales, eum fraudare. Reddite patriæ quas decet gratias: manifestũ omnibus facite, anteactas clades non idcirco accidisse, quod Romanis præstarent Carthaginẽses, sed quod tunc Romanus miles tyro, & rerum bellicarum ignarus esset. Hæc atq; alia huiuscemodi locutus L. Aemylius, concionem dimisit. Postridie uersus stationem hostium eduxerunt exercitum. Ac tertio die circiter sex millia passuum ab illis distantes castrametati sunt. Aemylius cum circum ea loca animaduerteret planos ac latos esse campos, quod superiores equitatu hostes erant, haud conferendum in hijs prælium existimabat, sed eò præuertendum hostem, ubi peditatus utilior foret. Contrà Varro inexpertus rerum bellicarum, haud differendum putabat certamen, ne hostes è manibus elaberentur. Itaque duo Consules dissimiles discordesq; erant: quo nihil accidere in exercitu pernitiosius potest. Ea die (nam alternis imperitabant) Varronis imperium erat. Hic motis castris appropinquare hostibus maturat, indignante ac reclamante Aemylio. Annibal cum expeditis equitibusq; obuiam profectus, tumultuario prælio ac præcursu magis militum, quàm ex præparato eos aggreditur. Romani primum impetum acerrime sustinuere: nox prælium diremit. Carthaginenses, cum non prospere dimicatio successisset, in castra redierunt. Postridie eius diei L. Aemylius cum & abstinere pugna decreuisset, & tutò traducere exercitum nequiret, trifariam castra diuisit: duas partes citra Aufidum amnem communijt, qui solus diuidit Apenninum, oriensq; in parte quæ mare Tyrrhenum respicit, in Adriaticum defluit sinum: tertiam partem trans Aufidum posuit, distantem à reliquis castris circiter mille & ducentos passus, à statione uero hostiũ ferè tantundem. Annibal spem nactus loci ad equestrem pugnam aptissimi, & facturos copiã pugnandi Consules ratus, dirigere aciem cœpit: Veritus autem, ne superiori casu timidior facta multitudo esset, hortari milites statuit. Aduocata igitur concione, aspicere omnes circunstantia loca iussit, rogauitq;, quid maius optare à dijs immortalibus potuissent, quàm oblatum sibi in ijs locis cum hostibus certamen, ubi equitatu, qua parte uirium inuicti essent, uti libere ualerent? Quod cum uniuersi alacres approbarent: Proinde, inquit, primo dijs immortalibus gratias agite: illi enim præparantes nobis uictoriam hostes in eiusmodi locum adduxerunt: secundo nobis, qui nostra industria pugnare hostem compulimus: neque enim fugere amplius, neque detrectare certamen Romanus potest: & pugna, & uictoria in manibus uestris sita est. Hortari uos in præsentia, ut strenui ac fortes sitis, superuacuum mihi uidetur: id enim tum factu necessarium erat, cum Romanorum uirium expertes eratis, quo tempore nos sæpenumero id uerbis exemplisq; præstitimus: nunc uero cũ tribus continuis prælijs tales à Romanis uictorias reportaueritis, quæ tandem oratio magis incendere animos uestros poterit, quàm res ipsæ gestæ? Superioribus prælijs regione potiti estis, & copia rerũ omniũ, sicuti uobis polliciti fueramus: neq; enim fraudati à nobis hactenus promissis estis: Præsens uero certamẽ pro ciuitatibus est, eorũq; fortunis. Hac uictoria potiti statim totius Italiæ domini eritis, tandẽq; tot laboribus ac periculis unica pugna liberati, adipiscemini Romanorũ felicitatẽ, omniũ duces atq; imperatores eritis. Quas ob res non uerbis, sed factis opus est. Dijs uolentibus non longe post seruata à me promissa omnes experiemini. Hijs atq; alijs huiusmodi dictis militum animos hortatus, ac laudata omnium promptitudine, castra ad id

latus

latus fluminis posuit, ubi maiora hostium castra erant. Sequenti die curare corpora omnes iubet, & ad priuilegium in proximum diem parari. Igitur tertio die luce prima flumen transgressus, copias acie locat. L. Aemylius, quod animaduertebat in ijs locis haud æquas esse suorum uires, & Annibalem ob penuriam rerum necessariò moturum castra intelligebat, suos intra stationem continuit. Annibal parua protracta mora, cum frustra lacessere se hostem intelligeret, in castra cæteras recepit copias, Numidas ad inuadendos ex minoribus castris Romanos aquatores dimittit. Quibus impedita aquatione usque ad uallum cum tumultu ac clamore prosecutis, indignatus Varro, à tumultuario auxilio Romana castra turbari, longe magis ad prælium capessendum inflammatus est. Nec minus omnis turba militaris auida certaminis erat: adeo omnibus in rebus molesta semper expectatio est. Cum interea Romæ nuntiatum esset, exercitus, quanquam non æquis locis, tamen aduersus seinuicem oppositos esse, & singulis quibusque diebus unà congredi, ingens mœror ac sollicitudo animos omnium cepit: Affectus enim grauibus ac recentibus cladibus populus Romanus, nimium in futura uerebatur: Vnusquisque intra se quæ futura ciuium Romanorũ fortuna esset, deleto profligatoq; exercitu, cogitabat: Quæ libri Sibyllini minabantur, in ore omnium erant. Prodigijs, signis, ostentis, templa cuncta, priuatæ etiam ædes scatebant. Quamobrem precibus, sacrificijs deorum, cerimonijs uniuersa urbs erat intenta: Obseruantissimi nanque eiusmodi temporibus sunt Romani publicarum, ac priuatarum religionum, nec quicquam quod ad ius fasq; pertineat prætermittunt. Varro, cui postero die sors imperij obuenerat, cum prima luce inconsultò collega ex utrisque castris copias educit, ipse cum ijs quæ in maioribus castris erant flumen transgressus, eas quoque quas in castris minoribus habuerat suis adiungit. Atque ita instructa acie, Romanos equites in dextero cornu (id erat flumini propius) locat: post hos continuato agmine pedites ponit: Sociorum equites ad læuum cornu, ante omnes leuiorem armaturam in acie collocat. Erant autem adnumeratis socijs octuaginta millia peditum, equitum circiter sex millia. Annibal eodem tempore transgressus fluuium, baleares leuemq; armaturam præmittit. Hinc duplici transitu reliquis copijs traiectis, hosti opponitur: Gallos Hispanosq; equites prope ripam læuo in cornu aduersus Romanorum equitatum disponit: post hos pedites inter grauiorem Afrorum armaturam medios collocat, deinde Gallos atque Hispanos: postremo reliquam Afrorum multitudinem. Ad dextrum uero cornu Numidas equites constituit. Afri ita planè armati erant, ut Romanorum aciem crederes, armis ad Trebiam & Thrasimenum captis. Gallis Hispanisq; scuta eiusdem formæ erant, dispares ac dissimiles gladij: Nam Hispani quidem breuitate agiles, & cum mucronibus non minus punctim quàm cæsim feriebant. Gallici uero prælongi, ac sine mucronibus erant. Harum gentium aspectus specie ipsa, ac nouitate rei terribilis uidebatur. Galli supra umbilicum nudi pugnabant. Hispani linteis purpura prætextis, & candidissimis tunicis præliabantur. Equitum ad decem millia, peditum supra quadraginta millia cum auxiliaribus Gallis constiterant. Dextrum Romanorum cornu Lucius Aemylius, sinistrum Terentius Varro regebat: Medijs prioris anni Consules, Marcus Attilius & Cneius Seruilius præerant. Carthaginensium uero duces erant, in læuo cornu Asdrubal, dextro Hanno, in medio Annibal. Hic secum Magonem fratrem habebat: Romanis in meridiem, Carthaginensibus in septentrionem uersis: neutris sol prospectum offendebat. Clamore orto, & leuibus primo armis incepta pugna, par aliquandiu periculum fuit. Postea facto à Gallis atque Hispanis equitibus ex sinistro cornu in Romanos impetu, non solum

non solum fortiter, uerumetiam crudeliter dimicabatur: neque enim equestris more pugnæ conuertere se, atque iterum procurrere in hostem licebat, sed aduersis frontibus pugnare omnes cogebantur, nullo circa ad agendum spatio relicto, hinc amne, illinc peditibus claudentibus. Acrius tamen quàm diutius pugnatum. Victi Romani magna ex parte in acie cæsi, reliqui in flumen proiecti obrutiq; sunt. Sub equestris finem certaminis pugna inter pedites orta. Galli atque Hispani primo acriter uiribus atque animis hosti restiterunt. Postea densitate Romanæ aciei oppressi, dissolutis cuneis referebant pedem. Romani tum cupidius insecuti facile mediam aciem, quod tenuis inualidaq; de industria erat instructa, perruperũt. Ita audacius insistentes, nullo resistente ad subsidia Afrorum peruenere. Hij utrinque deductis alis constiterant. Galli interim dispositis rursus in sinũ militibus, & quasi lunari specie facta nitendo agmen refecerũt. Quo factum est, ut Romani calliditate Annibalis à fronte simul atque à tergo clauderentur: hinc Afris, illinc Hispanis Gallisq; prementibus. L. Aemylius quanquam primo statim prælio grauiter ictus fuerat, adhuc tamen integris uiribus confertis equis in mediam aciem discurrit, partim premendo hostes, partim suos hortando. Idem Annibal facit. Interim Numidæ cum omni equitatu à sinistro in dextrum Romanorum cornu irruentes, insigne aliquid neq; fecerunt, neque passi sunt, tantis animis, & adeo æquatis uiribus utraque acies propugnabat. Romanos tamen diuisos, atq; undiq; circundatos milites ad præliũ reddiderunt. Inter hæc Asdrubal, qui prope ripam erãt equitibus, à læuo cornu subsidiũ Afris ferebat: Quod conspicati Romanorũ sociorũ equites repente terga uerterunt. Id uidens Asdrubal, callidi ac prudentissimi ducis exercuit officium. Numidas, quos & numero plures, & rei militaris expertes, & semel uersis in fugam terribiles esse sciebat, ad persequendos passim fugientes misit: ipse pedestribus copijs citato cursu in subsidium Afrorum perrexit, aggressusq; à tergo Romanos, simul suorum confirmauit uires, simul ingentem hostibus stragem dedit. L. Aemylius pluribus uulneribus confossus in prælio cecidit, uir omni officio usque ad extremum diem in patriam functus. Romani longa atque acerrima pugna in eodem uestigio permanentes, tandem omnes trucidantur. Inter quos Marcus Attilius, & Cneius Seruilius prioris anni Consules interfecti, uiri præstantes, & Romano nomine digni. Eodem tempore Numidæ quoque fugientem equitatum nacti maiorem partem interficiunt, reliquos equis deijciunt: Pauci Cannusium incolumes peruenere: inter quos Varro Consul, cui detestanda anima ac exitiosum patriæ imperium fuit. Hunc tandem Cannensis pugna habuit finem, strenuis uiris, uictoribus simul ac uictis, nobilitata. Cuius rei argumentum est, quod ex sex millibus equitum Romanorum duntaxat septuaginta cum Varrone Venusiam euaserunt: è socijs circiter trecenti palantes uagiq; in proximas ciuitates profugere: Ex pedestribus autem copijs circiter decem millia in potestatem hostium uiui peruenere: uix tria millia fugerunt: reliqui numero ad septuaginta millia in prælio cecidere. Nec sanè incruenta Carthaginensium uictoria fuit. Ex hijs Galli circiter quatuor millia desiderati, Afri atque Hispani ferè mille & quingenti, equites ducenti. Qui uiui capti sunt ex Romanis extra periculum fuere. Varro decem millia in castris dimiserat, hoc consilio, ut si Annibal omnes suos in prælium educeret, facto impetu castra hostium diriperent, omnibusq; in pugna occupatis, impedimenta atque omnem apparatum Carthaginensiũ depopularentur. Si uero præsidium necessarium in castris dimitteret, tunc longe minores essent Carthaginensium uires, Romanis numero militum multo præstantibus. Capti autem hoc modo fuere. Annibal quantum satis erat præsidij in castris reliquerat: Romani, ubi primum exarsisse

prælium intellexere, eò, uti statuerant, ueniunt, castra obsident. Haud segni ter Carthaginenses resistunt: uerum iam acriter prementibus Romanis, cedere cogebantur. Sed interim Annibal omni ex parte uictoria potitus, in oppugnantes castra impetum facit, Romanos fugat, ad uallum usque persequitur, duo millia eorum interficit, reliquos uiuos capit. Eodem modo Numidæ equites Romanos, qui sparsi fuga per agros fuerant ad, Annibalem perduxerunt: Ita tandem finito prælio, neuter expectatione sua fraudatus est: Siquidem Carthaginenses statim omni prouincia sunt potiti, Tarentinis, Campanis, Neapolitanis in deditionem acceptis, cæteris uero omnibus populis iam ad Annibalem respicientibus: Nec deerat spes ipsa urbe Roma mox potiundi. Romani uero in summam rerum desperationem adducti, non modo de suo, sed de totius patriæ interitu dubitabant, iamiam ferocissimum hostem ad ipsa Romana mœnia expectantes. Cum ciuitas in hoc tumultu esset, ut omnia ad Romanorum calamitatem quadrarent, nuncius ex Gallia peruenit, Lucium Posthumium prætorem, qui exercitui præerat, in insidias lapsum, fusum profligatumq; fuisse. Senatus tamen tot undique circunuentus malis, dignitatem suam seruare, hortari populum, munire præsidijs urbem, de rebus præsentibus magno ac forti animo consultare. Quod non longe post res ipsæ manifestum fecerunt: Nam qui modo uicti à Carthaginensibus fuerant, & rerum bellicarum gloria cessisse illis uidebantur, non multo interiecto tempore uirtute ac constantia reipublicæ, & consilio sapientiáque senatus in id euasere, ut uictis prostratisq; Carthaginensibus, non modo Italiæ, sed totius orbis imperio potirentur. Quamobrem huic libro simul cum rebus Hispanis atque Italis, quæ centesima & quadragesima olympiade gestæ fuerunt, extremam imponemus manum. Cum uero ad res sub eadem olympiade in Græcia gestas uentum erit, latius de Romanorum republica disseremus: Id enim non modo ad cognitionem historiæ necessariũ, uerũ etiã ad emendandas, instituendasq; respublicas utile studiosis futurum arbitramur.

POLYBII HISTORIARVM LIBER QVARTVS, NICOLAO PEROTTO INTERPRETE.

Bunde, ut nobis quidem uidetur, secundi belli punici causas secundo libro ostendimus: tum Annibalis in Italiam aduentum, uariaq; Romanorum ac Carthaginensium certamina usque ad Cannensem pugnam sumus executi: nunc res eadem tempestate in Græcia gestas aggrediemur, repetitis primo breuiter ijs, quæ in secundo præparationis nostræ libro à nobis relata fuere, præsertim de republica Achæorum, quod eam non parum momenti rebus nostri temporis attulisse arbitramur. Igitur à Tisamene orsi, uno ex Horestis filijs, ab hoc usq; ad Gygi tempora uixisse Achæos sub eius familiæ regibus diximus, postea cum hijs expulsis gubernationẽ ciuitas ad populũ transtulisset, non multis interiectis annis ducum Lacedæmoniorum opera dissidere inter se cœpisse. Post hæc narrauimus, ut rursus inter se idem Achæi conuenerint, qui primi eius rei autores fuerint, quomodo Peloponnesi omnes in Achæorum cognomen deuenerint. Commemoratæ præterea à nobis sunt particulares eorũ res gestæ usq; ad Cleomenis Lacedæmoniorum regis conflictum. Hic præparationẽ nostram cum Antigoni, Seleuci, & Ptolemæi morte conclusimus: omnes siquidẽ, ut à nobis dictum est, sub eadem olympiade diẽ suum obierunt. Nunc superest, ut reliqua scripturi hinc maxime primordium faciamus: optima enim hæc imprimis nobis materia uidetur: primo, quod ea quæ sunt ab Arato scripta in hæc tempora desinunt, ut quasi continuata græcarũ rerum narratio uideatur: deinde quod posteriora tempora ita inuicem cõnexa sunt, ut partim nostra, partim parentum nostrorũ ætate fuerint: ex quo fit, ut partem ipsi uiderimus, partẽ ab ijs qui uiderunt audiuerimus. Enimuero altius res gestas repetere, & auditũ, ut ita dicam, ex auditu referre consilium non fuit: quod nullam ex ijs prouenturam legentibus utilitatẽ intelligeremus. Quapropter ab ijs exordiamur temporibus, quibus fortuna quoq; per uniuersum terrarum orbem renouasse omnia uidetur. Philippus igitur Demetrij filius adhuc puer iam Macedoniæ imperiũ susceperat. Achæus omni prouinciæ, quæ citra Taurum est, imperans, non modo nomen, sed uires quoq; regias habebat. Antiochus, cui magno cognomen fuit, Seleuco fratri non multo ante tempore defuncto, in regno Syriæ quamuis adolescens successerat, Ariarates quoq; Cappadociæ regnũ inuaserat. Eodem tempore Ptolemæus Philopater Aegypti erat imperium adeptus. Nec longe post Lycurgus rex à Lacedæmonijs appellatus fuerat. Carthaginenses Annibalem ad res quas supra memorauimus gerendas ducem elegerant. Cum in hunc modum omnium renouatum esset imperium, nouum quoq; rerum initium futurum uidebatur: quod & natura frequenter accidit, & eo potissimum tempore euenit: nanq; Romani & Carthaginenses id quod supra memorauimus bellũ, Antiochus & Ptolemæus syriacũ gesserũt: Achæus uero & Philippus aduersus Aetolos & Lacedæmonios contendêre. Cuius belli huiusmodi causæ ferũtur. Aetoli iam diu pacem, & necessarias rerum suarum impensas ægreferebant, homines semper rapinis, & piratica uiuere assueti: auaritiam eorum augebat naturalis ambitio, cui seruientes crudelem semper ac ferinam uitam degunt, nulla

omnino amicitiæ aut societatis iura habentes, sed omnia hostilia putantes. Hij tamen, quamdiu Antigonus uixit, Lacedæmoniorum uires ueriti quietem egerunt. Mortuo uero Antigono, cum Philippus in regno successisset, ætate pueri cõtempta, belli occasionem cum Peloponnesijs quærere cœperunt: tum quod infestando ex ueteri consuetudine mari & assiduis rapinis assueti erant, tũ quod se multo potentiores Achæis in bello existimabant. Cum in ea cogitatione essent, non longe post fortuna quoq; conatui eorum fauente huiusmodi occasionem nacti sunt. Dorimachus Trichoneus Nicostrati filius erat: Hic adhuc ferè adolescens ætolicæ insolentiæ ac temeritatis plenus, Phigaleã publice missus fuerat. Ea est urbs in Peloponneso è conspectu Messeniorum montium sita, & tunc forte in societatem cum Aetolis iuncta erat. Ostendebant autem hunc idcirco à se missum, ut urbi regioniq; præesset: uerum eo factum erat consilio, ut res Peloponnesiacas diligenter exploraret. Hic igitur discurrentibus per ea loca piratis, & ad se Phigaleã ob res necessarias uenientibus, cum ex fœdere præbere commeatum non posset, durante adhuc pace, quæ sub Antigono firmata fuerat, tandem piratis persuasit, ut Messeniorum, qui amici & socij Aetolorum erant, pecora diriperent. Illi primo è finibus eorum abigere armenta cœperunt: postea procedente paulatim peruicacia, sparsas quoq; per agrũ diripere, omnia populari, atq; uastare. Messenij id grauiter ferentes, legatos ad Dorimachũ questum de piratarum iniurijs mittunt. Ille principio id contemnere, partim suorũ utilitati consulens, partim suæ, qui prædæ omnis particeps erat. Postea uero frequentantibus sæpius legatis ob continuationẽ iniuriarum, se inquit propediẽ Messenem uenturum, ut expostulantibus de Aetolorum iniurijs responderet. Cum igitur eò uenisset, multis quibus illatæ iniuriæ fuerant se adeuntibus, alios per derisum reijcere, insultare alijs, nonnullos iurgijs conuicijsq; terrere. Dum hæc Messenæ agerentur, piratæ in suburbanum, quod Chironis nominant, noctu uenere, & admotis scalis loco potiti, uastant populanturq; omnia: homines partim propugnantes trucidant, reliquos nexos cum armentis abducunt. Messenij rursus ea re maxime ob Dorimachi præsentiam grauius indignati, ac tum demum derideri se putantes, eum accersiri ante magistratus iubent. Scyron tum forte urbi præerat, uir omni genere laudis apud Messenios clarus. Hic haud dimittendum urbe Dorimachum consulit, nisi prius prædam omnem à piratis abactam Messenijs restituat, domorum agriq; uastationem instauret, pro ijs qui interfecti fuerant nocentes tradat. Id consilium cum omnes approbassent, profusus itaq; in iram Dorimachus, stultos inquit eos esse, si talia facientes Dorimacho se, & non Aetolis inferre iniuriam credant: se quidem per summum scelus uexari, at illos non longe post dignas pœnas daturos. Erat tum Messenæ extremæ sortis homo, Babyrtas nomine, adeo Dorimacho uultu, corpore, lineamentis, uoce deniq; similis, ut si quis ei capitis ornatum, chlamydemq; illius addidisset, haud facile fuisset uter eorum foret discernere: idq; haud Dorimachum latebat. Cum igitur superbe nimium, atq; insolenter in Messenios inuehe retur, iratus Scyron: putás ne, inquit, nobis te, seu temeritatẽ tuam curæ esse Babyrtæ? Quæ cum dixisset, Dorimachus ipsi cædendum ratus, prædam omnem Messenijs restituit. Hinc Aetoliam profectus adeo grauiter ac moleste Scyronis uerba tulit, ut nõ alia expectata occasione, ob id duntaxat bellum Messenijs excitarit. Per id tempus dux Aetolorum erat Ariston: Hic tum forte ob imbecillitatem corporis, quam ex longa ualetudine contraxerat, haud satis rebus gerendis aptus, cum Scopæ & Dorimacho affinitate iunctus esset, huic summam imperij tradidit. Dorimachus publice in bellum aduersus Messenios prouocare Aetolos non audebat, quod nullam eius rei satis dignam causam

posset afferre: quippe indignatione tantummodo illatæ sibi contumeliæ moue-batur: quamobrem dimissa hac cogitatione, priuatim Scopam aggreditur. Suadet ut sibi contra Messenios adesse uelit: se in præsentia à Macedonibus osten dit tutos esse, ob pueritiam regis, cum uix decimum septimū ætatis annum Philippus ageret. Præterea Lacedæmonios à Messenijs alienos esse: in amicitia perstare se cum Græcis: propter quod neminem sibi transitum Messenem impediturum. Post hæc quanta secutura sit utilitas, ante oculos ponit: quippe regionem omnem securam degere, solamq; omnium tempore Cleomenici belli integram permansisse. Aetolos uero id tandem gratissimum habituros, seq; beneuolentia, & honore prosecuturos. Achæos autem, si profectionem suam impedierint, sponte occasionem bello daturos: si permiserint, libere se Messenem usque transituros. Atqui Messenios belli causam tamdiu præstitisse, cum societatem inire cum Achæis, & Macedonibus polliciti fuissent. Hæc & alia in hanc sententiam plura locutus, tantum Scopæ, amicisq; eius ardorem iniecit, ut neq; Aetolorum concione aduocata, neque expectato magistratuum iussu, nec iure aliquo seruato, ipsi per se Messenijs, Epyrotis, Achæis, Acarnanibus, Macedonibus bellum intulerint. Statim igitur piratas emisere. Hij mox regiæ naui ex Macedonia obuij facti, onustam Aetoliam perduxerunt, nautas uectoresq;, & nauem deniq; ipsam uendidere. Hinc per maritimam Epyri oram discurrere, obuium quenq; prædari, Cephaleniorum nauibus ad iniuriam uti, oppida per insidias capere: quippe in Acarnania Oreum ceperunt: postea quibusdam occulte in Peloponnesum missis, in media Megalopolitanorum regione, castello quod Clarium uocant, potiti fuere: quo postea receptaculo usi, latissime piraticam exercebant. Ea tempestate Timoxenes Achæorum dux Taurionem oppidum, quod tempore Peloponnesiaci belli Antigonus occupauerat, intra paucos dies expugnauit. Siquidem Antigonus rex Corinthum uoluntate Achæorum tenebat, sicuti supra, cum de Clemenico bello tractaremus, ostendimus. Orchomenum uero ui captum non reddiderat Achæis, sed ditioni suæ subegerat, cupiens, ut mihi quidem uidetur, non solum aditum in Peloponnesum habere, uerumetiam mediterraneam oram, dispositis Orchomeni præsidijs custodire. Dorimachus, & Scopas obseruato tempore, quo pauci dies magistratui Timoxeni supererant, & Aratus sequentis anni dux nondum inire magistratū debebat, congregatis iuxta Rhium montem Aetolis, ac paratis Cephaleniorū nauibus, in Peloponnesum transfretarunt, factoq; per Patrensium, & Pharensium, & Tritensium oram itinere, aduersus Messenios grassabantur. Edictum erat, ne qua inter eundum Achæis iniuria inferretur. Sed quis multitudini statuat modum? uastant, diripiuntq; omnia, tandem Phigaleam perueniunt. Hinc facto in Messenios impetu, nulla ratione ueteris amicitiæ habita, neglectoq; diuino & humano iure, populabundi per agrum discurrunt, omnia ferro igniq; uastantes, Messenijs, quod impares uiribus essent, sese intra mœnia continentibus. Achæi instante iam concilij tempore, Egium conuenere. Hic congregatis omnibus, cum hinc Patrensium, & Pharensium legati de iniurijs Aetolorum quererentur, illinc Messenij præsidium miserabiliter peterent, Achæi partim indignatione illatæ socijs iniuriæ, partim cōmiseratione Messeniorum permoti, tum grauiter ferentes, quod se inscijs Aetoli exercitum per Achæiam traduxissent, ferre Messenijs præsidium statuerunt. Timoxenes Achæorum dux, nondum enim magistratu excesserat, quod Peloponnesij post Cleomenicum bellū pacatis tranquillisq; rebus dedisse se ocio, & neglecta militari disciplina desides factos esse intelligebat, moliri quicquā, nulla spe nisi multitudinis fretus, uerebatur. Contrà uero Aratus suorū iniurias grauiter & iniquo animo ferens, inflam-

matus præterea audacia Aetolorum, nec antiquæ simultatis immemor, quam primum armare Achæos, & cum Aetolis congredi festinabat. Quamobrem ante diem quintum, quàm inire magistratũ debebat, accepto à Timoxene publico signo, literas ciuitatibus scripsit, quibus cogi in arma iuuentutem, & Megalopolim conuenire iussit. De cuius ingenio, antequam reliqua exequar, pauca mihi dicenda existimaui. Aratus igitur in rebus ciuilibus uir usquequaq; perfectus fuit: nam & facunde eloqui, & prudenter excogitare, & diligenter exequi omnia poterat, in tolerandis ciuilibus discordijs initis, in amicitijs societatibusq; iungendis nemini secundus. Iam uero fallere hostem, moliri insidias, machinas intendere: postremo hæc omnia perducere ad finẽ idoneus erat, uir cum singulari audacia fretus, tum tolerandis laboribus atq; periculis à pueritia assuetus. Cuius rei cum multa sunt testimonia, tum ea in primis, quod Sicyonem & Mantineam Achæis tradidit, Pællenem fugatis Aetolis cepit, Corinthi arce, quam Acrocorinthum uocant, potitus est. Hic ipse si quando acie dimicare cogebatur, in consilijs segnis, in subeundis periculis timidus erat. Quamobrem triumphus de se omnem Peloponnesum expleuit. Vsqueadeo natura hominũ non solum corpora, uerumetiam animos sui dissimiles finxit, ut sæpenumero unus idemq; homo non modo in rebus diuersis, hic quidem fortiter, illic segniter se gerat, sed in simillimis quoq; rebus modo inauditam celeritatem, aliâs incredibilem ignauiam ostendat: & aliquando quidem fortissimus, nonnunquã uero timidissimus uideatur: quippe multos in uenationibus cernimus aduersus sæuissimas feras audacissimos esse, quos si ad arma, hostesq; transtuleris, ignaui, socordesq; apparebunt: in rebus uero bellicis plerique singulari certamine acerrimi sunt, qui in acie nullius pretij forent. Thessalicos equites conferto prælio insuperabiles esse constat: eosdem si per partes attentaueris, lacerare, carpereq; facillimum erit. De Aetolis uero contrarium euenit. At Cretenses terrestribus, ac naualibus prælijs ad insidias, furta, rapinas, nocturnos insultus, & omnia doli genera promptissimi sunt: in prælio uero dispositis cohortibus segnes, timidi, ac prorsus inutiles. Hijs Achæi atq; Macedones planè contrarij. Hæc idcirco breuiter memorauimus, ne quis forte miretur, ac propterea historiæ detrahat fidem, si quando eosdem uiros in rebus similibus dissimiles fuisse ostendimus. Nunc eò unde discessimus reuertamur. Congregatis Megalopoli omnibus quibus apta ad res bellicas ætas erat, Messenij rursus ad Achæos uenere, rogantes ne se contemnerent, ita palàm ab Aetolis iniuria affectos, uelle se, si cum bona uoluntate eorum fiat, inter socios eorum adscribi: nihil in posterum, quod ad cõmunem societatem pertineat, recusaturos. Achæorum principes, quatenus ad societatem attinet, nihil à se fieri posse respondent: neq; enim sibi licere inconsulto Philippo ac socijs quenquam in societatem admittere, durante adhuc fœdere, quod tempore Cleomenici belli duce Antigono inter Achæos, Epyrotas, Phocenses, Macedonas, Bœotios, Arcadas, Thessalosq; initum fuerat. Verum libenter illis præsidio futuros, si ipsi liberos suos obsides Lacedæmonijs tradant, spondeantq; nunquam se cum Aetolis, nisi consentientibus Achæis, fœdus aut pacem facturos. Lacedæmonij quoque per id tempus cum exercitu iuxta Megalopolim conuenerant, non tam sub specie sociorum, quàm ut euentum rei expectarent. Aratus rebus cum Messenijs ita compositis, legatos ad Aetolos mittit, qui eos iubeant ex agro Messeniorum copias reducere, neq; deinceps illos infestare, neq; Achæorũ agrum attingere: si secus fecerint, se eos pro hostibus habiturum. Scopas, & Dorimachus, auditis legatorum mandatis, & Achæorũ apparatu cognito, parendum in præsentia Arato statuerũt. Quamobrem missis statim Cyllenem, & ad Aristonẽ Aetolo-

rum ducem literis nauigia exposcunt:ipsi biduo post præmissa præda discessere, itinere uersus Elienses facto: quippe ea gens semper in fide Aetolorũ permanserat. Aratus temere illos, uti statuerant, discessuros ratus, copijs uero omnibus dimissis, in suam cuique domum abeundi potestatem fecit: ipse duntaxat cum tribus millibus peditum, & trecentis equitibus, hoc est, hijs qui sub Taurione erant, Patras contendit, quo se abeuntibus Aetolis opponeret. Dorimachus ea re cognita, ueritus ne sibi profectio impediretur, prædam quidem addito sufficienti præsidio ad naues mittit, iussis quos ad eam uehendam destinauerat, ut sibi ad Rhium, unde soluere statuerat, occurrerent: ipse prædam parumper comitatus, non longe post conuerso itinere olympiam uenit. Hic cum per exploratores cognouisset, Taurionem cum hijs, quas supra diximus, copijs iuxta Clitoriam esse, ueritus ne propterea ex Rhio sine certamine, aut periculo soluere posset, optimum factum existimauit, si omni amputata mora cum Arato decerneret, quod Aratus & paucis admodum copijs stipatus, & futuræ rei ignarus erat: cogitabat enim se, si hostes fudisset, antequam rursus Achæi congregarentur, uastata undiq; prouincia, tutum quà decreuerat, discessum facere posse: si uero Achæi per formidinem pugna abstinerent, libere se quà uellet, sine ullo discrimine transitum habiturum. Hijs rationibus permotus, castra non longe à Megalopoli iuxta Methydrium posuit. Achæi cognito Aetolorum aduentu, adeo imprudenter præsentibus rebus usi sunt, ut nihil ad cumulum stultitiæ reliquerint: primo enim Clitorio profecti iuxta Caphias castrametati sunt: postea Aetolis à Methydrio per Orchomenum transeuntibus in Caphiensium agrum copias deduxere, præterfluenti amne ueluti quodam munimento clausi. Aetoli tum propter loci iniquitatem: siquidem ante id flumen multæ, & profundissimæ fossæ erant, tum ne forte inter hæc Achæorum copiæ cogerentur: relicto pugnandi proposito, Olygyrtum uersus, eo quo constiterant ordine procedunt, callide omnia obseruantes, ne quo inter eundum periculo afflictarentur. Aratus, cum Aetolorum pedestres copiæ ferè ad iugum montis peruenissent, nec longe post equitatus omnis per campos insequeretur, equites, ac leuioris armaturæ milites duce Acarnane in hostes emittit, iussos, ut cum equitibus congrederentur, & fortunam belli tentarent: quod sanè imprudenter factum est: nam si capessendum prælium fuit, non cum posterioribus congredi oportebat, cum iam à montibus non longe abessent, sed cum primis antequam ad summa conscenderent: sic enim futurum fuerat omne in campis certamen: quæ res & Aetolis ob genus armaturæ, atq; adeo omnem ordinem pugnandi, sine dubio cladem, & Achæis uictoriam peperisset. Sed Aratus oblatam sibi & loci, & temporis opportunitatem in hostes per imprudentiam transtulit: siquidem Aetoli, simulac uenientes Achæos perspexere, omni qua possunt celeritate ad montem contendunt, festinantes se cum peditibus suis coniungere. Aratus nec satis quid actum foret conspicatus, nec consilium hostium intelligens, cum primum currentes uersus montem equites animaduertit, fugere eos ratus, ferentarios ab utroq; cornu dimittit: hos expeditis, atque equitibus ferre suppetias iubet, ipse cum reliquis copijs longo cornu facto eódem anxius festinat. Equites Aetolorum, ubi ad radices montium uentum est, remissius aliquanto procedere, peditesq; ingenti clamore reuocare cœperunt: quibus repente in subsidium suorum confluentibus, ubi se numero haud inferiores hostibus intellexerunt, in equitatum Achæorum conuersi, cum & multitudine hominum, & loci opportunitate præstarent, impetum in eos faciunt. Maximis utrinque uiribus certatur: uictoria aliquandiu anceps fuit. Tandem uero Achæorum equites repulsi. Quibus fugientibus, cum ferentarij, qui in eorum subsidium missi fuerant, obuiassent,

uiassent, partim nouitate rei perterriti, partim impetu fugientium suorū reiecti, ipsi quoq; idem facere sunt coacti. Quibus ex rebus accidit, ut qui in acie uicti sunt, uix quingenti, qui uero fugæ se cōmisere, supra duo millia hominum fuerint. Aetoli quid agendum foret ab ipsa re edocti, cum clamore atque lætitia Achæos insequuntur: illi eodem in loco, atq; eo quo dimiserant ordine, consistere suos rati, ad Aratum confugiunt: quare fuga eorū & honesta principio, & salutaris uidebatur: ubi uero illos etiam loco motos longo, ac perturbato ordine uenire conspexerunt, alij per diuersa itinera fugientes salutem quæsiuere, alij cursu in suos facto, ipsi se inuicem non expectatis hostibus profligarunt: itaq; tandem omnes in fugā uersi, in propinquas se urbes receperunt: siquidem Orchomenus & Caphiæ non longe aberant: quod nisi accidisset, omnes eo die aut capti, aut trucidati ab hostibus fuissent. Hæc igitur clades Achæorū propè Caphias fuit. Megalopolitani, cum eis nunciatum esset, Aetolos iuxta Methydrium castrametatos esse, omnes una uoce congregati, postridie eius diei quo gestum id bellum fuerat, in subsidium Achæorum contendere: & cum quibus uiuentibus pugnaturos se aduersus hostes sperabant, eosdem sepelire ab hostibus interfectos sunt coacti. Parata igitur ingenti ac profunda fossa, ac mortuorum corporibus congregatis, iusta eis more patrio persoluerunt. Aetoli præter spem uictoria potiti, libere iam per mediam Peloponnesum iter facere. Quo tempore tentata Pellenesium fide, & agro Sicyniorum deuastato, tandem per Isthmi angustias abierūt. Causæ igitur socialis belli hæ, quas supra diximus, fuere. Initium uero ex decreto ortum, quod postea inter socios factum fuit, & Corinthi, quò omnes ob eam causam conuenerant, Philippo quoq; Macedonum duce approbante, confirmatū. Achæi paucis interiectis diebus, in concilio congregati, publice & priuatim Aratum detestabantur, ut qui tantæ cladis ac iacturæ autor fuisset: quapropter augentibus factum diuersæ in republica factionis hominibus, longe magis multitudo omnis incendebatur. In hoc enim primo uidebatur ab eo grauiter peccatū, quod magistratu ante tempus suscepto, sublatisq; alterius partibus res eas aggressus, quas antea quoq; sæpenumero infeliciter gesserat: deinde etiam grauius, quod cōmorantibus adhuc in medio Peloponneso Aetolorum ducibus, Achæorum exercitum dimiserat: tertio, quod ita paucis stipatus copijs prælium susceperat, præsertim nulla urgente necessitate, cum tutò se in proximas ciuitates recipere potuisset, quousq; denuo Achæi congregarentur, & tunc si id omnino commodum foret, prælium inire: postremo quod ita imprudenter rebus bellicis usus fuerat, ut omissa per ignauiam camporum opportunitate, ubi sui sine dubio præualuissent, hostes in montibus per leuioris armaturæ milites esset aggressus: quo nihil accidere Aetolis utilius, aut opportunius potuerat. Veruntamen simulatque Aratus redijt, & concilium ingressus cōmemorare cœpit res ante eum diem à se pro salute reipublicæ gestas, ac proximæ cladis rationes attulit, seq; non fuisse eius causam, ut falsò inimici calumniarentur, exposuit: postremo etiam ueniam petijt, & si quid à se erratum esset, debere Achæos ostendit non tam acriter & seuere, quàm pie atq; humaniter euentum rei considerare, tanta repente mutatio animorū facta est, ut plebs, quæ modo ita infensa Arato uidebatur, mox omne odium in diuersæ factionis homines transtulerit, ac iam de cætero quibuscunq; in rebus Arati consilium, atq; sententiam secuta sit. Hæc igitur centesima & trigesima nona olympiade gesta sunt: quæ uero sequuntur, centesima & quadragesima. Decretum igitur erat ab Achæis, ut legati ad Epyrotas, Bœotios, Phocenses, Acarnanes, & Philippum Macedoniæ regē mitterentur, qui ostenderent, quomodo bis iam Aetoli contra leges fœderis Achaiam ingressi forēt, peterentq; ab eis ex fœdere præsidium:

sidium, præterea ut Messenios in societatem asciscerent, ut dux Achæorum peditum quinque millia & quingentos equites pararet, & Messenijs, si iterum ab Aetolis infestarentur, subsidiū ferret. Præterea cum Lacedæmonijs, Messenijsq; componeret, quibus copijs pedestribus, atq; equestribus ad cōmunes usus deberent esse instructi. Quæ postquam decreta sunt, Achæi memoratam cladem magno ac forti animo ferentes, neq; Messeniorum rem, neq; propositum suum destituere. Legati mandata diligenter prosequi, dux iuuentutem, uti iussum fuerat, cogere, cum Lacedæmonijs Messenijsq; componere, ut peditum utriq; duo millia & quingentos, ducentos & quinquaginta equites pararent, quo multitudo omnis ad bellum instructa ad duo millia peditum forent, equites mille. Aetoli cum iam concilij tempus aduenisset, congregata multitudine, pacem agere cū Lacedæmonijs, ac Messenijs, cæterisq; propinquis populis statuerunt, partim angustia rerum coacti, partim ut socios atq; amicos Achæorum debilitarent. Cum Achæis uero ita rem componere decreuerunt, si à Messeniorū societate desisterent: sin uero in proposito permanerent, bello aggrediendos iudicauere. Quo quid dici irrationabilius potest? nam cum Achæi cum Messenijs societate iuncti essent, siquidem in ea persisterent, bellum Achæis indicebant: si uero Messeniorū hostes fierent, pacem eis pollicebantur. Quamobrem aduersantibus sibi inuicem rebus, locum habere petitiones eorū nequiuere. Epirotæ & Philippus rex auditis quæ relata per legatos fuerāt, Messenios in societatem acceperunt. De iniurijs uero Aetolorum etsi nonnihil sunt indignati, nullam tamen suscipere admirationem uisi, quod illi huiusmodi rebus assueti nihil noui moliri uidebantur. Itaq; non inuiti cum eis in pace perseuerabant. Ita interdum inueteratæ ac cognitæ iniuriæ potius quàm nouæ & insolitæ ueniam cōsequuntur. Aetoli igitur hijs modis usi, deuastata frequentibus incursionibus Græcia, & illatis sæpenumero prius quàm indictis bellis, ne respondere quidem de iniurijs quærentibus dignabantur, sæpe etiam petentes à se gestarum, siue gerendarum rerum rationem aspernabantur, atq; irridebant. Lacedæmonij, etsi nuper opera Achæorum ab Antigono in libertatem fuerant restituti, Philippoq; & Macedonibus promiserant, nihil se aduersum eos molituros, missis tamen clàm ad Aetolos legatis, secretam cum hijs amicitiam, ac societatem firmauerunt. Congregato interea Achæorū exercitu, Lacedæmonijsq; ac Messenijs, uti statutum fuerat, ad subsidium paratis, Scerdilaidas & Demetrius cum nonaginta lembis ex Illyrio nauigantes, præter fœdus cum Romanis percussum Lissum transgressi sunt: qui primo tentata Pylo, cum aliquandiu urbem oppugnauissent, tandem non sine dedecore sunt repulsi. Post hæc Demetrius cum quinquaginta lembis cursu in Cyclades facto, insulas populatur, nonnullas per proditionem capit. Scerdilaidas uero cū reliquis quinquaginta lembis Naupactum contendit, fretus amicitia Amynæ Athamanorum regis, cui affinitate coniunctus erat. Hic Agelao medio tentatum cum Aetolis fœdus, ut æque diuisa præda, unà cum eis in Achæiam proficisceretur. Quod postquā inter Scerdilaidam & Agelaum, Durimachum ac Scopam conuenit, congregatis undiq; Aetolis unà cum Illyrijs in Achæiam irruerunt. Ariston Aetolorum dux, perinde ac si earum rerum ignarus esset, domi in quiete permanebat, pacem sibi, non bellum cum Achæis asserens esse, imprudenter sanè ac planè pueriliter: quid enim stultius, quàm res claras atq; euidentes putare uerbis diutius posse celari? Posthæc Dorimachus cum suis incredibili celeritate Cynetham uenit. Cynethenses, ut qui longo iam tempore Arcades fuerant, maximis continue odijs, ac seditionibus uexabantur: uariæ apud eos cædes, exilia, rapinæ, dilapidationes fiebant. Accidit tandem, ut qui Achæorū partes sequebantur, principatum in urbe obti

nerent: quare & custodes murorum, & ducem ciuitatis ex Achæia habebant. Quæ cum ita essent, non multis annis ante Aetolorũ aduentum, cum exules ad eos, qui in urbe erant, transmisissent, & de receptione in gratiam atq; concordiã precati essent, præsides ciuitatis eorũ uerbis persuasi legatos ad Achæos misere, eam concordiam cum consilio atq; sententia eorũ perficere uolentes. Quibus id mox consentientibus Achæis, quod utriusq; fidem ac beneuolentiã constantem erga se futuram arbitrabantur, cum & hij qui intra urbem erãt, omnes spes suas in Achæis haberent, & illi beneficio Achæorũ se conseruatos existimaturi forent, Cynethenses & præsidium, & ducem Achæorũ ex urbe emisere: exules uero numero circiter trecentos intra urbem asciuerunt, recepta ab hijs fide, & quibus religiosius astringi mortales possent, adhibitis sacramentis. Verum illi nulla causa, siue occasione moliendi res nouas expectata, simulatq; intra urbem admissi, consilium prodendæ ciuitatis, ulciscendiq; conseruatores suos inierunt, ut mihi uideantur inter uictimarum cædes, cum fidem ac iusiurandum inuicem præstabant, tunc maxime de impietate in deos, & crudelitate in conseruatores capitis sui cogitasse: uix enim intra mœnia recepti, Aetolos, quibus urbem proderent, aduocauere. Res hunc in modum perfecta fuit. Nonnulli ex hijs, qui ab exilio fuerant reuersi, Polemarchi sunt creati: qui magistratus claudendarũ portarum urbis curam habebat, & claues noctu detinebat, & interdiu ad custodiã portarum cõmorabatur. Aetoli paratis scalis, cæterisq; rebus necessarijs tempus perficiendæ rei præstolabantur. Polemarchi interfectis diuersæ factionis collegis, portam ciuitatis reclusere. Quo facto repente Aetoli alij per portã ingredi, alij admotis scalis mœnia conscendere. Tum turbata nouitate rei uniuersa ciuitas passim ruere, omnia terrore tumultuq; compleri, cum neq; portæ succurrere possent, hostibus certatim è muris prosilientibus, neq; mœnibus subuenire, eisdem per portam cateruatim ingredientibus. Quamobrem Aetoli e uestigio urbe potiti, ex omnibus rebus à se per iniuriam perpetratis, hoc unum iustissime fecerunt, quod interfectis statim urbis proditoribus, omnes eorum fortunas diripuere. Idem tamen postea in cæteros quoq; patratum: siquidem substantia omnis ablata, homines, ut si quid celatum esset confiterentur, grauissimis affecti tormentis, multi etiã interfecti. Per hunc modum capta urbe, paucos post dies relicto in ea sufficienti præsidio, cum exercitu uersus Lusas discesserũt. Vbi cum templo Dianæ appropinquassent, quod est inter Clitorium & Cynetham, ac ueluti asylum à Græcis habetur, populari greges atq; armenta deæ, ac omnes diuitias fani expilare uoluerunt. Sed Lusiatæ ad reprimendam gentis impietatem, partem earum rerum sponte illis obtulere. Qua accepta Aetoli subito profecti, non longe à Clitorio castrametati sunt. Per idem tempus Aratus dux Achæorũ legatos ad Philippũ miserat, qui auxilia accersirent, delectos undiq; aduocarat, à Lacedæmonijs atq; Messenijs eos qui ex fœdere debebantur, petierat. Aetoli primo hortari Clitorienses cœperunt, ut dimissis Achæis secum inirent societatem: quos deinde abnuentes uarijs certaminibus infestabant, & admotis scalis transcendere urbis mœnia nitebantur. Verum ciuibus magno ac forti animo propugnantibus, spe capiendæ ciuitatis ad extremũ destituti, obsidionem dissoluêre, ac rursus Cynetham reuersi, direptis deæ gregibus atq; armentis, tradere urbem Eliensibus uoluêre, quibus donum respuentibus, ipsi per se custodire decreuerunt, Euripide duce in ea constituto. Posthæc fama aduenientis è Macedonia præsidij, & apparatu Achæorum perterriti, urbem incenderunt, & uersus Rhium denuo profecti, illac facere transitũ statuere. Taurion intellecto Aetolorum progressu, & Cynethæ excidio cognito, cum nunciatũ esset Demetrium Pharium à Cycladibus Cenchreas aduenisse, hortatus est eum ad ferendum

Achæis

Achæis opem, & Aetolorũ transitum transportatis per Isthmum lembis impediendum. Demetrius utili quidem, sed minime honesta ab insulis profectione facta, quod Rhodij aduersus eum cum classe nauigarant, libenter Taurioni paruit, præsertim sumptus ad transportationem lemborũ necessarios suppeditanti. Quamobrem transuectis per Isthmum lembis, cum Aetolos biduo ante transisse intellexisset, maritima quædam eorum loca populatus, rursus Corinthum nauigauit. Lacedæmonij rebus, sicuti supra diximus, cum Aetolis clàm compositis, auxilia, uti ex fœdere conuenerat, mittere differebant, paucis quibusdam equitibus, peditibusq; dissimulandi gratia missis. Aratus ut ciuiũ potius, quàm ducum officium exerceret, suos admonebat: tamdiuq; in quiete permansit, accepta cladis memor, quoad Scopas, & Dorimachus deuastata passim prouincia, rebusq; omnibus ex sententia peractis domum sunt regressi: quanquam haud difficile fuisset per aspera interdum atq; angusta proficiscentes loca opprimere. Cynethenses, etsi ingentem passi sunt rerum omnium iacturam, & ferè ultimis affecti supplicijs, tamen merito luisse pœnas ab omnibus iudicati. Quoniã uero Arcadum gens quandam omnis uirtutis famam habet, non solum propter facilitatem morum, & benignitatem naturæ, summamq; erga omnes hospitalitatẽ, uerumetiam ob pietatem atq; obseruantiam in deos, operæpretium existimauimus aliquid de feritate Cynethensium breuiter referre, & quo pacto cum confessione omnium Arcades forent, tantũ à reliquis Græcis ea tempestate scelere ac crudelitate differrẽt, exponere. Mihi profecto uidetur ideo hoc eis accidisse, quia id quod à maioribus suis sapientissime fuerat inuentum, & primi, & soli omnium Arcadum reliquerunt. Musicam enim, de uera nunc musica loquor, uniuersis hominibus utilem esse constat: Arcadibus uero etiam necessariã. Neque uerum est, quod Ephorus in proœmio historiarũ scribit, musicam ad fallendos, ac deludendos homines inuentã esse: neq; est existimandum, ueteres Cretenses, ac Lacedæmonios superuacuò tibiam, ac rhythmos pro tuba in bellum introduxisse, neq; antiquissimos Arcades tanto in honore musicam in eorum rebus publicis habuisse, ut in ea non solum pueros, uerumetiam adolescentes, & iuuenes usq; ad trigesimum annum exerceri uellent, homines alioquin uitæ difficilis atq; austeræ: haud enim est obscurum, apud solos ferè Arcadas pueros ab ineunte ætate in cantibus hymnorũ pæanum assuefieri, quibus singuli iuxta patriæ morem genia, & heroas, & deos laudare consuerunt. Posthæc Philoxeni & Timothei disciplinis instructi, cũ cantibus & choreis annuos ludos Libero patri faciunt: pueri quidem, quos pueriles uocãt: iuuenes, quos uiriles. Omnis deniq; eorum uita in huiusmodi cantionibus uersatur, non tam quod audiendis modulis delectentur, quàm ut se inuicem cantando exerceant. Ad hæc si quis aliquid in cæteris artibus ignoret, nulla apud eos ignominia habetur: musicam uero neq; ignorare quisquam eorum potest, quia necessariò discitur, neq; fateri nescire, quia hoc apud eos turpissimum putatur. Postremo spectacula, ac ludos in theatris cum cantibus, & choreis singulis quibusq; annis adolescẽtes ciuibus præbent. Quæ res mihi quidem uidentur ab eorũ maioribus sapientissime fuisse institutæ, non delitiarum, aut lasciuiæ gratia, sed cum animaduerterent assiduos eius gentis labores in colendis agris, & duritiam atq; asperitatem uitæ, præterea etiam morum austeritatem, quæ ex frigiditate ac tristitia aëris prouenit, cui nos similes gigni necessariò oportet: non enim obscurum est, plagas cœli esse, quæ gentes moribus & forma, & colore, & plerisq; disciplinis inter se dissimiles faciunt: uolentes mitem, atq; tractabilem reddere naturam, quæ per se ferocior ac durior uidebatur, primo ea omnia, quæ supra memorauimus, introduxerũt, deinde conuentus cõmunes, & sacrificia plurima, in quibus uiri, ac mulieres congregarentur:

gregarentur: postremo uirginum ac puerorũ choros: quæ omnia ad eum finem fecere, ut id quod in animis hominũ natura durius erat, consuetudine placaretur, ac mitius fieret. Verum Cynethenses cum interiecto tempore hæc spernere cœpissent, quæ eis præter cæteros necessaria erant, utpote in frigidiori Arcadiæ parte cõmorantibus, ad cupiditatem ambitionemq; conuersi, in tantam breui tempore feritatem deuenere, ut in nulla Græciæ ciuitate maiora scelera, aut frequentiores crudelitates cõmitterentur. Est autem apertissimum testimonium peruersitatis eorum, quod cæteri omnes Arcadiæ populi mores uitamq; eorum detestabantur: nam quo tempore Cynethenses post ingentem illam seditionẽ legatos Spartam misere, in quancunq; ciuitatẽ Arcadiæ eundo sunt ingressi, ex ea mox per ignominiam fuerunt expulsi, & reditus ad eam interdictus. Mantinienses etiam post eorum discessum expiationibus ac sacrificijs ciuitatem, & circunstantia quæcunq; loca purgauere. Hæc autem propterea à nobis cõmemorata sunt, ut ciuitates Arcadiæ admoneremus, ne à cõmuni patriæ instituto discederent, tum ne quis lasciuiæ gratia usqueadeo indulsisse musicæ eam gentem arbitraretur, & propterea consuetudinem eorum irrideret: postremo & Cynethensium causa, ut siquando dij permiserint, ad disciplinam conuersi mores induant meliores, & musicam amplectantur, qua relicta, in eam rabiem ac feritatem deuenere. Nunc quoniam satis superq; de Cynethensium moribus atq; interitu diximus, rursus ad id unde discessimus reuertamur. Aetoli igitur peragrata, ut supra diximus, Peloponneso, atq; omni regione ferro igniq; uastata, domum fuerant regressi. Philippus autẽ Macedoniæ rex cum exercitu in subsidiũ Achæorũ Corinthũ uenerat. Verũ cum se peracta re uenisse intellexisset, missis ad socios tabellarijs, unumquenq; hortatus est, ut ad se Corinthũ mitterent, qui de cõmunibus rebus consulerent quæ uiderent: ipse Tegeam uersus mouit exercitũ, quod Lacedæmonios intellexerat maximis inter se seditionibus uexari. Lacedæmonij enim cum longo tempore sub regibus esse consueuissent, tunc recuperata duce Antigono libertate, neminẽ, cui omnes parerent, habentes, dum æquam in republica partem obtinere singuli cupiunt, in uarias dissensiones deuenere. Duo è præsidibus urbis consilium suũ ita occultabant, ut à nemine posset intelligi: Reliqui tres aperte cum Aetolis sentiebant, existimantes Philippũ nihil adhuc per ætatem in Peloponneso posse innouare. Postquã autem præter spem atq; expectationem suam nunciatũ est de fuga Aetolorũ è Peloponneso, & Philippi regis è Macedonia aduentu, tres urbis præsides, cum non satis fiderent alteri è duobus, cui Adimanto nomen erat, quod consiliorũ omnium conscius haud æquo animo facta eorum ferre uidebatur, ueriti ne aduenienti Philippo omnia proderentur, consilium suum quibusdam iuuenibus aperuerunt, deinde per præconem conuocari armatam multitudinem in Iunonis templum iussere, tanquã Macedonibus aduersus Spartanos uenientibus. Quibus euestigio ob nouitatẽ rei congregatis, Adimantus id grauiter ferẽs, in publicum processit: Atqui antea, inquit, hæc præconia, & has armatorum hominũ congregationes fieri oportebat, cum Aetolos hostes Lacedæmoniorũ audiebamus montibus nostris appropinquare, non nunc, cum Macedonas benefactores, & conseruatores nostros cum rege suo uenire intelligimus. Quæ adhuc illo uociferante, irruens cum impetu iuuentus diuersis uulneribus eum confodit, & unà Sthenelaum, Alcamenem, Thyestem, Bionidem, aliosq; complures. Polyphontes autẽ cum suis, iamdiu præuisis futuris, ad Philippum fugit. Quæ cum ita essent, præsides Lacedæmoniorum legatos ad regem miserunt, qui culpam patrati facinoris in peremptos reijcerent: præterea regem hortarentur, ne ultra progredi uellet, antequam res in urbe componerentur, Lacedæmonios fidem

atq;

atq; amicitiam cum Macedonibus inuiolatam seruare ostenderent. Legati cum Philippo obuiassent, iuxta Parthenium montem mandata peregere. Quæ cum audisset Philippus, eos hortatus est, ut quamcelerrime domũ reuerterentur, nunciarentq; præsidibus, se mox Tegeam exercitum reducturum, debere ipsos ad se quamprimum uiros primarios Corinthum mittere, qui de præsentibus rebus consultarent. Per hunc modum reuersis oratoribus, & responso Philippi nũciato, præsides decem è præcipuis ciuitatis ad regem miserunt. Qui Tegeam profecti, cum concilium regis ingressi forent, in Adimantum ac sequaces eius grauissimis sunt uerbis inuecti, tanquam eius seditionis causa extitisset. Deinde nihil prætermisere quod ad conciliandam sibi regis beneuolentiam pertinere arbitrarentur, omnia se facturos polliciti, quibus manifestum fieret, se in societate atq; amicitia cũ rege permanere. Hijs atq; alijs huiuscemodi expositis Lacedæmonij ex concilio abierunt. Macedonũ uariæ de hijs rebus sententiæ fuere: Alij enim cognitis quæ Spartani clàm cum Aetolis moliebantur, & Adimantum ob amicitiam Macedonum interfectum existimantes, consulere regi cœperunt, ut de Lacedæmonijs exemplum cæteris præberet, quemadmodum Alexander nõ magno ante tempore de Thebanis fecerat. Alij seniores eam ultionem grauiorem esse dicebant, quàm facta eorum mererentur. Admonendos esse duntaxat eiusmodi rerum autores, & ab administratione reipublicæ remouẽdos, gubernationẽ ciuitatis amicis suis tradendam. Post omnes rex sententiam dixit: si tamẽ regis fuisse eam sententiam putandum est: neq; enim uerisimile uidetur, puerũ qui uix decimum septimum ætatis annum excessisset, de talibus tantisq; rebus potuisse iudicare. Sed scriptorem historiæ decet firmatas in concilijs sententias principibus tribuere, quorum nutu omnia gubernantur. Qui uero historiam aut legunt, aut audiunt, existimare debent, eiusmodi sententias eorum esse qui sunt cum prudentiores, tum proximiores principibus: Vt si quis hanc Arato tribuerit, cuius tum maxima erat apud regem autoritas. Philippus igitur, si quid aduersum se priuatim socij molirẽtur, sua inquit interesse, illos duntaxat uerbis aut literis admonere: Si quid uero publice in socios committerent, publica pœna atq; animaduersione esse plectendos. A Lacedæmonijs nihil contra communem societatem patratum esse: immo sponte sese illos obtulisse omnia pro Macedonibus facturos. Proinde nihil esse aduersus ipsos grauius consulendũ, cum iniquum sit, quibus hostibus pater pepercisset, eosdem se leuissima ex causa ulcisci. Confirmata regis sententia mox Petreus Philippi amicus eligitur, qui Lacedæmonem cum legatis proficiscatur. Is in mandatis habet, hortari ad amicitiã Spartanos, & iusiurandum de societate fideq; seruãda dare simul atq; accipere. Post hæc Philippus motis castris rursus Corinthum redijt, optima spe præstantissimæ indolis socijs relicta, quod tam benigniter se erga Lacedæmonios habuisset. Compertis Corinthi sociorũ legatis, qui eò, uti iussum fuerat, omnes conuenerant, de communibus Græciæ rebus consulere cœperunt. Hic omnibus uno ore Aetolorum facta execrantibus: Bœotijs, quod pacis tempore Mineruæ templum depopulati essent: Phocensibus, quod positis iuxta Ambrysum & Daulium castris, de capiendis ciuitatibus consultassent: Epyrotis, quod omnem regionem ferro igniq; uastassent: Acarnanibus, quod opulentissimum oppidũ per insidias admotis noctu scalis occupare uoluissent: postremo Achæis, quod Cariam cepissent, Patrensium ac Pharensium fines populabundi percurrissent, Cynetham armis atq; incendio deleuissent, Dianæ templum expilassent, Clitorienses obsedissent: deniq; Pylum mari, Megalopolim terra infestassent: ad extremum omnes una uoce mouendum esse Aetolis bellum iudicauere. Facto igitur concilio sanxerunt, ut hij omnes in societatem admitterentur,

quorum urbes aut prouincias post mortem Demetrij, qui pater Philippi fuerat, Aetoli occupassent. Præterea si qui conditione temporum coacti societatem cũ Aetolis inuiti fecissent, & ut ijs omnibus libertas pristina restitueretur, & ut patrijs legibus ac moribus uiuerent permitteretur. Postremo ut Amphictyonibus templum, quod ablatũ ab Aetolis fuerat redderetur. Cum igitur hæc ita decreta essent, centesimæ & quadragesimæ olympiadis anno primo, subito sociale bellũ exarsit, ex Aetolorũ iniurijs, quas supra memorauimus, iustissime ortum: Qui in concilio fuerant subito legatos ad socios mittunt, qui nunciarent, ut sicuti decretum erat, ex sua quisq; regione bellum Aetolis moueret. Philippus quoque literas ad Aetolos dedit, ut si quid obiectis respondere uellent, ad se uenirent: Quod si absq; cõsensu sociorum propria autoritate moti, uastando ac populando omnia nemini se putent facere iniuriam, aut si quibus iniuriam faciant, illos existiment diutius posse bello abstinere, profecto omniũ esse stultissimos. Aetoli acceptis literis, principio haud uenturum esse regem sperãtes, certum diẽ constituerunt, quo ad Rhium Philippo obuiarent. Post uero cognitis quæ acta in concilio fuerant, tabellarios ad regem misere, qui nunciarent, se antequã Aetolorum concilium fieret, nihil de rebus publicis posse decernere. Achæi congregato Aegij, ut mos erat, concilio, simul decretum confirmarunt, simul Aetolis indixerunt bellum, & paruis illos infestare incursionibus cœpere. Interea Philippus Aegium cũ uenisset, & multa humaniter atq; amice locutus esset, Achæi eius dicta summa beneuolentia sunt complexi, & ueterem, qua cum maioribus eius deuincti fuerant, amicitiam cum Philippo renouarunt. Per idem tempus Aetoli, cum comitiorum dies aduenisset, ducem elegerunt Scopam, qui omniũ superiorum motuum princeps atq; autor fuerat. Philippus accepta ab Achæis pecunia in Macedoniam cum copijs redijt, ut delectum militum haberet, pararetq; quæ ad bellum opus essent: Maximam autem nõ solum socijs, uerũetiam uniuersæ Græciæ clementiæ ac magnanimitatis spẽ reliquit, ob decretum ex sententia omnium firmatum. Hæc eo tempore gesta sunt, quo Annibal dux Carthaginensium omnibus quæ ultra Iberum erant in Hispania potitus, Saguntũ obsidebat. Quod si principia rerum Annibalis in eorũ tempora incidunt quæ sunt in Græcia gesta, manifestũ est, nos non sine causa superiori libro res ab Annibale gestas tractasse, cum ordinem sequamur temporum. Cum autem res Italicæ, & Græcæ, & Asiaticæ propria quidem principia haberẽt, exitus autem communes, necesse fuit narrationẽ quoq; earum rerum tamdiu propriam uniuscuiusq; esse, quoad in ea tempora uentũ foret, quibus res prædictæ unã implicatæ quasi ad unum finem dirigi cœperunt: sic enim & singularum expositio fit manifestior, & coadceruatio omnium dilucidior. Sunt autem res omnes inter se mixtæ, & ad unum conuersæ finem anno tertio centesimæ & quadragesimæ olympiadis. Quamobrem ea quæ deinde secuta sunt communiter exponemus. Quæ uero ante id tempus fuere, priuatim suo quæque loco superiori libro demonstrauimus: Quo non solum tempora se inuicem sequerentur, sed etiam rerum omnium quasi una societas fieret. Philippus igitur in Macedonia, dum in hibernis esset, nouum militum delectum habuit, quæ ad bellum necessaria erant parauit: Oppida à barbarorum impetu, qui circa Spartam habitabant, communiuit. Post hæc ad Scerdilaidam profectus agere de societate cœpit, pollicitúsque ei opem ad res Illyricas componendas, & simul Aetolos calumniatus, facile quod cupiebat Scerdilaidæ persuasit: Est enim ita comparatum, ut etiam malorum societas, nisi æquitas, atque iustitia fuerit seruata, facillime infringatur: Quemadmodum ea tempestate Aetolis accidit: Nam quum ita cum Scerdilaida composuissent, ut æque inter utrosque

omnis

præda omnis diuideretur, si unà in Achaiam irrueret, persuasus eorum uerbis Scerdilaidas, simul Cynetham profectus est. Qua capta atq; direpta Aetoli ingentem auri pecudumq; multitudinem abduxere, & diuisa inter se præda Scerdilaidam omnino excluserunt. Quamobrem ira atq; indignatio inuasit animum, cuius memoriã cum renouasset Philippus, subito cum eo societatem firmauit, hijs legibus, ut uiginti talenta annua acciperet, cum triginta lembis nauigaret, Aetolos mari infestaret. Philippus igitur hæc, atq; alia huiusmodi moliebatur. Legati qui ad socios missi fuerant, primo Acarnaniam appulere. Vbi expositis mandatis, Acarnanes subito & decretum ingenue confirmarunt, & Aetolis mouerunt bellum: Quanquam dari eis uenia poterat id præter cæteros differẽtibus, cum ob propinquitatem regionis iustam causam timoris habere uiderẽtur, experti præsertim non multo ante tempore, quantum sibi obessent inimicitiæ Aetolorũ. Sed mihi uidentur boni uiri atq; præstãtes nihil pluris facere debere, quàm ut necubi officium prætermittatur. Quod Acarnanes præter cæteros Græcos ubiq; semper seruauere, quamuis ab exiguis profecti initijs: Quo fit ut nemo debeat esse segnior ad res suas cum hoc populo communicandas: habet enim naturaliter nescio quid in animis erectum, atq; sublime, & libertatis appetẽs. Contrà Epyrotæ auditis quæ exposita per legatos fuerant, decretum quidem approbauere, bellum autem non prius se moturos Aetolis responderunt, quàm id Philippum regem fecisse intelligerent. Deinde Aetoliã miserunt legatos, qui nunciarent se pacem cum Aetolis seruare, timide sanè, atq; inconstanter rebus usi: siquidem & ad Ptolemæum regem missi legati, qui precarentur, ne uel pecuniã, uel commeatum, uel aliud genus subsidij aduersus Philippum & socios Aetolis subministraret. At Messenij, quorum causa id bellum exarserat, legatis, cum ad eos uenissent, responderunt: non ante se bellum Aetolis moturos, quàm Phigaleam urbem in montibus sitam, quam tum Aetoli per iniuriam tenebant, opera sociorum recuperassent. Quam sententiam inuita multitudine Oenes, & Nicippus urbis præsides tulerunt, paucis quibusdam ex optimatibus eã approbantibus. In quo mihi uidẽtur ignorasse quid se maxime deceret, & suæ reipublicæ conduceret. Equidem ita existimo, fugiendum quidem esse bellum, non tamẽ ita fugiendum, ut omnia, ne in id incidamus, sustinere perpetiq; uelimus: Quid enim uel æquabilitatem in republica, uel fiduciam, uel libertatis iucundissimum nomen laudaremus, si nihil omnino esset paci anteponendum? Sed neq; Thebanos laudamus, quod tempore medici belli, ut à cõmuni Græciæ periculo essent immunes, ea per formidinem elegere, de quibus postea periclitati sunt: neque Pindaro assentimur, qui in poëmatibus suis ciues hortatur, ut cæteris omnibus postpositis, pacem duntaxat & tranquillitatem amplectantur. Pax enim, si iusta & honesta sit, res est certe omnium rerum pucherrima atq; optima: nihil tamen est aut faciendum iniuste, aut patiendum turpiter, ut pace frui ualeamus. Atqui præsides Messeniorum atq; optimates, habito mox ad priuata commoda respectu, affectatius semper quàm decebat animos ad pacem inclinabant. Quamobrem multas sæpe occasiones atque opportunitates temporum nacti, aliquando uero in pericula incidentes, eodem modo continue labebantur, semperq; idem propositum seruandæ pacis habentes, in maxima sæpe discrimina patriam adducebant. Cuius rei causam hanc arbitror fuisse, quod cum duabus præcipuis Græciæ ciuitatibus uicini essent, Arcadibus ac Lacedæmonijs, quorum hijs semper inimici fuerant, illis fœdere amicitiáque coniuncti, nec Lacedæmoniorum tamen se hostes aperte ostendebant, nec Arcadum amicos. Ex quo fiebat, ut cum prædictæ ciuitates uel inuicem, uel aduersus alios bella gererent, Messenij pace fruerentur. Lacedæmonij uero pace cum cæteris facta, in Messenios

nios impetum facientibus, cum neq; ipſi per ſe reſiſtere illorum potentiæ uale-
rent, neq; Arcadum auxilio, quorum amicitiam cõſeruare neſciuerant, ſe tueri,
uel ſeruire turpiter Lacedæmonijs cogebantur, uel ut ſeruitutem euitarent,
cum coniugibus filijsq; patriam relinquere. Quod eis non multo ante hæc tem
pora ſæpenumero accidit, utinamq; deorum uoluntate ſit, ut hic ſtatus rerũ, quo
in præſentia fruimur, diutiſſime permaneat. Si qua tamen unquam præſentium
rerum mutatio acciderit, unam uideo tuendæ patriæ ſpem Meſſenijs ac Megalo
politanis fore, ſi iuxta Epaminondæ ſententiam omnibus in rebus, atqueadeo
omni tempore inuicem conſenſerint, conſiliaq; & res ſuas omnes unanimiter
tractarint. Quod uerum eſſe uetuſtiſſima eorum monumenta indicant. Meſſe
nij enim tempore Ariſtomenis columnam, ut Caliſthenes memorat, in templo
Iouis Lycij poſuere, in qua hoc epigramma erat inſcriptum: Inuenit tandem
tempus impio regi pœnam: Inuenere Meſſenij proditorem duce Ioue. Diffici-
le eſt latere deos periurum hominem. Salue rex Iuppiter, & Arcadiam ſerua.
Nam quia proprijs ſedibus expulſi erant, ueluti de ſecunda patria precari deos
uolentes, hoc epigramma inſcripſerunt. Quod mihi quidem merito uidentur
feciſſe: Siquidem Arcades non ſolum hos exules, & bello Ariſtomenico pa-
trio ſolo eiectos intra urbem receperunt, & donatos ciuitate, concilio opibusq;
iuuerunt, uerumetiam eorum filias nubere adoleſcentibus ſuis permiſere. Præ-
terea inueſtigata Ariſtocratis regis proditione non modo eum grauiſſimis affe-
ctum cruciatibus interfecere, ſed ex omni eius genere impij ſanguinis pœnas
ſumpſerunt. Verum omiſſis ueteribus ea quæ recentiora ſunt, & poſt eam dua-
rum urbium coniunctionem acciderunt, ſatis magnam his quæ diximus fidem
præſtare poſſunt. Nam quo tempore poſt magnam illam uictoriam, qua Græ
ci iuxta Mantiniam ob mortem Epiminondæ potiti ſunt, Lacedæmonij Meſſe
nijs à fœdere excluſis erigere ſpem ad res eorũ occupandas cœpere, uſqueadeo
Megalopolitani, atq; omnes ſociæ ciuitates in fauorem Meſſeniorum animos
intenderunt, ut eos ſtatim in ſocietatem acceperint, Lacedæmonios uero ſolos
ex omnibus Græc à communi fœdere excluſerint. Quæ cum ita ſint, quis eſt
qui non recte à nobis dictum exiſtimet, quod paulo ante memorauimus? Hæc
ideo pluribus uerbis de Arcadibus ac Meſſenijs ſumus proſecuti, ut hij memo-
res cladium, quas ciuitatibus ſuis Lacedæmonij ſæpe intulerunt, in fide amici-
tiaq; permaneant, nunquamq; uel timore alicuius rei, uel deſiderio pacis, ubi de
ſalute agitur, ſeinuicem deſerant. Nunc eò unde diſceſſimus reuertamur. La-
cedæmonij nunquam à moribus ſuis recedentes, legatos ſociorum nullo eis da-
to reſponſo dimiſerũt. Tantum apud eos inſcitiæ ac temeritatis inualuerat. Quo
fit ut id ego eſſe uerum exiſtimem, quod dici ſolet: temeritatem ſæpenumero ho
mines ad inſaniã, & ad nihilum adducere ſolere. Poſt hæc tamen, cum noui ma
giſtratus eſſent creati, hij qui principio ſeditionẽ in republica excitarant, & me-
moratarum cædium cauſa fuerant, miſſis ad Aetolos nũtijs, ut legatos ad ſe mit
terent petierunt. Quod cum facillime impetraſſent, paucisq; interiectis diebus
Machatas Aetolorũ legatus Lacedæmona ueniſſet, ſubito ciuitatis præſides pe-
tunt, aduocandam eſſe concionem dicentes ad legatum Aetolorum audiendũ,
& regem iuxta inſtitutum patriæ creandum, neq; diutius patiendũ, præter leges
ciuitatis Heraclidarum imperium diſſolui. Præſides etſi hunc ſtatum rerũ ægre
ferebant, tamen quia reſiſtere illorum uiribus non poterant, & iuuentutem for-
midabant, reſponderunt: de regibus quidem ſe poſtea conſulturos: ad audien-
dum uero Machatam concionem ſtatim aduocaturos. Congregata igitur mul
titudine ingredi Machatas iuſſus, pluribus hortari cœpit ad ſocietatẽ cum Aeto
lis ineundam, acerbe nimiũ & iniuſte criminatus Macedonas, multaq; in Aeto
lorum

lorum laudem falsò, & supra modum locutus. Quibus expositis, cum concionē inuisset, diu res inter populum uersa. Sententiæ uariæ atque ancipites fuere. Quidam enim Aetolorū partes sequi, & cum ijs ineundam esse societatē affirmare: Alij hijs contradicere, & ad seruandam cum Macedonibus amicitiam hortari. Tandem uero seniorum quidam cum surrexissent, reuocatis in memoriam Antigoni & Macedonum beneficijs, & clade, quam Charixeni & Timæi tempore acceperant, commemorata, quando Aetoli Spartanum agrum ingressi omnia ferro ignique uastarant, & ui ac dolo reductis exulibus ciuitati insidiati fuerant, plurimorum sententiam mutauere, & ad extremum multitudini persuasum, seruandam esse cum Philippo ac Macedonibus amicitiā. Quibus hunc in modum peractis, Machatas re propter quā uenerat infecta, Aetoliam redijt. Principes eius, quam supra memorauimus, seditionis factum id ægre ferentes, rem denuo moliri cœperunt omnium crudelissimam. Congregari post aliquot dies armati iuuenes debebant ad sacrificium annuum ex more patriæ peragendum. Id in templo Palladis fiebat. Præerant autem huic sacrificio ciuitatis præsides, qui in eo templo per eos dies commorabantur. Quamobrem nonnullos ex hijs, qui armati interesse ludis debebant, præmijs corruperunt. Hij cōstituto inter se tempore, dum præsides sacrificijs intentos uident, repente eos aggressi instar pecudum trucidant, & quamuis in templo erant, quod ueluti asylum Lacedæmonij uenerabantur, & in quo nocentes omnes etiam capitis damnati salui esse cōsueuerant, eò tamen sæuitiæ audacia hominum processit, ut ante aras, & in ipsis deæ mensis magistratus omnes interfecerint. Post hæc de senioribus qui cum Hyrida senserant, simili modo supplicium sumpsere: Et hijs qui Aetolis aduersabantur urbe eiectis nouos magistratus ex suis crearunt. Præterea societatē cum Aetolis fecere. Ita uno tempore & hostilem aduersus Achæos animum, & aduersus Macedonas ingratum ostenderunt. Maximam autē spem habebant in Cleomenis beneuolentia. Cuius aduentū incredibili desiderio præstolabantur: Tantum mansuetudo atque benignitas principum potest, ut non solum cum sunt præsentes, uerum etiam maximo interuallo disiuncti, quosdam quasi fomites amoris, & beneuolentiæ erga se in pectoribus hominum relinquant: Lacedæmonij enim triennio ferè post eiectum Cleomenem in administratione reipublicæ uersati, nunquam de creandis Lacedæmone regibus quicquam cogitauere. Vbi uero de obitu Cleomenis nunciatum est, repente ad creationē regum animos intenderunt. Primi autem in hac re fuere hij qui principes seditionis extiterant, nuperque cum Aetolis societatem inierant. Quamobrem unum quidem regum legitime, & secundum instituta ciuitatis elegerunt, nomine Agesipolim, adhuc ætate puerum, filium autem Agesipolidis, filij Cleombroti: huic tutorem dedere Cleomenem, Cleombroti filium, Agesipolidis germanum. Ex altera uero familia, cum ex filia Hippomedontis duo filij Archidamo essent, qui Eudemidæ filius fuerat, Hippomedonte quoque ipso adhuc uiuente, Agesilai filio, & Eudemidæ nepote: præterea alijs compluribus ex eadem familia extantibus, contempto eorum genere, ijsque omnibus posthabitis, Lycurgum elegerunt regem, ex cuius gente nemo unquam ad spem regni aspirauerat: Hic enim donato singulis magistratibus talento, ex familia Herculis appellatus, & rex Spartæ creatus est: adeo semper mala omnia uendibilia fuere. Verum haud multo post tempore non filij aut nepotes eorum, sed ipsimet huius criminis autores stultitiæ ac temeritatis suæ pœnas luerunt. Machatas, quæ Lacedæmone acta fuerant edoctus, rursus Spartam redijt, magistratusque & reges hortatus est ad bellum Achæis mouendum, per eum modum inquiens facile restingui posse Lacedæmoniorū ambitionem, qui diuersæ factionis forent, & Aetolorum societati

aduersarentur. Quibus uerbis cum persuasi magistratus ac reges essent, Machatas Aetoliam rediit, facile quod cupierat ob Lacedæmoniorum inscitiam consecutus. Lycurgus coactis mercenariis copiis, urbana quoque multitudine aduocata, Argiuorum fines ingressus est, adortusq; improuisos, & nihil tale à Lacedæmoniis expectantes, repente Polychnam, Parsiam, Leucam, Cyphantē, & alia quædam eorum oppida cepit, agrum omnem Argiuum ferro igniq; uastauit. Quo facto Lacedæmonii bellum Achæis indixere. Machatas interea ad propinquas ciuitates profectus idem quod Lacedæmoniis fecerat persuasit. Per hunc modum Aetoli, cum sibi omnia prospere, atq; ex sententia accidissent, bellū magno ac forti animo sunt ingressi. Achæis uero contraria omnia euenere: Siquidem Philippus rex, in quo omnes spes suas habebant, adhuc in cogendis copiis uersabatur. Epyrotæ nondum bellum Aetolis mouerant. Messenii quietem agebant. Aetoli tractis in sententiam suam Eliensibus ac Lacedæmoniis, undique Achæos premebant. Per id tempus Aratus forte imperiū deposuerat, duxq; ab Achæis creatus erat Aratus eius filius. Aetolorum uero exercitui præerat Scopas, qui tamen parum in magistratu erat permansurus: quippe Aetoli ea tempestate post autumnale æquinoctium comitia faciebāt: Achæi uero circa ortum uergiliarum. Peracta igitur æstate, cum Aratus iunior imperium accepisset, uniuersæ res quasi unum principium sumpsere. Annibal enim per hæc tempora se ad obsidionem Sagunti accingere: Romani L. Aemylium in Illyrium cum copiis aduersus Demetrium Pharium mittere: de quibus superiori libro memorauimus: Antiochus, Theodoto Ptolemaidem ac Tyrum per proditionem tradente, res Syriacas aggredi: Ptolemæus aduersus Antiochum exercitum parare: Lycurgus ut Cleomenem imitaretur, Athenæum Megalopolitanorum oppidum obsidere: Achæi equitum ac peditum multitudinem cogere: Philippus è Macedonia cum copiis proficisci, legionarios milites habēs circiter decem millia, scutatos ad quinq; millia, præterea equites octingentos. Hic tum erat omnium apparatus ad res bellicas. Eodem tempore Rhodii aduersus Byzantios bellum mouere, ob tales quasdam causas: Byzantii urbem incolūt, cum natura loci munitissimam, tum ad fertilitatē rerum omnium, quibus humana felicitas perficitur, opportunissimam: ita enim in ostio ipsius ponti sita est, ut neq; ingredi negociator quisquam, neq; egredi sine Byzantiorum consensu ualeat. Cum uero pontus multa ferat ad uitam hominum commodissima, eorū omnium domini sunt Byzantii: Nam & ad necessarios usus coria, ac multitudinem ceruorum, quæ circa pontum sunt loca eis abundantissime suppeditant, & ad delicatiorē uitam mel, ceram, salsamenta, aliaq; huiusmodi: ipsi uero negociatoribus præbent oleum, & omne uini genus: frumentum interdum dant, interdum accipiunt. Hiis omnibus rebus necesse est Græcos uel omnino priuari, uel in fide atq; amicitia cum Byzantiis permanere: Siquidem Byzantiis malignari uolentibus, Gallisq;, aut aliis circunstantibus barbaris adhærere, ob angustias loci, & multitudinem barbarorum, excludi omnino Græcos à nauigatione ponti oporteret. Maximas igitur Byzantii ex situ loci habent commoditates, educendo quæ apud eos abundant: quæ uero desunt, sine labore ac periculo inducendo: Maximas etiā, ut diximus, præbent cæteris Græciæ ciuitatibus opportunitates. Quamobrem ut communes omnium benefactores merito à Græcis coluntur, & digni existimantur, non solum quibus habeatur gratia, uerum etiam auxilia aduersus barbarorum impetum præstentur. Quoniam uero plerique sunt naturam eius loci ac proprietatem ignorantes, nostrumq; desiderium semper fuit, ut huiusmodi res in multorum notitiam deuenirent, &, si fieri posset, perspicerentur oculis: sin minus, quoad liceret intellectu comprehenderentur, dicen-

tur, dicendum existimauimus, quæ sit causa quæ tantam huic urbi felicitatem pariat. Igitur qui appellatur Pontus, circiter uiginti duo millia stadia in circuitu patet, duo habens ostia sibi inuicem opposita: alterum ex Propontide defluens, alterum ex Mæotide palude. Mæotis quidem ipsa octo millium stadiorum circuitum continet. In utriusque alueum cum multi ac magni amnes ex Asia defluant, pluresque & maiores ex Europa, euenit ut repleta Mæotis per ostium suũ in Pontum effundatur, Pontus ipse in Propontidem. Mæotidis ostium Cimericus Bosphorus uocatur: latitudinem quidem triginta stadiorum, longitudinẽ sexaginta habens. Ponti uero ostium Bosphorus Thracius appellatur: Huius longitudo ad centum & uiginti stadia extenditur: latitudo non est eadem ubique: nam à Propontide quidem, quod inter Chalcedonem ac Byzantium spacij est decem & quatuor continet stadia: à Ponto uero, quod Fanum appellatur, ubi primum Iason cum ex Colcho rediret duodecim dijs fertur sacrificasse, in Asia positum, decem stadijs distat ab Europa. Quod uero Mæotis ac Pontus continue effluant, duplices traduntur causæ: una quidem per se ipsam nota, quod scilicet permeantium in alueos fluminum multitudine, cum continue humor augeatur, nec aliunde exitum habeat, necesse est in tantum crescere, ut tandem efferri per ostia opus sit: Altera, quod multitudine harenarum, quas continue defluentes amnes in Pontum atque Mæotidem uehunt, usqueadeo aluei replentur, ut superferri humorem, & per ostia exire sit necesse. Atque hæ quidem ueræ causæ fluxus sunt, non ex mercatorum relatione fidem merentes, sed ex ratione naturali, qua uerior reperiri haud facile potest. Verum quoniam ad hunc locum uenimus, nihil omittendum quod ad naturæ inuestigationem pertineat, ut plerique scriptores faciunt, sed quatenus fieri potest demonstratiua narratione utendum, ne quid dubium discendi cupidis relinquatur: Hæc enim imprimis est nostris temporibus conueniens, quibus cum nihil relictum sit innauigabile atque inaccessum, indecens est, de rebus ambiguis à poëtis & fabularum scriptoribus testimonia quærere, quod superiores historiographi fecerunt. Dicimus igitur, Pontum harenis, quas amnes assidue deuehunt, continue adimpleri, uenturũque aliquando tempus, quo eius alueus terræ prorsus æquetur. Idem etiam de Mæotide affirmamus, dummodo hic ordo locorum, quem in præsentia cernimus, permaneat, nec cessent causæ defluentium harenarum: nam cum tempus infinitum sit, aluei uero de quibus loquimur, certis claudantur terminis, manifestum est, quantulumcunque materiæ deferatur, etiamsi perexiguum esset, dum tamen id fiat assidue, longo temporum spatio futurum, ut omnino repleantur. Quando autem deuectæ materiæ non parua quædam quantitas est, sed infinita penè multitudo, perspicuum est, hoc quod dicimus non longe post futurum: quod etiam ex parte iam factum apparet: Quippe Mæotis iam ferè repleta est: nam profundissima pars eius quinque, uel ad summum septem ulnis extenditur. Vnde fit, ut maioribus lignis nauigari non possit, nisi nautis ui mâlum trahentibus. Cumque à principio mare fuerit sapore quamsimillimum Ponto, in quo ueteres omnes consentiunt, nunc palus est quamdulcissima, utpote salo multitudine harenarum, & aquis decurrentium fluminũ superato: Quod olim de Ponto quoque eueniet, & nunc fit, sed non facile perspici potest propter aluei profunditatem. Si quis tamen diligentius inspexerit, perspicue id fieri animaduertet: Danubio enim multis ostijs ex Europa in pontum defluente, tumuli quidam fiunt ex colluuie deuectæ materiæ, quos nautæ Pectora appellant, unius diei itinere à littore distantes, in quos sæpenumero delati per noctem nautæ periculum faciunt. Cur autem non propter littus, sed longius intra mare huiusmodi tumuli fiant hæc traditur causa: Quatenus enim impetus decurrentium fluminum præ-

ualet,

ualet, & superatis fluctibus ingreditur mare, eatenus harenam, & omne genus materiæ ferri in altum necesse est. Vbi uero profunditate maris impetus ipsi fluminum dissoluuntur, tunc naturali ratione omnis materia deorsum fertur, fundumque quo consistat inuenit. Ex quo fit ut maiorum, ac rapidiorum fluminũ aggeres magis protendantur in mare, maiorque profunditas iuxta terram appareat: Minorum uero, ac mitius fluentium tumuli non longe distent ab ostijs. De multitudine autem defluentis materiæ, lignisque & lapidibus, & harena, quæ in pontum uehuntur, nulla admiratio est, cum sæpenumero intra breuissimum tempus torrentes uideamus maxima abrumpentes loca, & omne genus materiæ, & terræ, & lapidum ferentes. Qua ex re tanta interdum locorum commutatio fit, ut non longe post ea uidentes uix agnoscamus. Quamobrem non est mirandum, si tot ac tanti amnes continuo in pontum fluxu aliquid ex ijs faciãt quæ supra memorauimus, tandemque impleant pontum: Hoc enim non solum uerisimile, uerumetiam necessarium uidetur, si quis eius rei rationem diligenter inquirat. Verum futuri argumentum est, quod quanto Mæotis pontico mari dulcior est, tanto pontus ipse à mari nostro differt. Ex quo palàm fit, cum pontus tanto plus temporis quàm Mæotis peregerit, quanto eius alueus illius alueo maior est, futurum ut instar Mæotidis & dulcis sit, & palustris, quin eo celerius, quo plures maioresque in pontum amnes defluunt. Hæc à nobis dicta sunt eorum gratia, qui repleri pontum non posse arbitrantur, nec futuram paludem existimant, ubi nunc pelagus est: præterea nauigantium etiam gratia multa ac diuersa mendacia referentium, ne illis passim more puerorum habere fidem cogamur, ob inexperientiam locorum, sed cognitionem quandam ueri habentes, discernere possimus, quid uere, quid falsò narretur. Sed iam ad opportunitatem situs Byzantiorum reuertamur. Cum eius freti, quod Pontum Propontidemque coniungit, longitudo, ut supra memorauimus, ad centum & uiginti stadia extendatur, Fanumque eam partem terminet, quæ est à Ponto, eam uero quæ à Propontide est, Byzantium: inter utrunque locum templum est, quod Hermeum Europæ uocant, in promontorio supra ostium ponti situm, quod ab Asia distat circiter quinque stadia. Est autem in angustissima parte freti, ubi Darium memorant pontem struxisse, quo tempore aduersus Scythas profectus est. A ponto usque in hunc locum unda æqualiter fluit, utpote locis qui freto imminent ab utroque latere æque inter se distantibus. Vbi autem ad Hermeum Europæ uentum est, quo in loco angustissimum esse fretum memorauimus, ruens ex ponto in oppositam partem cum impetu aqua uiolenter reflectitur, agiturque in opposita Asiæ loca: inde rursus uersus Europæ promontorium cursum tenet. Huc denuo acta fertur in eum locum, quem incolæ Bouem uocant. Est autem in Asia, ubi primum constitisse Idea in fabulis memoratur. Ad extremum tamen à Boue quoque repulsa Byzantium fluit, ubi circa urbem diffusa partim dissoluitur, diuiditque eum locum quod cornu appellatur, partim rursus retrogreditur. Neque tamen agi hic impetus potest in oppositam regionem, ubi est Chalcedon: Nam cum toties huc atque illuc flectatur, sinusque non mediocris latitudo sit, iam propè hoc loco deficiens haud amplius ad rectum angulum in oppositum pergit, sed potius ad obtusum. Ex quo fit ut relicta Chalcedone per sinum fluat. Atque hoc quidem est, quod Byzantijs maximas præbet cõmoditates, Chalcedonẽsibus uero è contrario: Licet enim, quatenus ad oculos spectat, utriusque urbis situs peræque commodus uideatur esse, tamen nauigare uolentibus, ad hanc quidem difficilis transfretatio est: ad illam uero undarum uiolentia etiam nolentes feruntur. Cuius rei argumentum est, quod à Chalcedone proficisci Byzantium uolentes nequeunt

queunt

queunt rectà cursum tenere, ob interfluentis impetum aquæ, sed & ad Bouem contendunt, & ad eam urbem quam Chrysopolim uocant. Ex qua deinde per uim Byzantium feruntur. Par etiam cõmoditas ad alterutrum locum nauigandi Byzantijs adest, siue Austro ab Hellesponto ferãtur, seu ex Ponto in Hellespontum nauigent. Ex Byzantio enim rectus, ac freques cursus est ad Propontidis angustias per Abydum & Sestum, indeq; Byzantium similiter. Chalcedonensibus autem omnia è contrario accidunt, ob eas quas memorauimus rationes, & distantiam regionis Cysicenforum: quippe ab Hellesponto Chalcedonem nauigantibus, per propinqua Europæ loca cursum tenere, ac deinde locis, quæ circa Byzantiũ sunt, appropinquantes Chalcedonem declinare ob felicitatem currentium undarũ difficile est. Rursus uero ex eodem loco in Thraciam proficisci omnino impossibile, tum propter impetum interfluentiũ undarum, tum uentis utrinq; sibi inuicem repugnantibus: ingredientibus enim Pontum Auster fauet, egredientibus Aquilo: atq; hijs duntaxat uentis ad utrunque cursum uti necesse est. Quæ igitur à mari tales tantasq; Byzantij cõmoditates præbent hæc sunt quæ supra memorauimus. Quas uero à parte mediterranea ea urbs incõmoditates patiatur, sequentia indicabunt. Thracia ita circuit Byzantiorum agrum, ut omnem eorũ regionem à mari ad mare amplectatur. Ex quo fit, ut Byzantij graui ac perpetuo bello à Thracibus infestentur: nam si semel atque iterum immanem gentem ac barbaram uincant, non tamen propterea restinguere bellum possunt: tanta est & priuatorum hominum, & dominantium apud eos multitudo: uno siquidem eorum superato, tres alij potentiores insurgunt, & populabundi per eorum prouinciam grassantur: ac ne inito quidem fœdere, aut rebus pace compositis, aliquid agunt: mox enim quadruplicatos inueniunt hostes. Itaq; difficili atq; aspero bello assidue conficiuntur: quid enim magis infidum, quàm uicinus hostis? aut quid barbarico bello periculosius? Præterea ad tot mala, quibus undique à mediterranea parte premuntur, id accedit, quod Tantali pœna cruciantur, ut Poëta inquit: nam cum regionem habeant omnium fertilissimam, postquam agros diligentissime coluerunt, paratiq; sunt fructus pulchritudine copiaq; mirandi, tum uenientes in prouinciam barbari, populantur, deuastantq; omnia. Byzantij amissis laboribus atq; impensis, tantam stragem rerum suarũ uidentes, grauiter & iniquo animo ferunt: nihilominus bellum cum Thracibus ob consuetudinem tolerantes, in antiquo fœdere cum Græcis permanebant. Appropinquantibus uero ad eas partes Gallis, in maximum discrimen deuenere. Galli enim qui sub Brenno duce militauerant, ingenti periculo apud Delphos liberati, cum in Hellespontum uenissent, nequaquam in Asiam transiuerunt, sed opportunitate locorum pellecti, circa Byzantium constitere. Vbi deuictis Thracibus, & Tyle rege constituto, Byzantijs intulerunt bellum. Hij principio muneribus lenire illorum animos cœpere, datis modo tribus, modo quinque, interdum decem millibus aureorum, ne eorum prouinciam deuastarent: ad extremũ octuaginta talenta singulis annis pendere coacti, usque ad Clyari tempora, quibus Gallorum imperium defecit, omnisq; ea gens uicissim à Thracibus superata funditus extincta est. Ea igitur tempestate magnitudine tributorum exhausti, primo legatos in Græciam misere, qui in præsens tempus subsidium peterent. Græcis uero magna ex parte id contemnentibus, Byzantij decreuere, ut ab omnibus qui in Pontum nauigarent, uectigalia exigerentur: quod cum graue ob nouitatem facti omnibus uideretur, uniuersi eius rei culpam, quod id paterentur, in Rhodios refundebant, utpote maris principatum eo tempore obtinentes. Quæ res initium, & quasi seminarium fuit eius belli, de quo in præsentia scripturi sumus. Rhodij

enim cum proprijs, tum uicinorũ damnis cõmoti, primo aduocatis socijs, legatos Byzantium misere, qui dimissionẽ uectigalium peterent. Hij eò uti iussum fuerat profecti, cum id persuadere multitudini nequiuissent, Hecatondoro & Olympiodoro contradicentibus, qui tum in republica Byzantiorũ principatũ obtinebant, re infecta discesserunt: nec longe post eòdem reuersi Byzantijs indixerunt bellum, ob causas quas supra memorauimus. Mox igitur Rhodij legatos ad Prusiam mittere, qui eum ad bellum Byzantijs mouendum hortarentur: sciebant enim regẽ certis ex causis Byzantijs infensum. Byzantij similiter Attalum & Achæum crebris legationibus precari, ut sibi aduersus Rhodios auxilio essent. Attalus ad eam rem promptus quidem erat, sed summis rerum angustijs premebatur: quippe quem Achæus intra paterni imperij limites redegerat. Achæus autem omniũ quæ sunt citra Taurum dominus, & se palàm regem appellans, auxiliaturũ se Byzantijs pollicebatur. Quæ res hijs quidem spem maximã, Rhodijs uero & Prusiæ non paruũ terrorem addidit: erat enim Achæus Antiochi propinquus, qui regnũ in Syria obtinuerat, fueratꝙ eum principatum consecutus ex talibus quibusdam causis: Mortuo Seleuco patre Antiochi, cum regnũ ad Seleucum filium, qui cæteris fratribus maior natu erat, peruenisset, Achæus cum hoc propter generis propinquitatẽ Taurum transcendit, biennio ferè ante hæc, de quibus scribimus tempora. Seleucus enim simulac regnũ ingressus fuit, cum audisset Attalum loca omnia, quæ sunt citra Taurum montem, occupasse, rebus suis consulendum ratus, maximis uiribus Taurum transcendit: ubi paucis interiectis diebus ab Apaturio Gallo, & Nicanore dolo circunuentus, atꝙ extinctus est. Achæus propinqui mortem ulciscendam ratus, extemplo Apaturium, atꝙ Nicanorẽ interfecit. Tum copijs, reliquisꝙ omnibus rebus prudenti ac magno animo usus est: nam cum & opportunitas temporis, & unanimis militum consensus eum ad suscipiendum diadema hortaretur, id facere noluit, sed tanquã regnũ Antiocho iuniori fratri seruaret, diligenter omnia administrans, omnem quæ citra Taurum est regionẽ subigere decreuit. Rebus autem feliciter succedentibus, cum ad extremũ Attalo nihil præter Pergamum reliquisset, insperatis uictorijs elatus, repente consilium mutauit, seꝙ regem salutari iussit. Ex quo factum est, ut eius nomen longe magis, quàm cæterorũ regum, seu principum, qui citra Taurum sunt, terrori omnibus, ac formidini esset. Quibus rebus moti Byzantij haud inuiti bellum aduersus Rhodios, ac Prusiam susceperunt. Prusias accusare primo Byzantios, quod cum decreuissent imagines eius erigere, rem postea segniter obliuioni tradidissent: deinde longe magis indignari, quod ijdem omni studio bellum, quod inter Achæum Attalumꝙ exarserat, dirimere contendissent, cum neminem lateret, pacem illorũ rebus suis diuersis rationibus periculosam esse: postremo illis obijcere, quod cum ad Attalum in ludis, quos in honorẽ Mineruæ fecerat, legatos misissent, ad se in gratulationibus deorum neminem transmiserant. Quibus omnibus rationibus aucta indignatione, libenter cum Rhodijs aduersus Byzantios sentiebat. Itaque cum legatis composuit, ut illi mari Byzantios aggrederentur, se idem terra non minoribus uiribus facturũ pollicitus. Belli igitur quod Rhodij aduersus Byzantios gesserunt hoc principium, atꝙ hæ causæ fuere. Byzantij principio incredibili audacia inierunt bellum, sperantes Achæum, uti erat pollicitus, sibi auxilio futurum. Quare aduocato ex Macedonia Tibete, eum Prusiæ opposuerunt, quo huic ad defendenda sua occupato aliena infestandi facultatem auferrent. At Prusias eo, quo diximus, impetu in Byzantios profectus, cuestigio Fanum cepit, locum natura munitissimum, & supra ipsum Ponti hostium situm, quod Byzantij non multo ante tempore ingenti pecunia mercati fuerant, opportu-

tunitate loci pellecti, ne quam alicui cōmoditatem relinquerent in Pontum, uel ex Ponto nauigandi, nisi id cum Byzantiorū uoluntate facerent. Præterea eam omnem partem Asiæ, quam Byzantij multis ante annis tenuerant, ferro igniq; uastauit. Rhodij ædificatis sex nauibus, quatuorq; à socijs acceptis, & Xeno-phanto duce constituto, cum decem nauium classe in Hellespontū nauigarunt: ubi nouem ex hijs iuxta Sestum constitutis, quo uniuersis aditum in Pontum prohiberēt, cum reliqua dux secundante uento Byzantium aduolauit, tentandi gratia illorum animos, an exardescente iam bello consilij pœniteret: quos cum eodem animo reperisset, ad suos reuersus, cū omni simul classe Rhodum redijt. Inter hæc Byzantij legationibus agebant, alios ad Achæum mittentes rogatū, ut succurrere rebus suis maturaret, alios in Macedoniam, qui Thibetem addu-cerent: uidebatur enim Bithyniæ regnum non minus ad Thibetem, quàm ad Prusiam spectare, quod Thibetes Prusiæ patruus foret. Rhodij obstinatione Byzantiorum cognita, callide ac prudenter se gesserunt: cum enim Byzantios intellexissent omnem spem suā in Achæo sitam habere, patremq; Achæi scirent à Ptolemæo in Alexandria in uinculis teneri: Achæum autem saluti patris cæte-ris omnibus posthabitis intentum esse, de mittendis ad Ptolomæum legatis, & Andromacho petendo agere cœperunt, quo Achæum sibi hoc tanto beneficio facerēt obnoxium. Ptolemæus auditis quæ relata per legatos fuere, haud facile inclinari ad liberationem Andromachi uidebatur, sperans se illo uti in tempore posse, quod nondum compositæ res cum Antiocho erant, & Achæus iam sine controuersia regnū adeptus longe lateq; uires suas extenderat: erat enim Andro machus Achæi pater, & frater Laodices uxoris Seleuci. Veruntamen ut Rho-dijs gratificaretur, Andromachum eis tradidit, quo eum, si uideretur, filio resti tuerent. Rhodij per hunc modum uoti compotes facti, & simul alijs rationibus conciliato sibi Achæo, præcipuam spem Byzantijs abstulerūt. Accidit præterea aliud quoq;, quod non parum Byzantios afflixit. Thibetes enim, quem ex Ma-cedonia aduocatum supra memorauimus, repente morbo correptus diem suū obijt. Quæ cum accidissent, Byzantij omnino animis cecidere. Prusias contrà, aucta spe rei gerendæ, simul ipse bellū ex Asia mouit, simul cōductis in Thracia mercenarijs militibus, usqueadeo Byzantios oppressit, ut ne exire quidem por-tas urbis, quæ in Europam aspiciunt, auderent. Byzantij omni spe nudati, bel lumq; undiq; asperrimum patientes, exitum aliquem rerum honestum quære-bant. Quamobrem appropinquante ad urbem Cauaro Gallorum rege, & diri mere id bellum omni studio conante, Prusias simul, & Byzantij rem omnem in manibus eius posuerunt. Quod cum intellexissent Rhodij, propositum suum perducere ad finem cupientes, legatū ad Byzantios Aridicen misere, & cum eo Polemoclen cum tribus triremibus, uolētes id quod in prouerbio est, hastam si-mul & caduceum Byzantijs mittere. Cum igitur legati Byzantium uenissent, percussum est fœdus cum Rhodijs quidem simpliciter, ut Byzantij à nemine in pontum nauigante uectigalia exigerent: quo facto, Rhodij, socijq; eorum pa-cem cum Byzantijs agerent: cum Prusia uero hijs uerbis: Esse Prusiæ atque Byzantijs pacem atque amicitiam perpetuam. Neque Byzantios aduersus Prusiam aliquo modo exercitum ducere, neque Prusiam aduersus Byzantios. Restituere Prusiam Byzantijs omnes prouincias, oppida, populos, mancipia absque mercede aliqua. Præterea naues, sagittas, ac reliquam prædam, quam principio eius belli Byzantijs abstulerat: Item ligna, tegulas, laquearia, quæ ex Fano abduxerat: siquidem Prusias aduentum Thibetis formidans, oppi-da omnia è medio sustulerat, in quibus se recipere hostes potuissent. Postre-mo obligari Prusiam, cæterosq; Bithyniæ milites, quicquid ex Misia abstu-

lissent,

lissent, quæ sub ditione Byzantiorum erat, incolis restituere. Belli igitur Prusiæ ac Rhodiorum aduersus Byzantios hoc principium, atque hæc finis fuit. Sub idem tempus Gnosij, missis ad Rhodios legatis, triremes, cum quibus Polemocles nauigarat, & tres cataphractas naues petiere aduersus eos, qui nuper à se defecerant. Quo facto, cum classis in Cretam appulisset, Eleuternei eam rem suspectam habentes, quod paucis ante diebus Polemocles, ut Gnosijs gratificaretur, Timarchum eorum ciuem occiderat, primo de iniurijs questi, mox Rhodijs intulerunt bellum. Non multo ante hæc tempora Lyttij quoqꝫ uarijs cœperant affligi difficultatibus. Deniqꝫ omnis Creta in motu erat. Gnosij, Gortinijqꝫ inito inter se fœdere, & omnia cõmuni consilio agentes, omnem insulam subiugarunt, urbe Lyttiorum excepta. Hanc quoniam sola iugum abnuerat, omnibus uiribus oppugnare nitebantur, æquare eam tandem solo cogitantes, ut hoc exemplo cæteris ciuitatibus metus nouarum rerum incuteretur. Principio igitur Cretenses omnes bellum aduersus Lyttios gerebant: mox orta inter eos ex leui causa contentione, quod huic genti frequentissime accidit, dissidere inuicem cœperunt. Et Polyrenei, Ceretæ, Lampei, præterea Horij, atqꝫ Arcades, relicta Gnosiorũ amicitia, cum Lyttijs sentiebant. Gortiniorũ uariæ erant sententiæ: antiquiores enim Gnosiorũ, iuniores uero Lyttiorum partes sequebantur. Gnosij mutatis repente sociorum uoluntatibus, cum res præter opinionem accidisset, mille homines societatis iure ex Aetolia accersiuere. Quo facto, seniores Gortiniorum extemplo occupata arce Gnosios simul atqꝫ Aetolos introduxerunt, iuuenibusqꝫ partim in exilium missis, partim crudelissime interfectis, urbem Gnosijs dedidere. Eodem tempore cum forte Lyttij in hostilem agrum uniuersi irrupissent, nullo domi præsidio relicto, Gnosij re per exploratores cognita, urbẽ custode uacuam occuparunt, puerosqꝫ & mulieres Gnoson misere: dehinc incensa per iram, ac funditus euersa urbe, domum remearunt. Lyttij ab expeditione ad urbem reuersi, ubi omnia incensa, ac diruta conspexere, adeo animis consternati sunt, ut ne ingredi quidem urbem quisquam ausus fuerit, sed omnes eam cateruatim circumeuntes, gemitu ac lamentis & patriam, & fortunam suam sunt prosecuti. Post hæc conuerso itinere se ad Lampeorum urbem receperunt: à quibus humaniter, & summo studio suscepti fuere, ac iam pro ciuibus profugi atqꝫ hospites intra unius diei spacium facti, bellum cum socijs aduersus Gnosios gerebant. Lyttos Lacedæmoniorũ colonia, & omnium Cretæ urbium antiquissima, ita repente & miserabiliter extincta est. Pollyrenei & Lampei, cæteriqꝫ omnes eorum socij uidentes Gnosios quidem Aetolorum socios esse, Aetolos uero Philippi & Achæorum hostes, legatos ad regem atqꝫ Achæos mittunt, qui de ineunda societate, & auxilijs mittendis agerent. Achæi & Philippus in cõmunem illos societatem accepere: deinde suppetias eis misere runt Illyrios circiter quadringentos, quorum dux erat Plator: Phocenses uero circiter centum. Qui cum uenissent, maximũ momentum Pollyreneis Achæorum socijs attulere. Siquidem intra breue tempus auctis illorum uiribus, Eleuterneos, Cydoniatas, Aptereos, aliosqꝫ complures à Gnosiorum societate deficere, sibiqꝫ adhærere compulerũt. Quibus peractis Pollyrenei, socijqꝫ quingentos Cretenses Philippo, & Achæis miserunt. Gnosij non multo ante tempore circiter mille Aetolis miserant. Ita utrique alterius gratia bellum inuicem gerebant. Gortiniorum exules Pheastiorum portum per insidias ceperant, ex quo eos qui erant in urbe, crebris incursionibus infestabant. Hic igitur erat Cretensium rerum status. Sub idem tempus Mithridates rex bellum Sinopensibus intulit. In quo cum Sinopenses subsidiũ per legatos à Rhodijs petissent, Rhodij tres uiros ad eam rem elegere. Hijs ad centum quadraginta millia drachmarum

tradita,

tradita, ut Sinopensibus de rebus ad bellum necessarijs prouiderent. Igitur quibus datum hoc onus fuit, utres uini pararunt circiter decem millia, crinium laboratorum ter centum talenta, neruorum laboratorũ centum talenta, armaturas integras mille, aureorum signatorũ tria millia, naues onerarias quatuor: balistas præterea ac tormenta omnium generum magno numero. Legati hijs acceptis Sinopem remearunt. Ingens inuaserat Sinopenses timor, ne Mithridates terra mariq; urbis oppugnationẽ aggrederetur. Sinope sita est in parte dextra Ponti, ubi Phasis fluuius ingreditur mare. Est autem in quadam Cheronneso protendente in pelagus, cuius collum Asiam contingens, & longitudinis ferè duorum stadiorũ prædicta urbs claudit: reliqua pars Cheronnesi in pelagus protenditur, estq; plana, & ad ambulandum in urbem cõmodissima, à mari uero uenientibus difficilis, ac ferè inaccessa, aditus habens quampaucissimos. Quamobrem ueriti Sinopenses ne Mithridates tormentis, machinisq; non solum ab ea parte quæ Asiam contingit, uerumetiam ab alijs lateribus, dimissis in terram copijs, urbem oppugnaret, omnem eam partẽ, quæ mari clauditur, uallo diligentissime muniérunt, constitutis militibus, qui hostes, si uenirẽt, sagittis à terra arcerent: quippe circuitus loci mediocris est, nec magno præsidio indigens. Hæc tum Sinope gerebantur. Philippus rex è Macedonia cum copijs profectus, hinc enim superius digressionem feceramus, in Thessaliam atq; Epirum exercitum ductabat, maturans per eas regiones transitum in Aetoliam facere. Alexander autem & Dorimachus eodem tempore de capienda per proditionem Egira cogitantes, congregatis Oeanthiæ mille & ducentis Aetolis, quippe ea urbs Aetolorũ est, huic de qua loquimur opposita, nauibusq; ad transfretandum paratis, opportunitatem perficiendæ rei præstolabantur. Perfuga quidam ex Aetolia iamdiu apud Egiratas moram traxerat. Hic cũ sæpenumero animaduertisset custodes eius portæ, qua iter est Aegium, per ebrietatem negligentius se habentes, eam rem Dorimacho retulit, & ad urbem noctu capiendam hortatus est, hominem alioquin huiusmodi rebus assuetum. Est autẽ Egira urbs Peloponnesi iuxta Corinthiacum sinum, inter Aegium & Sicyonem sita, in quodam colle aspero atq; difficili, ad Parnassum uergens, distansq; à mari circiter septẽ stadia. Cum igitur transfretationis tempus aduenisset, Dorimachus deportato exercitu, & omnibus strenue prouisis, antequam dilucesceret ad amnem peruenit, propter eum collem in quo urbs sita est defluentem. Hinc ipse & Alexander, atq; Archidamus Panteleonis filius, maxima multitudine Aetolorum comitati ad urbem feruntur ea uia quæ ab Aegeo ducit. Perfuga cũ uiginti aptioribus militibus aliquanto cæteros ob experientiam loci præcesserat, ac per saltus penè inuios peruenerat ad mœnia. Vbi per cloacam urbem ingressus, custodes adhuc somno sepultos offendit. Quibus interfectis, uectibusq; securi abscissis, nemine sentiente portam Aetolis reclusit. Quod conspiciẽtes Aetoli magno in urbẽ impetu feruntur, temere nimiũ atq; inconsiderate se gerentes. Quæ res Egiratis quidem uictoriã, ipsis uero cladem simul atq; ignominiam peperit. Etenim Aetoli actum de Egiratis existimantes, cum primum ipsi intra mœnia consisterent, hunc in modum se gessere. Congregati aliquamdiu in foro constiterunt, mox dilucescente die ad priuatas utilitates omnes conuersi, palatiq; per urbem alij alias domos aggredi, fortunas ciuium diripere, urbem totam populari: deniq; nulli rei, præterquã prædæ intenti esse. Egiratæ magnitudine ac nouitate facti cõmoti, hij quidem ad quorũ domos grassati hostes fuerant, timore perculsi extra ciuitatem fugere, Aetolis iam manifeste urbem tenentibus. Qui uero auditis tubarum clangoribus adhuc integra re familiari in subsidium ciuitatis exiuerant, omnes sese in arcem recipere: quamobrem hij quidem continue plures ac fortiores fieri: Aetoli

V contrà

contrà rariores, debilioresq́, illis se iugiter ad defensionē urbis in arcem congre-
gantibus, hijs se per domos prædandi gratia diuidentibus. Dorimachus, etsi im-
minens periculū animaduertebat, nihil tamen ob eam rem cōmotus, incredibili
audacia in arcem impetum facit, ratus qui eò conuenerant, aduentu suo perterri-
tos, mox se Aetolis dedituros. Sed non defuit Egiratis animus in propulsando
periculo: quin incredibili constantia, ac fortitudine animi persistentes hostem
arcebant. Vtrinq́ igitur acerrime pugnabatur: & quoniā arx nullis erat circun-
data mœnibus, pugna singulari certamini quamsimillima committebatur. Ali-
quandiu atrociter, atq́ æquo marte pugnatū est, hijs de patria ac liberis, illis de
propria salute dimicantibus. Ad extremum tamen Aetoli fugere turpiter cœpe-
runt: qua capta occasione Egiratæ auctis animis eos insequebātur. Ex quo acci-
dit, ut plurimi Aetolorum, dum præ timore tumultuarie fugerent, in ipso exitu
portæ à se inuicem oppressi extinguerentur. Alexander in prælio strenue dimi-
cans occisus est. Dorimachus in tumultu, dum portam egredi contenderet, oc-
cubuit: reliqui aut in eodem loco oppressi, aut per præcipitia ruentes occiderūt:
pauci admodum salui, armis tamen turpiter in bello amissis, ad naues peruenere.
Per hunc modum Egiratæ perditā ferè per segnitiem patriam incredibili animi
magnitudine recuperarūt. Sub idem tempus Euripides, qui dux ab Aetolis mis-
sus Eliensibus fuerat, peragratis Dymensium, & Pharensium, & Tritensium
agris, ingentem abigens prædam, iter in Eliensem terram tenebat. Quod cum
Miccus Dymensis audisset, qui forte ea tempestate in locum ducis Achæorum
suffectus fuerat, auxiliantibus Dymensibus, ac Pharensibus, & Tritensibus,
abeuntes hostes insecutus, dum inconsultius ruit, in hostiū insidias lapsus profli-
gatus est, multosq́ ex suis amisit: siquidem quadraginta pedites desiderati, capti
uero ducenti. Euripides re feliciter gesta animo elatus, paucos post dies rursus
eductis copijs, castellum quoddam Dymensium opportunissimum cepit, quod
incolæ Murum appellant, feruntq́ ab Hercule olim, cum aduersus Elienses bel-
lum gereret, ædificatū fuisse, quo ueluti munimento, ac receptaculo belli uteret.
Dymenses, Pharenses, & Tritenses supradicta clade affecti, & futura propter
captū ab Euripide castellū formidantes, primo literas ad ducem Achæorū dede-
re, quibus eum de rebus gestis certiorem facerent, peterentq́ aduersus Aetolos
subsidiū: Post hæc nonnullos ex principibus ciuitatū suarū legatos ad eundem
miserunt. Aratus neq́ mercenarium militem contrahere poterat, ob non solutū
ab Achæis tempore Cleomenici belli militibus suis stipendium, & rebus omni-
bus timide atq́ imprudenter utebatur. Quamobrem & Lycurgus Atheniū Me
galopolitarū oppidum cepit, & Euripides præter id quod supra memorauimus
alijs quoq́ circunstantibus oppidis potitus est. Dimenses, Pharenses, & Triten
ses spe quam in duce Achæorum habuerant frustrati, inter se decreuere, ne qua
deinceps pecunia in bellicos usus Achæis solueretur, sed ipsi per se mercenarios
contraherent, pedites circiter trecentos, equites quinquaginta, quibus se, pa-
triamq́ tuerentur. Quo facto, priuatis quidem rebus satis uisi sunt consulere,
nullam autem rerum publicarum rationem habuisse: Pessimū enim cæteris exē
plum dederunt, quantulacunq́ ex causa res nouas moliendi. Cuius rei culpam
merito quis in ducem transtulerit, per segnitiem atq́ ignauiam expectationem
suorum fraudantem. Est enim ita comparatum, ut omnes qui in periculo sunt,
quamdiu spem subsidij in amicis ac socijs habent, tamdiu cum ijs amicitiam pu
tent seruandam. Vbi uero spes omnis sublata est, tunc ipsi per se proprijs rebus
consulere cogantur. Quamobrem danda quidem uenia est Dimensibus, Pha-
rensibus, & Tritensibus, quod in summo ciuitatū suarū discrimine mecenarios
conducerent, duce Achæorum segniter se habente. Quod uero erogare in com
munes

munes usus pecuniam uoluerint, haud quaquã ignoscendum: ut enim decebat non prætermittere proprias necessitates, ita erat turpissimum ea relinquere, quæ ad salutem cõmunis reipublicæ pertinerent. Hic igitur erat Peloponnesiarum rerum status. Rex Philippus peragrata iam Thessalia, in Epiro aderat: hinc acce pta multitudine Epirotarum unà cum Macedonibus, quos secum duxerat, & trecentis funditoribus, quos ex Achæia habuerat, item trecentis Cretensibus, qui missi à Messenijs fuerant, in Ambraciotarũ regionem peruenit: ubi si statim facto impetu in mediterranea Aetoliæ loca grassatus fuisset, hic finis totius belli erat futurus. Verum persuasus ab Epirotis, ut primo Ambracum expugnaret, occasionem Aetolis præbuit ad resistendum, & quicquid necessarium foret ad es suas tuendas prouidendum, atq; parandum. Epirotæ enim priuatum cõmodum publicæ sociorũ utilitati præferentes, affectantesq; summo studio Ambracum suæ ditionis facere Philippum hortati sunt ad eum locum obsidendum, & antequam ulterius progrederentur, capiendum: per cõmodum enim futurum rebus suis arbitrabantur, si Ambracia Aetolos priuarent: uenturam autem eam urbem quam facillime in potestatem suam, si prius hoc loco potiretur. Est enim Ambracus locus & naturali situ, & duplici muro munitissimus, ita undiq; paludibus clausus, ut unum duntaxat à terra aditum habeat, eumq; arctissimum, ac manu factum, præterea ipsi urbi, ac prouinciæ Ambraciotarum quasi supra caput imminet. Philippus igitur ab Epirotis persuasus, positis circa Ambracum castris, necessaria ad obsidionem parabat. Eodem tempore Scopas, congregata Aetolorum multitudine, per Thessaliam profectus in Macedoniam irruit, omnemq; regionẽ iuxta Pieriam montem ferro igniq; depopulatus, cum omnis generis præda uersus Dium abijt. Vnde cum hij, qui locum incolebant, aufugissent, uicenia, domos, gymnasium funditus diruit, nec hijs contentus, porticus quoq; ingenti sumptu circa templum instructas incendit: præterea omnia quæcunque uel ad ornatum, uel ad usum ibi erant posita, uastauit: postremo regum imagines omnes euertit. Hic igitur statim initio belli, & quasi primo impetu nõ solum homines, uerumetiam deos aggressus discessit, reuersusq; in Aetoliam non ut impius, ac nepharius in deos immortales, sed ut bonus uir, & bene de republica meritus atq; honoratus est, magna spe futurarũ rerum Aetolis addita. Ex hoc enim rebantur, ut nemo quidem in posterum appropinquare regioni suæ hostiliter auderet, ipsi uero populabundi non solum in Peloponnesum grassari, ut consueuerãt, uerumetiam in Thessaliam & Macedoniam libere possent. Philippus auditis, quæ in Macedonia gesta erant, statimq; ignorantiæ atq; auiditatis Epirotarum pœnas luens, Ambracum obsidebat: ubi omni genere machinarum, ac tormentorum usus intra quadraginta dierum spatium eo loco potitus est, dimissoq; ibi fide prius ab hijs accepta, Aetolorum præsidio, desiderio Epirotarum satisfecit, Ambraco eis quasi per manus tradito. Post hæc motis castris iter per propinquã uallem direxit, festinans Ambrachæum sinum quam celerrime transfretare, qui arctissimus est iuxta Acarnanum templum, quod Antium appellatur. Fluit autem is sinus ex mari Siculo inter Epirum, & Acarnaniam, faucibus quam arctissimus: uix enim ad sexcentos passus in latitudinem patet: ubi uero in mediterraneam partem diffunditur, latitudinem habet ferè centum stadiorum, longitudinem incipiendo à mari Siculo trecentorum stadiorum, diuiditq; Epirum ab Acarnania, à septentrione Epirum habens, Acarnaniam à meridie. Traiecto igitur cum copijs sinu, Acarnaniam ingressus ad urbem Aetoliæ peruenit, quam Poëtiam uocant, ductis secum ex Acarnania duobus millibus peditum, equitibus ducentis. Hic dispositis circa urbem castris, post multa acriaq; certamina, perendie quam eò uenerat, urbem pactio-

 nibus

nibus cepit: relicto in eo post fidem ab ijs acceptam Aetolorum præsidio. Sequenti nocte quingenti Aetoli rem adhuc in integro esse existimantes in suorum subsidium ueniebant. Rex aduentu eorum cognito, dispositisq; in itinere insidijs, magnam partem illorum occidit: reliquos cepit, pauci fuga salutem quæsiuere. Post hæc distributo inter milites triginta dierum frumento (maximam enim ea urbs frumenti copiam habebat) in stratensem profectus est agrum: castraq; iuxta Acheloum amnem posuit, procul ab urbe circiter decem stadia. Hinc per omnem prouinciam grassatus, nemine exire obuiam audente, omnia ferro igniq; uastauit. Sub idem tempus Achæi bello præter cæteros afflicti, nec longe iam abesse regem audientes, missis ad eum legatis auxilium poscunt. Legati Philippo ad Straton oppidum, occurrunt: expositisq;, uti mandatum fuerat, necessitatibus suis, subsidium precantur: & regi, ut transfretato Rhio iter in terram Eliensem teneat multis suadent rationibus. Quibus auditis Philippus, legatos quidem in præsentia dimisit: consulturum se de rebus huiusmodi pollicitus, ipse uero motis castris uersus Metropolim profectus est. Quod sentientes Aetoli, relicta urbe omnes in arcem confugerunt. Philippus incensa Metropoli, iter prosecutus Conopen tendit. Vbi cum congregati Aetoli equites in transitu fluuij ei occurrere statuissent, loco ad uiginti stadia ab urbe remoto: & aut omnino prohibere eum transitu, aut, si transiret cum eo confligere. Philippus, intellecto eorum consilio, mandat scutatis: ut primi omnium flumen ingrediantur: collectiq; in unum immota acie exitum tentent, qui cum dicto paruissent: Aetoli primis ordinibus, quia conferti erant, frustra tentatis, item postea secundis, & tertijs tandem desperatis rebus, in urbem reuersi sunt: ac iam de cætero Aetolorum exercitus intra oppida commorabatur. Philippus uero libere per omnem prouinciam discurrens populabatur, uastabatq; omnia: compluribus ditioni suæ subactis oppidis & situ, & mœnibus munitissimis; castellisq; omnibus, quæ in ea regione plurima erant: funditus demolitis. Post hæc remissius ac placidius faciebat iter: facta suis potestate in priuatas utilitates, qua uellent, diuertendi. Affluentem deinde copia omnium rerum exercitum uersus Eniadas mouit: positisq; iuxta Peanium castris, id primum decreuit expugnare: nec longe post multis commissis certaminibus expugnauit, urbem haud quidem magnam: quippe quæ minus mille passibus in circuitu patet: sed omni apparatu murorum, turrium, domorumq; haud cæteris inferiorem. Huius mœnia euertit funditus: domos deuastauit: ligna, tegulasq; ratibus transuehi per flumen ad Eniadas iussit. Aetoli primo ad defendendam Ceniadarum arcem accingere se cœperunt, muro ac fossa, prætera rebus ad propugnandum necessarijs eam munientes, postquam uero appropinquare Philippum intellexerunt: timore perculsi fugam omnes arripuere. Philippus, nemine iam resistente, hoc quoque oppido potitus exercitum in Calydoniam duxit ad oppidum quoddam munitissimum, cui Claos nomen est: & mœnibus, & omni apparatus genere tutissimum. Macedones hoc quoque oppido per uim potiti, passim deuastando Calydoniam discurrunt: deinde rursus ad Eniadas reuertuntur. Philippus considerata loci opportunitate cum ad alias res gerendas, tum uel maxime ad transeundum in Peloponnesum, instaurare urbem mœnibus decreuit. Primo igitur arcem separatim muniuit: deinde portu naualibusq; muro circundatis, hæcquoque cum arce coniunxit: usus ad id opus peragendum materia, quam ex Peanio uectam supra memorauimus. Cum in his uersaretur Philippus: literæ è Macedonia afferuntur, significantes, Dardanios, quia de transitu eius in

Peloponnesum dubitarent: summo studio delectũ habere: parareq; ad bellum
necessaria: ut mox in Macedoniam transirent. Quæ cum rex intellexisset:
extemplo succurrendum Macedoniæ ratus, legatos Achæorum remisit: da-
to eis responso, quod cum primum macedonicas res collocare in tuto potuis-
set: nihil sibi magis curæ foret: quam cum omnibus uiribus in Achæorum
subsidium uenire. Posthæc motis castris summa celeritate per ea, per quæ
uenerat, loca reuertebatur. Transfretanti Ambracium sinum ex Acar-
nania in Epirum in una lembo Demetrius Pharius occurrit: quem Illyrio
expulsum à Romanis supra memorauimus. Hunc rex benigne, atq; hu-
maniter amplexum iussit in Corinthum nauigare: deinde per Thessaliam
in Macedoniam proficisci. Demetrius igitur in Epirum profectus mox,
uti iussum fuerat, se in Macedoniam contulit ad urbem Pellam.
Dardani, cum per Thraces quosdam perfugas aduentum regis intellexissent:
timore perculsi subito exercitum dissoluere: quanquam non longe iam aberant
à Macedonia. Philippus cognita Dardanorum pœnitentia, potestatem
suis omnibus fecit colligendi nouas fruges, & in suam cuiq; regionem abeun-
di, ipse in Thessaliam profectus reliquam partem æstatis Larissæ egit. Sub idem
tempus Aemilius Paulus ex Illyrijs reuersus Romam, triumphauit.
Annibal Sagunto per uim potitus in hiberna copias dimiserat. Romani
nuntio de Sagunti excidio accepto, legatos ad petendum Annibalem Car-
thaginensem mittebant: simulq; necessaria ad bellum parabant: P. Cor-
nelio, & Ti. Sempronio creatis consulibus, quibus de rebus, quæ particu-
latim dicenda erant, superioribus libris exposuimus, nunc autem summatim
memoriæ gratia repetimus: ut, quod polliciti fuimus, omnia, & simul ante
oculos legentibus ponãtur. Primus igitur eius olimpiadis annus perfectus est.
Aetoli, cũ tempus comitiorũ adesset: Dorimachũ ducẽ belli elegerũt. Hic subito
magistratũ ingressus, collecto armatorũ numero in superiorẽ partẽ Epiri impe-
tũ fecit: omnẽq; eã regionẽ fœde nimiũ atq; hostiliter depopulatus est: ut non tã
utilitatis suæ quàm excidij Epirotarũ gratia id facere uideretur. Tum ad templũ
Dodonæi Iouis profectus porticus incendit: ornatũ oẽm tẽpli deuastauit: ipsam
deniq; ædem euertit, adeo nullum uel pacis, uel belli modũ seruare Aetoli sciũt:
sed in utroq; communem hominũ morem, & quasi naturalẽ legem transgrediũ-
tur. Hæc tot, taliaq; cum Dorimachus patrasset: domum reuersus est. Durãte aũt
adhuc hyeme, omnibusq; & aduentũ Philippi ob tempestatem anni desperanti-
bus, rex acceptis tribus millibus clipeatorum & scutatorum duobus millibus,
Cretẽsibus itẽ trecẽtis, præterea quadringẽtis ferè equitibus, Larissa ꝓfectus est:
& facto per Thessaliam itinere, in Eubœam penetrauit, inde per Bœotiam &
Magaridã tempore æquinoctij hyemalis Corinthũ uenit ita clam facto itinere:
ut nemo Pelopõnesiorũ id senserit. Clausis deinde Corinthij portis, & custodijs
itineri adhibitis, sequẽti die Aratũ seniorẽ ex Sycione ad se uocauit. Tũ literis ad
ducẽ Achæorũ, & ciuitates missis, certiores eos fecit, quãdo, & quo loco cõuenire
armati deberent. His rebus hunc in modũ constitutis, iter cœptũ prosecutus, ca-
stra iuxta Dioscorium Philialiæ oppidum posuit. Per idem tẽpus Euripides cũ
duabus legionibus Eliensium, & Piratis, ac mercenarijs militibus, ut omnes ad
duo millia & ducẽti essent: præterea cũ equitibus ferè centũ Psophide discedẽs,
per Phœnicem, & Stymphaliam terram iter faciebat, ignarus progressus Philip-
pi, & uastari ac depopulari Syciniorũ agrum cupiens. Accidit: ut, qua nocte Phi-
lippus iuxta Dioscorium castrametatus est: Euripides cum prima luce eũ locum
prætergressus Sicyoniorũ agrum intrauerit. Cretenses quidã ex ijs, qui cum Phi-
lippo erant: cum forte relictis ordinibus pabulatum proficiscerẽtur: in eum inci-

dere. Ex quibus cum præsentiam Macedonum cognouisset, nihil cuiquam locutus, eadem qua uenerat uia domum copias reduxit, intendens speransq; se facile, postquam Stymphaliam terram prætergressus fuisset, in locis iniquis fundere Macedonas posse. Philippus hac re minime intellecta, cum prima luce, uti statuerat, exercitum mouit, iter sub ipso Stymphalo uersus Caphyras facturus: eò enim couenire in armis Achæos per literas iusserat. Cum primi milites Macedonum ad summitatem eius collis peruenissent, quem incolæ Apeaurum uocant, distatq; à Stymphaliorum urbe circiter decem stadia, forte fortuna accidit ut Eliensium quoq; primi ad eandem summitatem peruenirent. Qua re cognita Euripides, iniquitate loci ac temporis perterritus, fugã cum paucis arripuit, & per saltus penè inuios Psophidem peruenit. Reliqua multitudo Eliensium simul deserta à duce, simul nouitate rei perculsa, aliquamdiu quid agendum foret dubitauit. Post hæc ex genere armaturæ (galeati enim Macedones procedebant) Megalopolitanos eos esse rati, conferta acie, & seruatis ordinibus aliquantum processere, salute haudquaquam desperata. Vbi uero propinquiores facti sunt Macedones, ueritatem rei iam planè intelligentes, omnes se abiectis armis in fugam uerterunt. Ex hijs ferè mille & ducenti uiui in potestatem hostium peruenere: Reliqui aut à Macedonibus instar pecudum trucidati, aut per præcipitia lapsi mortem obiere: Pauciores centum fuga seruauit. Philippus præda & captiuis Corinthum missis iter prosequitur. Peloponnesijs id factum mirabile uisum, fama eodem tempore & aduentum regis, & uictoriam nuntiante. Cum per Arcadiam iter rex faceret, multis in itinere niuium ac locorum difficultatibus fatigatus, tertio die intempesta nocte Caphyas peruenit. Hic curatis triduo corporibus, & Arato iuniore cum copijs quas habebat secum accepto, ita ut esset exercitus omnis ad decem millia hominum, Psophidẽ per Cletoriam uenit, congregata ex ciuitatibus, per quas transiuit, telorum ac scalarum multitudine. Est autem Psophis antiquissimum Arcadum oppidum in medio Peloponnesi situm, eam partem Achaiæ contingens, quæ ad occidentem uergit, & Eliensium regioni peropportune imminens, per quos tum forte regebatur. Ad hanc Philippus tertio postquam Caphyis discesserat die profectus, castra in oppositis urbi collibus collocauit: ex quibus urbem & circunstantia loca oĩa tutò cernere poterat. Hinc igitur cũ monumẽta urbis animaduerteret, aliquandiu anceps consilij fuit: Ab occidente enim iuxta mœnia urbis uelocissimus torrens defluit, qui cum magna hyemis parte intransfretabilis sit, aditum ad urbem ex eo latere prohibet. Ab oriente uero Erimanthum habet, magnum ac præcipitem fluuium, de quo multa à poëtis atq; historicis narrantur. Torrens ipse, de quo supra diximus, in Erimanthum defluens, tertium quoque à meridie latus tutissimum reddit. Quarto autem quod ad septentrionem uergit collis superstat asper atq; difficilis, & quasi opportunissimæ arcis locum tenens. Ita urbs à tribus lateribus aqua, à quarto tuta redditur colle: Præterea ex omni parte mœnibus clauditur, magnitudine atq; opere excellentibus. Postremo erat in ea Eliensium præsidium, & Euripides fuga seruatus proxime se eò receperat. Hijs omnibus consideratis Philippus partim ab expugnatione urbis retrahebatur, ob difficultatem rei, partim ob loci opportunitatem ad eam obsidendam inflammabatur: Nam quantum tunc ea urbs detrimenti Achæis atq; Arcadibus afferebat, cum munimentum quoddam, & quasi receptaculum belli tutissimum Eliensibus foret: tantum è contrario, si caperetur, allaturam Eliensibus detrimenti, & munimentum ac receptaculum belli Arcadibus futuram arbitrabatur. Quamobrem in hanc tandem sententiam inclinatus, Macedonibus nunciauit, ut cũ prima luce refectis cibo corporibus omnes instructi

ac parati

ac parati forent. Post hæc Erymanthi pontem transgressus, nemine ob nouitatem ac magnitudinem rei iter eius impediente, sub ipsa urbis mœnia intrepidus uenit. Euripidem, cæterosque qui in ciuitate erant, factum id ancipites consilij fecit: nam neque ui expugnari à se posse urbem adeo munitam existimare Macedones putabant, neque diutius ea anni tempestate obsidionem tolerari. Quamobrem ne proditionem uocati essent ab aliquo intra urbem habitantium uerebantur. Vbi uero nihil eiusmodi in ciuitate tentare uident, magna pars ad defendenda mœnia concurrit. Mercenarij Eliensium per portā castris supereminentē eruptione facta in hostes feruntur. Philippus tribus in locis qui scalas mœnibus admouerent constitutis, & sufficienti Macedonum numero singulis partibus addito, dari per præconem signum iubet. Quo facto incredibili ardore omnes pugnam capessunt. Obsessi principio acerrime propugnantes resistebant, multis ex scalis cum transcendere mœnia conarentur deiectis. Vbi uero & tela, & omnis necessariarum rerum apparatus propugnantibus defuit, utpote qui ex improuiso ad mœnia concurrerant, nec perterriti Macedones retrahebāt gressum, sed in deiecti locum proximus quisque scalas ascendebat, conuersi tandem in fugam obsessi, omnes se in arcem recepere. Ex ijs qui cum rege erant, Macedones quidem mœnia transgrediuntur, Cirtenses uero cum hijs qui ex superiore urbis parte eruptionem fecerant, congressi, ad extremum eos adegerunt, ut abiectis turpiter armis capesserent fugam. Quos ingenti impetu insecuti, multis eorum in itinere interfectis, unà in urbem irruere. Ex quo accidit, ut eodem ferè tempore undique capta urbs fuerit. Vniuersi ciues cum filijs & uxoribus in arcem confugere. Idem ab Euripide factum, reliquisque qui id periculum euaserant, Macedones urbem ingressi, publica priuataque omnia diripuere. Dehinc quietem agentes in ciuitate morabantur. Qui arcem tenebant, cum & cōmeatu, & omnibus necessarijs carerēt, prospicientes futurū, de ditione agere cœperunt. Misso igitur ad regē caduceatore, & accepta uenia mittendæ legationis, principes ciuitatis, & cum hijs Euripidē ad Philippū mittunt. Hij cum rege composuere, ut dedita arce liceret ciuibus simul atque aduenis libere abire. Quo facto rursus in arcem redierunt, iussi à rege, ne prius inde discederent, quàm ipse ex urbe copias eduxisset, ne forte in milites suos incidentes præda fierent. Rex ob tempestatem anni necessariò in ea urbe aliquot diebus moram traxit. In quibus uocatis in concionem Achæis, qui in exercitu erant, multa locutus est de situ atque opportunitate eius urbis ad præsens bellum gerendum, & fidem ac beneuolentiā suam in eam gentem pluribus uerbis commemorauit. Postremo tradere se inquit eam urbē Achæis, quo palàm intelligerent, hoc sibi propositum esse, omnibus in rebus gratificari Achæis, nihilque in rebus illorum studij ac promptitudinis omittere. Quæ cum dixisset, agentibus gratiam Achæis, & beneuolentiam regis amplexantibus, Philippus concionem dissoluit. Nec multo post iussis conuenire militibus, Lassionem uersus exercitum mouit. Psophidij relicta arce in ciuitatem uenere, omnesque in suas quisque domos reuersi sunt. Euripides cum suis primo Corinthum, deinde Aetoliam abijt. Duces Achæorum præsentes Proslaum Sicyonium cum sufficienti præsidio in arce posuere, urbi Pythiam Pellenensem præfecerunt. Hunc finem res Psophidiorum sunt sortitæ. Eliensium præsidium, quod Lassioni erat, perspecta Macedonum præsentia, & hijs quæ Psophidi gesta erant per nuntios cognitis, magnitudine rerum deterriti urbem deseruerunt. Quo factū est, ut Philippus simul & uiderit eam, & ceperit. Hanc quoque Achæis in eadem beneuolentia permanens dono dedit. Similiter Straton ab Eliensibus captum Telphusijs tradidit. Hijs gestis post eius diei diē quintū Olympiā uenit. Hic peractis deo rite sacrificijs, ac epulo publico ducibus facto,

recreatisque

recreatisq; triduo militibus postridie educit copias, & in Eliensem agrum profectus prædandi copiam militibus facit, ipse iuxta Artemisum castrametatus, non longe post abducta inde præda rursus Dioscorium rediit. Vbi crebris per prouinciam incursionibus factis, ingens hominum multitudo capta, plurimi in propinquas uillas, ac locos natura munitos se recepere. Est enim Eliensiũ regio & multitudine corporum, & copia omnium rerum inter cæteras Peloponnesi regiones refertissima: quippe magna pars habitantiũ ita agriculturæ dediti sunt, ut secundam ac tertiam ætatem ruri agentes, multis alioqui diuitijs præditi, nunquam ciuitatem ingrediantur. Quod ideo accidit, quia optimates ciuitatis cultores agrorum curare habent, magnaq; diligentia ac studio obseruant, ne quid uel ad usum uitæ necessarium non habeant, uel per iniuriam ab aliquo patiantur. Videntur autem mihi hoc ueteres instituisse, tum ut allicerent homines ad hanc regionem habitandam: tum potius, quod olim sacrã uitam uiuebant, cum Græcorum omnium propter certamen olympicum concessione sacram & tutissimam regionem habebant, omnium malorum, & omnis bellici tumultus expertes. Postquam uero orta inter Arcades de Lasione & Pisa contentione coacti sunt bellum pro patriæ defensione suscipere, ac pristinam uitæ rationem mutare, nullam amplius curam habuerunt consequendi ueterem illam, & quasi hæreditariam à Græcis libertatem, sed in eodem statu permansere, haud rectam futurarum rerum prouidentiã facientes: nam si, quod omnes à dijs immortalibus precamur, quodq; ut assequamur omnia sustinemus, & quod omnium confessione indubitatum est apud homines bonum, pacem uidelicet atq; cõcordiam, si hoc, inquam, seruato officio atq; iustitia, consequi à Græcis aliqui in perpetuum possint, & uel contemnant id, ac pro nihilo habeãt, uel aliquid pluris æstiment, nónne stultissimi sint, & omni ratione carentes? Sed, per Iouem, dicet aliquis, si qui hanc uiuendi rationem custodiant, inutiles erunt ad resistendum, siquando bello, aut alio iniuriarum genere infestabuntur. At hoc certo perrarum est. Quod si aliquando acciderit, communi Græciæ auxilio defendi poterunt: aut si priuatim ab aliquo offendentur, haud difficile erit per seipsos mercenarios cogere ex pecunijs, quas longa pace ac tranquillitate rerũ cõparauerint. Nunc autem id timentes quod rarissimum est, & præter omnium rationem accidit, cõtinuis bellis ac turbationibus, seq; & regionem suam conficiunt. Hæc quidem libenter de Eliensibus memorauimus: quoniam nulla unquam tempora maiorem eis quàm hæc nostra opportunitatẽ præstitere consequendi eam, de qua locuti sumus, ab omnibus libertatem. Hanc igitur regionem, uti supra diximus, ex ueteri consuetudine passim ac secure populi habitabant. Quamobrem innumerabilis multitudo hominum à Macedonibus capta, multis alioqui in tutiora se recipientibus: quippe ingens hominum & beluarum, ac plurimarum deniq; rerum multitudo congregata erat in propinqua uilla, quæ uulgo Thalamus dicitur, quod regio quæ eam amplectitur arctissima est, ac perdifficilis aditu, & uilla ipsa aspera, ac ferè inaccessa. Philippus cum nunciatum esset, magnam multitudinẽ eò conuenisse, nihil intentatum relinquere uolens, cum mercenarijs militibus loca præoccupat, in aditum eius peropportuna: ipse relictis castris impedimentis, ac magna parte copiarum cum scutatis & leuioris armaturæ militibus per loci angustias procedit, ac nemine iter impediente ad uillã peruenit. Cuius rei magnitudine qui eò confugerant deterriti, & simul imparati ad bellicos usus, atq; insueti: præterea multos per ætatem inutiles ad bellum secum habentes, confestim se dediderunt. In quibus erant mercenarij milites ex uarijs generibus ferè ducenti, quibus præerat Amphidamus dux Eliensium. Philippus omni genere prædæ, & quinque millibus hominum potitus: præterea quadru

pedum

pedum infinita penè multitudine, in præsentia quidem in castra rediit, postea uero, cũ honustus præda miles inutilis ad res gerendas uideretur: motis castris rursus Olympiam remeauit. Appelles unus erat ex tutoribus ab Antigono puero relictis: & tunc autoritate ac gratia plurimum apud regem pollebat. Hic cum agitare animo cœpisset, quo pacto Achæorum gentem in eum statum posset adducere: in quo Thessali erant: nefandum orsus est facinus. Thessali quippe secundum leges suas uiuere, multum * differre à Macedonibus uidebantur, tantum autem aberat ut ab his quicquam differrent: ut omnia instar Macedonum paterentur: atq; ea omnia facerẽt: quæ regibus uiderentur. Quamobrem ad hoc intentus Appelles, eorum, qui in castris erant, tentare animos cœpit. Primo igitur Macedonibus mãdauit: ut semper Achæos, si qui forte loca præoccupassẽt, ex stationibus expellerent, item prædam ab his auferrent, post hæc quamlibet leui ex causa uerberari eos per ministros iubebat, si quis uero aut de huiusmodi iniurijs quererentur: aut auxilium uapulantibus ferrent: ipse eos in uincula ducebat, sperans tandem per hunc modum efficere, ne quid graue Achæis ex consuetudine uideretur: quod regi libitum esset. Cæterum cum congregati quidam Achæici iuuenes ad Aratum uenissent: & consilium Appellis patefecissent Aratus ei rei initio succurrendum ratus, ad Philippum uenit: ductisq; secum iuuenibus rem ordine regi exposuit. Quibus auditis Philippus, iuuenes quidem bono animo esse iussit: utpote quibus nihil tale in posterum contingeret. Appelli in mandatis dedit: ne quid amplius sine ducis sententia de Achæis statueret. Philippus quidem certe & eloquentia ac suauitate orationis in militum concionibus, & in rebus bellicis calliditate atq; audacia, non solum militum, sed omniũ Pelopõnesiorũ iudicio præstabat, nec facile fuisset regẽ reperire pluribus naturæ dotibus ornatũ. Solertia quidem, & memoria, & gratia erat in hoc homine insignis: præterea aspectus imperio dignus, regia potentia, maximum robur, & inaudita in rebus bellicis animi magnitudo. Quibus tot, tantisq; uirtutibus cũ imperij fundamẽta iecisset: quæ tandem causa naturam eius peruerterit: & ex iusto ac pio rege impium ac sceleratum tyrannum fecerit: haud facile esset differere, quamobrem hoc in aliud tempus reseruandum. Nunc ad propositum reuertamur. Philippus, motis ex olympia castris, primo Phariam uenit: deinde Eream: ubi uendita præda, de qua supra memorauimus: pontem supra Alphiũ struxit: uolens illac iter in Triphaliã facere. Per idem tempus Dorimachus Aetolorũ dux petẽtibus subsidium Eliensibus, cum ager eorum deuastaretur: circiter sexcentos Aetolos, & ducem Philidã misit. Hic in Eliensem regionem profectus, acceptis Eliensium mercenarijs numero ferè quingentis, præterea urbanis mille item unà Tarentinis, in sociorum subsidium in Triphaliam uenit: quæ a Triphalo arcade nomen habens in Peloponneso sita est inter Eliensium, ac Messeniorũ regiones. Vertitur autem in Lybicum pelagus, Achæiam contingens ad occidentem hyemalem: continetq; has urbes: Samicon, Lepreon, Hygiannan, Typaneas, Pyrgon, Epion, Bolacas, Tylangion, Phrixan. Quas cum paucis ante temporibus Elienses tenerent: Alphirensium quoq; urbem acceperant: quæ antea Arcadiæ erat: Alliado Megalopolitano, quo tempote tyrannidem exercebat, hanc illis per permutationem tradente. Simulac autem Triphaliam ingressus est Philidas: Elienses quidem Lepreon, mercenarios Alphiram misit, ipse Aetolos secum habens Typaneis morabatur. Philippus, relictis impedimẽtis, & flumine Alphio per pontem traiecto, quod iuxta Ereæ urbis fluit mœnia: Alphiram uenit, quæ in colle quodam sita ex omni parte prærupto plusquam decem stadiorum iter in ascensu continet, Habet aũt in summitate collis arcem, & æneam Mineruæ statuam longe à cæteris specie ac magnitudine differentem.

X Quæ

Quæ à quo, aut cuius sumptibus, quoue tẽpore erecta fuerit, etiã apud eius loc incolas dubitat. Hoc inter omnes constat, opus esse inter omnia opera Hecatodori & Sostrati excellentissimũ. Cum igitur clarus, ac serenus aduenisset dies, Philippus dispositis in aurora pluribus in locis, qui scalas ferebant, & ante eos mercenariorũ ordinibus, ac inde Macedonum collocatis, cum primũ ortus est sol, omnibus mandat, ut facto impetu collem ascendere, ac oppugnare urbem maturent. Quibus mandata peragentibus, accidit ut Alphirenses ad eum semper locum omnes concurrerent, in quo magis eniti Macedonas uidebant. Sub idem tempus Phlippus delectos ex omni numero milites secum habens, clam per prærupta quædam loca ad arcis mœnia deuenerat. Hic oppugnantibus ex omni parte urbem militibus, & scalas undiq; mœnibns admonentibus, Philippus quoq; receptaculum, quod circa arcem erat, aggredi cœpit, eoq; statim, quia uacuum militibus erat, potitus est. Quod ubi Alphirenses ex mœnibus perspexere, recenti periculo deterriti, timentesq; ut occupata à Macedonibus arce, nulla sibi amplius spes salutis relinqueretur, confestim omnes desertis mœnibus ad arcem confugere. Quo facto Macedones subito & mœnia, & urbem occuparunt. Post hæc qui arcem tenebant, missis ad Philippum legatis salutẽ pacti, arcem quoq; dedidere. His rebus peractis, perterriti Triphaliæ populi de sua ac patriæ salute consultabãt. Philidas Typaneis profectus, direptis quibusdam domibus, Lopirum fugit. Talis tunc merces Aetolorum socijs persoluebatur: ut non solum in summo rerum discrimine destituerentur: uerumetiã ea paterentur à socijs quæ uix perpeti ab hostibus debuissent. Typaneatæ urbem è uestigio Philippo dediderunt. Idem Hippanan habitantes fecere. Inter hæc Phialenses auditis quæ gesta in Triphalia fuerant: Aetolorũ societatem detestantes, locũ iuxta Polemarchũ armati cepere. Piratæ Aetolorũ, qui tum forte Messeniorũ gratia in ea urbe morabãtur: principio resistere Phialensibus conati sunt: postea cum animaduerterent uniuersam ciuitatẽ unanimiter cõuenire: à proposito destiterunt & collectis sarcinis suis, ex urbe sunt profecti. Phielenses missis ad Philippũ legatis, seq; & urbem in potestatẽ regis posuere. Quibus peractis, Lepreatæ occupato urbis peropportuno loco, de deijciendo ex urbe Eliensiũ & Aetolorũ, & Lacedæmoniorũ præsidio consilium inierunt. Philidas principio nihil ob eam motus, in ciuitate permanebat. Cũ uero in terra rex Taurionem cum parte copiarum in Philidam misisset: ipse autem reliquo cum exercitu Lepreon ueniens iam nõ longe abesset: Philidas, cæteriq;, qui cum eo erant, nuncio eius rei accepto, animis cecidere. Lepreatæ è contrario audaciores facti, rem dignam memoria peregerunt, quipe mille Eliensibus in urbe existentibus, Aetolis item mille quingentis, mercenarijs Lacedæmonijs ducentis, præterea his arcem obtinentibus, tanta tamen animi magnitudine fuere; ut minime deserendam in tam aspera rerum conditione patriæ salutem existimauerint. Cum igitur Philidas animaduerteret Lepreatas forti animo incœptũ prosequentes; & iam appropinquantes urbi Macedonas intueretur: nulla amplius salutis spe relicta, cum Eliensibus, & Lacedæmonijs arripuit fugam. Lacedæmonij quidem facto per Messenen itinere domum redierunt. Aetoli uero cum duce Philida Samnicum uersus profecti, Lepreatæ ciuitate in potestatem accepta, legatos ad regem de conditionibus tradendæ urbis miserunt. Quibus auditis, rex exercitus sui partem Lepreon misit, ipse cum scutatis, & leuioris armaturæ militibus aliquandiu Philidam persecutus, impedimẽtis omnibus potitus est. Philidas se intra castellum recepit. Hoc in loco rex castrametatus, aduocatis Lepreo cæteris copijs, obsidendæ urbis consilium simulat. Qua re perterriti Aetoli, atq; Elienses, ut qui nullum ad obsidionem remedium præter manus habebant,

bant, agere cum rege de salute cœperũt. A quo accepta fide, inde profecti Elim abiere: rex Samico e uestigio potitus est. Post hæc alijs quoque ad eum suppliciter uenientibus, Phrixan accepit, Tylangion, Epion, Bolacas, Pyrgon, Epicalion. Quibus rebus peractis, Lepreon remeauit, uniuersa Triphalia intra sex dierum spatium ditioni suæ subiecta. Hic Lepreatas pro tempore hortatus, ac sufficienti præsidio in arce collocato, Heream exercitum duxit, Ladice Acarnane duce in Triphalio relicto. Cum autem ad eam urbem peruenisset, prædam omnem inter milites distribuit, postea accepto inde commeatu iter media hyeme Megalopolim tenuit. Quo tempore Philippus in Triphalia uersabatur, Chilon Lacedæmonius regnum ciuitatis ad se spectare existimans, & insolentiam magistratuum in eligendo Lycurgo grauiter ferens, nouarum rerum consilium agitare animo cœpit. Ratus autem facillime se multitudinis beneuolentiam adepturum, si Cleomenem secutus, diuisionis agrorum denuo faciendæ spem inijceret, se ad id peragendum accinxit. Communicato cum quibusdam amicis consilio, participes eius rei ducentos accepit. Verum cum animaduerteret, maximum sibi ad exequendam intentionem suam impedimentum afferre Lycurgum, & magistratus, per quos rex fuerat creatus, huic primum rei prouidendum existimauit. Magistratus igitur cum forte omnes cœnarent, ex improuiso aggressus, crudelissime interfecit: fortuna illis dignam rebus à se patratis pœnam subministrante. Etenim à quo, & cuius rei gratia hoc sunt passi, merito quis illos dicet perpessos esse. Chilon hoc facinore patrato confestim se ad Lycurgi domum contulit, & quanquam ille domi erat, fieri tamen eius compos non potuit: nam per domesticos quosdam, & uicinos clàm abductus occultis, ac penè inuijs locis Pellenem migrauit. Chilon tanta rei opportunitate frustratus, rem grauiter & acerbe ferens, quod consequẽs erat, facere coactus est: profectus enim in forum inimicis omnibus manus iniecit: amicos ac familiares hortatus est, reliquos in spem nouarũ rerum inducere conatus. Nemine autem id factum probante, sed potius irritatis in se ciuium animis timens quod futurũ erat, clàm ex urbe abijt, solusque in Achæiam exul, ac patrio solo eiectus peruenit. Lacedæmonij cognito Philippi regis aduentu, omnia quæ dispersa per prouinciam erant, in oppida reduxerunt. Oppida ipsa præsidijs, ac reliquis necessarijs rebus muniuere: Athenæo Megalopolitanorũ, quia peropportunus locus hostibus uidebatur, funditus diruto. Philippus Megalopoli cum exercitu profectus, Argos per tegetanum agrum contendit, & in ea urbe residuum hyemis cõmoratus est, cum reliquæ uitæ genere, tum maxime rebus in hac expeditione supra ætatis fidem gestis, maximum apud omnes nomen consecutus. Apelles nequaquã iussu regis à proposito retractus, agere paulatim sub iugum Achæos nitebatur. Ad quam rem perficiendam cum obstare Aratum, ac cæteros qui cum eo erant animaduerteret, regemque hijs, & præsertim seniori plurimum tribuere, quod plurimum apud Achæos autoritatis haberet, uirtuteque & prudentia præstaret, hos primum aggredi iniurijs cœpit. Scrutatus quinam diuersæ Arato factionis in Achæia forent, singulos quoque uocari ad se iussit. Hos benigne atque humaniter amplexus, suadendo atque hortando ad amicitiam suam prouocabat: deinde singulos regi commendans, ostendebat eum, si Arati partes foueret, secundum scriptum societatis fœdus Achæis usurum, si uero consilio suo usus illos in amicitiam reciperet, de omnibus Peloponnesijs suo arbitrio dispositurũ. Ad hæc cum comitiorum tempus appropinquaret, de eligendo ex hac factione duce cogitabat. Quamobrem hortari regem cœpit, ut ad cõmune Achæorum concilium Egium proficisceretur, ueluti inde in Eliensem agrum iter facturus. Quibus uerbis persuasus rex, constituto tempore Egij affuit, & partim per se

ipsum hortando, partim per suos deterrendo, uix tandem uoti compos euasit. Itaq; dux electus est Eperatus. Timoxenus uero quem Aratus nominauerat, repulsam habuit. Post hæc Philippus motis Egio castris, factoq; per Patras & Dynen itinere, contulit se ad castellum, quod Murum incolæ uocāt, in Dymensium agro situm, & non multo ante tempore, ut supra memorauimus, ab Euripide captum. Quod dum cupide reddere Dymensibus festinat, instructo, paratoq; exercitu aggressus, usqueadeo præsidiū Eliensium terruit, ut confestim seq; & castellum dediderint, haud magnum quidem situ, sed & natura loci, & mœnibus munitissimū: quippe minorem quàm quatuor stadiorum circuitum continet: mœnia uero in altum plus triginta ulnis eriguntur. Hoc mox Dymensibus restituto Philippus, per prouinciam prædabundus discurrit. Qua passim ferro igniq; deuastata, omni genere prædæ onustus Dymen remeauit. Appelles assecutum se propositi partem existimans, quod dux ex sententia sua fuerat electus, rursus se ad Aratum uertit, cupiens regis animum ab illo prorsus alienum facere. Orsus autē est calumniam ex causis, quas dicemus. Amphidamus Eliensium dux in uilla, quam Thalamum uocant, sicuti supra memorauimus, captus simul atque in Olympiam cum reliquis captiuis missus peruenit: tentare per quosdam regis colloquium cœpit. Ad quem cum delatus fuisset, posse se inquit Elienses in amicitiam ac societatem eius asciscere. Quibus uerbis persuasus rex sine mercede Amphidamū dimisit, iussum nunciare Eliensibus, si inire secum societatem uellent, omnis se captiuos gratis dimissurum, prouinciam ab omni periculo tutam seruaturū, permissurum præterea, ut in libertate uiuerent, nullum præsidium apud eos positurum, nullum tributum exacturum, potestatem conducendi mercenarios, cum res suæ ferrent, illis permissurum. Ea cum audiuissent Elienses, quanquā magna atque utilia offerebantur, conditionem tamen renuerunt. Ex quo Appelles sumpta occasione calumniæ ad Philippū profectus, Aratum inquit, cæterosq; eiusdem factionis Achæos ueram amicitiam cum Macedonibus nequaquam seruare, nec in uera societate cum eo permanere: siquidem hos fuisse causam, ne Elienses oblatam sibi societatis conditionem acciperent: nam quo tempore Amphidamum ex urbe Olympia olim miserat, priuatim hominem allocutos suasisse, nequaquam expedire Peloponnesijs, ut Philippus Eliensium dominus fieret: ob eam causam Elienses spretis conditionibus pacis, amicitiam cum Aetolis seruare, bellumq; Macedonū pati. Hijs auditis Philippus, accersiri Aratum cum Achæis iubet, & in eorum conspectu Appellem eadem omnia referre. Qui cum ad præsentiā regis uenissent, Appelles ea omnia audacter atq; intrepide locutus est: ac postremo rege adhuc tacente, talia quædam subiunxit. Quandoquidem uos ita ingratos rex ô Arate, ac fraudulentos reperit, statuit conuocatis Achæis, & ratione facti exposita, in Macedoniam reuerti. Ad hæc Aratus senior, debere inquit regem nemini quicquam temere credere: sed cum aduersus socios, atq; amicos aliquid narratur, rem omnem prius discutere, quàm calumniæ fidem adhibeat: hoc enim regium esse, & in omni genere rerum utile. Quamobrem in præsentiarū in hac calumnia Appellis uocandos esse, qui rem audiuerunt, ipsum Appellem unà introducendum, nihil deniq; omittendum, quod ad inuestigandam ueritatem pertineat, antequam conuocati Achæis rem illis detegat. Quæ dicta cum regi placuissent, & se respondisset diligenter rem uestigaturum, in præsentia quidem abierunt. Paucis uero interiectis diebus, cum Appelles nullam rerum à se dictarum probationem fecisset, fortuna optimum innocentiæ testimonium Arato subministrauit. Etenim Elienses quo tempore Philippus prouinciam deuastabar, Amphidamum suspectum habentes, capere eum decreuerant, ligatumq;

Aetoliam mittere: quod sentiens Amphidamus fuga clàm facta, primo Olympiam uenit, deinde factus certior, Philippum Dyme ad dispensandam prædam commorari, summa celeritate ad eum profectus est. Aratus cum primum nunciatum est, eiectum patrio solo Amphidamum adesse, lætitia affectus, ut qui à se sciebat nihil aduersus Macedonas commissum, regem adit, & ut Amphidamum uocet, precatur: hunc enim optime reddere rationem posse de hijs, quæ sibi ascribebantur, utpote cui hæc fuissent dicta. Præterea hunc uera facile elocuturum, cum Philippi gratia exul atque extorris patria sit, omnemque in eo spem repositam habeat. Quibus uerbis motus rex, cum Amphidamum ad se uocasset, inuenit Aratum falsò ab Appelle calumniatũ fuisse: quapropter hunc post eum diem in maiori semper existimatione, & gratia habuit: Appellis uero factum tulit molestissime, sed propter summã uiri autoritatem hoc, ut alia pleraque, pati æquo animo cogebatur. Appelles nequaquam ob hanc causam mutato consilio, Taurionem qui Peloponnesiacis rebus præfectus fuerat, magistratum sub laudis specie id consecutus: hunc enim dicebat aptissimum esse, qui cum rege in castris uersaretur, uolens ipse alium illius loco Peloponnesijs præficere: nouus quippe modus calumniæ inuentus est, non uituperando, sed laudando famæ ac commodis hominum insidiari. Quod uitium in aulis principum ortum usqueadeo inoleuit, ut ea loca tanquam proprias quasdam sedes sibi uideatur elegisse. Similiter Alexandrum, cui cura regij corporis mandata fuerat, remouere ab eius officio nitebatur, uolens custodiam corporis regij ipse habere, ac omnem denique ordinem à Philippo relictum peruertere. Siquidem Antigonus optime, dum uixit, de filio & de regno meritus, optime & moriens futuris rebus prouidit: etenim reliquit testamentũ, in quo Macedonibus iussit, quid quisque facere, cuius rei habere curam deberet, studens omnis causas ambitionis ac discordiæ, quæ in eius aula oriri potuissent, è medio tollere. Ex hijs igitur qui secum militabant: Appellem filij tutorem constituit: Leontium scutatis militibus præposuit: Megaleam scribis præfecit: Taurioni Peloponnesiorum: Alexandro regij corporis curam reliquit. Leontium quidem, & Megaleam prorsus iam sub se Appelles habebat. Alexandrum uero & Taurionem mouere locis suis constituerat, quo per se, & suos amicos administrarentur: quod profecto facillime perfecisset, nisi ab Arato fuisset impeditus: nunc autem imprudentiæ & cupiditatis suæ pœnas luit: nam quod in alios patrare totis uiribus nitebatur, id ipse ab illis breui post tempore passus est. Quæ res quomodo acciderit, dicere in præsentia supersedebimus, finem huic libro imponentes: in sequentibus uero singula suis locis conabimur referre. Philippus gestis, quas supra memorauimus, rebus, Argos uenit: ubi ipse cum amicis, quod superfuit hyemis, commoratus est, copias uero in Macedoniam remisit.

POLYBII HISTORIARVM LIBER QVINTVS, NICOLAO PEROTTO INTERPRETE.

Nnus imperij Arati circa ortum Pliadis perfectus est, ita enim tempora Achæi dimetiuntur. Quamobrem hic quidem dimisit, Epyratus uero suscepit imperium: dux Aetolorū erat Dorimachus. Eodem tēpore ineunte iam æstate, Annibal exardescente iam inter Romanos & Carthaginenses bello copias è noua Carthagine deduxerat, & traiecto Ibero festinabat in Italiā transire. Romani T. Sempronium cum exercitu in Africam, P. Cornelium in Hispaniam mittebant. Antiochus & Ptolemæus Syriacum bellum incœperant. Philippus rex cum summa egestate cōmeatus, & pecuniarū eius exercitus premeretur, uocari Achæos ad concilium per magistratus iussit. Postquam multitudo omnis secundum patriæ ritum Egium conuenerat, uidens rex Aratum ob iniuriam, quā in comitijs passus ab Apelle fuerat, grauiter esse afflictum: Eperatum uero hominem natura ignauum, ac desidiosum contemni ab omnibus, ac ludibrio haberi, intellecta ex hoc imprudentia Appellis & Leontij, inclinare rursus ad Aratum animum cœpit. Persuasis igitur magistratibus ut Sycionem concilium transferrent, seniorem ac iuniorē Aratum humaniter allocutus, ac culpam omnem factorum in Appellem refundens, hortatus est eos, ut in ea qua primo erant, uoluntate permanerent. Quibus assentientibus, confestim ingressus concilium, cum prædictorū fauore quæcunq; ad res præsentes necessaria uidebātur, peregit: siquidem decretū est ab Achæis, ut mox quinquaginta talenta, hoc est trium mensiū militibus stipendiū regi persoluerentur, modij frumenti ad decem millia: post hac uero quandiu in Peloponneso Philippus cum exercitu moraretur, decem & septem talenta. Quibus peractis, Achæi in suas quisq; ciuitates reuersi. Regi autem postquam copiæ ex hibernis redierunt, optimū factu uisum, si maritimo itinere hostes aggrederetur: uidebat enim hoc modo se quidem ex improuiso undecunq; irrumpere in hostilem terram posse, hostes uero minime sibi inuicem posse opitulari, simul magno spacio inter se distantes, simul nouitate naualis belli, & repentino hostium aduentu perterritos: cum Aetolis enim, & Lacedæmonijs, & Eliensibus bellum eodem tempore gerebat. Cum igitur in hanc sententiam inclinasset animum, naues Achæorum, & suas in Lechæo Corinthiorum portu congregabat: iubens, ut interea temporis remigio milites exercerentur. Enimuero Achæi & in terrestribus prælijs, cum instructa acie dimicant, præstantissimi sunt, & in bellis naualibus ad repentina certamina paratissimi: præterea uallis, ac fossis faciendis nemini secundi, nullum in hijs rebus laborem formidantes, ac deniq; tales, quales Hesiodus Aeacidas introducit bello potius, quàm conuiuio gaudentes. Rex itaque cum Macedonibus Corinthi morabatur, in apparatu rei naualis occupatus. Appelles cum neq; mutare regis animum posset, impatiensq; superioris foret, coniurationem cum Leontio & Megalia facit, ut hij duo præsentes, cum temporis opportunitatem nacti forent, consilia & progressus regios impedirent, ipse Chalcidem profectus, undique regio exercitui cōmeatum intercluderet. Quibus ordinatis, extemplo Chalcidem proficiscitur: ubi adeo constanter iuramentum seruauit, ut tandem coēgerit regem propter inopiam rerum necessariarū uasa argentea, & reliquam supel

lectilem

lectilem pignori deponere. Congregata autẽ classe, & Macedonibus remigio instructis, Philippus frumento stipendioq; militibus dato, Corintho soluit ac tertio post die Patras appulit, habens Macedonũ sex millia, mercenarios mille & ducentos. Sub idem tempus Dorimachus Aetolorũ dux Agelaum, & Scopam Eliensibus misit cum nouis Cretensibus quingentis. Elienses ueriti, ne ad obsidionem Cyllenes Philippus ueniret: conducendis mercenarijs militibus, & nouo urbanorum delectui habendo operam dabant. Cyllenem ipsam summo studio muniebant. Quibus cognitis Philippus mercenarios Achæorum, & Cretenses, quos secum habebat: præterea gallorum equitum aliquos, & delectorum ex Achæia circiter duo millia peditum Dyme reliquit: ut eum locum tutum à conatu Eliensium seruaret. Ipse, cum pauloante Messenijs & Epirotis scripsisset, item Acarnanibus, et Scerdilaide: ut singuli cum nauibus suis sibi in Cephalenia occurrerent; patris profectus, in Cephaleniam ad castellum Pronnos nauigauit. Hic cum & castellum ipsum obsidionis impatiens, & regionis angustias animaduertisset: cum classe progressus, Paleam appulit, uidensq; eam regionẽ refertam frumento, & ad nutriendum exercitũ opportunissimã, demissis in terrã copijs, circa urbis mœnia castrametatus est, naues in terram subduxit: ualloq;, & fossa circundedit. Macedones frumentatũ dimisit, ipse circum urbem profectus, de erigendis machinis, parandisq; rebus ad expugnationẽ loci necessarijs cogitabat: uolens simul & præstolari aduentum sociorum: & urbem hanc ditionis suæ facere: tũ ut præcipua cõmoditas, quam è mari habebãt, Aetolis eriperetur (siquidem Cephaleniorũ nauigijs noctis tempore in Peloponnesum nauigabant, & Epirotarum, & Acarnenium littus depopulabantur) tum ut hanc urbem ueluti quoddam receptaculum aduersus hostilem terram socijs pararet. Cephalenia enim in littore Corinthiaci sinus posita Siculum aspicit pelagus, imminetq; ijs partibus Peloponnesi, quæ ad Septentrionẽ & Occidentem uergũt, & præsertim Eliensiũ prouinciæ. Epyri uero & Aetoliæ, & Acarnaniæ, ijs partibus, quæ ad Meridiem, & Orientem spectant. Ob quã rem cum hic locus & ad cõgregationem sociorũ esset cõmodissimus, & ad offendendas hostiũ ciuitates, ac sociorũ tuendas peropportune positus, omni studio subijcere ditioni suæ insulam decreuit. Cũ autẽ animaduertisset, omnis alias partes ciuitatis partim mari, partim præcipitijs esse circundatas, breuem uero quendam locum, qui Zacynthum aspicit, planum esse, hic erigere machinas decreuit, omniaq; ad obsidionẽ necessaria parare. Philippus itaq; in huiusmodi rebus uersabatur, Interea quindecim lembi à Scerdilaida uenerunt, plures enim missurũ se in præsentia negauit, ob recentes quasdam seditiones nuper in Illyrio ortas. Venit & ab Epyrotis, & Acarnanibus, & Messenijs, uti statutum fuerat, supplementum sociorũ. Rex paratis rebus ad obsidionẽ necessarijs, & telis ac balistis opportunis locis dispositis, milites pro tempore hortatus, machinas urbi admouet, per quas factis cuniculis, è uestigio non parua pars muri fracta, & adhibitis trabibus sustentata est. Tanta est Macedonum in huiusmodi rebus experientia. Philippus ad mœnia propius accedens, hortari ad pacem obsessos cœpit. Quibus conditionem respuentibus, repente iniecto igni omnẽ eam partẽ muri funditus euertit. Quo facto primos immittit scutatos, qui sub Leontio erant, iussos, ut per eum locum facto impetu in urbẽ irruant. Leontius memor coniurationis, & opportunitatem peragendæ rei obseruans, tres iuuenes de suis, qui cæteros in ingressu urbis præcedebant, admonuit, ut urbis captiuitatem impedirent, partim primatos duces corrumpentes, partim ipse ueluti ex formidine ignauiter se habẽtes. Ita tandẽ ex urbe turpiter eiecti sunt, multis uulneribus acceptis, quãquã facillime cõsequi uictoriã potuissent. Rex & formidinẽ ducũ, & sauciorũ multitudinem

conſpicatus, obſidionē diſſoluit. Poſthæc uocatis ad ſe amicis, quid in poſterū agendum foret, conſulebat. Interea Lycurgus Meſſenem cum exercitu uenit. Dorimachus medietatem Aetolorum habens, in Theſſaliam copias deduxit. Quibus de rebus legati ad regem ab Acarnanibus, & à Meſſenijs uenere: ab Acarnanibus quidem precantes, ut in Aetolorum terram exercitum duceret: quo & Dorimachum à cepto itinere reuocaret: & omnem hoſtilem agrum depopularetur, atq; uaſtaret: A Meſſenijs uero præſidium petentes, & ſimul docentes, flante tunc borea, unius diei iter è Cephalenia Meſſenem eſſe. Quamobrē Gorgon Meſſenius repentinā, atq; ob id ſumme utilem fore profectionem dicebat. Leontius nequaquam immemor coniurationis factæ, Gorgoni aſſentiebatur: manifeſte uidens per hunc modum futurum, ut toto ueris tempore nil à Philippo fieret, ſiquidem tranſitus Meſſenem quam facilimus erat: digreſſio uero ab ea urbe, adhuc durantibus uentis, omnino impoſſibilis, ex quo manifeſtum fiebat: Philippum, ſi eò cum exercitu trāsfretaret: reliquam ueris partem ocioſum futurum: Aetolos uero interea Theſſaliam, atq; Epirum peragrantes, omnia ferro igniq; uaſtaturos. Hic ergo hæc, & alia huiuſmodi conſulebant. Aratus uero ſententiæ erat planè diuerſæ, quippe in Aetoliam nauigandum eſſe exiſtimabat. & illis primum rebus incumbendum. nam cum Aetoli in expeditionem cum Dorimacho eſſent profecti: optimum eſſe tempus rebatur ad populandam, deuaſtandamq; prouinciam. Rex partim nihil iam Leontio credens ob rem male in ſuperiori obſidione geſtam, partim Arati prudentiam expertus, huius ſequi conſilium decreuit. Quamobrem Eperato Achæorum duci ſcripſit: ut ſubitarijs legionibus paratis, Meſſenijs ſuppetias ferret, ipſe è Cephalenia profectus, perendie noctu Leucadē cū claſſe appulit, iter inde tenuit per Ambraciū ſinum: qui, ut ſupra diximus, è Siculo mari defluens in mediterraneam Aetoliæ partem extenditur. Cum autem ad paludes appuliſſet: paululum ibi ante lucem commoratus, refici cibo milites, & depoſitis ſarcinis expeditos impoſterum eſſe iuſſit: ipſe conuocatis ducibus uiarum, de locis, ac ciuitatibus, quæcunq; neceſſaria, erant, ſcrutatus eſt. Sub idem tempus Ariſtophantus cum multitudine Acarnânum uenit, quippe Acarnânes multa, ac difficilia ſuperioribus temporibus ab Aetolis perpeſſi, ulciſci iniurias ſuas cupiebant. Quamobrem libenter ſuſceptis hoc tempore Macedonibus, armati conuenere, non ſolum quibus lex iubebat uerumetiam ſeniorum plerîq;. Nec minori ſtudio ad hoc ipſum moliendū erant Epirotæ, ob ſimlies cauſas: ſed propter magnitudinem prouinciæ, & repētinum Philippi aduentum mouere ſe in tempore nequiuerant. Aetolorum mediam partem, ut ſupra diximus, Dorimachus habebat: reliquos in prouincia dimiſerat: ut ſi quid noui accideret, præſto eſſent. Rex relicto ad cuſtodiam impedimentorū ſufficienti præſidio, à palude poſt Meridiem profectus, progreſſusq; ad ſexaginta ſtadia, caſtra ponit. Vbi cum aliquantul conſtitiſſetū: refectis cœna militum corporibus, iter proſequitur: continuatoq; per noctem labore ante diluculum ad flumen Acheloum uenit, inter Cenopem, & Straton, ſtudens repentino atq; improuiſo itinere Thermum aduenire. Leontius & Megalias duabus rationibus præuidebant regem uoti compotem futurum: Aetolos uero peiores partes habituros: una: quod repētinus foret & omni ſpe celerior Macedonum aduentus: altera: quod Aetoli minime unquam exiſtimantes Philippum per loca adeo aſpera ac difficilia iter facturū, improuidi, atq; imparati, manebant. Quamobrem hæc animo agitantes, & memores coniurationis factæ, Philippum hortabantur: ut poſitis iuxta Acheloū caſtris, exercitum à nocturno labore reficeret: futurum hoc modo putantes, ut interea Aetoli ſpatium aduocandi auxilia haberent. At Aratus id tempus opportuniſſimum eſſe ad exe-

quendum

quendum consilium regis existimans: Leontium uero & Megaleam fraudulenter progressus regios impedire, Philippum obtestatur, ne tantam temporis opportunitatem amittat. A quo persuasus rex, & iam Leontium ac Megaleam stomachari incipiens, iter prosequitur, & Acheloo flumine traiecto, Thermum uersus exercitum ducit, ferro ignique inter eundum prouinciam deuastans. A sinistra quidem urbes relinquit, Straton, Agrinium, Thestiam: à dextra uero Conopem, Lysimachiam, Trichonium, Phyteum. Cum ad urbem uenisset, nomine Methapam, quæ est inter Trichoniū & paludem, distatque à Thermo circiter sexaginta stadia, uersis repente in fugā Aetolis, locum occupat, & quingentorum militum præsidium intus ponit, ut hac urbe ueluti quodam receptaculo in adeundis, atque egrediendis angustijs uti posset: est enim omnis circa paludem locus montuosus, atque difficilis & densissimis syluis undique circundatus. quamobrem & uiam habet asperam, ac penè inuiam. Post hæc mercenarios in fronte collocat, postea Illyrios, deinde scutatos ac legionarios milites secum accipiens, per angustias procedit, sequentibus à tergo Cretensibus, & à dextra Thracibus præsidij gratia collocatis: nam à sinistra tutos palus faciebat ferè per spatium triginta stadiorum. Superatis breui tempore angustijs, adhuc magna nocte Thermum uenit: ubi castris positis, copiam suis fecit grassandi inhabitatores, ac per omnem agrum discurrendi, & domos in ipso Thermo diripiendi refertas non solum frumento, & omni genere cōmeatus, uerumetiam pretiosissima Aetolorum supellectile: nam quia singulis quibusque annis Aetoli nundinas, & festa, & comitia in hoc loco celebrabāt, unusquisque ad huiusmodi apparatum preciosiores res suas deferebat, tum etiam quia eum locum præter cæteros tutissimum arbitrabantur: quippe quem nemo unquā ingredi fuisset ausus, & natura talis erat, ut quasi quædam arx totius Aetoliæ uideretur. Quamobrem ex longa pace ac quiete plenæ erant bonorum omnium non solum propinquæ templo domus, uerumetiā circunstantes omnes loci. Per eam igitur noctem omni genere prædæ referti ibi quietem egerunt: sequenti die preciosissima quæque bona eligentes asportauere, reliqua igni imposuerunt. Simili modo ex armis, quæ è porticibus pendebant, optima quæque sustulerunt, nonnulla permutauere, reliqua incendio consumpserūt: erant autem ultra quindecim millia. Et hucusque quidem omnia secundum leges belli iuste, integreque sunt gesta: quæ uero sequuntur, quomodo dici oporteat, nescio. Memores enim eorum, quæ Aetoli in templo Iouis Dodonæi gesserant, porticus omnes demoliti sunt, ornamenta quæ maximo studio, atque impensa adhibita fuerant, deiecerunt, neque solum superiorem partem incendio concremarunt, uerumetiam mœnia ipsa funditus eruere: euerterunt statuas numero ultra duo millia, quamplurimas etiam fregerunt, ab hijs duntaxat abstinentes, quæ uel figuras, uel inscriptiones deorū habebant. Quæ quibusdam recte, meritoque Philippus, & cæteri facere uidebantur: ego autem contra existimo, quod an recte sentiam, facile est unicuique considerare, non procul ab alterius generis, sed ab eiusdem familiæ regibus repetitis exemplis. Antigonus cum bello Cleomonem Lacedæmoniorum regem fugasset, Spartæ dominium consecutus, tantum abfuit, ut quicquam sæuius in populum cōmitteret, ut non moderatus solum, uerumetiam mitis aduersus hostes fuerit, restitutaque Lacedæmonijs patriæ libertate, ac multis beneficijs, & publice, & priuatim impensis, domum redierit. Ex quo non solum in præsens tempus beneficijs, uerumetiam post mortem Saluator appellatus est, nec apud Lacedæmonios tantū, sed apud omnes nationes immortalem laudem, ac gloriam consecutus. Atqui Philippus qui primus Macedoniæ regnum auxit, nomenque familiæ suæ longe lateque propagauit, cum prælio Athenienses in Cheronia uicisset, non tantum

armis, quantum dexteritate morum, & quadam naturæ benignitate consecutus est; armis enim eos tantummodo superauit, qui sibi in prælio obstiterunt, mansuetudine uero atque clementia omnes Athenienses, atque adeo ciuitatem ipsam sui iuris fecit, non ira, aut indignatione aliqua prosecutus uictos, sed tamdiu cum hoste dimicans, quoad oblata ei occasio foret ostendendæ benignitatis, ac uirtutis suæ: enimuero Atheniensibus, quos passus fuerat infestissimos, & captiuos gratis remisit, & bello consumptorum corpora sepulturæ tradidit, reliquiasque funerum, ut ad sepulchra maiorum deferrent, ultro hortatus est: post hæc Alexandrum filium cum amico Antipatro, qui pacem cum hijs, amicitiamque iungeret, Athenas misit: ex quo consecutus est, ut elati Atheniensium animi magnanimitate eius uicti sibi in posterum obsequentissimi fuerint, semperque ad omnia regis iussa promptissimi. Quid Alexander? Huius ira adeo in Thessalia incruduerat, ut habitatores omnes in seruitutem adegerit, urbem funditus euerterit, principes ciuitatis alios in seruitutem, alios in exilium redegerit, bona omnium occuparit, non tamen usqueadeo indignatio eius processit, ut quicquam in templa deorum immortalium committeretur, quin omnem curã, studiumque adhibuit, ne qui uel inuiti aliquo modo phana uiolarent. Idem cum in Asiam transisset, ut Persas male de Græcis meritos ulcisceretur: de hominibus quidem dignas rebus ab hijs patratis pœnas sumpsit, à templis uero deorum prorsus abstinuit, quanquam Persæ circa hanc partem maxime in Græcia deliquerant. Hæc tunc considerare Philippus debebat, ne tam principatus, quàm uitæ ac morum prædictorum regum æmulus, atque hæres existimaretur: hic uero ut Alexandri, ac Philippi affinis uideretur, summum per omnem uitam studium, industriamque adhibebat, ut uero æmulus atque imitator haberetur, ne minimam quidem habebat curam. Quamobrem diuerso uitæ genere à supradictis regibus recedens, diuersam de se apud omnes gentes opinionem relinquebat, sicuti hoc tempore fecit: nam cum parem iniuriam referre Aetolis conaretur, ueluti malum malo curaturus, nihil se delinquere existimabat, obijciensque Scopæ, & Dorimacho impietatem, qua usi in templo Dodonæi Iouis fuerant, in eodem uersari se crimine non uidebat, longe profecto à ueritate aberrans: etenim sæuire quidem in hostes, & eorũ castella hortus, ciuitates, uillas, naues, fructus deuastare, aliaque hijs similia facere, per quæ hostium uires debilitentur, confirmentur, atque augeantur, suæ unicuique leges ac iura belli permittunt, ea uero destruere, quæ nec proprijs rebus emolumenti aliquid afferunt, nec hostibus detrimenti, ut sunt templa, porticus, statuæ, aliaque huiusmodi, rabiosi hominis est, ac plane furentis: neque enim ad internitionem usque pugnare cum hostibus bonum uirum decet, sed quo ad eorum qui deliquerunt, malefacta purgata sint, atque correcta: quippe tyranni opus est, malefaciendo suis cum terrore inuitis imperare, in mutuo semper odio cum subditis uersantis, regis uero contra, benefaciendo uniuersis cum liberalitate atque clementia sponte subiectos gubernare, in mutua semper beneuolentia ac charitate cum ciuibus uiuentis. Magis autem errorem Philippi quis agnoscet, si ante oculos posuerit, quod de ipso iudicium uerisimile erant habituri Aetoli, si contraria fecisset, & neque porticus, neque statuas deiecisset, neque ornamenta è templo sustulisset. Equidem optimum ac sincerissimum puto, ut qui conscij essent, quæ in templo Iouis Dodonæi gessissent, & aperte intuerentur Philippum facere quidem, quæ uellet, potuisse, etsi crudelissime fecisset, merito id uideri fecisse, tamen ob humanitatem ac magnitudinem animi noluisse illorum impietatem imitari, manifestum est eos errorem suum damnaturos fuisse: Philippum uero laude atque admiratione prosecuturos, quod regie ac magnanimiter & pietate

tate erga deos, & ira aduersus se usus fuisset: enimuero benignitate atque clementia hostem uincere, quam armis præstat: hic enim necessitate ut pareant homines inducuntur, illic uoluntate, & hic qui sæpe iactura errata corriguntur, illic sine aliquo detrimento emendantur delinquentes: præterea quod maius est, hic magnam laudis partem commilitones sibi uendicant, illic omnis uictoria tribuitur duci: Ex quo fit, ut non desint fortassis, qui magnam partem rerum à Philippo gestarum non illi propter ætatem tribuant, sed hijs, qui unà militabant: è quorum numero erat Aratus, & Demetrius Pharius: de quibus non difficile esset affirmare, etiam si quis tunc non interfuissent, hoc de quo loquimur, impietatis consilium alterius illorum fuisse: nam præter totius uitæ institutum, in qua Aratus nihil unquam temere, aut petulanter fecisse cognoscitur: Demetrius uero ferè omnia è contrario, multa quoque sunt particularia hoc ipsum indicantia, de quibus suo loco dicemus. Philippus (hinc enim paulo ante digressi sumus) omni genere prædæ onustus Thermo proficiscitur, & per eam per quam uenerat, uiam iter facit, præmissis impedimentis, & grauioris armaturæ militibus: Acarnanibus uero & mercenarijs in extremo ordine collocatis, festinans angustias loci celeriter pertransire: siquidem uerebatur, ne Aetoli opportunitate locorum freti, suos à tergo aggrederentur, quod mox factum est: etenim Aetoli fere ad tria millia in unum congregati, quandiu Philippus in altiori parte fuit, minime illi appropinquarunt, sed in quibusdam locis occultis Alexandro duce permansere: simulac uero extremi moueri cœperunt, repente impetu facto, ultimos aggrediuntur. Orto tumultu, Aetoli magnam in opportunitate locorum spem habentes, audacius illos persequebantur. Philippus cum callide futura præuidisset, sub quodam colle Illyrios, & plerosque scutatorum occulte reliquerat. Ii insequentes Aetolos conspicati, tanto impetu in eos irruperunt, ut ex illis repente centum & triginta desiderati fuerint, totidem ferè capti, reliqui fœda ac turpi fuga salutem quæsierint. Acarnanes & mercenarij re felicer gesta, mox Paphium incenderunt, deinde angustias summa celeritate prætergressi ad Macedones peruenere. Philippus iuxta Metapam castrametatus, aduentum suorum expectabat: sequenti die destructa Metapa, castra mouit, peruenitque ad urbem, quam Atras uocant: postridie iter prosecutus, omnem regionem deuastauit, positisque iuxta Conopem castris, omnem sequentem diem ibi permansit: adueniente deinde luce, iter uersus Stratum tenuit, traiectoque Acheloo castra per iactum sagittæ, procul ab urbe posuit, crebris certaminibus alliciens oppidanos: audierat enim Strati esse Aetolorum peditum ad tria millia, equites ferè quadringentos, Cretenses circiter quingentos. Nemine autem exire urbem audente, motis rursus castris, primo ueluti ad paludem, & naues iter facturus conuertit: cum deinde extremi milites prætergredi urbem cœpissent, pauci ex Aetolorum equitibus irruptione facta, eos aggrediuntur: mox concurrente ex urbe Cretensium multitudine, & plerisque Aetolorum in equitum subsidium uenientibus, cum periculum Acarnanibus immineret, in hostes conuersi, prælium collatis uiribus capessunt. Diu uaria uictoria fuit: ad extremum Illyrijs à Philippo in subsidium mercenariorum missis, Aetoli uicti passim fugere: magnam partem eorum regij milites usque ad portas urbis, & ad mœnia sunt persecuti, centum ex hijs inter sequendum interfectis: reliqui deinceps haud exire urbem ausi. Regiæ copiæ tuto ad naues peruenere. Philippus positis castris, gratias dijs egit, quod res prospere atque ex sententia successissent: parato deinde epulo, duces omnes uocari in conuiuium iussit. Megaleas & Leontius regiam felicitatem grauiter & iniquo ani-

mo ferebant, ut qui Appelli iurauerant se omnis regios progressus impedituros: tantum autem aberat, ut id efficere possent, ut continue omnia Philippo magis secundarent. Venerunt igitur ad cœnam adeo tristes & solliciti, ut facile regi, & cæteris, qui aderant, animum suum ostenderent: soluto uero conuiuio, cum crebris poculis uterque incaluisset: Aratum querentes, ad tentoria reuertebantur: quem cum forte in itinere offendissent, primo maximis conuitijs eum affecere, deinde lapidibus aggredi cœperunt. Multis autem in utriusque partis subsidium concurrentibus, ingens seditio in castris orta. Philippus audito tubæ sono, misit qui rem inquirerent, tumultumq; inter milites sedarent. Aratus his rem omnem, uti gesta erat, exponens, & eorum qui intererant testimonium afferens, mox ad tentorium reuersus est. Leontius clàm se è tumultu subtraxit. Megaleam & Crinonem uocatos ad se Philippus grauiter, atque acerbe allocutus est: qui cum superbe regi respondissent, dicentes se non prius ab incœpto destitutos, quam dignam mercedem Arato persoluissent, indignatus rex subito uiginti talentis mulctatos custodiri in uinculis iussit: postridie uocatum ad se Aratum, ut bono animo esset rogauit, opportune se rebus omnibus prouisurum pollicitus. Leontius ubi nunciatum est, Megaleam in uinculis esse, armata manu ad regis tentorium uenit, ratus adhuc penè adolescentem regem timore perculsum è uestigio sententiam mutaturum: ubi ante regis conspectum fuit, rogat quisnam Megaleæ manus inijcere præsumpsisset? & quis eum in uinculis posuisset? rege id à se factum magnanimiter respondente, perterritus Leontius & quasi gemens abijt. Rex inde cum classe profectus, extemplo Leucadem uenit: ubi constitutis, qui prædam inter milites diuiderent, ipse conuocatis amicis, de Megalea sententiam rogauit. Vbi Arato Leontij iniurias repente cladem, quam tempore Antigoni intulerat, item coniurationem, quam cum Appelle fecerat, & impedimentum, quod Paleæ præstiterat, commemorante, & ad hæc omnia testes adducente, cum Megaleas & Crinon nihil quod responderi posset, haberent, omnium iudicio condemnati sunt. Et Crinon quidem in uinculis permansit. Megaleas uero fideiussione Leontij dimissus est. Appellis igitur & sociorum conditio hæc erat, longe secus quam sperauerant, succedentibus rebus: nam qui iniecturos se regi formidinem putabant, & per eum modum facile quicquid uellent, consecuturos, omnia planè contraria sunt experti. Dum hæc gerebantur, Lycurgus nulla re memorabili facta, ex agro Messeniorum recessit: post hæc rursus Lacedæmona cum exercitu profectus, Eleam urbem cepit: cuius ciues cum in arcem omnes confugissent, hanc obsidione cinxit: ubi aliquandiu commoratus, cum tandem nihil se proficere intelligeret, rursus Spartam reuersus est. Elienses cum per Dimensium agrum grassarentur, in insidijs dispositi equites, qui subsidij gratia uenerant, facile in fugam uerterunt, & Gallorum quidem non paucos interfecere: ex urbanis uero captiuos ceperunt Polymedem Egiensem, & Agesipolem, ac Diodem Dymenses. Dorimachus principio in expeditionem cum Aetolis tantummodo exiuerat, ratus se, ut supra memorauimus, tutò deuastare Thessaliam posse, ac Philippum propterea Paleæ obsidionem soluturum: ubi uero Chrysogonum, & Patreum comperit in Thessalia ad capessendum prælium paratos esse, nequaquam est ausus descendere in campos, sed per summitates montium exercitum ductabat: postquam autem allatus est nuncius de Macedonum profectione in Aetoliam, motis repente è Thessalia castris, in suorum subsidium uenit: ubi cum discessisse iam ex Aetolia regem comperisset, consilij inops, & cœptis omnibus frustratus, in mœrore, sollicitudineq; permansit. Rex Leucada cum classe profectus, uastando ac diripiendo maritima eius regionis

gionis loca, Corinthum descendit, nauibus in Lecheo relictis, copias eduxit: tum literas ad socias Peloponnesi ciuitates dedit, significans quo die omnes armati conuenire Tegeæ deberent. Quibus ordinatis nihil Corinthi commoratus, cum copijs abijt, factoq; per Argium agrum itinere, postridie quàm discesserat, Thegeam uenit: ubi acceptis, qui eò conuenerant Achæis, iter prosecutus, clàm per montes procedebat, studens Spartanum agrum prius ingredi, quàm quicquam Lacedæmonij sentirent. Cum per deserta quatridui iter fecisset, in oppositos urbi colles peruenit, indeq; Menelaium ad dextram habens, ad ipsas Amyclas contendebat. Lacedæmonij ex urbe transitum copiarum conspicati, magnitudinem rei admirantes, ac subito terrore correpti ancipites consilij erant. Adhuc enim stupefacti manebant ob ea, quæ paulo ante à Philippo in Thermo, & per totam Aetoliam gesta nunciabantur, & nescio quis rumor apud eos increuerat, Lycurgum in Aetolorum subsidium mitti: de aduentu uero eius in Spartanum agrum adeo celeri ac repentino nemo adhuc quicquam cogitarat, præsertim ætate eius adhuc nescio quid contemptibile habente. Quapropter rebus ita præter opinionem succedentibus, merito omnes dubitabant: etenim Philippus audacius ac callidius, quàm ætas eius ferebat, in rebus bellicis se gerens, uniuersis hostibus terrorem incutiebat: quippe è media, uti supra diximus, Aetolia profectus, una nocte Ambracium sinum traiecit, ac Leucadem uenit. Hic biduo commoratus, ac tertio inde die sub auroram profectus, post biduum deuastata Aetoliæ maritima parte, Corinthum appulit: post hæc continuatio itinere die nono peruenit ad colles Spartæ imminentes, iuxta Menelaium, ut uix id cernentes crederent. Lacedæmonij igitur magnitudine ac nouitate rerum perterriti, consilij atque auxilij inopes erant. Philippus primo die castra iuxta Amyclas posuit. Hic locus est in agro Spartano, omni arborum ac frugum genere refertissimus, distatq; à Lacedæmone ad uiginti stadia, ubi est Apollinis templum inter cætera eius prouinciæ templa opere diuitijsq; præcipuum, situm in ea urbis parte, quæ aspicit mare. Postridie omnem prouinciam depopulatus, ad Pyrrhi castrum tendit: ubi biduo commoratus, sequenti die peragratis propinquis locis, ac ferro igniq; deuastatis, iuxta Carnium castrametatus est: unde mox profectus iuit Asinem: quem locum cum frustra aliquot certaminibus tentasset, obsidionem dissoluit: ac reliquum iam recta uia progressus prouinciam omnem usque ad Tenarum deuastauit. Hic rursus conuerso itinere gressum uersus nauale Lacedæmoniorum tenuit, quod Gythium appellatur, habetq; portum tutissimum, & ab urbe distat circiter triginta stadia. Hoc ad dextram relicto, iuxta Eleam castrametatus est: quæ est, si quis separatim consideret, maxima atq; optima pars Spartani agri: hinc dimissis prædatoribus, regionem omnem ferro igniq; uastauit. Messenij acceptis à Philippo literis, studio quidem haud inferiores cæteris socijs fuere: quin confestim delectu urbanorum habito, aptissimos quosque ad regem miserunt, pedites circiter duo millia, equites ducentos: uerum longinquitas itineris fecit, ut Tegeam, postquam rex inde discesserat, peruenerint: quamobrem principio quid agerent ancipites, ueritiq; ne de industria tardiores fuisse uiderentur, ob suspitiones ab initio de se habitas, irrumpere tandem in Spartanũ agrum decreuere, ut mox cum regijs copijs sese coniungerent. Cum ad Clympes castellũ appropinquassent, quod est iuxta Argiuorum, ac Lacedæmoniorũ montes situm, stulte ac negligenter castra in eo loco posuere: nam nec fossa, nec uallo circundederunt, neq; locũ ad id aptum elegere, sed incolarũ beneuolentia freti, temere se iuxta mœnia collocarunt. Lycurgus nunciato Messeniorũ aduentu, mercenarios secũ & partẽ

Lacedæmoniorum accipiens, aduersus hostem procedit: cumq; ad eum locum diluculo peruenisset, instructa acie in Messenios fertur. Messenij simulatque apparentes hostes conspexere, relictis omnibus, præcipiti fuga se in castellum receperunt. Lycurgus equis atque impedimentis magna ex parte potitus est, militem uiuum neminem cepit, duntaxat octo equites interfecit. Messenij hac clade affecti, per Argium agrum domum sunt reuersi. Lycurgus autem rebus feliciter gestis elatus, cum Spartam redijsset, delectui habendo, parandisq; rebus, quæ ad bellum opus essent, operam dabat, omni studio enitens, ne Philippus per Spartanum agrum prælij, atque periculi expers reuerti posset. Rex motis Elia castris, populabundus per prouinciam grassari, ac quarto deinde die ad Amyclas omnem exercitum reducere. Lycurgus facta cum ducibus atque amicis deliberatione de capessendo cum Macedonibus prælio, urbem egressus, omnes qui circa Melelaium locum erant, secum accipit, ut essent circiter duo millia hominum: hijs uero qui in urbe erant mandat, ut tempus diligenter obseruent, & quamprimum erectum à se signum conspexerint, summa celeritate per diuersa loca ex urbe copias educant, iterq; uersus Europam teneant, qui fluuius parum ab urbe distat. Lacedæmon, etsi in planicie sita esse uideatur, habet tamen particulatim inæquales quosdam, ac montuosos locos, nec procul uersus Orientem defluit flumen, quod Eurotas appellatur, & maiori parte anni propter profunditatem intransfretabile est: colles in quibus est Menelaium, transflumen sunt, ad eam urbis partem, quæ uergit ad Orientem hibernum; sunt autem asperi atque difficiles, & præter modum alti, imminentq; ei spatio, quod est à flumine ad urbem, per quod flumen ipsum iuxta collium radices defluit. Per hunc locum necessario transire rex cogebatur, à sinistra habens urbem, & Lacedæmonios paratos, atque instructos, à dextra flumen, & eos qui in collibus cum Lycurgo erant. Quæ cum ita essent, Lacedæmonij tale quiddam machinati sunt. Rupto aggere in superiori parte fluminis, adeo imbribus id spatium, quod est inter urbem & colles impleuere, ut nec equites transire, nec pedites possent: sic enim necessariò futurum uidebant, ut rex exercitum iuxta radices collium ducere cogeretur: quod non sine periculo facere poterat, cum necessarium esset exercitum nequaquam confertis ordinibus in longum extendi, paulatimq; procedere. Quæ cum animaduerteret Philippus, uocatis in consilium amicis, necessarium iudicauit: Lycurgum primo ex hijs locis, in quibus erat expellere. Quamobrem exceptis secum mercenarijs & scutatis, præterea & Illyrijs, grassari uersus colles cœpit, flumen traiecturus. Lycurgus intellecto regis consilio, milites quos secum habebat, paratos esse iussit, & ad prælium pro tempore hortatus est: urbanis uero signum, uti conuenerat, ostendit: quo facto, repente milites ex urbe egrediuntur, equites in dextro cornu ponentes. Philippus cum Lycurgo appropinquasset, primo mercenarios in eum emittit: quare factum est, ut principio melior esset Lacedæmoniorum conditio, ut qui & opportunitate loci, & genere armaturæ longe præstabant: Postquam uero scutatos, atque Illyrios in mercenariorum subsidium dimisit, tanta rerum mutatio facta est, ut mercenarij uictoriam habere in manibus uiderentur: Lacedæmonij uero impetu grauis armaturæ deterriti, confestim se, quasi desperata salute, fugæ committerent. Cecidere in eo prælio milites circiter centum, paulo plures sunt capti, reliqui se in urbem recepere. Lycurgus itinere per saltus penè inuios facto, sequenti nocte cum paucis in urbem peruenit. Philippus Illyriorum præsidio firmatis collibus, ipse cum expeditis atque scutatis ad exercitum reuersus est.

Sub idem

Sub idem tẽpus Aratus copias ex Amyclis ducens, haud procul ab urbe aberat. Rex igitur transfretato fluuio cum hijs se coniungit: in equitum subsidium grauis armaturæ milites sub ipsis collibus ponit. Lacedæmonij equites cum facto in Macedonas impetu pugnam conseruissent, scutatis fortissime dimicantibus, & rege ipso strenue se habente, tandem usque ad portas urbis turpiter sunt repulsi. Post hæc rex cum omnibus copijs tuto Europam traiecit: mox nocte superueniente coactus est castra in exitu angustiarum ponere, in loco alioquin tuto, & Spartano agro imminenti: ubi breui tempore commoratus, paulo post Thegeam uersus exercitum mouit: cumq; ad ea loca uentum esset, quibus Antigonus & Cleomenes memorabile illud prælium fecerunt, ibi castrametatus est. Postridie locis diligenter inspectis, & factis deo in utroque colle sacrificijs, quorum alterum Olympum, Euam alterum uocant, iter prosecutus est: cum deinde Thegeam appulisset, aliquantum ibi ad diuisionem prædæ cõmoratus, mox cum copijs Corinthum remeauit. Venerunt eò ad regem legati Rhodiorum & Chiensium, pro pace inter eum atque Aetolos componenda. Quos rex benigne atque humaniter allocutus, paratum se ad id, inquit, iamdiu fuisse, & in præsentia esse, si id Aetolis libuerit: proinde ad Aetolos proficiscantur, de pacis conditionibus cum illis acturi: ipse Lecheum profectus, se ad nauigandum parabat, necessarias quasdam rex in Phocide gesturus. Sub idem tempus Leontius, & Megaleas, & Ptolemæus, adhuc terrere se posse Philippum existimantes, & per eum modum mederi erroribus suis, uocatis ad se scutatis, & quos Macedones Agenia uocant, commemorare eis cœperunt, quomodo semper in summis periculis uersantes, nullum unquam præmium consequantur, nec prædæ partem ex ueteri, & apud omnes approbata consuetudine accipiant. Per quæ hortati sunt iuuentutem, ut impetu facto, domos præcipuorum regis amicorum depopularentur, quin & regiam ipsam aggressi, deijcerent portas, & tecta undique deuastarent. Quæ cum illi fecissent, ingens seditio in ciuitate orta. Philippus audito tumultu, ex portu in urbem properat, uocatisq; in concionem Macedonibus, partim ut bono animo sint hortatur, partim de anteactis rebus increpat. Incrudescente deinde ira, & alijs existimantibus expellendos esse de ciuitate, qui eius seditionis causa fuerant, alijs mulcenda esse multitudinis pectora, nec sæuum quicquam in aliquem iudicandum putantibus: rex dissimulato in præsentia consilio, ueluti ab illis persuasus, post multas adhortationes ad portum reuersus est, aperte quidem principes eius facinoris intelligens, sed rem in aliud tempus differendam ratus. Leontius & socij desperatis rebus, quod nullum sibi è tot consilijs prospere succederet, ad Appellem confugere, eumq; ex Chalcide aduocarunt, nihil se absque eo facere posse significantes, quod rex à se in omnibus dissentiret. Appelles liberius forte, quàm officiũ eius decebat, in Chalcide se habuerat: siquidem regem adhuc adolescentem esse, & sibi subiectum, ac nullius rei dominum ostendebat, dominum atq; administrationem omnium rerũ duntaxat sibi attribuebat. Quamobrem Macedoniæ atq; Thessaliæ principes omnia iam ad hunc unum referebant, & omnes Græciæ ciuitates in suffragijs, honoribus, ac muneribus breui tempore obliti regis erant: solus Appelles omnia administrabat. Quæ cum iam diu rex intellexisset, grauiter & iniquo animo ferebat, præsertim Arato eum ad hoc continue stimulante: adeo tamen prudenter factum dissimulabat, ut mentem eius nemo prorsus intelligeret. Appelles regiæ intentionis ignarus, putansq; quamprimum ante regis conspectum ueniret, omnia se ex sententia consecuturum, ex Chalcide Corinthum uenit. Cum urbi appropinquasset, Leontius, & Ptolemæus, & Megaleas, qui scutatis & cæteris grauioris armaturæ militibus præerant, magno studio

eum accepere, hortati iuuentutem, ut redeunti obuiam procederent. Magna igitur stipantium ducum, & militum pompa comitatus reiecto itinere in regiam uenit. Cum autem ingredi statim, uti consueuerat, uellet: ianitor quidam expectare eum iussit, occupatum esse in præsentia regem dicens. Appelles nouitatem rei admiratus, hæsitabundus aliquandiu constitit: mox mœstus atque inops consilij, inde profectus est: reliqui omnes repente ab eo discesserunt, ut tandem solus cum proprijs pueris domum sit reuersus. Quam parua temporis interualla homines in excelso fastigio collocant, & eosdem rursus ad extremam miseriam ac calamitatem redigunt: atque eos maxime, qui in aulis principum uitam agunt? Hij enim similes sunt suffragijs, quæ in publicis consilijs dari solent: nam ut illic pro eorum qui consulunt uoluntate, quæ modo ænea fuerunt, mox aurea dantur, ita qui regias principum sequũtur, pro regis uoluntate nunc beati, mox miseri fiunt. Megaleas cum frustra se Appellis opem quæsisse intelligeret, timore plenus, ad fugam se parabat. Appelles post eum diem ad conciones, & alios huiusmodi honores uocabatur: in consilia uero, & quotidianas rerum deliberationes admittebatur nunquam. Paucis post diebus rex in Phocidem ducto secum Appelle reuersus est, ubi uoti compos repente factus, iterum ex Elatia reuertebatur. Inter hæc Megaleas Athenas fugit, relicto Leontio uiginti talentorum fideiussore. Inde ducibus, qui Athenis erant, recipere eum nolentibus, Thebas reuersus est. Rex circa cum classe profectus, in Sicyoniorum portum nauigauit: ex quo mox in urbem ueniens, principes hortatus est, ut bono animo essent, ipse apud Aratum diuertit, continueq; post hac moram cum eo traxit. Apppellem nauigare Corinthum iussit. Cum interea de fuga Megaleæ nuntiatum esset, scutatos quibus Leontius præerat, in Triphaliam cum Taurione misit, tanquam re aliqua graui, ut id faceret, urgente: mox cum discessissent, duci Leontium in uincula iussit. Quod cum scutati per nuncios cognouissent, misere ad regem legatos precatum, ut si ob aliam causam captus Leontius fuisset, non prius iudicium de eo ferret, quàm ipsi uenissent, aliter existimaturos se contemni à rege, ac pro nihilo haberi: si uero propter fideiussionem, qua pro Megalea se astrinxerat ex publico stipendio sese regi satisfacturos. Rex importunitate militum stimulatus celerius quàm statuerat, Leontium interfecit. Inter hæc Rhodiorum & Chiensium legati ex Aetolia redierunt, triginta dierum inducias pacti, & paratos esse illos dicentes ad pacem cum rege componendam: constituto præterea die, quo rex occurrere eis iuxta Rhium deberet, polliciti q; Aetolos omnia libenter facturos, ut pax sequeretur. Rex acceptis inducijs, literas ad socios dedit, hortatus ut Patras legatos mitterent, qui secum agerent de conditionibus pacis: ipse ex Lecheo profectus, perendie Patras appulit. Sub idem tempus allatæ ad eum sunt ex Phocide literæ, quas Megaleas Aetolis scripserat: in quibus hortabatur eos, ut bono animo essent, acriterq; in bello persisterent: regem enim propter inopiam commeatus, ac rerum necessariarum non posse diutius bellum tolerare: multa præterea in regem maledicta, & contumeliæ in ijsdem literis continebantur. Hijs lectis rex cum sibi persuasisset, omnem istarum rerum causam atque initium esse Appellem, capi eum statim iussit, ac Corinthum duci unà cum filio, & Exoleto, quem in delitijs habebat: ad Megaleam uero Thebas Alexandrum misit, iussum, ut eum ad se duceret, quo fideiussor eius liberaretur. Cum Alexander mandata regis exequi uellet, non expectauit id Megaleas, sed statim sibijpsi manus intulit. Iisdem ferè diebus Appelles, & filius, & Exoletus extincti sunt, dignam tandem factis eorum pœnam impio sanguine luentes. Aetoli, etsi pacem cupiebant, diuturno bello uexati, rebusq; omnibus longe aliter quàm sperarant, euenientibus:

siquidem

(siquidem cum puero atque infante pugnaturos se existimantes ob ætatem, atque inexperientiam regis, uirum, & consilio, & opere præstantissimum experti fuerant) cognito tamen scutatorum tumultu, & Leontij, atque Appellis casu audito, sperantes magnum aliquem rerum motum in regis aula futurum, Rhium, uti statuerant, præstituta die non uenere. Philippus hac occasione prosequendi belli libenter accepta, legatos sociorum qui eò conuenerant, non ad pacem, quam ob rem fuerant uocati, sed ad bellum hortatus est: deinde cum classe discedens, Corinthum appulit, & Macedones quidem omnes per Thessaliam hyemandi gratia domum remisit: ipse è Corintho profectus, per Euripum in Demetriadem nauigauit. Illic Ptolemæum, qui solus ex coniuratione Appellis & Leontij superarat, cum Macedonum consilio interfecit. Per idem tempus Annibal superatis Alpibus Italiam ingressus, castra iuxta Padum amnem non longe à Romanorum castris posuerat. Antiochus multis locis Syriæ subiugatis, in hiberna copias reduxerat. Lycurgus Lacedæmoniorum rex timore magistratuum in Aetoliam fugerat: magistratus enim cum falsus quidam rumor increbuisset, Lycurgum nouis rebus studere, congregata iuuentute ad domum eius noctu uenerunt. Quod cum ille præsensisset, cum proprijs familiaribus fugam arripuit. Hyeme inualescente, cum Philippus rex in Macedoniam reuersus esset: Eperatus uero Achæorum dux simul & à iuuentute urbana, & à mercenarijs militibus contemneretur, nec iussis quispiam obtemperabat, nec aliquid ad patriæ defensionem parabatur. Quod cum animaduerteret Pyrreas dux Eliensibus ab Aetolis missus, habens secum Aetolos circiter mille & trecentos, præterea mercenarios Eliensium, & cum his urbanos pedites mille, equites ducentos, ut essent omnes ad tria millia hominum, non solum Dymensium, ac Pharensium, uerumetiam Patrensium agrum deuastabat: positisq́ue ad extremum castris iuxta Panachaicum montem, qui patris imminet, omnes circunstantes regiones depopulabatur. Ciuitates afflictæ, & omnis auxilij inopes tributa pendere cogebantur. Cum in hoc statu res Achaicæ forent, iamq́ue comitiorum tempus adesset: Eperatus principatum deposuit. Achæi ineunte iam uere ducem elegerunt Aratum seniorem. Hæc igitur ea tempestate in Europa gerebantur. Nos uero postquam distinctionem temporum, & rerum gestarum ordinem secuti, conuenientem huic rei locum nacti sumus, ad res in Asia sub eadem olympiade gestas transeamus, & primo quidem, sicuti in initio operis sumus polliciti, Syriacum bellum referamus, quod Antiochus & Ptolemæus inuicem gessere. Cum primum Ptolemæus, cui ex facinoris crimine cognomentum Philopater fuit, extincto patre, & fratre, ac sequacibus illius interfectis, Aegypti imperium suscepit, ratus nullum amplius domi timorem esse, ob prædictum facinus, forisque omnia sibi fortunam tutissima præparasse, Antigono & Seleuco uita functis, receptisq́ue in regna Antiocho & Philippo, qui uix adhuc pubertatis annos excesserant, uelut rebus omnibus sibi felicissime succedentibus, luxuriæ se tradidit, regisq́ue morem omnis secuta est regia: quamobrem nulla eius inter suos autoritas erat: externi reges contemnebant eum, ac pro nihilo habebant: de quibus ueteres non minorem semper sollicitudinem habuerant, quàm de hijs, qui in Aegypto dominabantur: Enimuero Syriæ regibus & à mari, & à terra inferioris Syriæ, & Cypri principes imminebant. Hijs uero qui Asia, atque insulis dominabantur, adiacebant hij qui nobiliores ciuitates & loca, & portus tenebant per uniuersum littus à Pamphilia usque ad Hellespontum, & Lysimachiæ loca. Thraciæ uero & Macedoniæ rebus incumbebant, qui Aeno, & Maroniæ, ac remotioribus etiam ciuitatibus præerant. Et per hunc modum extensis manibus

procul à regno ſuo externos principes aggreſſi, nunquam de Aegypti imperio ſolliciti erant: propter quod non immerito præcipuam ſemper curam de externis rebus habebant. Hic uero de quo loquimur, rex negligentius in hijs rebus ob turpes amores, & maximas ac frequentiſſimas ebrietates uerſatus, multos breui tempore uitæ ſimul, ac regno ſuo inſidiantes inuenit. Quorum primus fuit Cleomenes Lacedæmonius. Hic enim quandiu is uixit, cui cognomentum benefactor fuit, nihil noui tentauit, ut qui ſibi perſuaſerat, uiuente illo non defuturam ſibi in recuperando paterno regno libertatem: mortuo uero illo, cum interiecto tempore Græci duntaxat Cleomenem uocarent: Antigono quidem defuncto: Achæis autem bellum gerentibus, & Lacedæmonijs ſecundum Cleomenis ab initio ſententiam aduerſus Achæos, atque Macedones cum Aetolis ſentientibus, hoc maxime tempore de diſceſſu ſuo ex Alexandria ſollicitus eſſe cogebatur. Quamobrem primo regem hortari, ut ſe cum decenti commeatu, & copijs emitteret, deinde obaudiente rege, rogare eum atque precari, ut ſe duntaxat cum domeſticis dimitteret: tempus enim maximas in præſentia præ ſe ferre opportunitates ad paternum regnum recuperandum. Rex igitur nec præſentia cogitans, nec futura propter ſupradictas cauſas præuidens, temere ſane atque imprudenter Cleomenem ſemper contempſit. Soſibius autem cum ſuis (hinc enim potiſſimum ea tempeſtate negotia regni adminiſtrabat) talia quædam inter conſultandum de eo cogitabant: Dimittendum quidem cum claſſe, & commeatu Cleomenem non cenſebant, ueriti externa, ne ſcilicet defuncto pauloante Antigono facilis ad moliendas res nouas uia foret. Timebant præterea ne cum mortuo Antigono nemo amplius Cleomeni obſtaret, ciuitatibus Græciæ extemplo potiretur, ac mox ſibi formidinem incuteret, præſentes res ſibi ante oculos ponens, & uitam ac mores regios expertus: uidens præterea diuiſas, longeq; inter ſe diſtantes regni partes, & multas moliendarum nouarum rerum opportunitates habentes: erant enim circa Samum non paucæ naues, & militum iuxta Epheſum ingens multitudo: quamobrem cum claſſe, & commeatu mittendum Cleomenem ob ſupradictas cauſas non putabant. Solum uero, aut cum paucis, non ſine contumelia talem uirum dimittendum haud tutum rebus ſuis arbitrabantur, ut qui ſibi repente manifeſtus hoſtis eſſet futurus. Reliquum erat, ut inuitus retineretur: hoc itidem omnes damnabant, periculoſum exiſtimantes intra eoſdem caules leonem, atque oues continere. Huius præcipue ſententiæ erat Soſibius, ob talem quandam cauſam. Quo tempore de Magna, atque Beronice capiendis agitabatur, timentes ne cœptis fruſtrarentur, maxime ob audaciam Beronices, coacti ſunt uniuerſos, qui regiam ſequebantur, in unum conuocare, omnibusq; ingentem ſpem proponere, ſi res ex ſententia ſuccederet. Tunc Soſibius intelligens Cleomenem in recuperando paterno regno fauore regis indigere, eundemq; prudentem atque aſtutum ſummis in rebus expertus, ſpe maximarum rerum propoſita, totius conſilij ſui participem fecit. Cleomenes quia ſubtriſtem illum, & aduenas ac mercenarios milites timentem uidebat, bono animo eſſe iuſſit: mercenarios enim non ſolum impedimenti nihil allaturos, ſed potius ad perficiendam rem plurimum auxilij præſtituros pollicebatur. Quod cum ille magis admiraretur, nonne uides, inquit, quod circiter tria millia ſunt Peloponneſiorum militum? Cretenſes ferè mille? quos omnes uno nutu, quocunque libuerit, nos ſoli trahemus? hijs propitijs, quos times amplius? an à Syria, inquit, & Caria commilitones? Quæ cum Soſibius libenter audiſſet, longe audacius id factum aggreſſus eſt. Poſt hæc uero, cum ſæpius ignauiam atque ſegnitiem regis animaduerteret, continue dictum illud memoria repetebat, & audaciam Cleomenis, ſummaq;

mercena-

mercenariorum erga illum beneuolentiam ante oculos tenebat. Quamobrem & hoc tempore id maxime considerans, de capiendo, tenendoq; in uinculis Cleomene regem cæterosq; amicos hortatus est. In qua re peragenda hoc adminiculo usus fuit. Erat Nicagoras quidam Messenius Archidam Lacedæmoniorum regis paternus hospes: inter hos superiori tempore parua quædam amicitia fuerat: quo uero tempore Archidamus Sparta eiectus timore Cleomenis Messenem fugit, non solum domi, & cum amicis primo congressu Nicagoras eum suscepit, sed postea durante exilio ita cum eo uersatus est, ut summa quædam amicitia, ac familiaritas sit inter eos orta. Quapropter & post hæc, cum Cleomenes fidem reconciliationis cum Archidamo perseueraret: Nicagoras de conditionibus pacis agere cœpit: firmato itaque fœdere, & fide à Cleomene per Nicagoram accepta, Archidamus Spartam remigrabat: cui factus in itinere obuius Cleomenes, Archidamum quidem interfecit: Nicagoram autem, cæterosq; qui eum comitabantur dimisit. Nicagoras extrinsecus quidem habere se Cleomeni gratias simulabat, quod saluti suæ pepercisset: intrinsecus autem grauiter & iniquo animo id factum ferebat, quod ipse causam huic rei præbuisse uideretur. Hic igitur Nicagoras breui ante tempore equos uehens in Alexandriam nauigarat: ubi cum è naui egrederetur, inuenit Cleomenem, & Pantrem, & unà Hippitam iuxta portum deambulantes: quem conspicatus Cleomenes, amice ac familiariter salutauit: percunctatus deinde quid eò uenisset: uexisse se equos respondit. Cui Cleomenes, mallem, inquit, cinædos, sambucasq; uexisses: his enim magis in præsentia rex delectatur: tunc subridens Nicagoras tacuit. Paucis uero interiectis diebus, cum forte equorum gratia in sermonem cum Sosibio incidisset, rettulit id, quod Cleomenes petulanter de rege fuerat locutus: quod cum libenter audire Sosibium intellexisset: omnem deinde causam simultatis, quæ sibi cum Cleomene fuerat, commemorauit. Sosibius, postquam eum cognouit Cleomeni preter modum infensum, partim ei in præsentia gratificatus, partim spe futuri proposita, tandem Nicagoræ persuasit, ut conscriptam ad se de Cleomene epistolam inde nauigans relinqueret, quam post discessum eius puer ad se afferret, tanquam à Nicagora missam. Qua re à Nicagora diligenter peracta, literisq; per puerum Sosibio allatis, postridie quàm Nicagoras ex Alexandria discesserat, Sosibius puerum atque epistolam secum habens, ad regem properat, asserente puero, Nicagoram sibi eas literas tradidisse, quas ad Sosibium perferret. Continebatur in literis, Cleomenem nisi statim cum classe & commeatu dimitteretur, statum regis in periculo positurum. Qua occasione sumpta Sosibius, regi atque amicis persuasit, haud contemnendam esse hanc rem, sed Cleomenem capiendum, in uinculisq; seruandum. Quo facto amplissima domus ei tradita est, in qua custodiens diuersabatur, hoc à cæteris captiuis differens, quod in ampliori carcere degebat uitam. Quæ animaduertens Cleomenes, & per exiguam de futuro spem habens, omnia experiri decreuit, nihil tamen ut in summa desperatione perficere se posse existimans, sed potius honestissimam mortem cupiens mori, nihilq; perpeti, quod magnitudine animi sui indignum uideretur. Obseruata igitur regis ad urbem Canobum profectione, famam inter custodes sparsit, se à rege propediem liberatum iri: quare suis quidem epulum parauit: custodibus autem uictimas, & coronas, & cum his simul uinum misit. Quibus id affatim assumentibus, cum tandem omnes ebrietas cepisset, acceptis secum amicis, seruisq; qui ei ministrabant, medio die nihil sentientibus custodibus cum strictis ensibus domum exiuit: Procedentes itaque cum in platea Ptolemæum, qui tum relictus in urbe fuerat, offendissent, omnibus qui

unà erant, magnitudine rei perterritus: Ptolemæum quidem quadriga deiectum interfecere, multitudinem uero ad libertatem hortati sunt: uerum nemine ob magnitudinem facinoris se mouente, referentes gressum, impetum in arcem fecere, tanquam deiecta porta proditione eorum, qui eam custodiebant, hoc loco confestim potituri. Sed hac quoque spe ad extremum frustrati, quod hij qui arci præerant, præuidentes periculum, portam diligenter muniuerant, adhibitis sibi manibus honestissimam mortem, & Spartanis animis dignam oppetiuere. Cleomenes igitur hunc exitum habuit, uir & eloquio apud multitudinem potens, & in gerendis rebus strenuus, cui nihil nunquam regium præter regnum deesse uisum fuit. Post hunc non longe postea Theodotus, qui inferioris Syriæ rebus præerat, natione Aetolus, partim regem ob incuriam atque segnitiem uitæ contemnens, partim hijs qui regiam sequebantur, diffidens, quod non multo ante tempore, cum rem perquam utilem regi proposuisset, cum ad alia, tum ad obsistendum Antigono Syriæ regnum perturbare uolenti, non modo nihil gratiæ consecutus erat, sed contra uocatus in Alexandriam de uita fuerat periclitatus, conuenire Antiochum decreuit, eique inferioris urbes Syriæ tradere. Hoc igitur oblationem læto animo suscipiente, res quamprimum finem sortita est. Enimuero Antiochus iunior filius erat Seleuci, cui cognomentum Callinicus fuit. Hic mortuo patre, cum regnum ad fratrem eius Seleucum, qui natu maior erat, peruenisset, principio quidem in superiori parte regni priuatam uitam egit: mox fratre, qui Taurum montem cum copijs transcenderat, per dolum, ut supra memorauimus, interfecto imperium ipse adeptus regnauit, omni quam citra Taurum tenebat, prouincia Achæo commendata, superioribus uero regni partibus præposito Molone, & fratre Molonis Alexandro, ut Molo quidem Mediæ, at frater uero Persidi præesset: hij regem ob ætatem contemnentes (uix enim quintumdecimum ætatis annum excesserat) & conspiraturum secum Achæum existimantes, timentes præterea sæuitiam & crudelitatem Hermiæ, qui tum summam regni tenebat, deficere à rege & statum prouinciæ cui præerant, mutare decreuerunt. Hermias quidem è Caria erat: hunc regno præfecerat Seleucus frater, fide eius fretus, quo tempore cum exercitu Taurum pertransiuerat. Quamobrem in summo fastigio constitutus omnibus, qui in regia aliquid poterant, inuidebat, homo natura sæuus atque crudelis: insontes prout libido ferebat, acerrime damnabat, nocentes ac facinorosos homines non solum patiebatur: uerumetiam fouebat, denique in iudicijs immanis, atque asper erat. Præcipue uero insidiabatur uitæ Epigenis, qui Seleuci copijs præerat, quod eum uirum cernebat & oratione, & operibus plurimum pollere, maximamque habere in exercitu gratiam & autoritatem: & quanquam hoc continue uersaret animo, continebat se tamen aliquam ad patrandum facinus occasionem quærens. Cæterum congregato concilio de defectione Molonis, & rege iubente, ut quisque quomodo his rebus prouidendum uideretur, diceret, cum primus Epigenes sententiam dixisset, haud contemnendam sibi eam rem uideri, sed appropinquare regem hijs locis oportere, paratumque in tempore esse, ita enim uel omnino destiturum ab incœpto Molonem, præsente rege, & non mediocri exercitu ante oculos posito, uel si omnino perficere incœptum auderet, multitudinem ipsam coniuratores omnes in manibus regis posituram, tunc indignatus Hermias, cum longo iam tempore, inquit, proditor regni latueris ô Epigenes, tandem perfidia tua detecta hoc concilio est, quod corpus regium cum paucis in manibus conspiratorum ponere studueris. Quæ cum dixisset, perstitit in sententia sua, ut copias aduersus Molonem ducere ob inexperientiam

militum

militum periculosum censeret: in Ptolemæum autem summa celeritate ducendum putaret exercitum, tutissimum esse hoc bellum existimans ob segnitiem atque ignauiam regis. Tunc igitur perterritis omnibus, qui in concilio aderant, aduersus Molonem duces cum copijs misit Xenonem, & Theodotum Hemiolium. Antiochum autem hortatus est, ut mox rex Syriacas aggrederetur, ratus duntaxat hoc modo, si adolescens undique bello circumueniretur, neque se præteritorum malefactorum luere pœnas posse, neque præsentem autoritatem amittere ob assiduos belli usus, continueq́ instantia regi pericula. Quamobrem conscriptam & ad extremum epistolam, & ueluti ab Achæo missam regi attulit: in qua significabatur, Ptolemæum hunc ad contentionem de principatu hortari, pecuniamq́ & commeatum in omnes usus offerre, si diadema assumeret, & manifeste omnibus appareret de regno uelle contendere. Rex igitur scriptis fidem habens, paratus erat exercitum in Syriam ducere. Interea dum in Seleucia moraretur, aduenit Diognetus dux classis ex partibus Cappadociæ, quæ sunt iuxta Euxinum, uehens Laodicem Mithridatis regis filiam uirginem regi desponsam. Qua magnifico apparatu & regia pompa suscepta, Antiochus repente nuptias peregit: dehinc subito in Antiochiam profectus, administratione regni uxori relicta, omni studio ad apparatũ belli intentus erat. Sub idem tempus Molon, cum paratam ad quodcunque facinus multitudinem cerneret, partim magnarum rerum spe illis proposita, partim fictis & adulterinis à rege literis perterritis ducibus, haberet præterea concertatorem Alexandrum fratrem, & propinquas omnes ciuitates ob beneuolentiam præfectorum tutas reddidisset, educto ingenti exercitu, castra non longe à castris ducum regis posuit. Xenon & Theodotus aduentu eius perterriti, mox se in propinquas ciuitates receperunt. Molon totius agri Apolloniæ dominus factus, ac libere iam per omnem prouinciam discurrens, affatim omni genere commeatus potiebatur: omnes enim regiorum equorum greges in media erant, preterea frumenti, ac pecudum ingens ac penè innumerabilis multitudo. Rex audita Molonis profectione, & fuga ducum suorum cognita, paratus quidem erat relicto Ptolemæo exercitum aduersus Molonem ducere, sed Hermeas haud immemor propositi sui: ad Molonem quidem Xencetam Achæum ducem cum copijs misit, dicens aduersus eos qui defecerant, pugnare duces oportere: aduersus uero reges regem ipsum decertare: Ipse igitur regem propter ætatem in manibus habens Apamiam proficiscitur, ubi coactis copijs, mox inde Laodiceam contendit. Hinc rex cum omnibus copijs profectus, transacta heremo in locum uenit, quem Marsiam incolæ uocant, inter Libanum, & Antilibanum promontoria situm, qui locus & natura angustissimus est, & in angustiore sui parte uadosus, atque palustris: Imminet autem prædictis angustijs ex una quidem parte oppidum, quod Brochos appellant: ex altera uero Gerra, arduissimus inter utrunque oppidum callis est. Rex aliquot diebus per angustias profectus, tandem Gerra peruenit. Vbi cum Theodotum Aetolum iam Gerris, & Brochijs potitum comperisset, quicquid uero penès paludem erat angustiarum, uallo ac fossa diligenter munitum, præterea & sufficientes custodias adhibitas: primo quidem uim inferre conatus est: post hæc uero cum plus pati malorum, quam facere uideretur, ob difficultatem loci, & quod Theodotus adhuc permanere in fide cum Ptolemæo uidebatur, ab incœpto destitit. Allato deinde de Xencete conflictu, & Molonis uictoria nuntio, relictis supradictis locis, proprijs rebus succurrendum putauit. Xencetas dux aduersus Molonem, ut supra diximus

missus, & maiorem opinione orationum licentiam consecutus, amicis quidem insolentius utebatur: aduersus uero hostes audacius se gerebat: enimuero Seleuciam cum copijs profectus, Diogene, & Pythiade accersitis, quorum alter Susianæ regionis, alter Rubri maris præfectus erat, exercitum aduersus hostes eduxit, castraq; non longe ab eorum castris posuit, Tigri flumine in medio fluente. Hic multis ad eum ex castris Molonis transnatantibus, significantibusq; si flumen traijceret, magnam partem copiarum Molonis ad eum transituram, quod omnis ferè multitudo huic quidem inuideret, regi uero amica atque beniuola esset, persuasus eorum uerbis Xencetas se ad traijciendum Tigrim accinxit: ostendens autem se per locum quendam, ubi diuisa aqua insulam faciebat, transiturum, nihil prorsus ad eam rem necessarium parabat: ex quo accidit, ut Molo quidem incœptum eius contemneret, multitudo uero dedita opera id fieri existimans, pararet se atque instrueret. Xencetas aptissimo quoque equite, ac pedite ex omni exercitu delecto, Zeuxiq; & Pythiade ad custodiam castrorum relictis, per noctem circiter octuaginta stadia infra castra Molonis profectus nauibus incolumem exercitum traiecit, & adhuc durante nocte in loco peropportuno castrametatus est: quippe qui magna ex parte flumine claudebatur, quod supererat, contiguæ paludes ac stagna tutum faciebant. Molon cum id nunciatum interea foret, equites obuiam misit, tanquam illis transitum impedituros, aut si qui iam pertransissent, eos facile profligaturos. Hij cum Xencetæ appropinquassent, ob locorum ignorantiam plus ipsi à se ipsis, quàm ab hostibus detrimenti sunt passi: siquidem in stagna delati, omnes ad rem gerendam inutiles facti sunt: multi & in ipsis stagnis periere. Xencetas ratus si hostibus appropinquaret, multos ad se ex hijs, qui cum Molone erant transituros, paulatim per ripam fluminis progressus, castra in conspectu hostium posuit. Sub idem tempus Molon, seu militari astu, siue quod copijs diffideret, relictis in castris impedimentis, noctu inde discessit, itinere uersus Mediam facto. Xencetas terrore aduentus sui, & quod non satis militibus fideret, fugisse hostem ratus, primo quidem occupatis hostium castris, equites suos, omnemq; apparatum, quem cum Zeuxi reliquerat, accersiuit: deinde conuocata multitudine uniuersos, ut bono animo essent, optimamq; de futuris spem haberent, hortatus est, utpote conuerso iam in fugam, & in summa desperatione rerum constituto Molone. Quæ cum dixisset, curare singulos corpora iussit, paratosq; in posterum diem ad insequendos hostes esse. Multitudo auctis huiusmodi rebus animis, & omni genere prædæ referta, ad crapulam se ebrietatemq; conuertit, & eam quæ ex huiusmodi rebus consequi solet, segnitiem atq; ignauiam. Molon cum opportunũ quendam locum nactus cœna militem refecisset, conuerso mox itinere in hostes redit: quos cum somno uinoq; sepultos comperisset, summis uiribus castra eorũ sub auroram inuadit. Xencetas nouitate ac magnitudine rei perterritus, nec suos propter ebrietatem excitare ualens, cum paucis impetu in hostes facto profligatur. Dormientium magna pars in ipsis castris ceciderunt: reliqui se in flumen proijcientes natare in ulteriorem ripam conati: uerum hij quoq; ad extremũ magna ex parte periere. Miserabilis erat trepidantium aspectus: omnes enim se nullo respectu in undas proijcientes, transnatare in ulteriorem partem nitebantur, iumenta, sarcinasq; in flumen agebant, tanquam tuto ferri in ulteriora castra aquis secundantibus possent. Ex quo accidit, ut uno tempore unà cum uictis equi, iumenta, arma, cadauera per flumen ferrentur, res ut uisu horribilis, ita etiam dictu stupenda. Molon repente castris hostium potitus, & tuto deinde transportatis copijs, cum nemo impedire ei transitum posset: Zeuxi uix iam appropinquantibus hostibus

ſtibus in fugam conuerſo, ea quoque quæ ultra flumen erant, caſtra occupat. Hijs rebus feliciter geſtis, Seleuciam cum exercitu uenit: qua mox potitus, quod hij qui cum Zeuxi erant, aduentu eius perterriti unà cum Diomedonte Seleuciæ præfecto urbem dereliquerant, peragrata prouincia, ſuperiores omnes ciuitates nemine reſiſtente in fidem accepit. Poſt hæc totius Babyloniæ, & locorum omnium qui ſunt circa mare Rubrum, imperium conſecutus Suſa uenit, & urbem quidem è ueſtigio debellauit: arcem uero cum crebris certaminibus tentaſſet, quod Diogenes dux in eam ſe receperat, expugnare non ualens, ab incœpto deſtitit, ſolutaq; obſidione rurſus Seleuciam cum copijs remeauit. Vbi refecto aliquot diebus exercitu, & hortatis ad bellum militibus, exteras deinde res magno animo aggreſſus eſt, omnemq; citra & ultra Tigrim prouinciam uſque ad Europem, & Dura ciuitates intra breue tempus ſubegit. Antiochus cum hæc, ut ſupra diximus, nunciata forent, relictis Syriacis rebus, ſumma celeritate huic parti prouidendum arbitrabatur. Congregato igitur rurſus concilio cum dicere ſingulos ſententiam ſuam de Molonis bello iuſſiſſet, inſurgente Epigene, ac oportuiſſe olim huic rei prouideri dicente, antequam hoſtes tantis rerum ſucceſſibus audaciores fierent, & nihilominus in præſentia quoque huiuſmodi rebus totis uiribus incumbendum, indignatus rurſum Hermeas ad iurgia, & contumelias ſe conuertere, temerarieq; atque inſolenter nimium ſe efferens, falſas in Epigenem calumnias fingere, obteſtari regem, ne tam imprudenter contemneret, ne'ue deſereret Syriacum bellum: denique ita excandeſcere, ut facile odium, quod in Epigenem conceperat, uniuerſis oſtenderet. Cum uero ad extremum melior omnibus Epigenis ſententia uideretur, decretum in concilio fuit, ut copiæ aduerſus Molonem ducerentur, omnisq; furor belli eò conuerteretur. Hermeas mutaſſe ſe ſtatim ſententiam ſimulans, & oportere inquiens decretum ab omnibus ſeruari, quæcunque neceſſaria ad bellum uidebantur, ſtrenue parabat. Congregatis tandem Epamiæ copijs, cum forte ſeditio quædam de diuiſione frumenti orta inter milites fuiſſet, perculſum animo regem, & finem tumultus formidantem nactus, pacificaturum ſe militum animos, frumentumq; inter omnes concorditer diuiſurum promiſit, ſi rex data fide aſtringeretur nunquam ſe poſt hac Epigenem ſecum in expeditionem ducturum: nihil enim in exercitu dignum fieri poſſe, ipſis ita inter ſe diſſidentibus atque infeſtis. Rex etſi id grauiter, & iniquo animo ferebat, quod Epigenem conſilio atque induſtria plurimum in rebus bellicis pollere experientia didicerat, circumuentus tamen Hermeæ promiſſionibus ſuæ ſpontis non erat: quamobrem præſentibus rebus medendum ratus, confeſtim Epigenem dimiſit. Quo facto ingens repente omnes, qui de conſilio regis erant, pauor cepit: copiæ autem id quod concupiuerant, in diuiſione frumenti adeptæ, mutata mox ſententia Hermeæ adhæſerunt, exceptis Cytraſtis: hij enim numero circiter ſex millia hominum facta ſeditione à rege defecerunt, nec parum diuerſis temporibus impedimentum rebus eius præbuere: tandem uero à quodam è ducibus regis bello ſuperati, magna ex parte perierunt, reliqui ſe fidei regis commiſere. Hermeas amicis quidem terrore, copijs uero beneficio ſibi conciliatis, motis caſtris cum rege proficiſcitur: aduerſus uero Epigenem tale quiddam machinatus eſt, conſcio atque adiutore Allexi, qui tum arci Epamiæ præerat. Conſcriptis enim literis, quæ tanquam à Molone Epigeni mitterentur, puerum quendam Allexis ſubordinauit, maximarum rerum ſpe propoſita, qui ad Epigenem profectus, huiuſmodi literas clàm cum cæteris literis illius miſceret: quo facto, repente Allexis ad Epigenem uenit, & an aliquas literas à Molone accepiſſet, percunctatus, cum ille pertinacius negaret,

nu en

inuenturum se affirmauit: mox igitur uestigabundus domum ingressus, literas reperit. Qua occasione sumpta, statim Epigenem interfecit. Hæc cum accidissent: rex quidem merito hunc luisse pœnas arbitrabatur: cæteri uero qui in aula regis erant, etsi graui animo ferebant id facinus, timore tamen languorem animi dissimulabant. Antiochus cum usque ad Euphratem uenisset, motis denuo castris, in Antiochiam profectus in Michdonia constitit, ubi circiter quadraginta dies commoratus mox Libam contendit. Illic congregato concilio, cum forte quà iter esset aduersus Molonem faciendum disputaretur, item quo modo, aut unde quærendi commeatus (quippe ea tempestate Molon in Babylonia morabatur) Hermeæ quidem uisum est iter citra Tigrim per ripam eius fluminis tenendum esse. Zeuxis uero sententiæ erat plane diuersæ, sed mortem Epigenis ante oculos habens, aperire iudicium suum formidabat. Tamen cum manifesta omnibus Hermeæ ignorantia uideretur, uix ad extremum consulere ausus est, traijciendum esse Tigrim, cum propter reliquas difficultates uiæ, quæ est citra amnem, tum quod necesse erat, postquam certa loca pertransissent, sex dierum itinere per desertam regionem facto, ad regionem quæ Diorex dicitur, peruenire, quam cum iam hostis præoccupasset, tuto pertransiri non posse: quinetiam reditum per deserta non sine discrimine futurum, maxime ob inopiam commeatus: traiecto uero Tigri omnes Apolloniæ populos pœnitentia ductos regem aduocaturos esse: quippe qui in præsentia non sponte, sed necessitate atque formidine Moloni parerent: copiam præterea commeatus ob fertilitatem regionis maximam futuram, & quod maioris momenti erat, reditum Moloni in Mediam interclusum iri: ex quo necessariò erat futurum, ut uel Molon in prælium descenderet, uel hoc detrectante periculum, copiæ eius statim se fidei regis commendarent. Approbata igitur in concilio Zeuxidis sententia, mox copias tribus locis traijcientes multitudinem omnem, atque impedimenta transfretarunt. Post hæc uersus Dura cum copijs profecti, repente obsidionem eius urbis dissoluerunt: siquidem unus ex Molonis ducibus paucis ante diebus obsidere illam cœperat: continuato deinde itinere, & monte, quem Oricum incolæ uocant, superato, Appolloniam descendere. Sub idem tempus Molon cognito regis aduentu, & populis Susiani ac Babylonij agri diffidens, quippe quos recenter, inopinatęq; subegerat, timens præterea ne reditus sibi in Mediam intercluderetur, ingenti celeritate Tigrim cum omnibus copijs tranfretandum censuit, festinans si posset saltus, qui in Apolloniatem agrum ducunt, præoccupare quod maximam in funditoribus, quos Cyrtias uocant, spem haberet: Cum igitur hijs locis appropinquasset, & rex interea cum omni exercitu Apollonia profectus non longe abesset, accidit ut leuioris armaturæ milites, qui præmissi ab utroque fuerant, in quodam iugo unà concurrerint. Hij primo quidem tentare inter se fortunam belli cœperunt: postea appropinquantibus utrinque copijs reuocarunt gressum, & ad suos utrique reuersi, castrametati sunt, circiter quadraginta stadia inuicem distantes. Adueniente nocte Molon, quod periculosum putaret pugnam interdiu cum rege conserere, utpote non satis fide suorum fretus, intempesta nocte aggredi Antiochum decreuit: quamobrem optimo quoq; milite ex omni exercitu delecto, per inuia quædam loca proficiscitur, ex superiori parte facere in hostes impetum cogitans: sed cum in itinere intellexisset, decem iuuenes ex suis clàm noctu ad Antiochum iuisse, ab incœpto destitit, statimq; mutato itinere, in castra reuersus cum surgente aurora eò peruenisset, ingenti tumultu exercitum compleuit: experrecti enim subitario aduentu suorũ qui in castris erant, tanto terrore correpti omnes fuere, ut parum abfuerit, quin turpi fuga è castris discesserint: at Molon

patefacta

patefacta re inualescentem in exercitu tumultum pro uiribus sedauit. Rex autem cum instructus, paratusque esset ad prælium capessendum, cum prima luce omnes copias è castris educit, equites lanceas ferētes in dextro cornu locat: hijs præfecit Ardym, uirum bellicarum rerum expertissimum, quibus addit socios Cretenses, post quos deinde Gallos, postea mercenarios milites, postremo equitum phalangem constituit: sinistrum uero cornu dat socijs: hij omnes equites erant: elephantos in fronte ponit, inter utrunque cornu constitutos: hij numero decem tantummodo erant. Auxilia peditum, equitumque in utroque cornu distributa circundare hostes iubet, simulatque in prælium descenderetur. Posthæc hortatur milites, percurrēs breuiter quæcunque ei tempori conuenientia uidebantur; & læuo quidem cornu Hermeam & Zeuxim præficit, dextrum ipse tenet. Molon contrà nec libenter educit copias, temereque ob tumultum qui nocte in exercitu fuerat milites disponit. Veruntamen equites in utroque cornu diuidit, ratus hostes eo ordine quo fecerant, exercitum distribuisse: clypeatos uero & Gallos, & reliquos grauioris armaturæ milites in medio equitum ponit: sagittarios, & funditores, cæterosque id genus, ab utroque latere extra equitū ordines: falcarios, carpentariosque ante omnes collocat. Et læuum quidem cornu Neolao fratri cōmendat, dextro ipse præest. Posthæc paulatim procedente utroque exercitu, dextrum quidem Molonis cornu fidem seruauit, magnoque ac forti animo impetum in Zeuxim fecit. Læuum uero cornu, simulatque in conspectum regis uentum est, ad hostes transiuit: quo facto, repente qui cum Molone erant animis cecidere, regiæ uero copiæ duplo audaciores factæ. Molon postquā proditum se à suis, & circunclusum ab hostibus intellexit, agitans animo quas pœnas luere eum oporteret, si uiuus in manus hostiū perueniret, mortem sibi consciuit. Itidem cæteri quoque, qui à rege defecerant, fecere: ad suos enim singuli quique ministros conuersi mortem exorarunt. Neolaus cum è prælio incolumis fugisset, in Persidem ad Alexandrum Molonis fratrem profectus, matrem Molonis, & pignora interfecit: post quorū mortem idem factitasse. Rex castra hostium depopulatus, corpus Molonis in celebriori Mediæ loco crucifigi iussit. Post hæc copias longa oratione hortatus, & uenia data misit qui eos in Mediā reducerent, resque eius prouinciæ componerēt: ipse Seleuciam profectus, circunstantium ciuitatū res composuit, mansuete ac prudenter in omnibus se gerens. Hermeas propositi sui memor, e uestigio Seleucēsibus, quod à fide defecissent, mille talentorū mulctam irrogauit, optimates quamplures in exilium misit, multos carcere, uinculis, gladio interfecit. Rex tamen mitigato ad extremum animo humanius in ciues egit, & duntaxat centum quinquaginta talenta patrati facinoris pœnam à Seleucensibus exegit. Hijs rebus moderatis, Diogenem quidem Mediæ, Appollodorū uero Susianæ prouinciæ duces reliquit. Tychonem scribarū principem copijs præfectum ad Rubri maris loca transmisit. Defectio igitur Molonis, & bellici motus, qui exinde sunt secuti, hunc finem habuere. Rex felici rerū successu elatus animo, & propinquos barbaros principes deterrere cupiens, ne in posterum auxilijs aut cōmeatu adiuuare à se deficientes auderent, castra aduersus eos mouit, & primo aduersus Artabazanem, qui & principatu ac uiribus maior cæteris, & ciuitatibus suis propinquior erat. Sub idem tempus Hermeas ascendere quidem in superiora loca ob imminens periculum formidabat: cupiebat autem, uti à principio statuerat, exercitū aduersus Ptolemæum ducere. Veruntamen cum nunciatū interea esset, ortum regi esse filium, cogitans secum, si forte Antiocho accideret ut à barbaris opprimeretur, se filio tutorem relictum facile totius regni dominū fore, utilem sibi tandem esse eam profectionem existimauit. Paratis igitur ad hoc omnium animis, profecti supe-

rato Zagro, Artabazanis prouinciã inuadunt. Artabazanes aduẽtu regis perterritus, maxime propter ætatem, ut qui iam ferè senio confectus erat, tempori cedendum ratus, cum rege fœdus iniȷt, pactis conditionibus quæ uisæ Antiocho fuerunt. Firmato fœdere, Apollophanes medicus, quem tum rex uehementer amabat, uidẽs Hermeam autoritate quã habebat nimis insolenter utentem, & de rege timere cogebatur, sed longe magis de hijs qui cum rege erãt. Quamobrem expectata temporis opportunitate, regẽ adit: hunc precatur, ne Hermeæ audaciam contemnat, néue illam tamdiu ferat, quoad in fratris calamitates incidat: certe id periculum iam non longe abesse: proinde debere eum celeriter suæ, amicorumq́ saluti consulere. Antiocho consilium eius probante, quod & grauiter ferret, & formidaret Hermeam, magnas autẽ illi gratias agente, quod de rebus, quæ ad salutẽ suam pertinerent, secum loqui non dubitasset, Apollophanes quidem audacior in posterum factus est, uidens haud fraudatũ se opinione, quam de rege conceperat. Antiochus autẽ Apollophanem hortatus est, ut non modo uerbis, uerumetiam operibus suæ amicorumq́ saluti prouideret. Illo paratũ se ad omnia asserente, tale quiddam machinati sunt. Dissimulantes regem morbo oculorũ grauiter afflictum, curam eius in aliquot dies protendunt, quo spatium haberent rem interea componendi. Potestatem quoq́ à rege accipiunt priuatim quibus uideretur exhibendi pecuniam, ut facilius ad patrandum facinus accederent. Subornatis igitur qui apti ad eam rem uidebantur, utpote nemine id propter odium in Hermeam nõ libenter faciente, tanto perficiendo opere incumbunt. Asserentibus igitur medicis oportere Antiochum cum prima luce ad captandum frigus deambulare, Hermeas constituto tempore ad eum uenit unà cum amicis, qui participes huius consilij erant: reliqui uero in castris remansere, ut qui nihil de profectione regis audiuerant. Illi igitur extractum è castris Antiochum in desertum quendam locũ deduxere, ubi mox rege id nutu significante, Hermeam interfecerunt. Per hunc igitur modum Hermeas occiditur, haud satis digna rebus à se gestis pœna affectus. Rex non paruo mœrore ac formidine liberatus, domum deinde reuertitur, omnibus per uniuersam prouinciã consilia, & res gestas eius in cœlum extollentibus, maxime postquã de Hermeæ morte cognouerunt. Eodem tempore Apamiæ mulieres uxorem, pueri filios Hermeæ interfecerunt. Cum domũ peruenisset Antiochus, dimissis in hiberna copijs, legatos ad Achæum mittit, questum primo quidem, quod diadema assumere, & se regem appellare ausus fuisset, deinde quod palàm Ptolemæi partes sequeretur. Enimuero Achæus quo tempore rex aduersus Artabazanem exercitum duxit, ratus aut peciturũ in ea prouincia regem, aut si non periret, se ante reditum eius propter longitudinem itineris impetum libere in Syriam facturũ, & Cyrrastarum, qui nuper à rege defecerant, auxilio repente id regnum occupaturum, cum maximis uiribus è Lydia profectus est, cumq́ Laodiceam in Phrygiam uenisset, diadema assumpsit, & tunc primũ se regem appellare, ac ad ciuitates scribere ausus est, Syniride exule eum ad hoc maxime hortante. Cum deinde cœptũ iter continuaret, & iam non longe à Lycaonia abesset, dissidere ab eo milites cœperunt, moleste ferentes aduersus primũ eorum regem exercitũ duci. Quamobrem Achæus uoluntatẽ illorũ cernens, à cœpto itinere deflexit, & uolens militibus persuadere, se ab initio quidem habuisse animũ ducẽdi in Syriam exercitũ, conuerso gressu Pisidicam omnem regionem depopulatus est, distributaq́ inter milites innumerabili præda omniũ sibi beneuolentiam concilians domũ remeauit. Rex igitur optime omnia hæc edoctus, legatos, ut supra diximus, ad Achæum misit, omnia interea prouidens, quæ ad bellũ aduersus Ptolemæum gerendum necessaria uidebãtur. Congregatis tandem Apamiæ copijs, & iam

& iam ineunte uere, amicos in consiliũ uocat, & quomodo rebus bellicis utendum uideatur, dicere singulos iubet. Tunc multis uaria differētibus, & de locis, & de apparatu, & de classe conficienda, insurgens tandem Apollophanes, de quo supra memorauimus, qui genere Seleucensis erat, omnes eorũ qui ante se dixerant, sententias damnauit, stultum esse inquiens, in inferiorem Syriam exercitũ ducere, Seleuciam autē pati à Ptolemæo teneri, quippe quæ origo & causa esset principatus eorũ, quam præter dedecus quod regno suo afferebat, regum Ægyptiorũ præsidio custoditam, maximas atq; optimas ad res gerendas cōmoditates habere: etenim possidentibus hanc hostibus, maximũ sibi ad omnes conatus impedimentũ esse, cum non minorem curam adhiberi oporteat ad defendenda sua ob formidinē eius urbis, quàm ad loca hostium offendenda: ipsis uero eam tenentibus, nō solum tutò posse tueri sua, uerumetiam maximũ quodq; facinus mari terraq; aggredi ob summã loci opportunitatē. Omnibus Apollophanis sententiã approbantibus, hanc primũ urbem recipere decreuerunt: nam tum quoq; Seleucia regum Aegypti præsidio custodiebatur, à tempore quo regnauerat Ptolemæus, cui Benefactor cognomentũ fuit. Hic enim quo tempore propter casum Beronices, & iram quam ex ea re animo conceperat, in Syriam exercitũ duxit, hac urbe potitus est. Antiochus igitur firmata Apollophanis sententia, Diogneto præfecto classis iubet, ut amputata mora Seleuciam nauiget: ipse Apamia cum exercitu profectus, circiter quinq; stadia distãs ab urbe castra iuxta Hippodrorũ ponit. Theodotum Hemiolium cum sufficienti exercitu in Syriam mittit, qui loci angustias præoccupet, & omni conatu rebus eius prouinciæ incumbat. Seleuciæ & circunstantiũ locorũ situm huiusmodi esse contingit. Vrbs quidem cum in littore maris posita sit, inter Ciliciam & Phœnicem altissimus mons eis subiacet, quē Coryphæum uocant, cuius latus quod ad Occidentem uergit, abluit extremitas pelagi, quod est inter Cyprũ & Phœnicem, quod uero Orientem spectat, Antiochenorũ & Seleucensium regionibus imminet. Ad Meridiem Seleucia sita est, diuisa quadam ualle profundissima, & prorsus inaccessa: hæc ad mare usq; protenditur, compluribus in locis scopulis, ac præcipitijs circundata. Sub latere quod mare aspicit, sunt emporia, & suburbia, altissimis munita mœnibus. Similiter omnis urbs tutissimo muro septa est: præterea nauibus & omni genere apparatus amplissime ornata. Aggressum unum duntaxat habet à latere maris, & eum quidem difficilem, ac manufactum: siquidem per scalas conscendere oportet. Non longe ab hac Orontes fluuius in mare delabitur, qui à Libano, & Antilibano ortum habēs in Antiochiam fertur, per quã iugiter defluens, & morbos ob multitudinem aquarũ humanis corporibus deferens, tandem non longe ab urbe Seleucia in mare diffunditur. Antiochus igitur principio ad eos, qui urbi præerant, misit pecuniã, & spes in futurũ amplissimas pollicitus, si Seleuciam sibi sine prælio traderent. Cum autē principes urbis corrumpere nō ualeret, quosdam è mediocribus ducibus subornauit, cum quibus re composita instruit acies, tanquam naualibus copijs urbem à mari, terrestribus uero ab ea parte quæ Epyrum aspicit aggressurus. Diuiso itaq; in tres partes exercitu, & animis militũ oratione accensis, amplissimis præterea unicuiq; propositis præmijs, Zeuxidi quidem, & hijs qui cum eo erant, eum locum dedit, in quo est porta urbis in Antiochiam ferens: Hermogeni uero locum, per quem Dioscurium itur: Ardij autem & Diogneto suburbium, & maritimas partes: quippe ita cum proditoribus conuenerat, ut quamprimũ ui suburbanum cepissent, urbs quoq; eis traderetur. Dato igitur à rege signo, omnes undecunq; maximis uiribus urbem aggrediuntur: audacissime uero, qui cum Ardyi & Diogneto erant: nam cætera loca neq; inuadere quisquã poterat, neq; scalas mœni-

bus admouere: emporia uero & suburbium facile & aggressionem hostium, & scalas recipiebant. Quamobrem naualibus quidem copijs emporia, qui uero cum Ardye erant suburbium aggredientibus, & frequẽtes mœnibus scalas admouentibus, cum hij qui intra urbem erant ferre suppetias non possent, quod urbs undiqꝫ ab hostibus claudebatur, accidit ut suburbium repente in potestatem hostium peruenerit. Quo facto, mox priuati duces à rege corrupti ad Leontium, qui tum in urbe principatum tenebat, concurrentes, mittendos ad Antiochum legatos de conditionibus tradendæ urbis iudicarunt, antequã ui ab hostibus expugnaretur. Leontius etsi proditionis ignarus erat, trepidatione tamen suorũ perterritus, repente ad Antiochum misit, qui pacta omnium qui in ciuitate erant salute, urbem regi traderent. Rex acceptis conditionibus, daturum se liberis salutem pollicitus est: hij circiter sex millia hominum erant: ingressus autem ciuitatem nõ modo liberis pepercit, uerum & reuocatis in urbem Seleucensium exulibus, & rempublicam & proprias fortunas omnibus restituit, portum atqꝫ arcem urbis sufficienti præsidio muniuit. Cum deinde adhuc Seleuciæ moraretur, literæ à Theodoto afferuntur, in quibus eum hortabatur, ut quamprimum in Syriam maturaret. Rex diu anceps consilij fuit, & quomodo hijs rebus utendum foret, anxius atqꝫ sollicitus. Enimuero Theodotus, cum genere Aetolus esset, & maximos usus regno Ptolemæi, sicuti supra memorauimus, præstitisset, ac sæpenumero illius gratia de uita periclitatus fuisset, quo tempore Antiochus aduersus Molonem exercitũ duxit, contempto rege, & hijs qui in aula erant diffidens, per se quidem capta Ptolemaide, per Panetolum uero Tyro, Antiochum confestim accersiuit. Rex omni conatu aduersus Achæum intentus, ac cætera omnia posthabenda existimans, eodem quod prius fecerat itinere copias mouit: cumqꝫ ad eum locum peruenisset, quem Marsyam incolæ uocãt, castra circa angustias quæ sunt iuxta Gerra posuit, non longe à palude, quæ in medio eius loci sita est. Hic cum per nuncios cognouisset, Nicolaum ducẽ Ptolemæi urbem Ptolemaidem, in qua Theodotus erat, obsidere, relictis grauioris armaturæ militibus, & iussis ducibus, ut Brochos oppidum supra paludem situm obsiderent, ipse cum expeditis ad dissoluendam obsidionẽ maturat. Nicolaus aduentu regis per exploratores cognito, ipse quidem dissoluta obsidione mox inde abijt, Lagoram autem Cretensem & Dorymenem Aetolum ad præoccupandas, quæ circa Berytum sunt, angustias misit. Cum quibus rex congressus, cum statim eos in fugam uertisset, in ipsis angustijs castrametatus est: dehinc coactis eodem in loco reliquis copijs, multitudinem pro tempore hortatus cum omni exercitu magno ac forti animo iter prosequitur. Accedentibus deinde obuiam Theodoto, & Panetolo cum eorum amicis, rex benigne atqꝫ humaniter illos suscipiens, Tyrum ac Ptolemaidem, omnemqꝫ qui in hijs erat belli apparatum accepit. Erant autem in hijs ciuitatibus quadraginta naues: quarum uiginti erant cataphractæ, omniqꝫ apparatu necessariò diligentissime instructæ, quinqueremes omnes, aut quadriremes: reliquæ uero triremes, aut biremes, aut actuariæ. Has Diogneto præfecto classis tradidit. Cum interea nunciaretur, Ptolemæum latenter Memphim confugisse, omnes uero copias eius iuxta Pelusiũ cõgregari, & aquarũ aditum ex omni parte intercludere, à proposito inuadendi Pelusium destitit, & per prouinciã grassatus, ciuitates partim ui, partim persuasionibus conciliare sibi nititur. Ciuitatũ quidem aliæ præsidio uacuæ, in timore regiæ potentiæ confestim se hostibus dedidere, aliæ uel apparatu rerũ necessariarum, uel situ locorũ fretæ, impetum eorũ tolerarunt, quas rex obsidere compulsus, non parum temporis terere cogebatur. Ptolemæus de ferendo suis subsidio ob impotentiã mentionem nullam faciebat: ita semper res omnes ad bellũ pertinentes

nentes contempserat. Agathocles & Sosibius, qui tum summam regni in manibus habebant, non tam quid deceret, quàm quid fieri posset considerandum in præsentia existimantes, legatos ad Antiochũ de pacis conditionibus misere, missis etiam ad Rhodios, & Byzantios, & Cyzicenos, & Aetolos nuntijs, qui eos hortarentur de mittendis ad eundem pro componenda pace legationibus. Quæ cum euestigio ad utrunq; regem missæ fuissent, maximam eis opportunitatem præbuerunt parandi interim quæ ad bellum necessaria forẽt: Ptolemæus enim susceptis humaniter cum cæterorum, tum præcipue Antiochi legatis, mercenarium interea militem, qui sparsus per exteras ciuitates erat, Alexandriæ congregare, alios qui nouum militum delectum haberent, extra prouinciam mittere, commeatum abunde omnibus parare: deniq; dies noctesq; intentus ad bellicos apparatus esse, Alexandriam continue aliquos, ne qua res ad bellum necessaria deesset, transmittere. Præparandorum armorum, & conscribendi exercitus curam Echecrati Thessalo, & Phoridæ Melitensi dederat: itẽ Eurylocho Magneti, & Socrati Bœotio: cum quibus etiam erat Cnopias Alorites: Aptissimos quippe esse ad hanc rem huiusmodi uiros putabat, qui quoniam cum Demetrio etiam atq; Antigono militauerãt, bellicarũ rerum peritissimi habebant. Hij ingenti exercitu contracto, omnia prudenter ac strenue prouidebant: primo enim pro generis atq; ætatis cuiusq; differentia armaturas inter milites diuidebant, singulis aptissimas quoq; distribuentes, & eas quibus prius utebantur improbantes: posthæc peculiariter unumquenq; ad futuros usus ordinabant, milites continue exercebant, non solum præceptis, uerũ & fictis certaminibus eos assuefacientes: deinde conciones armatorum aduocabant, & ad futurum bellum milites hortabantur; in quibus maximam uim habebãt Andromachus Aspondius, & Polycrates Argiuus, qui nuper è Græcia aduenerant, homines rebus bellicis assueti, & patriæ ac morum splendore clarissimi: Polycrates etiam antiquitate familiæ, & Mnasiadæ patris gloria. Hij copias publice ac priuatim hortãtes ad futura certamina animos militum inflammabant. Singuli præterea proprios ducatus in exercitu habebant, prout quisq; maxime in ea re expertus erat. Eurylochus Magnes tribus millibus hominũ præerat, quos reges Agnema uocant. Socrates Bœotius circiter duo millia scutatorũ sub se habebat. Phoxidas autem Achæus, ac Ptolemæus Tharsensis, & cum hijs Andromachus Aspondius phalangem, & mercenarios milites exercebant. Præerant autem phalangi Andromachus, & Ptolemæus, mercenarijs Phoxidas. Phalanx circiter uiginti quinque millia hominum continebat, mercenarij haud pauciores erant octo millibus: equites regios, qui ferè septingenti erant, Polycrates instruxerat: item eos qui acciti ex Libya fuerant: item qui ex prouincia delecti. Horũ omnium ipse dux erat, numero trium millium. Græcos uero ac mercenarios equites Echecrates Thessalus assuefaciebat: hij erant circiter duo millia hominum, quibus ipse præfectus non parum momenti rebus bellicis afferebat. Nullo autem in gerenda militum cura segnior erat Cnopias Allorites. Hic Cretenses omnes sub se habebat, numero ad tria millia hominum, in quibus erant tyrones mille, quibus Philonem Gnosium præfecerat. Armata præterea erant instar Macedonum tria millia Afrorum, quibus Ammonius Barcæus præerat. Ad hæc Aegyptiorum circiter duo millia sub Sosibio duce erant. Denique Thracum, & Gallorum multitudo ex hijs quidem, qui iamdiu militauerant, ad quatuor millia: Ex hijs uero qui nuper fuerant congregati, duo millia, Dionysium Thracem habebant ducem. Hæ tum Ptolemæi copiæ erant. Antiochus autem, quum Duram urbem obsidione cinxisset, nihilque ad extremum efficere se posse intelligeret, partim munitione urbis, partim Ni-

Nicolai subsidio impeditus, adueniente hyeme legatis Ptolemæi inducias concessit, & decessurum se à prouincia, omniaq; quibus illi gratificari posset, sponte libenterq; facturum promisit: quanq; longe hic animus à rege aberat: festinabat enim copias in hiberna Seleuciam ducere, quod Achæus esse quidem in societate secum uideretur, sed proculdubio Ptolemæo faueret. Factis igitur inducijs Antiochus repente legatos emisit, iussos, ut quid Ptolemæo uideretur statim nuntiarent, sibiq; Seleuciæ occurrerent: ipse relicto in locis quibus erat opus, sufficienti præsidio, & cura omnium rerum Theodoto tradita, exercitũ uersus Seleuciam mouit. Cum eò peruenisset, copias in hiberna dimisit: curam exercendorum militum iam inde ab eo die negligere incepit, ratus haud necessariũ sibi posthac prælium fore, quod iam pleraq; loca Syriæ & Phœnicis occupasset, reliqua partim sponte, partim hortatu uentura in potestatem suam speraret: præsertim non audente Ptolemæo secum in prælium descendere. Accidit forte, ut legati eundem animi conceptum haberent, quod Sosibius benigne atq; humaniter eos Memphi allocutus esset: apparatum uero qui Alexandriæ fiebat nemo unquam eorum, qui ad Antiochum mittebantur, cernere potuisset. Verũenimuero dimissis tunc legatis Sosibius quidem cum suis ad omnia gerenda paratissimus erat: Antiochus uero maximũ adhibebat studium, ut non tam armis quàm iure ciuitates sibi asciscere uideretur. Cum tandẽ legati Seleuciam uenissent, & in particularem sermonem de pace secundum Sosibij mandata descendissent, rex quidem manifestam iniuriam, quam fecerat in occupandis Syriæ locis, minime grauem aut iniustam existimabat, nihilq; à se non iure factum affirmabat esse. Antigonum enim Monoculum, & Seleucum, qui primi ea loca occupauerãt, uerissimos ac iustissimos dominos fuisse aiebat. Quamobrem ad se, non ad Ptolemæũ Syriæ regnum quasi hæreditario iure pertinere: Quippe Ptolemæum aduersus Antigonum pugnasse, non sibi, sed Seleuco eorum locorũ imperium quærẽtem. Præterea communem omnium regum concessionem in mediũ afferebat: nam quo tempore superato Antigono diuidere inter se regna Cassander, & Lysimachus, & Seleucus uoluerunt, Seleuci esse omnem Syriã iudicauere. Hæc atq; alia huiusmodi rex Antiochus. At legati Ptolemæi hijs cõtraria afferre conabantur: siquidem & præsentem iniuriam augebãt, & rem longe quàm fuerat grauiorem faciebant, uiolatum esse fœdus dicentes & in proditione Theodoti, & in hostili profectione Antiochi in Syriam. Addebant præterea Ptolemæi Lagi possessionem, dicentes idcirco Ptolemæum unà cũ Seleuco aduersus Antigonum gessisse bellum, ut totius Asiæ imperium Seleuco uendicaret: Syriam uero & Phœnicem sibi asciscerer. Hæc atq; alia huiusmodi sæpius ab utrisq; dicebantur, tandemq; nihil prorsus concludi poterat: quanquã res per cõmunes amicos tractarentur: maximam quippe difficultatẽ utrisq; afferebant Achæi partes: nam Ptolemæus quidem includere eũ in fœdere summopere studebat. Antiochus uero ne uerbum quidem ullum de eo poterat audire, graue existimans, audere Ptolemæum de ijs facere mentionem, qui per proditionem à rege defecissent. Ad extremum igitur re infecta legati discessere. Appetente deinde uere Antiochus omni studio copias cogit, ueluti terra mariq; Syriam aggressurus, & cætera eius prouinciæ loca subditurus. Ptolemæus uero haud segnius augere Nicolai uires conatur, commeatumq; in loca Gazæ propinqua abundantissime mittit, terrestres, naualésque copias, & cætera ad bellum necessaria suppeditat. Quibus rebus Nicolaus audacior factus, forti animo in bellum descendit, adiuuante Perigene classis præfecto, quem cum naualibus copijs Ptolemæus miserat, habentem cataphractas naues triginta, onerarias uero ultra quadringenta. Nicolaus quidem genere Aeto-

lus erat,

lis erat, usu atque audacia in rebus bellicis nemini eorum qui cum Ptolemæo erant secundus. Hic præoccupatis cum parte copiarum angustijs quæ sunt circa Platanum, ipse cum reliquo exercitu Porphyreonem profectus, ingressum regi in prouinciam prohibet, naualibus copijs ad hoc eum adiuuantibus. Antiochus autem cum Marachum uenisset, accedentibus ad eum de conditionibus ineundæ societatis Arcadibus, non solum societatem eorum libenter cupideq; amplexus est, uerumetiam omnem, quæ inter illos iamdiu fuerat, discordiam sedauit, reconciliatis Arcadibus, qui insulam colebant, cum ijs qui habitabant Epyrum. Post hæc in prouinciam per eum locum, quem incolæ Dei prosopum uocant, ingressus, Berytum uenit, Botra urbe in itinere capta, Triereq; & Calamo incensis. Hinc Nicarchum & Theodotum præmittit, iussos, ut angustias quæ sunt circa Dycum amnem, præoccuparent: ipse cum reliquis copijs profectus iuxta Danuram flumen castrametatus est, Diogneto præfecto classis haud procul nauigante: Hinc rursus acceptis leuioris armaturæ militibus, quos cum Theodoto & Nicarcho præmiserat, speculatum proficiscitur angustias, quæ à Nicolao præoccupatæ fuerant: ubi notato diligenter locorum situ, in præsentia quidem in castra reuertitur. Postridie uero relictis ibi grauioris armaturæ militibus, & Nicarcho eis præposito, ipse cũ reliquis copijs gressum aduersus hostes maturat. Cum Libanus mons in ijs forte locis littus intra breuem atq; angustum locum claudat, accidit ut ipse quoq; breuis sit & difficilis, ac penè inaccessus, breuemq; & difficilem iuxta mare relinquat uiam. In qua tunc castrametatus Nicolaus, cum loca illa partim multitudine militum præoccupasset, partim machinis ædificijsq; tumultuarie factis muniuisset, facile arcere se posse Antiochum existimabat. Rex diuisis in tres partes copijs, uni quidem Theodotum præficit, iussum ut facto impetu, hostes qui callem montis tenebant aggrederetur: aliam Menedemo assignat, pluribus eum uerbis hortatus, ut per medium montem iter facere conaretur: tertiam partẽ duce Diocle in littore collocat: ipse cum calonum multitudine medium locum tenet, quo & cuncta aspicere, & subuenire indigentibus posset. Eodem tempore Diognetus & Perigenes instructi nauale prælium ingrediebatur, terræ quantũ fieri poterat nauigijs appropinquantes, ut quasi unus aspectus foret terrestris naualisq; certaminis. Cum igitur uno signo, & una uoce præconis prælium omnes essent ingressi, in mari quidem diu æquis penè uiribus pugnatum est, nullam in partem inclinante uictoria, quod & hominũ multitudine, & apparatu belli pares utriusq; classis uires erant. In terra uero meliores principio Nicolai partes fuere, ꝙ non parum opis ex situ locorum consequeretur. Mox uero prorũpentibus ex superiore parte montis ijs qui cum Theodoto erant, & acerrime impetum in hostes facientibus, Nicolaus, cæteriq; qui unà erant, turpissime in fugam uertuntur. Circiter duo millia eorum inter fugiendum sunt cæsa: reliqui se Sidonẽ receperunt. Perigenes etsi de nauali bello optima spe esse uidebatur, conspecto tamen terrestriũ copiarum conflictu, ipse quoq; eódem tutò confugit. Antiochus congregatis copijs profectus, castra iuxta Sidonẽ posuit. Veruntamẽ tentare in præsentia eã urbem inutile putauit, tum ob copiam cõmeatus, quæ intus maxima erat: tum propter hominũ multitudinẽ partim incolentium prius hunc locum, partim eorum, qui nuper accepta clade eò confugerant. Quamobrem motis castris ipse quidẽ uersus Philoteriã abijt: Diogneto uero præfecto classis mandauit ut Tyrũ nauigaret. Phiteria quidẽ iuxta paludẽ sita est, in quã Iordanis fluuius defluens rursus in agrũ eius urbis exit, quã Scytharũ uocant. Hijs duabus urbibus euestigio potitus, animũ ad res futuras mirum immodum auxit, ꝙ ager illarũ satis superq; esset ad præbendum uniuerso exercitui cõmeatũ, ac cætera bello necessaria suppeditanda.

suppeditanda. Imposito igitur hijs urbibus sufficienti præsidio, superatis montibus Atabyrum uenit, quæ urbs in Mastodie colle sita ferè quindecim stadiorũ ascensum habet. Hic collocatis prope urbẽ insidijs, urbanos in certamen prouocat: quos cum pugnando sui quasi cedentes longius protraxissent, rursus in eos conuersus, insurgentibus à tergo alijs, magna ex parte cecidit, ac reliquos deinde persecutus, eos, & unà eorum urbem cepit. Sub idem tempus Cereas, unus ex Ptolemæi præfectis, ab eo defecit. Cuius opera usus Antiochus plerosque ex illius ducibus sibi asciuit: Quippe Hippolochus Thessalus non longe post cum trecentis equis ad eum uenit. Imposito Atabyrij quoq; præsidio, iter cœptũ prosequitur, & in itinere Pellam, & Camum, & Geprum occupat. Inter hæc Arabiæ populi in unum conuenientes unanimiter regi adhæsere. Qua spe Antiocho addita, accepto ab ijs commeatu, in interiora loca progreditur, & mox Galatem capit unà cum Abilitarum præsidio, quibus dux præerat Nicias Nemnei necessarius atq; affinis. Cum adhuc Gadara superessent, quæ tũ uidebantur natura loci inexpugnabilia esse, castris iuxta ea positis, & erectis machinis, hanc quoque euestigio ciuitatem occupat. Post hæc cum ei nunciatum esset, in urbem Arabiæ Rabbatamassanam magna multitudine hostes conuenisse, omnemq; agrum Arabum qui ei adhæserant depopulari atq; uastare, eductis repente copijs eò uenit, castraq; iuxta eos colles, in quibus ea urbs sita est, posuit: deinde circum collem profectus, cum animaduertisset, è duobus tantummodo locis impetum in urbem fieri posse, in hijs machinas, cæteraq; ad expugnationẽ eius necessaria parauit, operũ cura Nicarcho & Theodoto data, ipse cætera exequitur. Nicarchus & Theodotus expugnationi urbis intenti, uter prius partem aliquam murorum in terram deijceret contendebant. Ex quo accidit, ut celerius omni expectatione ingens pars muri corruerit. Quo facto, assidua noctu & interdiu certamina committebantur, omnibus adhibitis uiribus, ne quid temporis uacuum permitteretur. Sed quanquam continuata diu urbis obsidio fuisset, nihil tamen ob multitudinem propugnantiũ militum perfici potuit, donec osten so per unum ex captiuis riuo, per quem aquatum obsessi proficiscebantur, eum clauserunt, lignisq; & lapidibus, & alijs huiusmodi rebus sepsere: Tunc enim nulla amplius aquationis spe relicta, cõfestim se hostibus dediderunt. Per hunc tandem modum rex urbe potitus, Nicarchum cum sufficienti præsidio in ea collocat. Hippolochum autem & Ceream, quos defecisse à rege diximus, cũ quinque millibus peditum Samariam mittit, iussos ut ibi consisterent, ac omnes sibi subiectos populos tutos ab omni periculo seruarent. Post hæc cũ exercitu profectus Ptolemaidem uenit, ueluti in ea urbe copias hyematurus. Eadem æstate Pednelissenses, cum à Selgensibus obsiderentur, summoq; in discrimine res eorum essent, legatos ad Achæum de petendo subsidio miserunt. Quos cum Achæus libenter audisset, seq; omnia facturum esset pollicitus, hij quidem magno ac forti animo obsidionem tolerabant, spe futuri præsidij audaciores facti. Achæus uero Garsyerim ducem cum sex millibus peditum & quingẽtis equitibus misit, iussos ut amputata omni mora Pednelissensibus suppetias ferrent. Selgenses aduentu illorum per exploratores cognito, angustias quæ sunt circa locum, quem Scalam incolæ uocant, cum maiori parte copiarum præoccupant, uias, aditusq; omnes præstruũt. Garsyeris facto impetu Milyadẽ ingressus, & castris circa urbem, quæ Cretẽsium dicitur, positis, quia ob præoccupatos à Selgensibus locos non posse se ulterius procedere animaduertebat, huiusmodi dolum machinatus est. Motis castris referre gressum cœpit, simulans se ablatam sibi omnino ferendi subsidij potestatem existimare, quod præoccupatæ ab hostibus locorum angustiæ forent. Selgenses ueluti desperata ferendæ opis facultate abijsse

te abijsse

te abijsse eum rati, alij in castra redierunt, alij in urbem commeatus gratia migrauere. Garsyeris conuerso mox itinere ad angustias reuersus, cum locum hominibus uacuum reperisset, præsidium suorum imposuit, Phaylo duce illis præfecto, ipse cum exercitu Pergem uenit. Vbi aliquamdiu cõmoratus, legatos Pamphiliam, & ad alias ciuitates misit, qui insolentiam Selgensium ostenderent, & ad societatem Achæi, ac Pednelissensium subsidium hortarẽtur. Selgenses sub idem tempus duce cum copijs misso, sperabant eijcere se ex angustijs Phaylum posse: Cum autem id longe præter opinionem succederet, multosq́ ex suis inter certandum amitterent, à proposito destiterunt, nihilominus tamen, immo longe magis quàm prius obsidioni, & erigendis machinis intenti. Garsyeri Etennenses, qui montanam regionem supra Siden incolunt, octo millia armatorum misere, Aspendij quatuor. Sidetæ tum quia in amicitia cum Antiocho erant, tum propter odium Aspendiorum, nullam de mittendis auxilijs mentionem fecerũt. Garsyeris suis & sociorũ copijs acceptis Pednelissum uenit, ratus se primo aspectu obsidionem dissoluturum. Verum cum Selgenses aduentu suo nequaquã perterritos animaduertisset, castra non longe ab illorum posuit. Pednelissenses ob longam obsidionem adeo penuria commeatus affligebantur, ut diutius iam tolerare famem non possent. Quamobrẽ Garsyeris summa celeritate opus esse uidens, instructis duobus millibus hominum, & modio frumẽti singulis dato, noctu eos in ciuitatem mittebat. Quod cum Selgenses intellexissent, repente illos aggressi, milites quidem magna ex parte interfecere, frumenti quantitatem omnem abstulerunt. Quibus rebus omnino præter modum elati, iam non modo ciuitatem, uerumetiã castra hostium obsidere nitebantur: Ita semper nimia audacia Selgenses efferri consueuere. Relicta itaq́ in castris necessaria custodia, cum reliquis copijs ex diuersis locis uno tempore in hostes impetum faciunt. Cum undiq́ periculum immineret, & iam quibusdam in locis labefactari castra cœpissent, Garsyeris magnitudine rei obstupefactus, & perexiguã salutis spem habens, per quendam locum incustoditũ equites emittit, quos Selgenses timore futuræ cladis arripuisse fugam rati, non solum non sunt persecuti, sed rem penitus contempserunt. At illi in circuitu parumper equitãtes, moxq́ à tergo hostes aggressi, acerrimo prælio eos inuadunt. Tum congregati Garsyeridis pedites, quanquam iam fugere uidebantur, conuerso rursus itinere in hostes feruntur. Ita undique circunuenti Selgenses tandem se in fugam uerterunt. Pednelissenses uero ob hanc rem animis aucti, eruptione facta, eos qui ad custodiam castrorum relicti fuerant expulere. Quos omnes Garsyeris longo itinere persecutus, non mediocri clade affecit: Quippe ultra decẽ millia hominum desiderati: ex reliquis socij quidẽ omnes ad suam quisq́ domum remearunt. Selgenses itinere per montes facto, in patriam refugere. Garsyeris postridie eius diei cum exercitu profectus, transcendere montes festinat, & antequam Selgenses recenti adhuc fuga solliciti aliquid prouiderẽt, urbi appropinquare. Selgenses tum paruam in auxilijs sociorum ob communẽ cladẽ spem habẽtes, tum recẽti casu deterriti, formidine & anxietate pleni, de sua patriæq́ salute dubitabant. Quamobrẽ aduocata concione de mittẽdo legato cõsultabant, uno ex ciuibus suis, nomine Logbasi, cui maxima amicitia ac familiaritas fuerat cum Antiocho, qui mortẽ in Thracia obierat: præterea Laodicẽ Achæi uxorẽ sibi in adolescẽtia traditam, tanquã filiam educauerat, & uirginẽ egregie instituerat. Hunc igitur propterea ad obeundum id officium aptissimum existimantes legatũ misere. At is ad Garsyerim profectus, tantum abfuit ut commissum munus, sicuti bonum ciuem decebat, exequeretur, ut è contrario Garsyerim hortatus sit, uti ad Achæum mitteret, deditură se eis urbem pollicitus. Garsyeris spe consequen

dæ urbis erectus, confestim ad Achæum misit qui eum prouocarent, ac de præsentibus rebus certiorem facerent. Cum Selgensibus uero factis inducijs, percutiendi fœderis tempus sub prætextu longioris considerationis continue differebat: quo interea expectaret Achæum, & Logbasi perficiendæ rei opportunitatẽ præberet. Inter hæc cum in sermonẽ frequenter inuicem conuenirent, paulatim quasi consuetudine quadam factum est, ut milites commeatus gratia libere in urbem proficiscerentur. Quæ res multis sæpenumero internitionis causa fuit. Quo fit, ut mihi quidem uideatur ex omnibus animalibus nullum stolidius, aut magis expers rationis esse, quàm hominẽ, qui à plerisq; callidissimus omniũ iudicari solet. Quot enim castra? quot munimenta? quot arces? quot & quales ciuitates per hunc modum in manus hostium deuenere? Quæ cum quotidie accidant, cernanturq; ab omnibus, semper tamen nescio quomodo noui ac rudes in huiusmodi rebus uidemur esse. Quod ideo fit, quia ea quæ superioribus seculis maioribus nostris acciderunt non consideramus, sed ad apparatum frumenti & pecuniarum, & murorum, & sagittarum intẽti, cum labore & sumptu hæc duntaxat conquirimus. Quod uero facillimum est, maximosq; in periculosissimis tẽporibus usus affert, id omnes contemnimus, ac pro nihilo habemus, cum nobis alioqui liceat cum quiete, & tranquillitate in historijs, & commẽtarijs rerum gestarũ ediscere, & quasi experiri. Sed ut eò reuertamur unde discessimus, Achæus ad constitutam diẽ uenit. Selgenses unà congressi maximam de regis erga se humanitate spem habebant. Logbasis congregato interea domi suæ ex ijs qui commeatus gratia in urbem ueniebant, haud exiguo militum numero, hortari ciues cœpit, ne tempus per negligentiã contererent, sed præsentẽ Achæi erga se humanitatẽ animaduertẽtes rebus suis consulerent, conuocatoq; in concionẽ populo de fœderis cõditionibus agerent. Quæ cum dixisset, congregata mox concione consultare de rebus præsentibus cœperunt, conuocatis etiam ijs qui deputati ad locorum custodiam fuerant. Logbasis dato hostibus, uti conuenerat, signo, repente quoscunq; domi habebat instruit, seq; unà cum filijs armatum ad periculum parat. Ex hostibus Achæus quidẽ cum medietate copiarũ ad urbem uenit: cum reliquis uero Garsyeris Cesbedium uersus proficiscitur: Id est templum Iouis adeo supra urbem opportune positum, ut quasi arcis locũ tenere uideatur. Cum quidam forte fortuna appropinquantes urbi hostes prospexisset, idq; præcipiti cursu multitudini, quæ in concione erat, nuntiasset, tanta repente animorum commotio facta est, ut dissoluta concione alij ad Cesbediũ, alij in loca ad quorum custodiam positi fuerant, multitudo ad Logbasis domũ concurrerint. Vbi detecta mox proditione quidã tumultuario impetu tecta conscendentes, alij ui per portas ingressi, Logbasim, filiosq;, & cæteros facinoris cõscios crudelissime trucidarunt. Post hæc proclamata per præconẽ seruis libertate, se mutuo hortari in subsidium urbis, ad loca necessaria concurrêre. Garsyeris cum præoccupatum iam à ciuibus Cesbedium conspicaretur, à proposito destitit. Achæo autem facere in portam impetum uolente, egressi Selgenses septingentos eorum ceperunt, reliquos maximis uiribus à mœnibus repulere. Post hæc Achæus quidẽ & Garsyeris non sine dedecore in castra remearũt. Selgẽses autẽ & seditionẽ ciuitatis, & præsentiam hostium ueriti, seniores urbis supplicatum pacẽ miserunt. Hij cum ad Achæum uenissent, fœdus hijs conditionibus percussere, ut pax Achæo & Selgensibus foret, Selgẽses subito trecenta talenta Achæo soluerẽt, Pednelissensium captiuos restituerẽt: post certum tempus alia quadraginta talenta persoluerẽt. Ita Selgẽses, qui ob impietatẽ Logbasis de patria ac libertate periclitati fuerant, ob singularẽ animi magnitudinẽ & patriam tutati sunt, & neq; libertatem, neq; coniunctionem, quam cum Lacedæmonijs habebant,

habebant, labefactarunt. Achæus Myliade, & magna Pamphiliæ parte subacta, cum Sardes exercitum duxisset, bellum aduersus Attalum gerebat: omnibus autem citra Taurum habitantibus grauis ac formidabilis erat. Per id tempus, quo Achæus exercitum aduersus Selgenses ducebat, Attalus Egosagas & Galatas secum habens, omnē Aeolidem, & urbes ei regioni propinquas, quæ prius timore ad Achæum defecerant, peragrauit: quarum magna pars sponte, libenterq́ se ei dedidere, pars uiribus expugnatæ sunt. Dediderūt se ei primo Cyme, Smyrna, Phocea: Post has Egenses, & Lemnitæ timore obsidionis ad eum defecerunt. Venerūt præterea à Theijs & Colophonijs legati, seq́ & ciuitates suas dedentes. Quibus in eodem quo prius erant fœdere susceptis, & acceptis obsidibus, Smyrnensium legatis perhumaniter usus est, quod hij magis erga se fidē seruassent. Continuato deinde itinere Lycū flumen transgressus, primo ad Mysios, postea ad Carseas uenit: quibus perterrefactis, & unà ijs qui Dydima moenia custodiebant, hæc quoq; loca occupauit, tradente ea per proditionem Themistocle, qui in ijs locis dux ab Achæo relictus fuerat. Hinc mox profectus, deuastato agro quem Apias incolæ uocant, Pelecantem montem transcendit, & iuxta Maximum flumen castrametatus est. Vbi cum defectus lunæ accidisset, Galatæ labores uiarum grauiter & iniquo animo ferentes, ut qui sequentes in curribus uxores ac paruos filios habebant, notato hoc signo, minime processuros se ultra affirmabant. Rex Attalus etsi nullam omnino ex ea gente utilitatē habebat, ueritus tamen, ne si à se ueluti contemptim relinquerentur, ad Achæū se converterent, & ipse non bonā ex hac re famā consequeretur, quasi per ingratitudinē dimitteret eos, qui ob egregiam erga se fidem transisse in Asiā uidebantur, hortatus est illos, ut paululum adhuc laborē itineris tolerarent: Daturum se mox per opportunū locum, in quo quiescerent, & omnia quæ illi uellent, quæq́ ipse posset & deceret, prompto animo effecturum. Attalus igitur constitutis ad habitandum Hellespontum Egosagis & Lampsacenis, Alexandrinis atque Iliensibus, quod in fide erga se permansissent, benigne atq; humaniter tractatis, Pergamum cum exercitu est profectus. Antiochus & Ptolemæus ineunte uere, & necessarijs ad bellum paratis, educere uterq; exercitum maturabant. Ptolemæus igitur Alexandria proficiscitur, ultra septuaginta millia peditum secum habens, equitum quinq; millia, tres & septuaginta elephantos. Antiochus cognito eorum accessu, e uestigio copias cogit. Hæ autem copiæ eius fuere: Daæ quidē & Carmanij, & Cilices in expeditorum modum armati, circiter quinq; millia. Horum dux erat Byttacus Macedo. Sub Theodoto uero Aetolo proditionis autore erant ex omni regno delecti, & in Macedonum morem armati, decē millia hominum, quorum magna pars Argyraspides erant. Phalangis multitudo ultra uiginti hominum millia continebat. Huic Nicarchus, & Theodotus cognomēto Hemiolius præerant. Præter hos Agriānes, & Persæ sagittarij, & funditores circiter duo millia hominum erant: cum quibus Thraces mille: quorum dux erat Menedemus Alabandeus: Dehinc Medi, Cissij, Cadysij, Carmani, ad quinq; millia: quorum curam habebat Acuis, Aspasiani Medi filius. Abares autem & alij ijs finitimi ultra decem millia Zabdibellum ducem sequebantur. Mercenarios præterea è Græcia milites ducebat Hippulocus Thessalus numero quinq; millia hominum. Cretenses mille & quingentos Eurylochus habebat, Neocretenses mille Zelysgorgynius, cum quibus unà conuenerant funditores Lydij quingenti, Cardaces sub Lysimacho Gallo mille. Equitum omnis multitudo erat ad sex millia hominum: quorum quatuor millibus præerat Antipater regij fratris filius, reliquis uero Themison. Ita Antiochi omnes copiæ erant duo & sexaginta millia peditum, equitum sex millia, elephan-

ti centum & duo. Ptolemæus iter per Pelusium faciens, hanc primum urbem in potestatem recepit. Vbi distributo affatim inter milites frumento, paulo post inde profectus per Cassium, & Bathrazagam uenit. Hic receptis copijs mox inde abiens paulatim procedit, ac quinto post die quinquaginta stadia distans ab urbe Raphia castrametatus est: quæ urbs post Rhinocolura sita est, prima ciuitatum Syriæ quæ Aegyptum aspiciunt. Eodem tempore Antiochus cum exercitu uenit, & hanc urbem præteriens noctu, castra locat circiter decem stadia à castris hostium remota. Principio igitur hoc inter se spacio distantes utrique morabantur. Paucis uero interiectis diebus, Antiochus opportuniorem locum occupare uolens, & animum militibus suis augere, castra propius hostibus admouit, ut uix quinque stadia inuicem distarent. Vbi dum aquatum ac pabulatum quotidie proficiscuntur, crebra inter se certamina committunt. Similiter etiam inter utraque castra modo pedites, nonnunquam equites se mutuo aggressi, fortunam belli experiuntur. Sub idem tempus Theodotus magna ac plane ætolica audacia usus est: Cum enim longa experientia uitam ac mores regios didicisset, sub auroram castra hostium ingreditur, & aspectu quidem propter tenebras incognitus erat: genere uero uestimenti, & reliquo ornatu haud multum à cæteris differens: Quippe uarijs illi uestibus utebantur. Notato autem præcedentibus diebus loco, in quo tentorium regis erat, quod ante ipsa ferè castra sæpe inuicem fuerant congressi, rectà ad illud contendit. Cumque incognitus omnes pertransisset, clàm in tentorium uenit, in quo rex uersari ac cœnare consueuerat. Vbi cum omnia diligenter lustratus regem minime comperisset (nam in secretiori quodam loco quiescebat) duobus qui ibi cubabant uulneratis, & Andrea medico regis interfecto, tutò in propria castra reuersus est, audacia quidem propositum suum consecutus, sed deceptus prouidentia, quod non recte locum, in quo cubare Ptolemæus consueuerat, inuestigarat. Reges cum quinque diebus aduersus se inuicem castra tenuissent, descendere tandem in prælium ambo decreuere. Cum igitur Ptolemæus mouere è castris exercitum cœpisset, extemplo Antiochus quoque idem fecit. Phalanges uterque rex, & delectos in Macedonicum morem armatos aduersus se inuicem collocauit. Ptolemæus utrunque cornu hunc in modum instituit: Polycrates cũ equitibus sibi subiectis læuum cornu tenebat. Inter hoc & phalangem Cretensem erant iuxta ipsius equites collocati. Post hoc regium agema, deinde scutati, qui sub Socrate erant: postremo Libyci in Macedonicum morem instructi. In dextro cornu erat Echecrates Thessalus, subiectos sibi equites secum habens: post quos erant Galatæ & Thraces: post eos Phoxidas cum mercenarijs è Græcia militibus, deinde phalanx Aegyptiorum. Elephantorum in læuo cornu quadraginta posuerat, in quo Ptolemæus ipse pugnaturus erat, tres & triginta ante dextrum cornu iuxta mercenarios equites collocarat. Antiochus uero sexaginta elephantos, quibus præerat Philippus sodalis eius, ante dextrum cornu ponit, in quo certare ipse aduersus Ptolemæum decreuerat. Post hos duo millia equitum, qui sub duce Antipatro erant collocat. Penes equites à fronte Cretenses constituit. Post quos mercenarium è Græcia militem, deinde quinque millia peditum, qui in macedonicum morem armati Bytticum ducem habebãt. In sinistro uero cornu ante omnes duo millia equitũ ponit, quibus dux præerat Themison, penes quos Cardaces & Lydos sagittarios collocat, postea tria millia expeditorũ, qui sub Menedemo erãt, deinde Cissios, Medos & Carmanios, post quos Arabas phalãgi iunctos. Reliquos deinde elephãtos læuo cornu præponit, Myisco uno ex pueris regis illis præfecto. Hũc in modũ instructis utrinque copijs, reges ordines suos unà cũ ducibus atque amicis hortari, publice priuatimque

fortitudinem

fortitudinem militũ extollere, maximam in phalangibus spem habere: quæ sint uictoriã subsecutura præmia, uterq; proponere. Hortabantur autem unà cum Ptolemæo copias Andromachus, & Sosibius, & soror eius Laodice: cum Antiocho uero Theodotus, & Nicarchus, quod hij apud eos phalangibus præerãt. Post hæc uterq; rex paulatim aduersus alterum procedit. Ptolemæus quidem cum sorore Laodice læuum cornu tenens, Antiochus cum phalange regia dextrum. Hic igitur bellicum canentes, primum cum elephantis se mutuo inuadunt. Pauci ex hijs, quos Ptolemæus habebat, in aduersos feruntur. Ex quibus optimam certe faciebant milites pugnam, iacentes hastas, & se inuicem crebris uulneribus afficientes: longe tamen meliorem feræ ipsæ faciebant ingenti impetu se inuicem impetentes, & faciem facie uerberantes: est enim hic elephantorũ mos, ut inter se congressi, & mutuis se dentibus impetentes acerrime pugnent: simulatq; uero uulnus aliquod acceperint, nõ secus in omnes dentibus sauiant, quàm tauri cornibus. Verum maxima pars elephantorũ Ptolemæi prælium formidabat, quod plerunq; accidere Libycis elephantis consueuit: odorẽ enim & uocem non patiuntur: præterea magnitudinẽ ac uires, ut mihi uidetur, timentes, indicos statim fugiunt, uti eo tempore accidit: subito enim in fugam conuersi, & ordines suorum perturbantes, maximam in phalange Ptolemæi stragem fecere. Quod cernens Antiochus, extemplo cum elephantis equites, qui sub Polycrate duce erant, aggreditur: similiter mercenarij milites, qui circa phalangem erant, in scutatos Ptolemæi feruntur. Quamobrem hos quoq; ordines dissipantibus feris, læuum cornu Ptolemæi declinauit. Echecrates uero, qui dextro cornu præerat: principio quidem ut prædicta cornua congrederentur, expectabat: ubi uero surgentem in aëra puluerem, & elephantos suos nequaquam ferri in aduersos audentes animaduertit, mandat Phoxidæ mercenarium militem habenti, ut à fronte oppositos hostes aggrediatur: ipse equites, elephantosq; paulatim educens idem facit: paribus igitur animis utrinq; congrediuntur: prælium diu atrox fuit. Ad extremum tamen, cum Echecrates ipse quidem extra periculum elephantorũ esset, maximam uero stragem in hostiles equites faceret, Phoxide quoq;, & cæteris qui cum eo erant, Arabes & Medos præter modum prementibus, læuum cornu Antiochi in fugam uertitur. Ita cuius dextrum cornu superius erat, læuum fugabatur. Phalanges utriusq; integræ permanebant, dubiam de futuro spem habentes. Inter hæc Ptolemæus fuga ad phalangem facta, cum in medium uenisset, seq; militibus ostendisset, tantum suis animi, hostibus uero terroris addidit, ut qui cum Andromacho, & Sosibio erant, abiectis repente armis fugæ se cõmiserint. At rex Antiochus ut iuuenis, & bellicarum rerum expers, ex sua uictoria reliquorũ quoq; coniecturam faciens, fugientes summa celeritate insequebatur. Quodam uero è senioribus eum reuocante, & surgentem à phalange ad eius castra puluerem ostendente, tunc demum rem intelligens conuerso itinere in castra conatur reuerti. Cum uero suos omnes fugæ expositos comperisset, consilij inops ipse quoq; Raphiam fugit, putans non stetisse per se, quin pulcherrima atq; honestissima uictoria potitus esset, totiusq; cladis suæ causam, tarditatẽ atq; ignauiam militum fuisse. Ptolemæus in phalange quidem uictoria potitus, in dextro uero cornu compluribus equitibus ac mercenarijs amissis, in præsentiarum in castra reuertitur, & curandorum corporum potestatem militibus facit. Postridie eius diei electa suorũ cadauera tradi sepulturæ iubet: deinde hostium corporibus spoliatis Raphiam cum exercitu contendit. Antiochus, etsi statim ex fuga reuocatis suis castrametari extra urbes cupiebat, tamen quia milites eius magna ex parte in urbem confugerant, ipse quoque idem facere est coactus. Sequenti autem die eductis sub auroram, quæ

ex tanta clade superfuerant, copijs, Gazam proficiscitur, ubi castris positis, missisq; qui suorum cadauera reposcerent, mortuis parentauit. Desiderati autem fuerunt ex militibus Antiochi ultra decem millia peditum, equites plusquam trecenti: uiui circiter quatuor millia in potestatem hostiũ peruenerunt: elephantorum tres in ipso prælio, duo postea ex uulneribus periere, complures eorum uiui capti. Hunc igitur finem habuit memorabile prælium, quo duo maximi reges prope Raphiam de imperio Syriæ certauere. Sepultis cadaueribus Antiochus cum uniuerso exercitu domum remigrauit. Ptolemæus Raphia, & reliquis ciuitatibus repente potitus est, uniuersis populis inter se certantibus, ut in dedendo se regi uicinum præuenirent. Antiochus cum ad ciuitatem eius Eponymum peruenisset, subito Antipatrum fratris filium, & Theodotum Hemiolium legatos ad Ptolemæum misit, qui pacem à rege precarentur: timebat enim Ptolemæi uires, & perexiguam spem ob acceptam nuper cladem in militibus habebat: formidabat præterea Achæũ, ne opportunitate temporis motus, bello eum infestaret. Ptolemæus autem nihil horum cogitans, sed felici atq; insperato successu rerũ lætus, beneq; secum actum existimans, quod iam omnem Syriam possideret, haud alienus à conditionibus pacis erat, sed plus etiam quàm satis esset, pronum ad hoc animum habebat, allectus desidia uitæ, qua semper fuerat usus. Cum igitur ante eius conspectum legati uenissent, paululum in Antiochum inuectus, pacem in annum concessit, ac Sosibium unà cum eis, qui fœdus firmaret, ad Antiochũ misit: ipse in Syria, & Phœnice circiter tres menses commoratus, ordinatis mox ciuitatibus, & cura eorum omnium locorũ Andromacho Aspendio tradita, Alexandriam cum sorore, & amicis reuersus est. Antiochus firmato cum Sosibio fœdere, & rebus omnibus ex sententia compositis, ad apparatum belli aduersus Achæum, sicuti à principio statuerat, se conuertit. Hic igitur erat ea tempestate Asiaticarũ rerum status. Eodem tempore Rhodij sumpta occasione ex terræmotu, qui paucis ante diebus apud eos fuerat, in quo & colossus magnus, & incilia, ac naualia quamplurima deciderant, ita prudenter atque industrie se gesserunt, ut non detrimenti, sed potius summæ utilitatis causa hic casus fuisse uideretur: tantum apud homines ignorantia, atq; segnities à prudentia atq; industria differt, non solum in priuata uita, uerumetiam in publicis rebus, ut in hijs secundæ res detrimentum, in illis aduersæ emendationem quandam errorum afferre uideantur. Rhodij enim eam rem magnã ac grauem facientes, & in mittendis quotidie legationibus solliciti, in id ciuitates, & maxime reges inducebant, ut non solum ab hijs maxima munera consequerentur, uerum ita consequerentur, ut dantes ipsi, accipere ab hijs gratiam se putarent. Hieron enim & Gelon non solum quinq; & septuaginta talenta ad gymnasij instaurationem eis dederunt, partim subito, partim breuissimo post tempore, uerumetiam lebetes argenteos, & eorum tripodes, & urnas, præterea ad sacrificia peragenda decem talenta, ad ciuium usum alia decem, ut omnia centum talentorum munus facerent: Post hæc omnibus, qui Rhodum nauigarent, immunitatem concessere. Catapultas trium brachiorum quinquaginta, & ad extremum, tanquam à Rhodijs beneficium accepissent, statuas in celeberrimo totius urbis loco erexerunt, coronatum Rhodium populum à populo Syracusano. Ptolemæus uero eisdem promisit talenta argenti trecenta, frumenti artabas, ea est mensura medica, ultra decies centena millia, ligna ad faciendas quinqueremes sex, triremes decem, buxi quadranguli brachia circiter quadraginta millia, funium tria millia, uela item atque arbores ad tria millia, ad instaurationem colossi talentorum tria millia, ædificatores centum, operarios tercentum quinquaginta, & ad horum uictum singulis annis decem & quatuor talenta,

præter

præter hæc ad certamina, & sacrificia artabas frumenti circiter duodecim millia, item ad cõmeatum decem triremium artabarũ uiginti millia. Quarum omniũ rerum magnã partem in præsentia dedit, argenti totius partem tertiam. Eodem modo Antigonus ligna à quindecim usq; ad octo brachia ultra decem millia, tabulas septem brachiorũ ad quinq; millia, ferri talenta tria millia, picis talenta mille, alterius picis mille modios: post hæc omnia centum argenti talenta pollicitus est. Chriseys autem mulier frumenti centena millia, plumbi talentorũ tria millia. Seleucus Antiochi pater, præterquã quod immunitatem nauigantibus Rhodum concessit, misit etiã quinqueremes instructas decẽ, frumenti bis centena millia, lignorum, retinæ, & capillorũ decem millia, brachiorum, & mille talenta. Similia hijs Prusias, & Mithridates fecerunt. Principes præterea omnes qui in Asia sunt, ut Lysannias, Olympicus, Lymneus, ac cæteri. Ciuitates uero quæ Rhodijs pro suis quæq; uiribus gratificatæ sunt, nemo enumerare facile posset. Hæc in præsentia quidem recensenda existimauimus, primo Rhodiorũ gratia, ut eorum industria ac uigilantia in rebus publicis manifesta omnibus foret: sunt enim profecto & laude, & æmulatione digni: secundo auaritiæ regum nostri temporis causa, & pusillanimitate gentium ac ciuitatũ, ne uel illi quatuor, aut quinq; talenta largientes credant se grande aliquid atq; amplum facere, ac proinde eandem beneuolentiam, eosdemq; honores à Græcis quærant, quos pristini reges habuere, uel ciuitates magnitudinem ueterum munerũ memoria repetentes, existiment se exiguis nostri temporis muneribus maximos illos, atq; optimos honores debere, sed seruare dignitatem suam conentur, ut Græciæ populi longe à cæteris hominibus differant. Ineunte iam æstate, cum dux Aetolorum esset Agetas, Aratus autem Achæorum dux imperium deposuisset: nam hoc loco superius à sociali bello digressi sumus: Lycurgus Lacedæmonius ex Aetolia redijt: magistratus enim cum falsò iniectam ei calumniam, propter quam discesserat, comperissent, confestim eum in patriam reuocarunt. Hic igitur missus est ad Pyrrhiam Aetolum, qui tum Eliensium dux aduersus Messenios erat. Aratus & mercenarium militem Achæorum male instructum accepit, & ciuitates negligenter ad bellum dispositas, quod Eperatus, qui ante eum dux fuerat, male, ut supra diximus, ac segniter omnia administrasset. Veruntamen hortatus Achæos, & decreto eorum accepto, ad belli apparatum omni studio erat intentus. Decretum autem ab Achæis hoc fuerat, ut mercenarij pedites cogerentur non pauciores octo millibus, equites quingenti: ex Achæis uero deligerentur tria millia peditum, & trecenti equites, ex quibus Megalopolitani æneum scutum habentes essent, pedites quidem quingenti, equites quinquaginta, totidem etiam Argiui essent: præterea ut naues quoq; pararentur, in littore & Argolico sinu tres, circa Patras, & Dymen totidem. Aratus igitur in delectu habendo, & huiusmodi rebus parandis occupatus erat. Lycurgus autem & Pyrrhias, constituto inter se tempore, quo egredi uterque deberet, uersus Messenem proficiscebantur. Dux Achæorum cognita eorum profectione, cum mercenarijs, & quibusdam delectorum Megalopolim uenit, opem Messenijs laturus. Lycurgus Messeniorũ agrum ingressus, mox Calamas oppidum per proditionem accepit: deinde iter prosecutus, miscere se cum Aetolis maturabat. Pyrrhias cum fermè nudus ex Elide aduenisset, statim à Cyparensibus reiectis iter conuertit. Quamobrem Lycurgus, cum neq; iungere se cum Pyrrhia posset, neque ipse satis per se potens ad res gerendas foret, nulla re memorabili facta, Spartam reuersus est. Aratus frustratis opinione sua hostibus, quod futurum erat auguratus, iussit ut à Taurione pararentur equites quinquaginta, & quingenti pedites, Messenij totidem pedites, atque equites mitterent,

uolens

uolens hijs copijs ab incursionibus hostium seruare Messeniorum, & Megalopolitanorum, & Tegeatarum, & Argiuorum agros: quippe omnes hæ regiones Spartano agro finitimæ plus cæteris Lacedæmoniorũ bello sunt expositæ: Achæicis uero ac mercenarijs militibus ab Eliensium, atq; Aetolorũ periculo Achæiam custodire. Hijs peractis, dissensionem, quæ orta inter Megalopolitanos fuerat, iuxta Achæorum decretum composuit. Megalopolitani enim, cum pauloante à Cleomene patrio solo eiecti fuissent, egebant quidem multis, sed rebus omnibus carebant: siquidem in dignitate sua permanentes, cõmeatum & sumptus necessarios nec publice, nec priuatim habebant: quamobrem seditione, ira, simultatibus omnia apud eos plena erant: hoc enim & in rebus publicis, & in priuata hominũ uita accidere consueuit, quando necessarij sumptus desunt. Primo igitur inter se de mœnibus urbis dissidebant, dicentibus alijs, tantum facere eius circuitum oportere, quantum & præsentes eorum fortunæ paterentur, & custodire in tanta paucitate hominum possent, alijs autem planè contrarium asserentibus. Maxime autem de legibus à Pritanide scriptis inuicem contendebant, quem legumlatorem eis Antigonus dederat, eratq; inter Peripateticos celeberrimus. Cum hæc in ciuitate dissensio esset, Aratus ciuiles omnes discordias sedauit, & exardescentem iam mutuo Megalopolitanorum iram publice priuatimq; restinxit. Reconciliatis inuicem Megalopolitanis, repente Aratus inde profectus, ad Achæorũ concilium uenit, mercenarijs Seleuco Phario duci relictis. Elienses Pyrrhiæ, quod negligenter se gessisse uideretur, infensi, Euripidem ducem ex urbe Aetolia accersiuerunt. Qui obseruato Achæorum concilio & acceptis sexcentis equitibus, ac duobus millibus peditum, & copias ex templo eduxit, omnemq; regionem usque ad Egiadem depopulatus est, & capta ingenti præda mox Leontium reuertebatur. Lycus ea re cognita obuiam eis profectus, euestigio hostibus occurrit, & collatis uiribus circiter quadringentos eorum interfecit, ducentos uiuos cepit: in quibus clariores erant, Physsias, Antanor, Clearchus, Euanorides, Aristogiton, Nicasippus, Aspasius: armis uero atq; impedimentis omnibus potitus est. Sub idem tempus præfectus classis Achæorum Molicriam uenit: unde mox profectus, conuerso itinere Chalceam nauigauit: ubi cum oppidani obuiam exiuissent, duas longas naues remigibus, & cæteris necessarijs rebus instructas cepit: præterea nauigia quamplurima parua abduxit: collecta præterea eodem tẽpore terra mariq; ingenti præda, & cõmeatu ac rebus ad uictum necessarijs inde acceptis, milites quidem audaciores in posterum sunt facti, ciuitates uero meliorem spem animo conceperunt, quod necessaria ad uictum non cogerentur copijs suppeditare. Inter hæc Scerdilaidas iniuria se affectum à rege existimans, quod integre sibi stipendium, sicuti ex fœdere cum Philippo conuenerat, solutum non fuisset, quindecim lembos cum dolo emisit: qui cum Leucadem appulissent, omnibus eos propter factam cum rege societatem tanquam amicos accipientibus, cum nihil aliud efficere mali possent, Agatinum, & Cassandrum Corinthios, qui tanquam amici eundem portum cum quatuor nauibus ingressi fuerant, uiolato fœderis iure, ipsosq; & naues eorum ceperunt, ac ad Scerdilaidam subito misere: post hæc Leucade profecti, & cursu uersus Maleam directo, mercatores depopulabantur. Instante iam æstate, & hijs qui cum Taurione erant, custodiam prædictarũ urbium spernentibus, Aratus delectos milites secum habens, cõmeatus gratia in Argiuum agrum uenit. Euripides autem cum multitudine Aetolorũ egressus, populabundus per Tritensium regionem grassabatur. Lycus & Demodocus priuati Achæorum duces, ubi de aduentu Aetolorum intellexere, congregatis Dymensibus, & Patrensibus, ac Pharensibus, præterea etiã mercenarios

secum

secum habentes in Eliensem agrum impetum fecerunt. Cumque ad locum uenissent quem incolæ Phyxiũ uocant, leuioris armaturæ milites unà cum equitibus discurrere per agrum iusserunt: grauiorem uero armaturam circa eum locum in insidijs posuere. Concursantibus mox passim temereque in subsidium suorum Eliensibus, cum insidiarum locum pertransissent, insurgentes qui cum Lyco erant, magno impetu in Elienses irruere. Qui cum resistere eorum uiribus non possent, repente in fugam conuersi, ducenti ferè desiderati sunt, octuaginta uiui capti. Illi prædam omnem integram abegerunt. Per idem tempus præfectus quoque classis Achæorum cum sæpenumero Calidonem & Naupactum nauigasset, regionem omnem depopulatus est, & hostes bis in fugam uertit. Cepit etiam Cleonicum Naupacticum: qui quoniã hospes Achæorum erat in præsentia quidem nihil mali passus est: Paucis uero interiectis diebus sine pretio liberatus fuit. Sub idem tempus Agetas Aetolorum dux congregata multitudine Aetolorum, omnem Acarnanum regionem ferro ignique uastauit. Similiter uniuersam Epyrum depopulatus est. Quæ cum fecisset, in patriã reuersus suam cuique domum abeundi potestatem fecit. Acarnanes deinde in Stratensem agrum profecti, statimque ab hostibus repulsi, turpem quidem, sed tamen incolumem fugam fecere, quod Stratenses insidias ueriti, persequi illos non sunt ausi. Apud Phanotenses eodem tempore rursus proditio facta est in hunc modum: Alexander Phocidi à Philippo præfectus, ordinauit proditionẽ aduersus Aetolos per Iasonem quendam, qui à se Phanotensium urbi præpositus fuerat. Hic ad Agetam Aetolorum ducem missus, pollicitus est, se Phanotensium arcem illi traditurum. Qua de re & pactum inter se firmarunt, & iusiurandum præstitere. Cum constitutus dies aduenisset, Agetas noctu eò cum Aetolis uenit, collocatisque in occulto quodam loco iuxta urbem copijs, centum ex omni multitudine delectos in arcem mittit. Iason Alexandrum in urbe cum sufficienti numero militum paratum habens, iuuentutem ex pacto intra arcem recipit. Alexander repente impetu in Arcem cum suis facto, Aetolos omnes cepit. Exorta deinde luce, Agetas, cum id factum cognouisset, exercitum domum reduxit, hac clade, ut alijs sæpenumero, turpiter ab hostibus affectus. Per eosdem dies Philippus rex Bylazonem cepit, urbem in Pæonia maximam, & peropportune sitam ad ingressum Macedoniæ ex Dardania, in qua sufficienti præsidio collocato, Chryiogonum summa celeritate in superiores Macedoniæ partes misit, qui nouum militum delectum haberet: ipse acceptis ex Bœotia & Amphaxitide copijs Edesam uenit. Vbi expectato cum Macedonibus Chrysogono, mox inde cum omni exercitu discessit, & sexto post die Larissam uenit. Continuato deinde per noctem itinere Meliteam appulit, & admotis mœnibus scalis capere urbem conatus est, tantoque terrore ob repentinum & inopinatum aduentum Melitenses affecit, ut parum abfuerit, quin urbe sit potitus: & nisi scalæ aliquanto quàm erat opus breuiores extitissent, profecto compos desiderij fuisset. Veruntamen hac spe fraudatus, & castris iuxta Enipẽ flumen positis, copias ex Larissa & cæteris ciuitatibus coegit, quas per hyemem obsidionis gratia parauerat: omnis enim intẽtio eius erat Thebas capere. Hæc urbs nõ longe à mari sita est, distatque ab urbe Larissa circiter trecenta stadia. Adiacet autẽ popportune Magnesiæ & Thessaliæ, & maxime ei parti Magnesiæ, quam Demetriadẽ uocãt: Thessalæ uero ei parti, quam Pharsalij & Pherenses incolunt. Ex qua cum eam per id tempus Aetoli tenerent, maximum detrimentum Pharsaliensibus ac Demetriensibus inferebatur, nec minus etiam Larissæis: Quippe Aetoli crebras in eum agrum incursiones faciebant, quem Namyricum incolæ appellant. Quamobrem Philippus haud parui hanc rem faciendam existimans, omni stu

dio ad urbis expugnationem incumbebat. Paratis igitur centum & quinquaginta catapultis, balistis uero quinque & uiginti, Thebis cum copijs appropinquauit, diuisoq; in tres partes exercitu, urbem à tribus lateribus cinxit: unam quidem partem circa Scopium posuit, aliam circa Heliotropium, tertiam ipse iuxta montem qui urbi imminet, tenuit: quod uero inter castra locorum supererat, fossa ac duplici uallo diligentissime muniuit: addidit præterea ligneas turres in singulis iugeribus sufficienti præsidio refertas: posthæc omni bellico apparatu simul congregato, adijcere arci machinas cœpit. Verum per tres primos dies nullam partem operum admouere potuit: tanta audacia ac fortitudine milites è mœnibus propugnabant: postquam uero propter continuationem certaminis, & multitudinem telorum alij ex ciuibus interfecti sunt, alij uulneribus affecti, tunc parua mora à propugnantibus facta, Macedones uix nono die substentacula, ac cæteras machinas mœnibus admouerunt: posthæc continue expugnationi urbis intenti, ita ut nec noctu, nec interdiu catapultæ, & balistæ cessarent, intra trium dierum spatium ad duo iugera muri confregerunt: uerum cum adhibita mœnibus substentacula magnitudinem ponderis sustinere non ualerent, in terram decidentes, murum quoq; antequam ignis à Macedonibus inijceretur, secum traxerunt: quo facto cum animi omnium creuissent, seq; ad ingressum urbis pararent, ac iam incepturi prælium uiderentur, perterriti Thebani, seq; & urbem dediderunt. Philippus cum per hunc modum Magnesiæ, & Thessaliæ loca tuta reddidisset, preciosissima quæque Aetolorum bona abstulit. Vrbem uero eiectis antiquis cultoribus, ac Macedonibus ad eius habitationē constitutis, mutato nomine pro Thebis Philippolim appellauit. Cum adhuc in ea urbe moraretur, rursus legati de pace à Chijs, & Rhodijs, & Byzantijs, & rege Ptolemæo uenere. Quibus cum idem quod ante responsum dedisset, seq; haud alienum à pace animum habere respondisset, eos remisit, & ut Aetolorū quoq; animos tentarent, iussit: ipse contempta pace toto animo exteris rebus incumbebat. Quamobrem cum ei nunciatum fuisset, Scerdilaidæ lembos omnia circa Maleam depopulari, & mercatoribus omnibus non secus quàm hostibus uti: præterea quasdam naues ex suis in Leucade præter fœdus cepisse, armatis duodecim cataphractis nauibus, & octo aphractis, præterea onerarijs triginta, per Euripum nauigat, simul sperans Illyriorum lembis potiri, simul omnibus uiribus ad bellum aduersus Aetolos intentus, quod nondum res in Italia gestas cognitas haberet. Nam quo tempore Philippus Thebas obsidebat, Romani ab Annibale profligati in Tuscia fuerant, sed nondum fama earum rerum in Græciam peruenerat. Philippus igitur parata classe, cum Cenchreas appulisset, cataphractas quidem nauigare circa Maleam uersus Egium & Patras mandauit: reliquas uero in Lechæo positas, cōmorari in eo portu iussit, quamcelerrime ad Nemæos ludos profectus, Argos uenit. Hic cum spectaculo interesset, literæ ei ex Macedonia afferuntur, significantes, Romanos ingenti clade ab Annibale superatos fuisse, Annibalem ipsum campis potiri. Subito igitur Demetrio Phario duntaxat literas ostendit, iusso, ne quicquam alicui loqueretur: hic ea occasione sumpta, hortari regem cœpit, ut expedito mox Aetolorum bello, Illyricas res aggrederetur: omnem enim Græciam & in presentia parere regi, & post hac idem facturam esse, cum præsertim Achæi sponte sua regi beneuoli forent: Aetoli uero tot cladibus præsenti bello affecti, potentiam eius formidarent. Italiam autem, inquit, transfretationem in eam initium esse totius orbis principatum assequendi, quem nemini meliori iure, quàm illi conuenire. tempus præterea in præsentiarum ad id peropportunum esse, Romanis ingenti clade ab Annibale profligatis. Huiusmodi rationibus usus Demetrius statim id regi persuasit,

ſit, utpote adhuc & adoleſcenti, & natura audaci, ac præter modum imperij auido. Poſthæc Philippus congregato amicorum concilio agere de pace Aetolorum cœpit: ad quod cum Aratus quoque libenter ueniret, rex haud expectatis legatis, qui publice de conditionibus pacis referrent, ſubito Cleonicum Naupactium ad Aetolos miſit: hunc enim reperit adhuc ex captiuitate concilium Achæorum expectantem: ipſe nauibus Corinthi cum pedeſtribus copijs acceptis Egium uenit: deinde Laſſionem profectus, & occupata in Perippijs turri, irrupturum ſe in Elienſem agrum ſimulabat, ne forte nimis appetere pacem iudicaretur. Poſt hæc bis, aut ter reuerſo Cleonico, & precantibus Aetolis, ut rex ipſe ad eos proficiſceretur, libenter conceſſit: datisq́ repente ad omnes ſocias ciuitates literis, ac bellico feruore reſtincto, ſingulos hortatus eſt ad mittendas pro componendis rebus, & pace cum Aetolis firmanda, legationes: ipſe tranſportatis copijs, & caſtris circa Panormum poſitis, qui Peloponneſi portus eſt è conſpectu Naupacti ſitus, legatos ſociorum præſtolabatur. Inter hæc dum illi congregarentur, in Zacynthum profectus, ſolus res eius inſulæ compoſuit, ac mox inde ad eundem locum reuerſus eſt. Congregatis tandem legatis, Aratum & Taurionem cum quibuſdam alijs ad Aetolos miſit. Qui cum ad eos ueniſſent, erant enim in concilio Naupacti congregati, pauca quædam locuti, & intellecto eorum deſiderio de pace facienda, e ueſtigio ad Philippum reuerſi, omnia regi nunciarunt. Aetoli deſiderio pacis flagrantes, una cum hijs legatos ad regem miſere oratum, ut ad ſe cum copijs ueniret, quo res melius ac celerius componerentur. Rex precibus eorum pellectus, in locum circiter uiginti ſtadia à Naupacto diſtantem cum copijs nauigauit. Vbi educta multitudine, & caſtris nauibusq́ uallo ac foſſa circundatis, aduentum Aetolorũ præſtolabatur. Aetoli inermes uerſus regem profecti, duo ſtadia procul à caſtris regijs conſtitere, ſtatimq́ ad regem miſerunt, qui de rebus præſentibus diſſererent. Rex igitur primo omnes qui à ſocijs ciuitatibus conuenerant, ad eos tranſmiſit, iuſſos, hac conditione pacem cum Aetolis firmarent, ut ea quiſque in poſterum teneret, quæ in præſentia tenebat: quam conditionem cum libenter Aetoli accepiſſent, pro particularibus deinde rebus frequentes hinc inde nuncij mittebantur. Quarum rerum maximam partem conſulto prætermiſimus, quod nihil in hijs memoratu dignum eſſe uidebatur: libuit autem adhortationem, qua apud regem & ſocios principio uſus eſt Agelaus Naupactius, paucis referre. Hic enim cum facta eſſet dicendi copia, omnesq́ ad audiendum parati forent: oportere inquit, maxime Græcos nunquam aduerſus ſe inuicem bellum gerere, ſed maximas dijs habere gratias, ſi omnes unius ſententiæ, & inſtar eorum qui flumina traijciunt, mutuo nexu manuum colligati barbarorum impetum repellere, ſeq́ & ciuitates ſuas tutari queant: Quod ſi fieri continue non poſſit, hoc ſaltem tempore omni ſtudio ſeruandum, quod nunquam in maiori periculo Græcia fuerit: proſpicere enim ſe multitudinem copiarum, & magnitudinem inſtantis belli, neque dubitare, ſeu Carthaginenſes Romanos, ſiue Romani Carthaginenſes in Italia ſuperarint, neutros Siciliæ atque Italiæ imperio contentos fore. Cæterum ſtatim uictores plus quàm ſatis ſit extenſuros, tranſitumq́ in Orientem facturos: proinde omnes prouidere huic rei oportere, & præſertim Philippum: prouidere autem hoc duntaxat modo poſſe, ſi reſtincto præſenti bello non ſolum Græciæ ciuitates ceſſet affligere, ſed è contrario omnium ipſe quaſi unius corporis curam habeat, & uniuerſæ Græciæ ſaluti tanquam propriæ, & ditioni ſuæ ſubiectæ, conſulat: hoc enim ſi fecerit, & Græcos ſibi beneuolos, ac ad futura bella optimos concertatores futuros eſſe, & barbaros fidem Græcorum erga regem timentes, minus imperio eius inſidiaturos. Quod ſi ad propagandum

imperium animũ habeat, aſpicere eum in occidentem oportere, & quo in ſtatu res Italiæ ſint conſiderare: eſſe enim in præſentia tempus, quo facile totius orbis principatũ ſperare poſſit, minus negotij habiturus, quod Romani apud Thraſimenum lacum uicti ab Annibale fuiſſent. In ſumma regem hortatur, ut bella atque diſcordias totius Græciæ in pacem concordiamq́ conuertat, enitaturq́ omni ſtudio conſeruare ſibi in poſterum libertatem, pro arbitrio ſuo bellum aut pacem in prouincia conſtituendi. Quod ſi ſemel nubem illam, quã conſurgentem in occidente uidebant, trucis & cruenti belli Græciæ locis appropinquare permitteret, uereri ſe inquit, ac uehementer ſollicitum eſſe, ne huiuſmodi diſſenſiones & concordiæ, & ludi quos inuicem cõmittebant, ita ab eorum omnium poteſtate exciderentur, ut ne precari quidem deos liceret, hanc ſibi facultatem adeſſe, ut bellari inuicem, ac pacem facere pro eorum arbitrio liceret. Hæc cum dixiſſet Agelaus, animos ſociorum mirumimmodum ad pacem inflammauit: maxime autẽ permouit Philippũ regem, quod non mediocriter iam propter uerba Demetrij ad id mentem inclinauerat: Quamobrem unanimi cõſenſu pacem cum Aetolis fecere. Firmato igitur fœdere omnes diſceſſerunt, pacem in patriã pro bello reportãtes. Hæc omnia geſta ſunt anno tertio centeſimæ & quadrageſimæ olympiadis. Dico autẽ id prælium, quod Romani in Tuſcia cõmiſerũt, & bellũ Antiochi in Syria geſtum, & pacem ab Achæo & Philippo cum Aetolis factam. Græcas igitur atq; Italicas res, item etiã Africanas hæc primũ tempora coniunxere: Neq; enim poſt eum diẽ Philippus, nec cæteri Græciæ principes cogitationes ſuas ad Græciã referebant, neq; bella, aut pacẽ inuicem moliebantur, ſed omnes iam mentẽ oculosq́ ad Italiã conuertebãt. Paucis quoq; interiectis diebus inſularum, & locorum Aſiæ cultores idem fecere: omnes enim, qui uel Philippo infenſi erant, uel ab Attalo diſſidebant, non iam ad Antiochum & Ptolemæum, neque ad meridiem aut orientem, ſed ad occaſum omnes conuertebantur: Alij Carthaginenſes, alij Romanos crebris legationibus fatigantes. Similiter Romani quoq; Philippi uires atque audaciam ueriti, legatos in Græciam mittebant. Nos autem, quoniam, ſicuti à principio ſtatueramus, manifeſte nobis, niſi nos opinio fallit, oſtendimus, quando, & quomodo, & quibus ex cauſis res Græciæ cum Italicis & Libycis quaſi in unum corpus coaluerunt, ſupereſt, ut narrationem rerum in Græcia geſtarum proſequamur, quouſque ad ea tempora uentum ſit, in quibus Romani iuxta Cannas à Carthaginenſibus uicti, ac profligati fuere: hinc enim à rebus Italicis digreſſi ſumus, & de hijs quæ in Græcia & Aſia ijſdem temporibus geſta ſunt, hunc & ſuperiorem librũ perſcripſimus. Achæi cum primum finis bello impoſitus fuit, Timoxeno duce electo ad inſtituta patriæ reuerſi, ſimiliter etiam reliquæ Peloponneſi ciuitates paulatim res publicas componebant, colebant agros, ludos, ac ſacrificia deorum renouabant: quippe aſſiduo bellorũ uſu factum erat, ut hæc omnia quaſi è memoria excidiſſent. Athenienſes timore Macedonũ liberati, optima iam libertate frui uidebantur: uerum cum Euryclidam & Micionem duces haberent, eorum imprudentiam ſecuti, omniũ ferè regum, ac præcipue Ptolemæi tributarij erant. Ptolemæo ſtatim poſt hæc tempora bellum aduerſus Aegyptios ſubortum eſt: hic enim cum Aegyptios in bello aduerſus Antiochũ ſecum habuiſſet, aliquandiu opera eorũ uſus, mox ab eis relictus eſt; elati enim rebus circa Raphiam geſtis, haud amplius parere regi uoluerũt, ſed ducem aliquem quærebant, tanquã ipſi iam gerendo bello per ſe ſufficerent. Quod etiam tandem non longe poſt tempore factum eſt. Antiochus ingenti apparatu ad res bellicas per hyemẽ facto, proxima dehinc æſtate Taurum tranſcendit, & inito cum Attalo rege ſocietate bellum aduerſus Achæum renouauit. Aetoli etſi pacem initio gratiſſi-

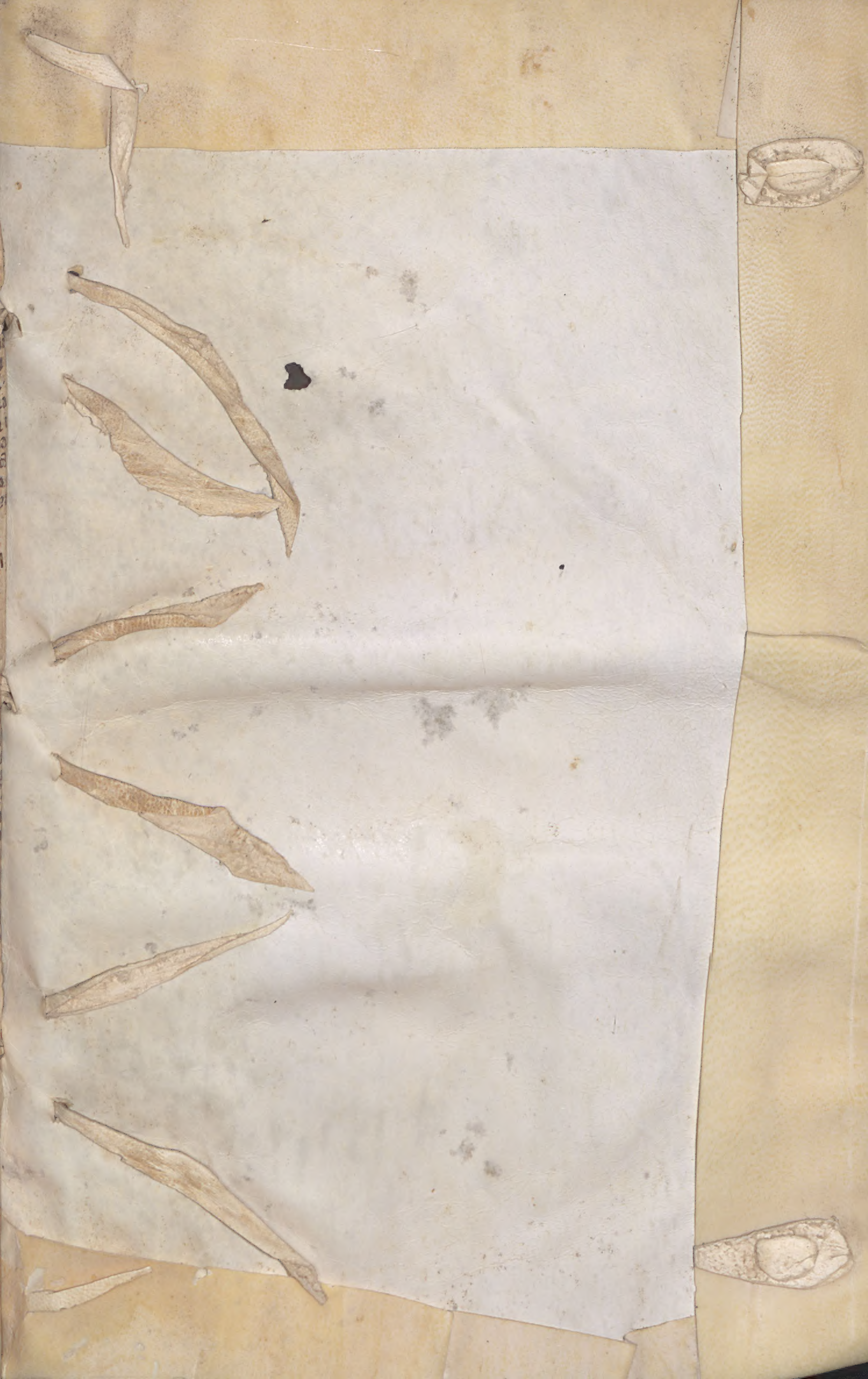
mam habuere, quod bellum longe aliter quàm spes eorum fuerat successisset, proinde Agelaum Naupactium ducem elegerunt: cuius præcipua opera pax fuerat secuta: Procedente tamen tempore grauiter Agelaum accusare, ac de eo non mediocriter conqueri cœperūt, quod eius causa omnes utilitates, quas extrinsecus permultas habebant, amisissent, quandoquidem non aliquam prouinciæ partem, sed uniuersam planè Græciam pacificasset. Veruntamen Agelaus æquo animo huiusmodi iniuriam ferens, impetum eorum reprimebat. Ex quo illi quoq; contra eorum naturam temperare iracundiam suam sunt coacti. Philippus rex cum post factam pacem soluta classe in Macedoniam nauigaret, Scerdilaidæ in itinere obuians, qui sub prætextu debitæ sibi pecuniæ, cuius rei gratia naues in Leucade, uti supra diximus, ceperat, tunc Pelagoniæ quoque oppidum, nomine Pisseum in prædam uerterat, & complures Daretidis ciuitates, Antipatriam, Chrysondionem, Gertontem: præterea etiam non paruam Macedoniæ partem sibi partim hortatu, partim uiribus asciuerat, extemplo copias in terram posuit, omni studio ad prædictas ciuitates recuperādas intentus. Omnino autem bellum aduersus Scerdilaidam gerere decreuit, pernecessarium existimans, Illyrium ditioni suæ subijcere, cum ad alias res gerendas, tum maxime ad transfretationem in Italiam. Quam opinionem Demetrius confirmare regi nitebatur, uidisse se in somnis inquiens, Philippum hæc omnia molientē. Quod non tam Philippi gratia faciebat, quàm odio Romanorum, & quod per eum modum recuperaturum se loca, quibus circa Pharum spoliatus fuerat, arbitrabatur. Philippus itaq; admotis copijs prædictas omnes ciuitates occupauit. In Dissaretide enim cepit Creonium & Gerontem, circa Lychnidiam paludem Enchelanas, Ceracem, Sationem, Boios: in Calcecinorum uero prouincia Bantiam, apud Pisantinos Orgyssum. Quibus peractis copias in hiberna dimisit. Erat autem hæc hyems, qua Annibal præcipua Italiæ loca depopulatus in Daunia hyemabat: Romani uero Caium Terentium, & Lucium Aemylium Consules nouis comitijs creauerant. Philippus dum in hibernis esset, ratus naues parare sibi opus fore, non tam ad naualem pugnam (quippe impotentem se omnino mari esse aduersus Romanos arbitrabatur) quàm ad transfretationem copiarum in Italiam, centum lembos parauit: quod ante eum nemo ferè regum Macedoniæ fecerat. Adueniente deinde æstate, & Macedonibus remigio leuiter exercitatis cum copijs soluit. Sub idem tempus Antiochus Taurum transcendit. Philippus facto per Euripum & Maleam itinere, ad loca quæ sunt circa Cephaleniam & Leucadem uenit. Vbi castris in terram positis, uallo ac fossa ea diligenter muniuit: Siquidem Romanorum classem mirum in modum formidabat. Vbi uero iam iuxta Lilybeum esse per exploratores didicit, animo auctus cœptum iter prosequitur, cursu Appolloniam uersus directo. Cúmque iam ijs locis appropinquasset, quæ sunt circa Loium amnem iuxta Appolloniam præterfluentem, quidam ex lembis, qui ultimo loco sequebantur, delati in insulam, quæ Sason dicitur: estq; in ingressu Ionici sinus, noctu ad Philippum uenerunt, dicentes, allocutos se quosdam fuisse à Siculo freto nauigantes. Hos nuntiasse, quinqueremes Romanorum à se circa Rhegium relictas, Appolloniam, & ad Scerdilaidam cursum tenere.
Philippus ratus ob id classem non longe abesse, subito terrore correptus, collectis ancoris inhibere remos, ac conuertere iter iussit, trepidéque, & nullo seruato ordine retrocedens, postridie Cephaleniam appulit, ne nocte quidem cursum dirimente. Hic recreatis parumper animis aliquamdiu constitit, simulans se urgentibus certis Peloponnesiacis rebus eò reuersurum esse. Accidit autem omnem eum timorem esse falsum: Etenim Scerdilaidas cum audi-

uiſſet Philippum per hyemem magnam multitudinem lemborum ædificaſſe, aduentum eius per mare ueritus, auxilium Romanorū per legatos implorauit. Romani decem naues ex claſſe quæ Lilybæi erat milere. Hæ iuxta Rhegium tranſeuntes fuerunt uiſæ. Quarum timore niſi fruſtra correptus rex fuiſſet, & ijs potiri facile poterat, & peropportunum ad res Illyricas tempus habere, Romanis rurſus ingenti clade iuxta Cannas ab Annibale affectis, & ferè ad internitionem uſq; profligatis, nunc autem inani timore perculſus, tutam quidem, ueruntamen turpiſſimam fugam in Macedoniam fecit. Sub idem tempus Pruſias quoq; rem memoria digniſſimam geſſit. Galli, quos ex Europa rex Attalus bello aduerſus Achæum in Aſiam transfretauerat, cum ob memoratas à nobis ſuperius ſuſpiciones à prædicto rege diſceſſiſſent, uniuerſas Helleſponti ciuitates cupide nimium ac crudeliter depopulabantur. Hij cum ad extremū Elienſium quoq; urbem obſidione cinxiſſent, egregiū ſanè facinus commiſſum fuit ab hijs qui Alexandriam colebant: Siquidem Themiſte duce cum quatuor millibus hominum aduerſus illos miſſo, non ſolum Elienſium obſidionem diſſoluerunt, uerumetiam Gallos ex omni Troade expulerunt: partim eis prohibentes commeatum, partim omnes eorum conatus impedientes. Galli, Ariſba oppido in Abydenorum regione capto, reliquum iam uicinis ciuitatibus inſidiabantur, bellumq; aduerſus omnes gerebant. Contra quos Pruſias cum copijs profectus, inito mox prælio exercitum eorum profligauit, filios ferè omnes atq; uxores paſſim, nulla ſexus aut ætatis ratione habita, interfecit, caſtra diripi à militibus paſſus eſt. Quibus peractis maximo timore ac periculo Helleſpontum liberauit, optimumq; poſteris exemplum reliquit, ne barbari tam facile ex Europa in Aſiam transfretarent. Hæc igitur ea tempeſtate in Græcia atq; Aſia gerebantur. In Italia uero poſt profligatum Cannenſi prælio Romanorū exercitum quamplurimæ ciuitates ad Carthaginenſes defecere, ſicuti ſuperioribus libris memorauimus. Verum nos quidem narrationem eorum temporum hoc loco terminabimus: quandoquidem ſatis oſtenſum eſt, quo in ſtatu res aſiaticæ & græcæ forent centeſima & quadrageſima olympiade. Quibus in ſequenti libro breuiter ac ſummatim repetitis, orationē deinceps ad Romanorum rempublicam, ſicuti ab initio ſtatuimus, conuertemus.

POLYBII HISTORIARVM

LIBRI QVINTI

FINIS.

colorchecker CLASSIC

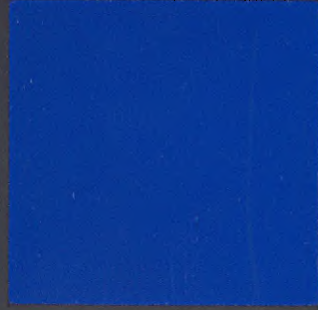

calibrite

mm